

ԳԻՐԳ Բ.

Բանաստեղծուհիներ

2016

Բանաստեղծուհիներ

ԳԻՐԳ Բ.

Բանաստեղծություններ

ԳԻՐՔ Բ.

Առցանց հրատարակություն
2016

Խմբագիրներ՝

**Մարուշ Երամեան
Իշխան Չիֆթճեան**

Գեղարուեստական ձեւաւորում՝

Լուսինէ Աւետիսեան

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ, Գրական հանդէս, Գիրք Բ.,
2016, 387 էջ:

«Բանաստեղծութիւն» գրական հանդէսը կը բովանդակէ ինքնագիր ու թարգմանածոյ բանաստեղծութիւններ Սփիւռքէն, մէկ բացառութեամբ, զրոյցներ բանաստեղծութեան ու գրական քննադատութեան շուրջ, ակնարկներ ու նշմարներ:

© Մ. Երամեան, 2016

© Ի. Չիֆթճեան, 2016

ԲԱՆԵՍԵՂՆՈՒԹԻՒՆ ԲԵՆ

«Բանաստեղծություն» գիրքին Բ. հատորն է այս: Առաջին հատորը հրատարակ եկած էր 1999ին: Հրատարակալ շնորհակալ ենք առաջինին առթիւ արտայայտուած եւ շարտայայտուած կարծիքներուն եւ խօսքերուն համար հաւասարապէս:

Այս հատորը, ինչպէս նախորդը, կ'ուզէ գոյութեան մը յիշեցումը կատարել: Թոյլ կու տայ ինքզինին մեկնումը, բացումը, ասոնց կերպերուն ազատութիւնը եւ օրինատրութիւնը:

Խեցքեկ կացութիւն կայ օրերուն եւ գրուածներուն մէջ, կը տեսնենք շատ մը տեղեր: Ճգնելով, կարդալով ու յիշեալ կացութիւնը ճշմարտելով կրնայ ոլորտը խորք փոխելու կարողութեան հասնիլ հաւանաբար:

Ատոր համար կը սկսիմք եւ կը շարունակենք խօսքով:

2003

«Ան որ այր կ'ըսէ, պէտք է նաեւ բեն ըսէ»: Այս ասացաւ ճիւղին հետեւելով, առաջին հատորին (Հալէպ, 1999) հրատարակութեան տասնեօթը տարի ետք ահա լոյս կը տեսնէ այս Բ. հատորը, որ, ինչպէս վերի գրութիւնը կը նշէ, 2003 թուականին արդէն իր մեծ մասով պատրաստ էր տպագրութեան: 2003-2016 թուականներուն կատարուեցան յաւելումներ, այլ կտորներու միացումովը հիւններուն: Նիւթական ու աննիւթական պատճառներ կը լեցնեն տասնեօթը տարիներու այս միջոցը, բանաւոր պատճառին քով նաեւ կը կանգնի անբանը, գիտակցուածն ու անգիտակիցը, ասելին ու անասելին: Խօսքը բանաստեղծական սեռին վերաբերող հատորի մը կը վերաբերի ու նշեալ պատճառները մաս կը դառնան

անոր էութեան: Ճիշդ բանաստեղծութեան իսկ էութեան ու հոլովոյթին պէս՝ պատճառները ներս եւ դուրս են:

Այս բոլորը՝ առանց խուսափելու պատասխանատուութենէ: Պարտք, պարտականութիւն, ժամադրութիւն ու պարտաճանաչութիւն զուտ բարոյական տուեալներ չեն միայն ու բանաստեղծութենէն ասդին կը մնան: Անոնք կրնային ու կրնան թերեւս դեռ պայմաններ դառնալ, շրջանակ պատրաստել, հրաւիրել բանաստեղծութիւնը: Բանաստեղծութիւնը բերուածն ու ըստ ինքեան եկողն է միաժամանակ: Այդ երկուքին հանդիպումը, հանդիպումին կազմաւորումը, որ նաեւ հոլովոյթ է: Բանաստեղծութիւնը այն է որ կ'ըլլայ: Առնուազն հետաքրքրական զուգահիւսութիւն կարելի է համարել այն որ ոմանց, օրինակ՝ Կորին Շահինեանի, Վարան Ոյժի եւ այլոց բանաստեղծութեանց հատուածներ ուղղակի բանաստեղծութեան ինչութեան կ'անդրադառնան:

Երբ աշխատակիցներէն մէկուն հետ կը զրուցէինք հատորին ուշացման մասին, ձեռով մը մտահոգիչ հարցական մը դնելով մէջտեղ, ան ընդունելէ ետք հատորին ուշացման ոչ դրական երեւոյթը, հարցականով մը շարունակեց՝ «Բայց ի՞նչ բանաստեղծութիւն, եթէ պիտի հիննայ», այսինքն այնքան հիննայ, որ ըսենք՝ հարկ չկայ հրատարակութեան: Ուրեմն, բանաստեղծութիւնը նաեւ չհինցո՞ղն է: Անհինը: Ժամանակին դիմացողը: Կար նաեւ ուրիշ արտայայտութիւն մը՝ խնդրականացում մը բանաստեղծութեան ընդհանրապէս՝ «այլեւս ի՞նչ բանաստեղծութիւն», անոր կարելիութիւնը եւ ատով՝ էութիւնը հարցականի տակ առնող: Այս մէկը նաեւ կրնայ մարդաբանութիւնը հարցականի տակ դնել, կու տայ ինքն իրեն այդ իրաւունքը: Չենք ուզեր չիշել նաեւ գրաւոր, գրախօսող քանի մը մօտեցումներ՝ Վ. Օշականի («Ասպարէզ» օրաթերթ), Մ. Նշանեանի («Կամ» վերլուծական հանդէս) եւ այլոց կողմէ:

Բանաստեղծութիւն ԲՅՆը եւ անոր հրատարակութեան իրականացումը իրենց հետ կը բերեն բանաստեղծական

էաբանական հարցեր: Բանաստեղծական կամ բանաստեղծութեան վերաբերող հրատարակութիւն կատարելը այսօր, Սփիւռքի մէջ կամ անկէ դուրս, վարչական-խմբագրական-հաւաքողահետեւողական աշխատանքի մը արդիւնք չէ միայն, այլ սերտօրէն կ'առընչուի բանաստեղծին ու բանաստեղծութեան գոյավիճակին, դերին, ըլլալուն եւ չըլլալուն, բանաստեղծական հասունացման ու հիւծման հետ: Անոր ծնունդին ու մահուան հետ: Գրել ու տպել մը չէ բանաստեղծութեան հարցը, այլ անոր հետ, անոր մէջ ըլլալու, անոր պատասխան տալու շարժում մը կենդանի ու յաճախ բացակայող: Բանաստեղծութեան տրուած պատասխանը ցարդ կատարուած է անհատապէս, անշատ հատորներու հրատարակութեամբ: Ինչ որ չէ փորձուած՝ հաւաքական, մտածողական, տարբեր մօտեցումներու միակեցութեամբ գալիք պատասխանն է, որուն փորձն է որ կը կատարուի այստեղ, կեդրոնն ու համախմբող ուժ ունենալով զինք՝ բանաստեղծութիւնը, որ բնականաբար անհատ բանաստեղծներու մասնակցութեամբ կը խմորուի: Այսինքն ձգողական ուժը կը գտնուի իւրաքանչիւրին մէջ եւ անոնց բոլորին միջեւ:

Տարիներու թիւ մը կը խտանայ հոս աս հատորին մէջ: Տասնամեակներ առաջ գրուած կտորներ հիմա լոյսին կու գան: Իւրաքանչիւր հեղինակի մօտեցումը կը բերէ: Հեղինակները ներկայ են հոս անհանգանակ ու միասին: Միասնական ներկայութիւնն է արդէն որ հանդէսի մը նկարագիրը կը կազմէ: Ոչ թէ կտորներու հաւաքածոյ՝ ետեւ-ետեւի շարուած ու ագուցուած, այլ հաւաք, որով հանդէսը կը փորձէ դառնալ հանդիսավայրէ աւելի հանդիպավայր մը: Արժանթին բնակողը կը հանդիպի հոս իր նմանին, որ Միջին Արեւելք կամ այլուր է արդէն, ու կարդալով զայն, կրնայ ինքզինք հասկնալ իբրեւ մասնիկ համանկարի մը, համացանցի մը մէջ: Հանդիպում կոչուածը ասով սկսող բան մըն է հարկաւ, միասին ընթանալու հեռանկար մը բանալով: Ամէն հանդէս ալ ուղղակի կամ անուղղակի կը դնէ միակեցութեան այս

հրամայականը, այլապես գրողները, անոնցմէ ոմանք գոնէ, արդէն ունին եւ կ'ունենան իրենց առանձին հատորները: Հետեւաբար հանդէս մը նաեւ գործարան-աշխատանոցի մը բնոյթը ունի, ուր իրարհայեցողութեան եւ նուազագոյնը մէկզմէկու ներկայութիւնն զգալու անհրաժեշտութիւն մը կը զարգացուի: Ճիշդ է, որ զուտ անհատական, ներքին արարք է բանաստեղծութիւնը, որուն սակայն ինքնական գոյութիւնը շրջանառութեան կը դրուի, հանդէս կու գայ, կը դիպի ու կը դիմէ, կ'արտաքսուի՝ նաեւ հանդէսի մը ճշդած սահմաններով:

Աշխարհագրական բաշխման իմաստով, աշխատակիցները կը ներկայացնեն պատկեր մը, որ իր հիմնական վիճակին մէջ սփռուած Միշին Արեւելքն է՝ Հալէպէն (Մարուշ, Արա Ճուհարեան, Յարութ Վարդանեան, Յակոբ Տլտլեան, Տիգրան Գաբոյեան) եւ Պէյրութէն (Սեւակ Արծրունի, Խաչիկ Տէր Առնակեան, Արա Գազանճեան, Գառն, Սոնիա Սանան, Իշխան Զիֆթճեան, Վարդան Արօր) մեկնածներ ու Եգիպտոս (Վարան Ոյժ): Բացառութիւններ կը կազմեն՝ Վ. Մատթէոսեան, Արժանթին հասակ առած ու այժմ Նիւ Եորք հաստատուած, պարսկահայ ու գերմանաբնակ երկու ուրիշներ՝ Վ. Բագիլն ու Ռուբինան, ինչպէս նաեւ գրաբարով ներկայ՝ ղարաբաղցի Լուսինէ Աւետիսեանը, Երեւան: Հատորը կը բացուի վաղամեռիկ հալէպահայ բանաստեղծ՝ Կորին Շահինեանի (1955-1992) քերթուածներով: Ոմանց պարագային Միշին Արեւելքի տազնապակոծ ներկայէն իսկ առաջ տեղի ունեցած վերոնշեալ մեկնումը կրնայ սակայն դառնալ, ինչ որ չարաչար կ'անտեսուի ընդհանրապէս Սփիւռքի տարբեր գաղութներուն կողմէ՝ ցրումին ժողովումը: Սփիւռքը, ցրումը ինքնին՝ ժողովումի վայրն է, ըլլալով միաժամանակ մահէն կեանք դարձած կարելիութեան գօտին: Այս իրողութեան ստեղծագործ անդրադարձը կը պակսի: Ու Հայաստանին ալ թերի դերը այստեղ իբրեւ խոշընդոտ կը դժուարացնէ գոյութենական այս վիճակին իւրացումը:

Կրնա՞յ բանաստեղծութիւնը, ու նաեւ՝ այս հանդէսը, հող տալ ձեւաւորելի այս տրամաբանութեան:

Հոս տեղը չէ կատարելու մատուցուած բանաստեղծական կտորներուն բովանդակային ու ոճային յատկութեանց մասին նշումներ: Ընդհանուր առմամբ կարելի է ըսել որ նիւթերու ու մօտեցումներու բազմազանութիւնը ներկայ է: Զափանիշ մը կայ, ըստ խմբագրութեան, որոշ լրջութեան ու հասունութեան վերաբերող, հանդէպ բանաստեղծութեամբ գոյանալիք խօսքին ձեւերուն ու հակառակը՝ ձեւերուն ալ խօսեցման: Բանաստեղծական խօսքը իր կարելիութիւններով անմեռ ու անմահ է, անհուն կարելիութեանց աղբիւր: Կը մնայ քայլ նետելու, դէպի նոր հորիզոն դիմելու, նոր տարածք գրաւելու, նոր աշխարհ դառնալու կազմակերպ աշխատանքը: Այդ ճիգին հանդէպ զգայուն կեցուածք ունի խմբագրութիւնը: Շրջապատը, պահը, առօրեան, դրուագային երեսակ մը՝ արտաքին աշխարհի անդրադարձ, առանձին ու ինքնամփոփ, ներհայեաց, խոկումային սեւեռում՝ ներքին աշխարհի արտայայտութիւն, յաճախ կարճ, երբեմն երկարաշունչ կամ օղակաւոր շարքի մը բնոյթով գրի առնուած՝ բոլորն ալ կը համարենք բանող ու երբեմն բանելի դրսեւորումներ:

Թարգմանութիւնները թարմացումներ են, լեզուին մկանները բանաստեղծօրէն լարելու առաջադրութեամբ ճամբայ ելած:

Պատահականութիւնը, - որ ամբողջապէս ժխտական կամ անհեռանկար երեւոյթ մը չէ ըստ էութեան, - տիրական ներկայութիւն է Սփիւռքի մէջ, յատկապէս Հայաստանի անկախացումէն ետք: Բարոյալքումը իմաստ մը ունի հարկաւ, երբ մշակութային առօրեայ կազմակերպելը հեռանկար իսկ չէ մեր ժամանակներուն մէջ: Այս պայմաններուն տակ բանաստեղծութիւնը կը վերածուի առկախ գոյութեան մը, ոչ թէ մեր կեանքին մէջ իր բացակայութեան, այլ զայն մեր կեանքին մէջ բերելու ճիգերուն չգոյութեան պատճառով: Այս իմաստով կարգալու է այս հատորին վերջաւորութեան տեղ

գտած «կարճ լուրեր»ու, ծանօթութիւններու եւ նշմարներու բաժինները, որոնք կը փորձեն բանաստեղծութեան համար տարածք բանալ, օգտուելով նաեւ տարբեր մշակոյթներու կատարած փորձերէն: Զեւով մը դառնալ շուրջը բանաստեղծութիւն կոչուածին, ոչ միայն զինք սեւեռել, այլ ընել անոր շրջանը, բանալ նոր շրջանակներ, մօտեցնել անոր ներկայութիւնը: Այսպէս է որ գրական քննադատութիւնն ալ տեղ առած է այս հատորին մէջ, նախորդ սերունդի ներկայացուցիչներուն հետ զրոյցի միջոցաւ: Հոս հարկ կը զգանք յարգել վաստակն ու յիշատակը հատորին մէջ ներկայ ու մեզմէ բաժնուած երկուքին՝ Գ. Շահինեանի (1930-2009) եւ Ա. Ալիքեանի (1928-2013):

Միջին Արեւելքը (Լիբանան, Սուրիա, Պարսկաստան) հայերէն գիրքերու հրատարակչական աշխատանքը կը կատարէ, առաւել կամ նուազ կազմակերպուածութեամբ: Պոլսոյ պարագան, իբրեւ նոր երեւոյթ վերջին տասնամեակին, հարկ է յատուկ ուշադրութեան առարկայ դարձնել: Արեւմուտք եւ Մ. Նահանգներ տակաւին այս իմաստով կը պլպլան, բացակայ չեն, գրեթէ միշտ անհատական նախաձեռնութիւններով: Դեռ գեղարուեստական գրականութիւն հրատարակելու երեւոյթը բախտաւորութիւն կարելի է համարել Արեւմուտքի մէջ, որովհետեւ ատոր դիմաց մասնագիտական գրականութիւն հայերէնով լոյս ընծայելը այդ ամբողջին ոչ հեռանկար, ոչ իսկ երազ է: Ինչպէս «Բանաստեղծութիւն» Ա. հատորը, այս մէկը եւս նկատի կ'առնէ բանաստեղծական երկերու մատենագիտական ցանկի մատուցում մը: Այս ցանկը մինչեւ 2003 թուականը հաշուի առած է, ուրկէ շարունակելու է յաջորդ հատորը: Վիճակագրական այս տուեալները աւելի յստակ պատկեր մը տալու կը ծառայեն:

ԲէՆ ըսել կը նշանակէ նաեւ դառնալ դէպի սերնդափոխում:

Ի. Զ.

Տասնեօթը տարի վերջ կրկին կը հանդիպինք
ընթերցողին հետ:

Տասնեօթը տարի, բաւական երկար ժամանակ
մարդկային կեանքին համար:

Այսինքն՝ ժամանակի հարց:

Կամ՝ լեզուն ժամանակին դիմաց:

Քերթուածը լեզուով կ'ըլլայ, մարմին կ'առնէ,
քերթուածը լեզուով քերթուած կ'ըլլայ:

Բայց լեզուն այդ քերթուածին ըլլալուն միջոցն է նաեւ:

Ասիկա նորութիւն չէ անշուշտ:

Բայց երբ քերթուածը կը նուաճէ ժամանակը, արդեօ՞ք
լեզուն ալ – այս անգամ որպէս միջոցը անոր – կրնայ նոյն
ուժգնութեամբ նուաճել ժամանակը:

Որովհետեւ քերթուածը ժամանակէն վեր է, իսկ լեզուն
ժամանակին հոմանունին է ձեւով մը, պարտաւոր մի՛շտ հմա-
յիչ մնալու, փոխուելու, նորոգուելու: Իսկ նորոգուիլը նաեւ
փոխուիլ պիտի նշանակէր, ըլլալ տարբեր, կրել ժամանակը
իր վրայ, եւ տարբերիլ:

«Բանաստեղծութիւն»ին այս Բ, հատորը իր էջերուն
միջեւ եւ տողերուն տակ ա՛յս հարցն է որ կը դնէ, այսինքն երբ
«Բ»ը լոյսին կու գայ տասնեօթը տարիներու հասունացումով
– եւ ոչ՝ ուշացումով – ընթերցողը իր կամքէն անկախ իսկ
պիտի մտածէ այդ մասին, օրինակ ասանկ բան մը՝ «եթէ
Վարդանը հիմա գրէր, ինչպէ՞ս պիտի գրէր», եւ «ինչպէս»ը
գլխաւորաբար կը վերաբերի լեզուին, որովհետեւ ոճը այնքան
ինքնուրոյն բան է, որ քիչեր պիտի ուզեն զայն փոխել:

Ա՛յս է էականը:

Մնացեալը, պիտի տեսնէք, շատ հետաքրքրական է եւ,
կը յուսանք, նաեւ հաճելի ...

Մ. Ե.

Կորինե Հահրենեան (1955-1992)

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Ես կը քերթեմ
ինչպէս մարդը քաղցր մեղք մը կը գործէ
կամ վեհաձիգ կը սրբանայ, կ'ամբառնայ,
ինչպէս կեանքով խնծղաձիծաղ կը լիանայ
եւ այդ կեանքին չքացումէն
կը բարկանայ, արարչօրէն կը պողթկայ:

Ես կը քերթեմ թուղթին վրայ
կամ ջուրերուն վրայ կեանքին
երբ իմ սիրտը կը մտածէ
եւ ուղեղս ալ կը զգայ:
Երբ պանդոյր միսը մարդկային
իր իմաստը կը հագնի
եւ իմաստը կ'առնէ մարմին մը յանկուցիչ:

Ես կը գրեմ երբ մարդիկ
քերթուածներու անկումները կը սգան,
այսինքն երբ կարիքն ունին քերթողութեան:

Ես կը գրեմ երբ մարդիկ
քերթուածներու փառքը կ'երգեն,
այսինքն երբ բարիքն ունին քերթողութեան:

Ես կը գրեմ քառս մը նոր ձեւելու
եւ ձեւ մը դաշն քառսի մը վերածելու:
Ես կը քերթեմ յարատեւ,
որովհետեւ քուրմն եմ մարդոց ամենիրաւ
կրօնքին՝
սահմանազանց ու անվախճան անրջանքին,
եւ գերագոյն աստծոյն՝
բազմազանակ ու բազմաձէս հաճոյքին:

Հալէպ, 7 Ապրիլ 1990

ՎԻՃԱԿ ՍԻՐՈՅ

Դեգերումներս վարատական
կը բեւեռուին շուրջը մոյնքիդ,
որ կ'ամփոփէ ու կը զանցէ
հմայքի ու քմայքի
տարազները մոգական:

Ու բուրմունքդ անկրկնելի
կը պարուրէ զիս դարձեալ
եւ արինս հերետիկոս
կրկին կ'ըլլայ սիրոյ մոլի հաւատացեալ յորդահոս:

Մենք երկուքս չկանք, այլ՝
շունչերը մեր թնդարկու եւ փոխերգու:
Մեզմէ մէկուն արտաշնչումն իւրաքանչիւր
կ'ըլլայ միւսին ներշնչում:

Քեզի համար կ'ուզեմ բերել
բանարուեստի ողկոյզներ

ո՛չ թե՛ խորքէն թաւուտներուն անցեալի,
այլ խորքերէն խորացող ու անհունացող
անտառներու ապագային, քանի որ
ընդերքներուդ կը տեսնեմ
հնարքները թաքնամատոյց
աղելուելու եւ նետուելու միասին
ապագայի արգանդը կոյս
արարչօրէն մոլեգին:

Դուն այն էգն ես
որուն ես միշտ կը դառնամ
այլ էգերու պատճառաձ
ո՛չ լոկ թախծին,
այլ հաճոյքին ընդմէջէն:
Դուն աւելի՛ն ես էգէն:

Եւ իմ սիրոյ վիճակներուն մէջ բոլոր
միշտ կայ բաժին մը քեզմէ՝
թթխմորի մը դերով:

Հալէպ, 8 Մայիս 1990

ՄԻՋՆԱՐԱՐ

Դերասան ու հանդիսատես
խառնուեցան իրարու
եւ խաղն այլեւս կարելի չէ շարունակել
ըստ բնագրին:

Մինչեւ հիմա խաղն ընթացաւ հաւատարիմ
դասական ու հանրաճանաչ, տաղանդաւոր ու սրիկայ
հեղինակին բառերուն ու ցուցմունքներուն,
եւ բողբոջած ու ներքինի
բեմադրիչին կաղապարեալ յղացքներուն:

Մինչեւ դադարն այս խժալուր
դերասանները խաղացին թատերախաղն այս
անձկայի եւ կոճատ,
բայց դադարին, որ քոքթէյլով համեմուած էր
աւագանին պետական, մշակոյթի թուղթ վագրերն
ու կռանուած լոութեամբ ահաբեկիչները
եւ ձանձրոյթով ու անձկութեամբ տապկուող
ժողովուրդը

խառնուեցան իրարու
եւ մարդկային նկարագրի անկարելի քոքթէյլ մըն ալ
սարքելով
իրենց թանձր ալիքներով ներքաշեցին
դերասան ու բեմադրիչ...

Ուրեմն հիմա դերասան ու հանդիսատես միախառն
կը ծրագրեն խառնիճաղանճ հաւաքի մը մէջ առածիգ
կիսատ խաղը շարունակել միասին
յանպատրաստից ստեղծելով նոր տիալով ու բեմադրում,
որովհետեւ թատրոնի աստուածները բռնակալ
դաշոյնները արդէն յանձնած են սրահին
որ խրէ կողն ամլացած իւրաքանչիւր աստուծոյ:

* * *

- Վար առէք ալ դիմակները իւրաքանչիւր դերասանի
ու քերթեցէք ու սրբեցէք շպարն աժան, բազմախաւ,
բայց մանաւանդ դիմազերծ, շպարաթափ ըրէք այդ
բեմադրիչը որ գիտնանք
այսքան տարի ղվ էր այդ որ կը յաւակներ մեզ շինել:
- Աքսորեցէք այդ բառերը՝ բեմադրիչին գրպաններուն մէջ
պատրաստ,
որոնց ներքեւ մեզ պառկեցուց եօթը դար...

- Երկիր իմ, արդ յանձնուիր նոր երկունքի ցաւերուդ,
Երկիր իմ դուն փորձադաշտ մարդու անվերջ բուծանման
եւ սիրուին Աստուծոյ եւ արինկզակ բռնաւորներու,
արդ յանձնուիր զաւակներուդ պառակտեալ
արբունքհասի կտղանքներուն,

նոր երկունքի ցաւերուդ:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Կողերուդ
ամլութիւնը կը լկի
ու չոր կարծրութիւնը կը խորխորի
եւ հեղձուցիչ օդին մէջ
ամանակներդ կը ծնին
ու ծառերը նուագարաններու
կը վերածուին

Աղկիոններ
կը մեկնին
ծովափներու ժայռերէն
ծովուն բացերը, կը կտցեն
աղի փրփուրն ալիքներուն կայթոս
բանդագուշանքը ծովուն
կը հերձենք ու վերստին
ալիքները կը զարդարենք
գեղօրներով թարմ բառերու

Թորեալ ապրում մը կը հոսի
երակներէն բոյսերուն
ու քառսին մեր ներքին
ու քառսն ալ կը հերձուի
աղկիոններու կսկծալի
թեաբախումով
էութիւնս հերձոտուած ու անջատուած
կը բանայ անկրկնելի իր կրկնութեան

Ու նոր յոյսեր կը դափրեն
հողերուն տակ իմ էական
ու հողերուն ներանձնութեան քերականը
կ'ընծիւղի հոս կը վերձանեմ
այբութենը նախապատմական սէրերու
որոնք իրենց շուքը փռած են
մեր օրերուն բառերուն վրայ տեղքայլող

Մեղմութիւնն ու խորութիւնը
ալիքներուն էական
ու բառերուն երեւութական
կը խեղդուին
հրուանդանին մէջ ծնուցեալ ջուրերուն

Լակոնական ձայները
մեղեդիները տաղտկալի
կը բախին գոռ լռութեան
խիտ ցանցին ու
բաղեղին

Հին խունացած դաշտանկարներ
կ'այրին ներքին կրակով իմ
բանաստեղծութիւնը
կը սկսի իմ տարանջատ
սէրերուս միացումէն
զուգորդումէն ու բազմանդամ խրախներէն
արիւններու տիեզերական
տարրերու

Էութիւնս հերձոտուած ու անջատուած
կը միանայ անկրկնելի իր կրկնութեան

* * * 1

Անձանօթին հետ իմ այս
Ժամադրեալ հանդիպումին
թութակը կը համրանայ ուղեղատապը կը զգայ
գոյութիւնը
կ'ըլլայ անձնասպան
ոչ մէկ ծանօթ բանդագուշանք

հերայարդար գլուխդ
կը քալէ ներքին ջուրերուս վրան
ու կ'արձակէ հերքդ մինչեւ
բողկուկները բնագոյներուս

կը բացուի ւստարանը ուղեղագալարքի
ւստարանը որ կ'ուզէ
ոլորել վիզն այս կեանքին

հ'վ էր այդ որ սպասեց
քառասուն դար

1 Այս ֆերթուածը տարաբախտ ֆերթողին գործերուն
վերջինն է հաւանաբար:

լոկ այս բոպէն որ բոպէ չէ ապրելու
ո՞վ կը զանգէ
գիշերամուտին եւ արշալոյսին
բոցալեզու վիշապներու խրախին զիս կոչելով
քառսուն անգամ կուսացած պերճաղիճ մը
ներբողելու
անճառելի դիւթանքին

բայց կ'ուզեմ հոս կը մնամ հոս
անճանօթին հետ հանդիպման դիւթանքին
շուրջ դառնալով
ճանօթ բոլոր թութակներս ու ծամծուած
բանդագուշանքս զոհելով
անճանօթի խորանին անկրօն

*Ծնթ. Այս անտիպ քերթուածները կը գտնուէին մեր
տրամադրութեան տակ. զանոնք անտիտիտի կը
հրատարակենք: Մ. Ե.*

Համար 15

Դատարկ –
էի անուան յարկէն ներս՝
պատէ պատ, առաստաղէ գետին եայլն եայլն
կը փչէ ան, որ
չէ. եւ սպանեալը կայ ի բեմին,
մինչ կը ցնծայ
ուղիղ վարդապետութեամբ համառօտեալը.

հորիզոն ջնջելու սպունգը ղվ տուաւ մեզի, կը հարցնէիր,
սաւառնողդ.

վստահ եմ՝
պատասխանը ունիս հիմա,
կը նախընտրես բայց լռել,
կը հասկնամ.

ցուրտ գիշեր,
աստ, անդ հանգչի մխիթարութիւնը.
(պարզաբանեմ,
քանի որ ամէն անհասկնալիութիւն պէտք է վերցնել
անձրեւածին, այլ պարպուած բաժակին տակէն).
ժողովում,
մարմնի մէջ
յօդագերծեալ... ի նորութենէ առաքինութեանց,

եւ՝ հողացեալ.
 պատահական մարմին, անկասկած,
 ի կարօտութենէ, հաստատօրէն.
 մարգարէն հրճուելու է,
 կենաց ծառին օրերուն չափ է եղած սիրտդ սրտիս եւ
 սիրտս սրտիդ մէջը,
 համասեռ գայլ, գառնուկ, առիծ, եզ, օձ.
 շնչառութիւն ժամանակներէն առաջ սահմանուած
 մեռելներով, հետ.

ես եմ վէմը, եսս,
 եւ շինուածը ասոր ներքեւ է շինուած.
 ուղտեր կլլած,
 մժղուկներ քմած այն հին մարդիկը լաւ որ եղեր են,
 այլապէս ինչ պիտի ընէր սա ծիսավաճառութիւնը.
 բախտաքարթեր քերթելով
 վախճանաբանական երկրին եւ երկնքին
 դրամատուները լեցնելու հաշիւ,
 սադրանքներու իբրեւ գոհար, իբրեւ գորգ առետուրը
 զարգացած է այստեղ
 անյիշելի հնութենէ ի վեր / ի վար.
 ո, քծնանք ծառայական կերպիւ,
 նաեւ ճեմել թիկնեթեկին
 եգիպտական սա վայրը.
 գեղակերտ, մասմաքոր գերեզմաններ թիզ մը

տարածութեան.-

- փէր լաշէզը նախանձո՞տ էր...

դատարկ -

սեղան,

որպէս կեդրոն այս բուեգոհ միջավայրին,

շրջապատուած հին, հին դարուց պատերազմիկներով՝

ծեր ու երիտասարդ,
մերկացած պղծութեան հանդերձներէ
եւ փառքով մտնող ի պաշտօն սրբութեանց.

զոհագործումդ
կը յիշուի,
երբ նշաններու արօտական երամակը
վար կը նետուի աշտարակէն
եւ հրեշտակները իրենց ձեռքերուն վրայ կը բռնեն զայն.

չերկարել, չերկարել ալ, յոգնեցայ.
աբէլը եւ իր պատարագը երթալ տեսնել
ծննդոց 4.4-ին մէջ,

նոյը եւ իր պատարագը երթալ տեսնել
նոյնի 8.20-22-ին մէջ,
աբրահամը, իսահակը եւ խոյը երթալ տեսնել
նոյնի 22.1-18-ին մէջ,

առաջին զատիկը երթալ տեսնել էլից 12.22-28-ի մէջ,
յիսուսի համար երթալ տեսնել համատեսականներուն եւ
յովհաննէսի

չարչարանաց, խաչելութեան, թաղման եւ
յարութեան դրուագները,
ամենը՝ աւետարաններուն վերջաւորութեան.
Իսկ կայէնը եւ իր պատարագը, երթալ տեսնել
իր շատ ծանօթ տեղը...

երանելին
քանդակագործ եւ ճարտարապետ
մէկ գիծի վրայ կ'երթայ կու գայ,
կ'երթայ կու գայ,
կ'երթայ կու գայ...

դատարկ.

յաղեն
կիտուպակ կիտուպակ ո
- կանամաժ չանակ
- ըմդոկ կէմ ըմ տբմաճ հնտղագ
ղոցարձրար
քնիկրե իպէդ
է
ծախակ
քնիզքնի
ընապեգյա
ըբմաշ Դկրտ քէմ նիմոժրաշ սյա
տզիրափ
ծաւոնճպ
րտստդ
.րոսյա յաթրե'կ ուոճ չնինէմա

«ԷՆԵՐԼՈՎՈՐԽ ՆԱԿԱԼԻԳ Ի»

Կարաստերը հանգչեր է

փոս,
անշարժ եռուզեռը
աչքին առջեւ մարմնի մը
եղէգի փոխուած.
վերին կատակը
կը զգաս.
փեսային տունը,
յարաբերութիւնը երկուքին միջեւ՝
մեծ խորհուրդ ունի,
կ'ըսուի, արդարօրէն, սակայն
դժխոն
կեցած,
ամուլ,
այլ ի հանդերձս լուսաւորս,
դէպի ապագան՝
իսահակի ծնունդէն
եւ խոստումներէն առաջ,
սարայի արգանդին,
երբ կ'ապրէիր
սանդարամէտն այս,
ուրկէ
ձայն մ'իսկ
չէր հնչեր, ինչո՞ւ հնչէր...

«անշարժ եղիցի»

լոյսի քաղաք.

ան որոգայթը լարած, ձգած, գացած եւ մոռցած էր,
դուն եկար
եւ կիրակի օրը գտար հոն իյնալու.

թզենի,

հողը թեթեւ գայ վրադ,
ըսենք.

* * *

Եւ մեռելը մեռելներ

կը թաղէ.

պտըտիլ հոյակապ այս գերեզմանի մէկ ծայրէն միւսը
մինչեւ

կը լեցուիմ անով,

որ չկամ.

* * *

ձուկ –
Երանաւէտ անձնասպանութիւն մը կը դառնայ
Կեդրոնէն ամբողջ շրջանակը գրաւելով.
ձայն պէտք չէ լսուի –
գլուխ –
դիր սա
ջիղերու օրօրոցին,
Եւ երգէ.
Ինչ արքայական նինջ –
հոտ.

Բ

վարդանէն՝ վարդանին

ցուցատախտակէ ցուցատախտակ
ցուցատախտակէ ցուցատախտակ
ցուցատախտակէ ցուցատախտակ
ցուցատախտակ(է)
ցուցատախտակները զիս հոս բերին...

Վարան Ոյժ

ՅԱԿԻՆԹԻ ՊԵՐՏԵՁԸ

Ա. ՃՆՃՂՈՒԿՆԵՐՈՒ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

Ճնդուկներն այնքան հաշտ են տաճարի
դատարկութեան
Թող ըլլայ քար ու շաղախ՝ մանրակերտն է երկնքին
Դուրսը ծառերն են ճիւղառատ, բայց կը փնտռեն պերճ
կառոյցներ

Երբ երգեհոնը կը հնչէ
Միտքէս ամէն ինչ կը ջնջէ

Ո՞վ չի գիտեր՝ գեղակերտ տաճարէն անդին
Դատարկն է խաւարչտին, ամենակուլ խոռոչն
(Կրնայի ընտրել մէկ ուրիշ շինութիւն
Բայց այս է մանաւանդ որ օգուտ չունի
Ըլլալով ի փառս Աստուծոյ որ չկայ)

Բայց այս կուռ ու յստակ սահմաններուն մէջ
Ոչ ոք կը շփոթի՝ ղով է վերջապէս
Պատկերներուն մէջ չի գտներ ինքզինք
Արձաններուն դէմ կը քննէ ուստի
Կը խորանայ բայց չի խօսիր խորանէն
Կը տարածուի ամբողջ յատակագիծով
Կը մագլցի մարմարիոն սիւներն ի վեր
Կ'արձակուի ամրակապ կամարներով
Գմբէթին հետ կը ներշնչէ վերջնական

Մինչեւ որ գմբէթը փլչի

Խուռն խումբեր մայրապետներու՝ ուր որ երթաս
Անծայրածիր, ստուարավայր Ս.Պետրոսին մէջ
Տարբեր գոյներու, լեզուներով բազմապիսի
Մոռցուած մենաստաններէ՝ կեդրոնն հաւատքի
Իբրեւ իրենց ուխտին գերագոյն վարձատրութիւն
Կան որ կ'աղօթեն անշուշտ, կան որ ծնրադիր են
Կան որ երանի խոստովանանքն ընեն ինծի՝
Ի տես շրջապատին սքանչացումն է սակայն
Բոլորովին անյոյզ դէմքերէ արտազեղուող
Զբօսնիկներ են հիմա՝ առաջին անգամն է
Պատկերներն, արձաններն են՝ կը վիատին համրել
Լոյսն է, ոսկին, գոյները, չափերն են ու միջոցն
Ինչ անծանօթ գրգիռ կ'ըմբռնխենն մարմնին մէջն իսկ
Մոռնալով մինչեւ պահն այդ պաշտած միակ Աստուածն

Մինչեւ որ մահը չկառչի

Յարութեան պէս բան մը չէր, հրաշք-վերադարձի
 Եւ միայն ես էի իր ողջութեան... չհաշտուող
 Մեզի հետ էր ինչպէս առաջ, թէւ քիչ մը չխօս
 Ամենեւին չէր խօսեր իր մահուան մասին
 Կարծես մեռած չըլլար երբեք, կամ տեղեակ չէր
 Ես անձնապէս հագուեցուցած էի զինք
 Երբ պարզապէս շունչն էր դադարած
 Երկարաձիգ տառապանքէն ետք
 Ծփացած էր ծիրած իր մարմինն
 Երազներ էին՝ յաճախադէպ, երբեմն, ցանցառ
 Մինչեւ որ բոլորովին մոռցուեցաւ ու մեռաւ
 Բայց հետերնիս է ինչպէս միշտ, հայրս ողջ է
 Թէւ զայն ողջ տեսնէի միայն երազներու մէջ
 Հիմա որ ողջ է, պիտի դեռ երեւնայ, թէ ալ հարկ չկայ

Միայն կեանքն է որ կը տանջէ

Ըսաւ որ ծնած էր պարտէզի մը մէջ
 – Եւ այդ կարծած էր այդ էր կեանքը
 Ծաղիկներու, պտուղներու կենցաղն
 Չխայթող մեղուէն փախուստ երբեմն
 Բայց թիթեռնիկն ահա թառեցաւ ձեռքիս
 – Եւ ապրած էր այնտեղ մինչեւ արբունք
 Յետոյ սէրն էր՝ սկսած էր սրտով

Ու ընթացած սրտով՝ ու միշտ ալ ընդհատուած
Տենդով ու քրտինքով՝ նոր ընդհատման պատրաստ
Արբեցած էր սէրով ու... արթնցած
Եւ արթննաս սէրէն երբ՝ ալ երագել չկայ
Ձարմանայի՛ պարտէզն ալ ալ չկար
Ոչ ոք կարծես ուզած էր հոն մնալ
Մատնուած էր օտար, անարժան ձեռքերու

«Ալ չեմ կրնար տոկալ ճշուողիւնին
Ինչ զիլ ժխոր է մարմինս խողխողող
Ալ ձգենք ու երթանք, կը պաղատիմ»
Կանգնած էինք դուրսը՝ կայարանը
Երբ աղջիկը բացած էր իր բերանը
Ըսի՝ «Ճնճղուկներն են պարզապէս
Կան կը կարծես առաւել անվնաս
Անասուն կամ ասուն արարածներ
Երեկոյ է արդէն. կը փութան տուն»

Բայց իսկապէս ինչո՞ւ խուճապահար էին ճնճղուկներն
Երբ տուն է որ կը դառնային գիշերուան քունին համար
Չափեմ ուրեմն ուղեղս իրենց ճիղճ ուղեղներուն դէմ
Երագներէն է որ կը վախնան՝ յաճախող անվրէպ
Եւ քունին դէմ ապարդիւն պայքարն է որ կ'ունկնդրենք

Արտօնէ ուրեմն որ վախ դնեմ սրտիդ մէջ
Յաճախէ որպէսզի ամէն առտու
(Թող ըլլայ քունդ խոր, երագներդ՝ անուշ

Ներս ընդունիս ամէն ինչ, եւ դեռ՝ դուրսէն դիտես
Կարծես՝ այդ է արթնութիւնն, երջանկութիւնն անհատնում)
Ծառերու ճանչցած ճիւղերէդ, աչքերուդ իսկ առջեւ
Կը թփռտան, կ'ուռչին այստեղ, այնտեղ, ամէն տեղ
Ճնճղուկներն են՝ կ'անջատուին, կը ճռուողեն արդէն
Փոխակերպուած է ծառն, սարսափած են ճնճղուկներն
Սպանդէն մօտալուտ թէ անսպաս ծնունդէն
Դուն ես որ վերջ կրնաս դնել իրենց կեանքին
Մինչ նորանոր ծնունդներէ կը ցնորին
Չեն ժպրհիր փախչիլ, կ'աճին իրենց տեղն
Սպառած է ծառն այլեւ, կը խլացնէ ճռուողիւնն

Բ. ԳԻՐՔԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Վճռած ենք գտնել հին հայկական մատուռն
(Այս ցանկապատն որ կ'երկարի ո՛ր արդեօք կը տանի
Ի՞նչ լիացնող վարձատրութիւն կը սպասէ
Յարատեւող անձին՝ անսաստ ու անսասան)
Ահաւասիկ ցանկապատին նեղ դուռն է
Կիսով խրած հողին եւ՝ տարիներ՝ գոց
Կասկած կայ՝ դարե՞ր թերեւս՝ այն օրերէն
Երբ պատմագիրն ընդգրկած էր ցանկին մէջ
Բայց ցանկապատն անցատկելի պատնէջ չէ
Եւ արտօնուած է մեզի ոտնձգումն
Ամայի է այլեւ գերեզմանատունն

Որ անցեալին ծաղկուն էր ու հիւրընկալ
Շիրմաթումբեր խոպան ու կմախք ծառեր
Եւ ոչ մէկ հետք մեր փնտռած սնորք մատուռէն
Որ չեմ գիտեր պիտի տար ինչ գոհացում
Բայց Աստուծմէ լքուած վայրն առանձին չենք
Կասկածոտ կը նայի կարճ, կարճատես ծերն
Սակայն իսկոյն բերնէն թափթփեցան բառեր
Տարիներ խօսելէ զրկուած էր կարծես
Կը քաշկոտէր մեզի այս կամ այն շիրիմին

Երկու բու՛ կողմերէն երկու՛ գոց-բաց գիրքերու վրայ
Մարդ միշտ կը սիրէ կարդալ շիրիմներու պատգամն
Եւ ոչինչ շրջապատող շիրիմին ընդարձակ միջոցն
Ուր անդրին է մարդուն, գլխուն՝ ֆէս ու վեր՝ գլուխներէ
Հարուստ՝ ինչպէս տեղին մեծութիւնը կը վկայէ
Գրոց-բրոց՝ զի խոր խրատ ունի տալիք այցելուին
Մեծատուն ես կամ դիւցազուն, ըլլաս նոյնիսկ արքայ
Օր մը շիրիմիդ վրայ պիտի գրուի՝ **աստ հանգչի**
Ճոխութեան կամ ոյժի, նոյնիսկ փառքի մի՛ վստահիր
Կարդա՛ չորս տողս ու գիտցի՛ր՝ **ամէն ինչ կը չքանայ**

Երեքէն մին էր անկասկած, բայց չորրորդը մանաւանդ
Իր պատգամը կը փաստէ թէ է՛ այնքան իմաստուն
Բացի երբ օր մը չքանայ գերեզմանատունն ալ

Եւ մեռեալին կեանքն էր որ կը բանար արագ
Ուզելով շուտ աւարտել որ անցնէր ուրիշին

Այստեղ էր, ըսենք, երբ բերուեցան թաղուելու
 Բայց ինչպէս տեղեակ էր անոնց ողջ կեանքին
 Դեռ յիսուն, վաթսուն, ութսուն տարի գացող ետ
 Աստուծոյ կրնան հարց տալ՝ ինչպէս գիտէ
 Չէի ուզեր յայտնէր, որ հարցն էր վեր ինձմէ
 Զուարճալի էր առաջնորդն աստանդական
 Բայց օձիքնիս կ'ուզենք ալ ազատել
 Երբ յայտնեց՝ այս արահետն էր ընտրած
 Զի կը տանէր զինք կենդանի պահողին

«Անդրին որ կը տեսնէք՝ սպիտակ գեղեցկուհին
 Զգլխած էր իր ձայնով ամբողջ աշխարհն
 Ամէն գիշեր ծաղիկներու տարափ էր
 Կը մնար ինք անմատչելի Սիրանոյշ
 Մինչեւ իր Մահն որ իրեն ալ չգթաց
 Համատարած ինչ վիշտ, ինչ սուգ, ինչ լաց
 Քանդակագործ մը մեծ այս անդրին կերտեց
 Ուխտավայր էր դարձած ահա վաթսուն տարի
 Կը դիտեմ ես ալ միշտ, ու միշտ ալ կը զմայլիմ
 Ա՛հ, ինչ երկար վիզ, վէս երես, անուշ աչք
 Ա՛հ, անշուշտ թէ հոչակուած էր Սիրանոյշ
 Ա՛հ, գեղեցիկ է, չէք նկարուիր առջեւն»
 Միշտ նայելով պատուանդանին ուղղութեամբ
 Որուն վրայ, իրքան տարի, չկայ անդրի

Այս ցանկապատն որ կ'երկարի ինր արդեօք կը տանի
 Հարցումէն աւելի՝ պատրուակն է հրաշալի

Յանձնուիլ ուղիղ գիծին, չչեղիլ՝ դուրս
Ինչպէս միշտ՝ մէկը կը կանխէ զիս, հասած չըլլայ թէեւ
(Շատեր միշտ առջեւ կ'ըլլան, շատեր միշտ ետիս)
Ծեր կին մանրուկ-շիտակ, շուտ-շուտ ոտքերդ փոխող
Մարգամբ է թէ քմայք՝ ուզած ատենս քեզ գլել-անցնիլ
Իր քայլերուն կշռոյթով անկասկած կան քայլեր
Կը մօտենայ ոտնաձայնն, հսկայ է ան ուրեմն
Իջնէ պիտի գանկ ջախջախող հարուածն ուր որ է
Մինչեւ որ կինն անհետացաւ դանդաղեցայ սրդողած

Եւ վերջապէս ճվ պիտի ուզէր այցելել
– Աչք առնելով ե՛ւ փնտռուուք ե՛ւ ճանապարհ դժուար
Բայց մանաւանդ ապարդիին փորձ եւ մոլորման վտանգ
Երբ անուն փոխած են փողոցներն ու կերպարանք –
Վաթսուն տարի առաջ մեռած բանաստեղծի տունն
Որ տարիներ շոյալելէ ետք սեռային բարիքներ
Թէ բոզերու թափթփման թէ խեղճացման հետ թաղին
Կը քաշքշուէր իբրեւ «խան» եւս քանի մը տարի
Երբ միտքի մարդ մը կը պարզէր զարմանալի
պատմութիւնն

Այնքան նման բանաստեղծին իսկ սիրած կերպին
Կարծես ըլլար յետ մահու բանաստեղծութիւն
Որ կ'աւարտէր երբ տունը պետութիւնը կը գնէր
Եւ բանասէր-պատմաբաններու համատեղ ճիգով
Կու գային կահ-կարասիք իրենց տեղը գրաւել

«Հասայ ժամ մը առաջ / Կարդացի՛ ժամ մը կար դեռ
 Թերահաւատ էի / Որ ժամ մը ետք, այստեղ
 Դուռը պիտի բացուէր / – Բացում՞ էր երբեւէ
 Քանի տասնեակ տարի – / Բանաստեղծին հին տան
 Բայց փնտռելէ ետք ի զուր / Զուտ բախտն էր բերած զիս
 Ուստի եկայ կրկին / Եւ դուք դուռը բացիք
 Այնքան մաքուր է հոս / Իր տեղն է ամէն ինչ
 Միւս սենեակն է արդեօք / Մեր ծեր բանաստեղծը»
 «Ամէն օր բաց ենք մենք / Ճիշդ նշուած ժամերուն
 Հիմա պտտեցէք / Խճողումէն առաջ
 Բանաստեղծը ... չկայ / Որ վռնտէ դուրս»
 Այս ծեր ու կրկիկ կինն / Անկասկած տեսած չեմ
 Բայց ... ծանօթ է կարծես / «Հրամանեցէք այս կողմ»
 Կ'իյնայ ինձմէ առաջ / Ա՛հ, կինն է հալածուող ...
 «Ծեր չեմ եղած ես միշտ՝ / Ակնյայտ է անշուշտ
 Կը սիրէի ես ալ / Քալէին ետեւէս
 Չընկըրկէին երբեք, / Փորձէին դառնալ տէր
 Ըլլային նոյնիսկ բիրտ, / Խռովէին իմ սիրտ
 Եւ – անյապաղ – մարմինս, / Որ չքնանլ էր, անզի՛ղջ

Գ. ԷԱԿԱՆՆ ՈՒ ՋԱՐՏՈՒՂԻՆ

Ես էի նստած՝ կարդալու Marquis de Sade
Այնքան տիւ ու գիշեր՝ լեզուով իմ կիսատ
Ինչ մարտ՝ բառերու դէմ, եւ ինչ ասար յայրատ
Սեռային ըսուած բնագոյին գոհացման համար
Խոշտանգում, պղծում, սպաննութիւն պէս-պէս
Որոնցմէ ամիս մը ետք շատ քիչ բան կը յիշես
Կար սակայն մէկ կարեւոր բառ՝ gamahuché
Չոր որեւէ բառարանի մէջ չգտայ
Արարքը կռահել՝ շատ դժուար չէր
Բայց էականը մանրամասնն էր **գարստուղի**
Ահ, էականը, էականը, անհետեւանք ճգնանք
Ոչինչ այլեւս կը ցնցէ, այլեւ՝ կը ծանծրացնէ
Բայց սկսուած գործը կարելի չէ ձգել կէս
Ուստի, Իր հետ, ոռիկի մը վրայ կը ճաշակես
Տաք ծուազեղ՝ դանակէն յօշոտուող միսին հետ

Կը յուսամ գիտէք ջոկել կատակը լուրջէն

Բոլորովին պատահական է անշուշտ
Բաժանումը մարդկութեան՝ արու-էգի
(Ինչպէս որ պատահական է ամէն ինչ
Բայց նախընտրեցի օրինակ մ'ընտրել
Որ հետաքրքրէր, գրգռէր ձեզ)
Էականը գիտակցութիւնն է գոյութեան
Անդրադարձն որ անհերթեթ է այդ գոյութիւնն
Եւ հեզաննք ուրեմն՝ գիտակից գոյէն
Գիտակցութեան, գոյութեան, եւ ... հեզաննքին

Ո՞ր միտքը խորունկ զբաղիլ զիջի պիտի
Հայրիշխանական կամ մայրիշխանական
Բնազդական, բանական, աստուածային
Մեզ միշտ գերիվարող առասպելներով
Որո՞ւ հոգ որ կայ վարոց ու պուօց

Բաւական բան կոտրեցի-թափեցի
Բայց չեմ կրնար զսպել զմայլելու իմ տենչն

Ոչ, ջրահարսեր չեն ջուրերէ դուրս

Այլ կին՝ կրակներո՞ւ մէջ թէ՛ կ'այրի
Չի վառիր, չի հատնիր, չ'անհետանար
Մարմինն այլակերպող՝ մի՞ս թէ մետաղ
Կորթո՞ղ հրաշագործ, տոչորող է՞գ

**Խորհրդաւոր են ջրահարսերն իբրեւ թէ
Եւ թէ՛ զգոյշ, զի կը կանչեն կործանման**

Ո՛չ, պարզապէս թաց են ու ... թեփոտ

Ո՞վ կ'ուզէ կին, որ մէջքէն վար ձուկ է
Կինն անշմրժ է պատուանդանին վրայ
Կրակն է շարժումի պատրանքն ստեղծող
Թէ՛ հրաշքն այս է՝ օ, էգ մշտանորոգ
Եւ հարկ է զմայլի՞նք անշարժացած
Թէ՛ քաշենք ցայլական հերքէն, բերենք վար

Իբրեւ բողոք կեղեքման դէմ ամբողջատէր
Սահմուկելի այդ աւարտն էր կինն ընտրած
Անձնական իր կեանքն համարուէր տանելի թէ՛ւ
Միսին, միտքին, էութեան ինքնական ողջակիզումն

Ես սակայն մոռցած էի այդ միտումն սկզբնական
Զարտուղիին, զմայլանքին, էականին ետեւէն
Ժամանակն է ձեռք քաշելու ամէն յաւակնութենէ

Մանրուկ, սահուն մարմին
Ամուր կազմ, հասուն ձիրք
Գիտես փախչիլ ձեռքէս
Երբ անզուսպ կիրքն զգաս
Պչրոտ կանչել կրկին
Ամփոփուիլ գիրկիս մէջ
Ոտքերդ քաշել վեր
Փայփայեմ, գրգեմ քեզ
Շոյես զիս, գրգռես
Յնծուն սիրտ, վարմունք հեզ
Ունկնդիր յորդորի
Լուրջ աչք եւ յօնք կամուրջ
«Թերիներ ունիմ շատ
Անոնցմով եմ զուարթ»

Նստիմ նկարչին առջեւ քսան վայրկեան
Հաճութիւն կամ դժգոհմանք որ յայտնեմ յետոյ
Կայ անշուշտ վայրկեաններու կախակայումն
Ինչ պիտ' ըլլայ վերջնական արդիւնքը
Նմանակում խեղարուեստ թէ ... յայտնութիւն
Նոյնիսկ կը նայինք եթէ հայելիին
Ծանօթ ենք մեր դէմքին՝ մտահոգ կամ ցնծուն
Պիտի սիրենք որ ուրիշներ ալ դիտեն

Որ տեսնուածն ըլլայ – հրանշք – յայտնութիւն
Եւ ճիշդ այս պատճառով է որ թերեւս ես
Կը խրտչիմ ինքնակոչ նկարչէն – եւ ո՛վ
Կարող է ներսիդիէս յայտնաբերել
– Եթէ երբեւէ – ինծի անծանօթն
Մինչ ես դիմանկարս չեմ աւարտած դեռ

... Ճիշդ այսպիսի անգոյն մի գիշեր,
Արթնացել է յանկարծ իր աներագ քնից
Լէոնարտոյ տա-Վինչին,–

դանդաղ ջահը վառել,

Արթնացրել է ապա մութ անկիւնում քնած
Իր սիրելի, իր պարմանի սանին՝
Պելդրաֆիոյին,

որ մտածել է, – ճիշդ ինձ պէս, –

**Ինչպէս՝ երակ հագիւ նշմարելի,
Եւ աղուամագ նոյնիսկ՝ սիրող սրտով
Կը ջնջէին ճերմակը կտաւէն
Յիսուս իբրեւ յայտնուելու... –**

այդ տա-Վինչու

«Խորհրդաւոր Ընթրիքը» որմնակերտի համար
Տարիներով փնտռած ու երագած
Եւ վերջապէս փոքրիկ մի կտաւի վրայ
Մեզ յիշատակ թողած Յիսուսը, Պելդրաֆիոն, **Ես:**

Դ. ՅԱԻԵՐԺԱԿԱՆ ՅՆԾՈՒԹԻՒՆ

Որմնանկարներու նկատմամբ կայ երկու վարկած
Ամբողջ կեանք մը վատնող շարժումներէն
Փրկուած անշարժութիւնը միակ
Որ ժամանակին պատկանելու կողքին
Անձերու յուզիչ մտերմութիւնը կը պարզէ
Եւ մեր սրտերն են ձեր մէջ տրոփող
Ինչ որ ալ փորձէք, ձգտիք, պատռտուիք ըլլալ
Որքան ալ թափահարէք ձեր ձեռքերը, կառչիք ... կեանքին
Որքան ալ ցատկոտէք, կամ արագի տաք ... մահուան
Որքան ալ գլուխներնիդ զարնէք պատէպատ
Վիճակուած է բոլորիդ ընկրկումն անխուսափելի
Անշարժացումն անփոփոխ մէկ ձեւի մէջ
Որ քմահաճ բախտն է որոշեալ
Եւ որմէ ազատում չկայ, ձգտման իսկ կամք
Եւ որուն ականայ կը սարսռանք ի տես
Այս ցանկապատն որ կ'երկարի ո՞ր արդեօք կը տանի
Ընկրկող ճաղերէն՝ վեհաշուք ապարանքն անշարժ է
Լուսամուտերն իր ստուար՝ ներսէն դիտողին համար
Վստահաբար արուեստ են՝ իւղաներկերուն կողքին
Ո՛չ, մի՛ ստիպէք մտնել փարթամ հանդերձանքի մէջ
Վերածնունդն ըլլայ թէեւ Երոպայի
Սիրելի է բայց եւ իւղանկար մը դիտել
Ուր դահլիճ է մեծ վայելուչ՝ իր խորքին մէջ կորսուող
Եւ զբաղ են այնտեղ մեծատուններ բազմապիսի

Ոչ միայն հարցեր կը ծեծուին պետական մակարդակի
Այլևս վայր է վաճառաշահ կարգադրութեանց
Եւ դեռ կը պատուիրուին արուեստի նորանոր գործեր
Արձաններուն, նկարներուն նման՝ ճոխացնող – Եւս –
ամբոխն

Արդարեւ չեմ ծածկեր՝ կ'ուզէի ըլլալ հոն
Բայց ի զուր մի ճգնիք երկար փնտռելով գիս
Նայած եմ շուրջս այնքան, զննած մէկ-մէկ դէմքերն
Աւանդ, ոչ ոք կը հաճի նմանիլ – քիչ մը – ինծի
Պատէն կախուած նկարէն է որ կը դիտեմ դահլիճն

Բանաստեղծ եմ թէեւ, չեմ նեղանար
Եթէ դիմացինս չհասկնայ
Թէեւ կեանքս է բանաստեղծութիւնն
Այնքան լայն է բանաստեղծի աշխարհն
Որ չհասկցողն ալ իր տեղն ունի

Միայն եթէ ամէն վայրկեան յիշեմ

Ապրուած պահն է բանաստեղծութիւն
Թէ՛ փորձը զայն թուղթի վրայ ժողվելու
 Բառերու հարց է – կրնայի ըսել՝
Բանաստեղծութիւն է որեւէ պահ
Երբ որոշենք, ապացուցենք որ է
 Թէ՛ հարցը բառն է – պահն արդէն պատկեր
Ամբողջական, այլամերժ, անթերի
(Տեսնողին համար, ոչ՝ կոյրերուն)

Բանաստեղծելու ամեն փորձ՝ եղծում

Թե բանն է ամեն ինչ, սկիզբ ու վերջ
Եւ պատկեր չէ պահն, այլ պատրանք միայն
Եւ ինչ որ յաջողիս անշարժացնել
Հպումովդ իսկ փոփոխուող պատրանքէն
Բանաստեղծութիւնն է անխոցելի

Ընկրկող ճաղերէն՝ վեհաշուք ապարանքն անշարժ է
Լուսամուտերն իր ստուար՝ ներսէն դիտողին համար
Վստահաբար արուեստ են՝ իւղաներկերուն կողքին

Այս պարտէզին մէջ
Յակինթի պարտէզին
(Ծաղիկներն այնքան սիրած եմ
Անգիտանալով, հոգ չէ, անուններն
Ուրեմն ինչո՞ւ յակինթն ընտրեցի
Իր պարտէզին մէջ շրջագայելու)
Որ միայն պարտէզ չէ
Պարտէզն ուր դուք ալ
Ազատ էք պտտիլ
Այլ միշտ կը յուշէ
Որ բանաստեղծ եմ
Կը զարմանամ ինչպէս
Պատրաստ եմ նոյնիսկ
Այլեւ չգրել
Բանաստեղծութիւն
(Յակինթին մասին կարդացի
Թերեւս տեսած եմ նոյնիսկ)

Կ'ապահովէք եթէ
Պիտի մնամ այստեղ
Պարտէզին մէջ – միշտ

Արուեստի գործ մը ցնծութիւն է յաւերժ
Չկարենաս թէեւ յաւերժանալ առջեւ
Այր-ու-կիներն անծանօթ՝ առանձին կամ միասին
Մեղմ լոյս ինկած դէմքերուն՝ այնքան որ հմայեն
Լքէ ինչ որ ունիս եւ միացիր մեզի
Իսկ դուք՝ երբ ողջ էիք՝ միացա՞ք արդեօք ձեզ
Բայց հիմա նախանձելի է ձեր գոյութիւնն
Անվրդով, եթէ նոյնիսկ մնայ սրահն ամայի
Ոչինչ, ոչինչ թէեւ պահէք այցելուէն
Որ, այսուհանդերձ, ձախողի առնել
Արուեստն արդէն գիտութիւնն է սպասման

Որպէսզի ժամանակն երկարի
Կը սպասեմ արգիլուած վայրկեանին
Անցորդներ կը փնտռեմ այս պահուս
Կը սպասեմ՝ աչք նետեն կասկածոտ
Բացայայտ ու ծածուկ նիստիս մէջ
Ո՛չ ժամ է ո՛չ տեղ է հանգիստի
«Վայրկեաններն է որ կը համրես, չէ՛
Այս չէ այն տեղն ուր կ'ուզես երթալ
Դժուար է թէ հե՛շտ է սպասել
Արգիլուած վայրկեանին՝ ակնկալ»
Գար այլեւ արգիլուած վայրկեանն
Դաժան ժամանակն երկարէր

Ե. ՀԱՅՐ ԻՄ ՈՐ ՅԵՐԿՐԻ ԵՍ

Ըսել չեմ ուզեր որ կը սիրէի հայրս
Եւ արդէն այդ չէ որ պիտի հասկնաք

«Յետոյ ազատ ձգեցին մեծ պարտէզի մը մէջ
Շուրջերնիս ծառ ու ծաղիկ, աղբիւր ու առու
Կը տեսնէինք շատեր պտուղներ կը քաղէին
Առանց որ մէկն արգիլէր, կամ սահմանէր պատիժ
Ու չկար խտրութիւն, շատցուցինք մենք ալ շատերն
Կը կթէինք ողկոյզն հատիկ-հատիկ, անյագ
Կը խաճնէինք խնձորն, կը ծծէինք ծիրանն
Կը ձգէինք դեղձերն ծորէին շրթներէ վար
Կը լափէինք սալորն, կը կլլէինք կեռասն
Բայց ... շատերէն շատեր՝ պտտող մեզի նման
Մեծեր էին անուանի՝ գիտութեան, արուեստի
Պահն էր պարզ հանգիստի եւ գրոյցի երջանիկ
Բայց երբ վայելքն անբաւ սովորական է այդքան
Ինչպէս ակնկալես՝ գիտնան՝ դրախտն է այդ»
Բայց Ուղեւորի Տպաւորութիւններէն ետք
Իր շուրջ յամեցող քանի մը ծանօթ մարդոց
Գաղտնապահ շեշտով խօսելով գիտցողներուն
«Ազատութիւն չկայ. բացարձակ բռնատիրութիւն է

Նշմարեցիք անշուշտ ըսի՝ Յետոյ ազանտ ձգեցին...
 Կալանուած է որովհետեւ ժողովուրդը... վախով
 Եւ դրախտը մեզի հրամցուած... խաբուսիկ է
 Առանձնաշնորհեալներու համար միայն ու... հիւրերու»

Հիթլերն էր առաջինն, եթէ չեմ սխալի
 Յանկարծ տեսայ զինք՝ կը նմանէր իմ հօր
 Եւ ծպտանք էր պեխն՝ այդքան աչք-ծակող

«Ուս իսկ թօթուել առաջարկելի չէ
 Ոչ միայն ոչ պիտի երբեք չըսես
 Այլեւ այոն յստակ ու յատուկ առոգանութեամբ
 Որ յանկարծ մէկը տեղ մը սխալ չհասկնայ
 Եւ ինչո՞ւ այո չըսել՝ այնքան ալ սխալ չէ
 Ամէն ոք գիտէ որ սուտ է որ ըսուածը կայ
 Բայց ըսուածն ըսենք սուտ չէ այլ գեղեցիկ
Օրինակ՝ Անընդհատ զարգացումը Մարդու
Ամենաարժէքաւոր անհատական կարողութիւնների,
Յանուն նրա յաղթանակի բնութեան ուժերի դէմ,
Յանուն նրա առողջութեան ու երկարակեցութեան,
Յանուն երկրի վրայ ապրելու նրա մեծ երջանկութեան
 Օր մըն ալ կ'առնէ ու կը տանի իր հետ
 Գոչէ՛ այո եւ յետոյ հետը գնա՛ գծած ճամբայէդ

Եւ կոչեն թող քեզ ինչ որ կը սիրեն ու սովոր են կոչել
Պիտի տեսնես շատեր կ'ընկերանան քեզի»
Շահաճ էի իր բացարձակ վստահութիւնն
«Ազատութիւն մեր մօտ ալ կայ, նոյն ազատութիւնն
Որ կը սկսի այոյով ու կ'ընթանայ անարգել
Դիւցազնական կրնայ ըլլալ կամ ծաղրածու
Լուրջ-իմաստուն կամ պշոտ-ծանձաղ
Անկաշառ քննադատ, շնական քմծիծաղ
Սիրային-յուզական՝ աչքերէն քամող արցունք
Տարփական-տռփական մինչեւ-մինչեւ կտղուցք
Միշտ գոչելով այո, այո՛, այո՛»

Ինչո՞ւ կը գրեմ այսպէս ճկոյթիս ծայրով
Պարտկելու համար ո՞ր անձկութիւնն
Եւ քստմնելի յայտնաբերումն որ կը մերձենայ
Դէպի Հիթլեր կը դիմէ, թէ՛ հայր իմ՝ քեզ

...Կղկղանքով նոյնիսկ՝ մարդկային-անասնային
Պայմանաւ որ չպատճառէ մարմնական վնաս
Թէ ոչ՝ քրէական օրէնքին նախատեսած
Նուազագոյն պատիժին կ'արժանանայ
Երբ օրուան զեկոյցին համար մտնէ սրահ
Պէտք է ըլլան աչքերը վար, ճակատը՝ հակ

Բացարձակապէս արգիլուած է ձայն բարձրացնել
Եւ թող կրկնէ ամէն պարբերութենէ առաջ
«Տիկիններ եւ պարոններ, խնդրեմ, ներեցէք»
Քանի իրեն վիճակուեցաւ նախագահի պաշտօնն
(Օ, հեռու պահէ, Աստուած, մեզմէ այդ փորձն)
Արժանի դարձաւ մեր ծայրագոյն քամահրանքին
Պիտի չարտօնենք որ երբեւէ ուեւ յիմար
Աշխարհն անգամ մըն ալ առաջնորդէ կործանման

Յետոյ սակայն Ֆարուք, Այզընհաուրը, Թալէաթ
Եւ անհաշիւ ուրիշներ՝ նոյն խեղ ցեղէն
Նոյն խորամանկ, խորագուարթ աչքերն
Որ աւելի բարութիւն է որ կը մատնեն
Միջին հանգիստ տարիքն որ չի վախնար մահէն

Ինչո՞ւ պախարակել նախամարդը
100ը հազիւ համրելուն համար
Երբ Ֆրանսուա՝ Ֆրանսայի նախագահը
(Ժողովրդավար այս մէկն՝ երբ կը գրեմ հիմա)
Կը նշէ հասած է 78ի
Կը հաստատէ համե՛ստ պէտք է ըլլալ
(Ինչ անիրաւ, զրպարտող են մարդիկ
Այսքան տարի՝ 14, 2 շրջան

Պիտակելով զինք հպարտ, ամբարտաւան
Ահա գլուխ կը ծռէ մահուան դիմաց)

Չ'ըսեր որ կ'ուզէ զինք ժողովուրդը
Չի չափազանց կիրթ է, փափկանկատ
Ա՛լ կը հրաժարի հանրային գործէ
Չի դներ՝ Յրդ անգամ՝ թեկնածութիւնը

2. ՅԱԿԻՆԹԻ ՊԱՐՏԷՁԸ

Ճնճողականներն այնքան հաշտ են տաճարին
դատարկութեան
Թող ըլլայ քար ու շաղախ՝ մանրակերտն է երկնքին
Դուրսը ծառերն են ճիւղառատ, բայց կը փնտռեն պերճ
կառոյցներ
Կը թռչկոտեն երբեմն, յաճախ կը մնան անյայտ
Մինչ վերելէն՝ միշտ մեղմ՝ կ'արծազանգէ ճռուողինն
Իբրեւ հեզ հրաւեր ճշմարիտ հայեցումի
Ուշքդ գրաւելու համար չեն անոնք արշաւած ներս
Գորշ են քարերուն նման որոնցմէ կ'արծակուին մերթ
Փոքր են արդէն եւ դեռ կը թեւածեն հեռուն երբ
Կը հաւատաս ճնճողականներ են՝ իրենց ճռուողինէն

Տաճարին գեղեցկութիւնն է անճառելի ու անպարտ
 Կեանքի կոչող կորնչական ու ճիղճ այդ էակներն
 Իր անհպարտ էութեան ապացոյցն իբրեւ անառարկելի
 Խորհրդածման արժանի՝ մշտատեւ ու անփոփոխ
 Բայց պէտք է տաճարէն ելլել դուրս վերջ ի վերջոյ
 Կոխոտել պարտէզին հողն, հոտոտել յակինթներն
 Այս վայրկեանին կը սպասէիք բոլորդ, չէ՞

«Յակինթներ տուիր ինծի տարի մը առաջ,

Յակինթի աղջիկը կոչեցին զիս»:

Պարտէզին մէջ էինք ուրեմն
 Ելած էիր յետոյ պարտէզէն դուրս
 Հեռացած էիր ինձմէ ու լքած զիս
 Յակինթներն առնելով քեզի հետ
 Յիշատակ իբրեւ բայցեայնպէս
 Եւ երբ հմայուած մատչեցան քեզի
 Շնորհակալ եղմր սրտիդ խորերէն

«Բայց երբ դարձար ետ, ուշ, Յակինթի պարտէզէն,

Թեւերդ լի, եւ մազերդ թաց, չկրցայ

Խօսիլ, եւ աչքերս դաւադրեցին, չէի ոչ

Ողջ ոչ մեռած, եւ ոչինչ գիտցայ,

Նայելով խորքը լոյսին, լռութեան»

Թէ՛ սխալած ես բոլորովին

Այդ դուրս էիր պարտեզ փախչած
Կաշկանդումէս ազատելու փորձով
Ինչ ըրած էիր այնտեղ երկար
Ամբողջ օրն ու մինչեւ գիշեր
Ինչո՞ւ էին մագերդ թաց
Ուրիշի՞ մը հետ արդեօք եղար
Բուռն ու բերկրալի արարքէն ետք
Ա՞ն էր նուիրած յակինթներն
Ա՞յդ էր զքեզ այլափոխողն
Ինչո՞ւ յակինթներն ինձի բերիիր
Ասոնցմէ ո՞րն էր որ ուշագրկեց
Թե՛՛ այդ միասին հետ կը շփոթես զիս
Թե՛՛ ես եմ – ինչպէս միշտ – շփոթ
Կարծելով թէ բանաստեղծութիւն է

Եւ վերջապէս ինչ է բանաստեղծութիւնն

Ինչ որ այսօր բանաստեղծական կը նկատուի
Բռնագրօսիկ է վաղն ու ծանրաքարշ
Ինչ վախազդու բան է բանաստեղծութիւն գրել
Եւ ինչպէս ձերբազատուիլ բանաստեղծականէն

Ապրուած պահն է բանաստեղծութիւն

Կեցած էի՝ մանուկ՝ զամբիղիս մօտ

Եկաւ ու խլեց՝ անտեսելով զիս
Միտքէս անցաւ ըսել՝ զամբիւղն իմս էր
Ես էի ընտրած, քաղած ծաղիկներն
Իմ փոքրիկ պարտէզն որ ունենայի
Մինչ ինք զամբիւղին մէջ քիթը խոթեց
Քիթին չդրաւ բոյրերու խառնուրդն
Ետ պիտի դարձնէ՝ մտածեցի
Սակայն չէր պատկաներ այլեւս ինծի
Ինչո՞ւ չպոռացի որ հեռանար
Ինչո՞ւ չկառչեցայ իմ զամբիւղին
Պարտէզին մէջ կը պատժուի պիղծ ուժն
Ինչո՞ւ չկանչեցի արդարութիւնն
– Ուզած չէի կանչող կոչէին զիս

**ԹՔ՝ բանաստեղծութիւն է որեւէ պահ
Երբ որոշենք, ապացուցենք որ է**

Անձայն, առանձին կու լար
Աղջնակն երեք գարունի
Նման անիրաւուած մարդուն
Որ անգոր է չարը բառնալ
«Մայրիկս ու հայրիկս գացին»
«Գացին... ո՛ր» «Գացին... դ՛ուրս»

Հագի կ'երեւէր հեռուն դուն
Իր հսկայ ուղեկիցը դարձայ
Եւ անցանք վերջին կամուրջէն
Երբ ձեռքը ավէս արձակեց
Անվստահ էր պահ մը, շուար
Կը կանգնէր, կը նայէր ետ
Արագուց քայլերն յետոյ
Հեռացաւ պարտէզէն
Պահէի՞ պէտք է իմ մօտ
Զինք լքող ծնողքէն անջատ
Ընծայելու պարտէզին կրթանքին
Յանցանքի զգացում ու կարօտ
Ապրիլ այս ամսոյն անագորոյն

Թէ՛ բանաստեղծութիւնն է միայն որ կրնայ
Տարածել սահմաններն բանաստեղծութեան

**Such was that happy Garden-state
While man there walk'd without a mate:
After a place so pure and sweet,
What other help could yet be meet!
But 'twas beyond a mortal's share
To wander solitary there:**

Two paradises 'twere in one,

To live in Paradise alone.

And why not, Marvell, with a mate,

If she too knows the lonely state?

Let mating be the lesser joy,

Let's justify it as a ploy:

A brief egress from happiness

May bring an even greater bliss.

Միշտ ուզած եմ վիճիլ բանաստեղծներու հետ
Բանաստեղծութեան մէջ՝ յարմար վայրը միակ
Այնքան հրաշագոր է արուեստն իրենց
Ընդդիմախօսն իսկ կը փոխակերպէ

Թէ բանաստեղծն է ամենակարող

Եւ որեւէ բան որուն դառնայ

Բանաստեղծութիւն է արդէն

«Սա էլ գիտնս ինչ ծաղիկ է»,– ասաց

Ու ծիծաղելով երեսս նայեց: «Ծառից որ պոկած լինէիր
Եասաման է կ'ասէի»,– ասի:

«Եասամանը այսպէս է լինում,-

Ասաց,- դու մի հոտ քաշի»: Հոտ առի, դա էլ մի ուրիշ

Հոտ ունէր, գուցէ նարգիզից էլ լաւ: «Սա ինչ է»,– ասի:

«Պապան դրան հորուտ-մորուտ էր ասում,- ասաց,-
Բայց մեր տեղի բառով դրա անունը չգիտեմ
Ինչպես են ասում, ռուսը հիացինթ է ասում.
Դա էլ սերմ չունի, սողանից է բսնում,
Մեռելի միս ուտողի մէկը, պապային ասածին,
Նուէր է բերել հայի կողմերից. ասածներից այնպես է
Դուրս գալիս, որ այնտեղի դաշտի ծաղիկ է,
Երբ որ օրերը գալիս են, ամբողջ աշխարհը
Փռում է այս ու այսպես ծաղիկների հոտով»:

17 Սեպտեմբեր 1994

Վարդան Մապիւնեան

ՆԱՀԱՆՔ ԵՐԳՈՎ

M.....-ին

Դուն պիտի չհանդիպիս այս տողերուն
որոնք խորքին մէջ ոչ ոքի են ուղղուած,
ոչ ալ կարդալու ես, ի դէպ.
անոնք պիտի տեղաւորուին ինչպէս...
սուրը՝ Զիկֆրիտի եւ Պրունհիլտի միջեւ,
ընդհատելով հոսքը մարմիններու,
ու պիտի ցցուին ամէնուր,
յիշեցնելու
հիմերու խախտւտ գոյութիւնը
եւ յայտնի տողը հանրաժանօթ խնդրին մասին...
«Բռնի ձուլուելիս...»
դեռ ինչ կրնայ պատահիլ,

երբ լուծուած ես ամբողջովին,
լծուած՝ շփոթ թափօրին,
որ կը տողանցէ խաւարի լուսանցքին:
– Դուն չես հասկնար
այդ մարդը յաւերժաքայլ
որ իր բազում բեռներուն կ'աւելցնէ, արդ,
մղձաւանջը կեցութեան բացակայ:

Պուէնոս Այրէս, 16 Մայիս 1990

ՄՈՌՑՈՒԿԸ՝ ԴԼՎՄԵՆՆԵՐՈՒ ՄՏՈՒՆԵՐՆԵՐ

... յայտնի թատերակին
անյայտ բեմադրիչներ
նորէն կը մտնեն կրկէս.
կեդրոնը մարմարեայ ասերակոյտին,
ստրուկներ կորաքամակ
կը վերստեղծեն խաղը վերջին,
մինչ իշխանագունը մթին,
երերուն իր գահը բազմած,
շուտով սեղանի վրայ պիտի դնէ
հարցումը ճակատագրական
մտքեր պղտորող ահազանգ,
մինչ դարբիններ կը մրճահարեն
հանգիստ ու անսխալ, սպասելով նշանին,
որ հաւանաբար չուշանայ.
հին արարը պիտի կայանայ
կրկին...

Պուէնոս Այրէս, 20 Սեպտեմբեր 1990

ԿԻՉԱԿԷՏ

Թեևերս չյոգնեցան հերկելէ
հունտերը պատրաստ չեն կ'ըսեն
մէկէն հով մը կը բարձրանայ
հողաշերտերը իրար կ'անցնին կը մնան
պէտք է սկսիլ ծայրէն

ակօս մը ուղեծիր
մեկնակէտ / հանգրուան
տարագրումէն դէպի երկիր
յիշատակաց կամ դրախտավայր
աւետեաց թէ խոպան

կայ հակառակ ուղղութիւնն ու դարձը
շքադրամին զոյգ երեսները չեն անոնք
կը գրաւեն տարածքը
հայելիի ջարդուփշուր խորք
երկիր / տարագրութիւն

այսինքն ուղեգրութիւն
արեան ակօսներն ի վեր
ի վար
մօտեցում / հեռացում
որ մեզ կ'օղակէ
կը հանդիպադրէ վայրին
որ մենք ենք
ուր ես եմ կրկին

Իսկ յորդորները կեղծ են

Պուէնոս Այրէս, 8 Դեկտեմբեր 1990

ՀԱԿԱՆԵՐԱԶ

Այս գիշեր երկիր մը տեսայ հրաշալի
ուր տղաք կը ներխուժէին
եւ քարին, լերան, ծովուն, վանքին շուքին
կը խաղային խաղն իրենց խակ ու անմեղունակ
ես ալ նոյն երկիրը կոխած եմ – մտածեցի –
բայց ոչ այդպէս
իմս եղած է երկիրը լռութեան եւ իրականութեան
ուր տերեւն անգամ իմաստ ունի
իրենք պահուըտութիւն կը խաղային այդ երկրին հետ
մինչեւ որ տեղ մը շփոթէին ճամբան
ու խաղէն դուրս կը մնային

Պուէնոս Այրէս, 17 Յուլիս 1991

ՄԱՅԻՍԵԱՆ ԱՌԱՒՕՏ

Եւ ութսունըմէկ անգամ
կը կոխեմ գարնան դաշտերը
որոնք կ'ընծայեն
հեռաւոր յաղթանակներ
անհաշիւ ժամանակներու
ամէն անգամ որ ժպիտը դառնայ
արեւազօծ աշխարհագրութեան մը
առաջին աւետիսը

Նիւ Եորք, Մայիս 1999

Սոնետ Սանտո

ՋՐԱՔԱՆԳԱԿ

Կ'ալեբախում
մութի ամփոփ
զովութեան մէջ
կը կշռեմ
ծանրութիւնը
փրփուրներուն աղեհամ

Ծո՛ղ
իրակերտ հայելիդ
սկիզբէն
կը ցոլացնէր է
ութիւնս
թափանցիկ

անշրջագիծ
ներկայութիւնս
կը շաչէր
որոտումներուդ մէջ կապոյտ
կ'ըլլայի
կի՛նդ
ծնած անոնցմէ

«NEVERMORE»

«Երբ այլեւս չեն սիրեր»

(I)

«Ծեր գնչուհին
Բախտս կարդաց»

nevermore-ը գծեց
ափերուս մէջ

ճեղքեր բացաւ
դէպի
անխօսութեան անապատը

փորեց խորութիւնները ձեռքիս
նուաճելու
լռութիւնը հրդեհներուն

շեշտուած մինակութիւնը
քարտէսագրեց բազմերակ
աքցանելով խնձիղը միսերուս

Ափս՝
աղէտավայրը
այլաշխարհիս

Ծեր գնչուհին
մահ
ցանեց ոսկորներուս

(II)

հոգիի արքայը
չի վերադառնար
իր սփիւռքէն

դուն՝ սփիւռք
ես՝ սփիւռք

Դուն՝ սփիւռք
ես՝ խորացող պատուհան
սփիւռքիդ մէջ (դէմ) բացուող

(III)

Սպասումիս ցամաքին վրայ
հեռացող ոտնահետքերդ
մոխրաման
աւազացած անցածին

Դուն՝ քանդակուող ծափ պարապի

Դուն՝ վերջ
Դուն՝ nevermore

(IV)

Սէր(ս)(դ)
ճաղեր
յաւերժի
լռութեան(ս)(դ)
որովհետեւ
մահը
ապրելու պէս բան մըն է
քեզ սիրելը

(V)

«Արցունքն է
կեանքում միայն իրական»

պեղեցիր ակունքներս
մատներովդ պատռելով
համը միսերուս

յետոյ
Աքտորդ
մոխիր բուրվառեց
խորութիւններուս մտերմութեան

տխուրը
թացի պէս

կաթեցաւ սփիւռքիս տարածքին

ցալը
քամեց միսերս
եւ
մարմինս թաց լաթի պէս
կախեց կեանքի պարաններէն
(ունելիները
աչքերդ էին կուրցած)

(VI)

Անջատումդ
փշաթելով գծեց
սահմանները սփիւռքիս
հեռանալդ
հայելիների փշրեց աչքերուս մէջ
բացակադ
անհունը մէջս կարմիրով պատեց

(VII)

հոգիի աքսորը
չի վերադառնար
իր սփիւռքէն

Այնճար, 18 Ապրիլ 1999

ՄԱՅԻՍ 9

անվերջութեան հրաշքը
պատռուեցաւ
մօրս

արգանդը

արինոտելով

կարմրահոտ աղաղակ

ճիչ

արծագանգող

միսերուն մէջ

եւ

անհանդարտ տրոփին

ասեղնագործուած

ներսաշխարհի վայրերուն

սաղմը

բիբն էր

Աֆրոսիդի

որ կը լողայ հիմա

սիրեններու

այլաշխարհի

սերմահոտ

թացութենէն արբշիռ

կեանքը

կը տարածուի
մէջը
շունչին քրտնահամ
ու
ոգիին
շաղաշարժումը մարմնին հետ
կը խմորէ
աղօթքը աչքերուն թափանցիկ
կ'երթեւեկեն հիմա հոն
ոտնաբոպիկ աստուածները
երկնքին

ու
կ'արարեն
կեանքը
բան
ա
ստեղծութիւնը
գրուած՝
Արարչին
մտքին մէջ
եւ
լերդացած
դէպի ներսը պարպուող
ցանկութիւններու հարսանիք
պատմական
լարծուն
համովութիւն
կաթող՝

թարթիչներէն
մամայիս
փայլատակող երկունք
խմորուած տենդ
Աստուծոյ
մարմինը գրգռող
որ
կը հոսի
հիմա
կարմրախանձ
այտերէն
ծննդաբեր արգանդին

մամ
արարեցիր զիս
մէջս արարելով
աստուածութիւնը հզօրագոյն
եւ
եղայ ես
կեանքի յորձանուտին
մէջ-տեղը
ու
բառեր
տաղեր
երգեր
կը քերթեն
լինելութեան հրաշքս
եզակի

ու
սէրդ
խենթութիւններ
կը սղագրէ
ճակատիս

կը սիրես զիս
չէ՛ մամ.

ճեղքեցի ես
էութիւնդ
ու
հիմա
կը շնչեմ
կ'ապրիմ
ես
մամ...

Պէյրուզ, 9 Մայիս 2000

ԸՆՈՐ

-I-

Մարմնիդ վրայ
Ձեռագիր
Կը խաչաւորեմ
Խորութիւնը իգութեան
Եւ
Տիեզերքը
Կը խուժէ (նաեւ) քու մէջդ
Ինքնանկար բարձրանալու
Խտութեան տարածքին

-II-

Հրանցումը
Մատներուս արանքէն
Կ'երակաւորուի
Լինելութեանդ սկիզբին.
Կարմիր տառերով
Կը տենդ ա գրեմ
Մեր շնչառութեան
Խլրտացող թրթռացումը
Երկգլխանի

-III-

Կ'երկնեմ
Տարփանքը անընդմիջելի
Եւ
Յայտնութեան հրաշքին պէս

Կը խառնուիմ
Արեախիտ թանձրութեանդ
Յորդահոսող հեղուկին

-IV-

Խորընթաց ոռոգումը
Հիսկէններու քակուող ծփանքին
Կենսախայտ թափառումով
Կը բռնկի աչքերէդ,
Թաղանդներու շոյանքը
Լոյսին բանալու
Անսպառելի ջերմութեամբ.

Զուգաւորման կիզակէտը
Կեանքին շօշափը
Կը գերազանցէ (հոն)
Ոճաւորելով
Հասնումին զգլխանքը
Ան-խուսափելի:

-V-

Եւ
Միսերուս համը
Կը կռթնի շրթունքիդ,
Յայտնաբերելու
Սրբութիւններու ծայրագոյն միւռոնը
Տաղեր
Կը սարդին
Ամենահեղ ընթացումով,

Արգանդին կարմրութեան վրայ,
Խորագրելու
Աստուածներու
Շեղագիր գաղտնիքը:

-VI-

Ծննդոցի բազրիքէն
Կը կախուի
Թափանցիկութիւնը մեր ընդմէջ

Մարմնին ծէսը խնկակաթ
Կը ծովագրէ
Բոցաւէտ բացուածքը

տրոփէ
Ներսերուս
Ուր
Բազկերակդ
Միայն աղօթք կը
Եւ
Հոգիներ կը մերկացնէ
Քերթուածներու
Հրընթացող
Բարբառով.

-VII-

Ա՛յբ
Իրիկնացող անձկութիւն
Եւ
Աստուածացումս առաջին.

Առաքելներուն մերկ մէջքերուն
Փաթթուելով
Կը նոյնանաս
Անոնց
Երկարապատում
Սրբաթախիծ մաքրութեան

Օ՛
Ա՛յբ ...
Կ'ըլլաս՝ թեմա
Բառերուս մէջ վերընծայուող,
Կ'ըլլաս նախաշունչը
Բոլոր ծնունդներուս,
Որ
Պիտ' երկնեմ դեռ
Ողնաշարիս փթթումներէն
Բարձրացող
Պատարագներէն
Ամենամուտ,
Աստուածամայրը
Նորէն յղացնելու
Եւ
Հրեշտակները
Անմահութեամբ
Հաղորդելու.

Այնճար, 12 Յունիս 2000

Յարուի Վարդանեան

ՊԵՊ ԸԼ-ՖԵՐԱՃԻ ԺԱՄԱՑՈՅՑԸ ՉՄՇՈՒՄԻՐ

Ա.

1.-

Ջերկ ըմբշամարտ
ժամանակի հետ
(բայց ժամանակը միշտ ւախոյեանն է)
վազք բայց յաղթանակի երիզ
չերագես
քանի որ քրօնօսեթը չունինք

2.-

որքան կարճատեւ կը թուի կանաչ լոյսը
ինքնա-
շարժավարին համար ըլլալ
յաւիտենական կարմիր (ժամացոյցին
նայիր)
Հալէս
քաղաք ուր երթեւեկի կարմիրները չեն

մարիր
Օ՛ Հալէպ Օ
ժամանակի կախարդական լամբար
կը շփես կը շփես
ճին արտաշնչելու փոխարէն
քեզ – ֆոնի – կը ներշնչէ
Օ Հալէպ Հալէպ

3.-

կիրակմուտք ծանծրոյթ ապրիլ
կամ հաճոյքը ոչնչութենէ
յետոյ քիչ մըն ալ կը փոխանցուի
Երկուշաբթին
...Շաբաթը
թէ օրացոյցի թերթիկները չփրցուելու
կը ծառայեն
խորհելու է

4.-

բայց ինչո՞ւ ժամանակ չկայ (ատեն)
սրելու
սերելու
սուրալու
սորելու
սարելու
սիրելու
սերմանելու
(ժամանակը ժամանակ ունի՞ ինքզինք
երգել յաւակներու)

5.-

ո՛վ պահել ռիթմը սիրտիս գիտէ
երբ հրապարակի կիզակէտը
«Ֆարաճ»¹ աւետել կը մերժէ

6.-

սպասեցի ծովեր անցան
ու ցորեաններս հրկիզեցի՛
քնացայ որքա՛ն վաղամեռ է
մատնաբախումի մը ձայնը
(երազը նանօ-երկվայրկեանի մը մէջ կը
խտանայ ըսին)
արթնցայ ինչո՞ւ անցեալը կը յիշենք եւ
ոչ ապագան

7.-

չյարգուած ժամադիր թէ՛ ժամադրութիւն
երկ-վայրկեանը կը դանդաղի՛ եթէ
լուսեղէն արագութիւն՝
սֆինքս երկարամեայ արձանացում
անժամանակ ժամանում
աջ յետոյ ձախ յետոյ աչք – եա էյնի² –
յետոյ կախ ճօճանակ
երկ-վայրկեանի օրօրոց օր առ օր օձ
(Գոպրայի դիրթանքին պէս)

1 Առաբերէն՝ աւետում, ապափնում:

2 Առաբերէն՝ հիացման բացագանչութիւն:

8.-

ասիկա մեծ մօրս բազմապահանջ պատի
ժամն է
(որ պէտք է զսպանակուի)
պատի ժամ թէ՛ wall street-ի ժամադրամ
սուղ դրամաժամ
քրտինլուայ դրամամարդ
ժամավրիժառու մերկ ըմբշամարտիկ
(ախոյեանը տեղի կու տայ)

9.-

աւագաժամ
ջրաժամ
արեւաժամ
սլաք
տիճիթալ մեքանիզմ վառիր
մարիր
վառիր
մարիր
զարթնումի ժամկէտ
դու դու դուն-ն-ն
մատիտները վար առէք
ժամանակավրէպներ – ձեզի է խօսքս –
Սէ Տալի-ին ժամացոյցները հալեցան

10.-

ժամանակի գործիքով ետ գացի
դեռ իրարու չճանօթացած հայրս մայրս

տեսայ

– ես ձեր ապագայի երազն եմ

ըսի

չհամոզուեցան

այլ մերժեցին իսկ մէկզմէկ ամուսին ընտրել

(ետ դարձ

դէպի ապագայ)

Բ.

1.-

նորաբոյս ֆիթուս

մօրս արգանդին մէջ ապսուրտ-ապսուրտ

ժամանակ կ'ըլլայ

մօրդ սիրտին դա-տում

դա-տում

դա-տումը

2.-

գիտնականները կը համաձայնին թէ

ժամանակը անբացատրելիութիւն մըն է

Այնչթայն

խենթ ֆիթուս մը հնար գտաւ

չորրորդ հեռաւորութիւն մը բացաւ

ժամանակ կոչեց

խելացիները չհասկցան

թէ Պապ Ըլ-Ֆարաճի ժամացոյցը ինչո՞ւ

չ'աշխատիր

Թե՛ Պապ Ըլ-Ֆարաճի ժամացոյցը ինչո՞ւ
չ'աշխատիր
խորհելու է

3.-

Ժամանակը է՛ այն ինչ որ կը կերտենք
իրմէ
Ժամանակը է՛ որպէսզի ամէն ինչ չըլլայ
միանգամայն

4.-

Հալէպ Օ՛ Հալէպ
գիշեր-
 ցերեկ սլաքին քով անքուն մընա-
 ցեր էք
գիշեր թէ ցերեկ հրապարակի ժամը միշտ
4:10
գիշերուայ թէ ցերեկի 4-ը
Հճ տիեզերքին մէջ մէկը կայ որ գիտէ
թէ երբ կանգ առաւ սլաքին քով... Ո՞վ
Հալէպ Օ Օ՛

5.-

Եւ ժամանակը կ'ունենայ նոր սկիզբ
ՆԱԽՔԱՆ ՊԻԼ ԿԷՅԹՅ Եւ ՅԵՏ ՊԻԼ ԿԷՅԹՅ
Եւ ժամ-դրամը կ'ընկրկի նոր ախոյեանին
դիմաց
– Որքան է ձեր սեփական հարստութիւնը Պրն. Կէյթց:

– Հիմա՛ թէ ոչ պատասխանս տուած ատեն:
Եւ կը մոռնայ
Հալէպի հարստութիւնը ժամանակին
մետաքսի ճամբուն վրայ
Ժամանակի կոթողը Պապ Ըլ-Ֆարաճի
Եկող-գացող բեռցուած ուղտերը
Ժամանակի

ուղտեր համմեցէ՛ք Հալէպի
ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ դուռէն
հիւրընկալ է եւ առատ
Ժամանակէն անջատումի եալէյլիները
աստղահամարները գիշերի

6.-

Ժամանակը դանակ
երկրագունդը նարինջ
Եւ քանի որ բոլորին չկրցաւ պատկանիլ
Ժամանակի ակօսները
բռնի՛-զուգադիպութեամբ անցուեցան
քաղաքական սահմանագիծերուն վրայէն
(սինիք)
ճանկոտելով հողը
կու գան փոշիին հետ թափանցկօրէն
ոստիօ ալիքներու պէս
մեզմէ կ'անցնին
ու կը թողուն հարցման նշանի որդեր
մեր ուղեղներուն մէջ

7.-

Կրինիչի ժամանակը կը հոսի
Պապ Ըլ-Ֆարաճի ժամացոյցին մէջ
ամէն մարդու հարցուցի Պիկ Պէնը
գիտցան
բայց չգիտցան Լիթըլ Պէնը
ժամադրութիւններու իւրայատուկ վայրը
(վայր
-կեանի հասցէն)
վաղը հրապարակի ժամացոյցին քով
երբ որ կ'ուզես եկուր ողջ կեանք մը
ունիս գալու
(վայր
-կեանք)
վաղը հրապարակի ժամացոյցը պիտի
աշխատցնեն
Պիկ Պէնկի պէս բան մը պիտի
ըլլայ

8.-

Քնացող գեղուհիին
Հայկական ժամադրութիւն տուի
բայց չըսին թէ արթնցնելու համար
Ֆրանսական համբոյր պէտք պիտի ըլլայ

9.-

վայր+կեանք=վայրկեաններ
now+here=nowhere

10.-

անժամանցելի է պաշտամունքս Հալէպի
հասկցայ թէ հասկնալը արգիլուած է
Պապ Ըլ-Ֆարաճի հրապարակի
ժամացոյցը
չ.ա.շ.խ.ա.տ.ի.ր
բան հասկցա՛ր
երկար շունչ մը քաշէ՛
մինչ կը շնչես կը յուսաս
Dum spiro spero

Հալէպ, 2 Մարտ 2000

Յակոբ Նալպանյ

ՃԱԿԱՏԱԳԻՐ

Խոիկներուն մէջ վերջին խոխոց
Լուսին
Մահուան աչքերը բաց մնացին
Ձուկը փակելու
ատի՞ չընծայեց

Դանակները լողացին
Որովայնի մէջ
Ձկնկի՞ բախտ
Ուրիշներ
Կարագի վրայ քսեցին
ԼԱԿԵՑԻՆ

Կիկլոպի մը պէս
Մէկ աչքս փակած
Հիմա կանգնած եմ
Մէկ ոտքի վրայ
Եւ զիս կը պատժեն
Մեղքերու համար
Որ ընծայեցին ոսկի առիթներ
Մարմնաւորուելու
Բայց ծնունդ չառին
Եւ խեղդուեցան

Խ

Ղ

Ճ

Ի

ս բորբոսած արգանդաջուրին մէջ

CIRCULATION

Գծուած պտոյտ

Մրջիւններու

Կալաքսիի

Նոյն հոսքին դիմաց

Լուռ ապշելէն

Ձանձրացանք

Զարգացումը

Որքան դանդաղ

Կ'ընթանայ Տէր

Ինչքան սակաւ

Միտք տուած ես

Ընկալելու

Շարժումը Քու

ՎԼՆԿԵՐ

Նոյ-նիսկ բա-ռը
Ամ-բող-ջա-կան
Տա-րազ չու-նի

Մար-մին-նե-րու մէջ
մեր կի-սամ-բողջ
Բը-ջիջ-նե-րը
Կը սը-ղոց-ուին
Կը մի-դոզ-ուին
Կե-նե-տիկ սուր
Դա-նակ-նե-րով

հայ-րե-նիք-ներ
չամ-բող-ջա-ցած
Պայ-մա-նագ-րեր
Չա-ւար-տած
Ժո-ղո-վուրդ-ներ
ցի- ցան-
րու- ուած

Ա-րիւ-նա-գոյն
մե-տաղ-նե-րով
Օք-սի-տա-ցած
փը-շա-լա-րեր

Բա-ժա-նու-մի
Ե-րակ-նե-րը
Ամ-բող-ջա-կան
Երկ-րա-գուն-դի

Մար-գա-րէ-ներ
Եւ Սուրբ Գիր-քեր
Բազ-մա-պի-սի
Բազ-մա-տե-սակ
Շերտ-շերտ ե-ղած
Լե-զու-նե-րը
Մէկ-բե-րա-նի

Աստ-ուած ինքն ալ
Կողմ-նա-կից է
Չամ-բող-ջաց-ման
Գա-ղա-փա-րին
Երբ ա-թո-ռը
Իւր երկ-նա-յին
Ան են-թար-կեց
Բա-ժա-նու-մի
Հօր եւ Որդ-ւոյ
Եւ Սուրբ Հոգ-ւոյ
Չամ-բող-ջացած
Նոյն գա-հե-րուն

ԼԻՑԻԱԹՎՓՈՒՄ

Երեկ գիշեր՝ անբողջութեամբ թափահարութեամբ
գիջութեամբ զբաղեցաւ, մէկ ձախ ձեռքով, մէկ աջ:

Աղջամուղջ էր, երբ հզօր օրկազմ ապրեցաւ,
մտային օրկազմ:

Գրիչը թափահարուելէն ուժասպառ էր:

Կարճ պատմուածքէն spermի սթափեցուցիչ ժահ կու գար:

Ամէն ինչ օրկազմի կամ մաստուրպացիայի կը ձգտի.....

Նոյնիսկ մահը:

Խաչիկ Տէր Ղուկասեան

* * *

Ընդատակեայ գնացքին շարժումը կը սահմանէ
Ըմտածումիդ ընթացքը
Եւ միջոցը մինչեւ յաջորդ կանգառ
կը լեցուի գոյութեամբդ,
իր թէ:
Աստիճաններէն վեր, դուրսը, փողոցն է
օրուայ որեւէ ժամու:
Շուրջդ ամէն ինչ ծանօթ է անշուշտ,
ճամբադ գիտես,
կրնաս ճանչնալ անցնողներուն դէմքերը նոյնիսկ,
Եւ հաստատ քայլերով կը ճեղքես նոյն ժխորը առօրեայ:
Հոն ուր կ'երթաս կը սպասեն քեզ,
ծրագրած ես ընելիքդ,
Եւ վաղը ներկայ է այսօրուան չափ վստահ:

Խոյ կասկած մը, սակայն,
որ ծնունդ առած էր գնացքի շարժման պահուն
– բայց դուն կարեւորութիւն չէիր տուած –
կ'ընկերանայ քայլերուդ կշռոյթին:

Եւ լռութիւն մը, որ կ'աճի տեւական,
կը խանգարէ հանրաժանօթ տեքոռը կեանքին:
Կ'անդրադառնաս, քիչ մը զարմացած,
որ քայլերդ անհետ կը կորսուին,
կը սրբուին ասֆալթի յիշողութենէն:

Շուտով

ուղիդ ալ չես գտներ

– կամ արդեօք –

Եւ կը յիշես յանկարծ

որ պէտք է զսպես սարսափի ճիչը իր ծնունդէն առաջ
պահելու համար արուեստական հարազատութիւնը

ամէն ինչի

հիմա երբ

կանգառէն դուրս, աստիճաններէն վեր, փողոցին մէջ

որեւէ ժամու

անշարժութիւնն է միայն

Եւ գիտէս

որ ճիւղ որ ալ երթաս,

ի՞նչ ալ ընես,

ոչ ոք կը սպասէ քեզ

Եւ դուն ալ

չկաս արդէն:

* * *

Չի խանգարեր այլեւս երազն այն
որ չիրականացաւ,
մահն իսկ աւելի անդին է
ու մօտիկ
քան ինչ որ կը կարծէիր:
Տկարութեան պահ մըն է միայն,
մոռացում մը թերեւս,
բնագոյական վերադարձը
դէպի ժամանակ,
որ այն ատեն դեռ կ'ընթանար:

Թէ թուականներ հիմա ալ դնես
հաշուելու համար քայլերդ դէպի ոչ մէկ տեղ
հասկնալի է:
Բայց գիտես որ ալ վերջացած է ամէն ինչ
եւ ըրածդ իմաստ չունի:
Ըսենք՝ չունէր շատոնց
թերեւս այն ատենն իսկ երբ կը սպասէիր,
հոգ չէ թէ մինակ:
Հիմա, գիտես, մինակ ես եւ չես սպասեր,
կամ կ'ընես այնպէս
որ կարծես պահ մը
վերադարձած ըլլաս ընթացող ժամանակին մէջ:

* * *

Ոչ անէծք է, ոչ խորհուրդ
յամեցումն այս
քերթուածին մէջ
բացակայ սկիզբին:

Ծնունդ չէ, ոչ ալ մահ
ճիշն այս
լռութեան մէջ
յամեցող բացակայութեան:

Կանչ մի՛ սպասեր, ոչ ալ վանում
բառերով այս յամեցող
ժխորին մէջ
շրջապատէն բացակայ:

Ինչ որ կար ու մնացած է
այս է միայն՝
յամեցումը
անէծքէն ու խորհուրդէն անդին,
ոչ որպէս կեանք, ոչ ալ անէացում,
քերթուած մը պարզապէս
անտարբեր
ճակատագրիդ հանդէպ
եւ իր:

* * *

Համր ես
– եւ ոչ թէ լուռ –,
իսկ քերթուածը
յանգած պողթկում մըն է,
որուն արծագանգը կ'ուզես ըլլալ:

Անհնար ճիգ մը կ'ընես
վանկ առ վանկ
վերակազմելու խօսքը,
որուն յիշատակը ալ կը խամրի:

Կը շարունակես պեղել
խօսքին կորսուած հետքը
հատ ու կտոր բառերով,
որոնք հազիւ կը գտնես
մելանի քանի մը բիծերով,
կամ ալ՝ թաղուած ու անշարժ
անիմաստ ժխորին մէջ գոյութեան:

Անկարելի է, սակայն, արտասանել
թէկուզ և մէկը անոնցմէ:

Պոսթ-ոն, 30 Յունիս 2003

* * *

Օր մը եւս իր աւարտին կը հասնի.
աղբաման թափէ, թող երթայ:
Վերջին սիկարէթը տուն մտնելէ առաջ.
Ճուխով կը լեցնես շնչելէ թունաւորուած թոքերդ,
դեռ վառ սիկարէթը գետին կը նետես,
կը ճզմես ոտքիդ տակ,
ճուխը կ'արտաշնչես,
դուռը կը փակուի,
տունէն ներս ես արդէն:
Հեռուատատեսիլ
– անիմաստ սովորութիւն մը ամէն գիշեր –,
ուխքի, քանի դեռ կ'աշխատիս և կը վճարուիս:
Կը միզես:
Անկողինը, անշուշտ, չէ շտկուած դեռ երբուրնէ
չես յիշեր:
Ծուխին համը բերանդ է,
ծանօթ սիրտխառնուք եւ թեթեւ գլխապտոյտ.
Կեանքի նողկանքը:
Կը փորձես, ինչպէս ամէն գիշեր, քնանալ:

Պուէնոս Այրէս, 4 Նոյեմբեր 2005

* * *

Հեշտանքս ծնաւ կին մը:
Սիրոյ մասին խօսեցաւ,
իր մասին գրեցի,
եւ ան եղաւ քերթուած:
Հիմա,
զինք կը փնտռեմ
քերթուածին յաջորդող լուսեան մէջ:
Վերջին մտածումս էր կինն այդ
որ հիմա
մինակութիւնս կը յուշէ
Պորխէսի բառերով՝

“Me duele una mujer en todo el cuerpo”

Պուէնոս Այրէս, 15 Մայիս 2006

* * *

Քերթուած չկայ
բառերու պատին ետին
ուր
ի գուր
ինքնութիւն մը կը փնտռես:
Հաւատալու ժամանակներն անցած են
նոյնիսկ եթէ յիմարներ
դեռ ինքնասպան կ'ըլլան:
Ոչ մէկ դիակ այնքան փտած է ու գարշահոտ
որքան բառերու կոյտն այս
որ
իբր թէ
կեանքը կը սահմանէ եղեր:
Ապրիր, ուրեմն,
եւ թող բառերը
– որ երբեմն սիրեցիր այնքան –
քեզ ընդմիջտ յուշեն
որ չկաս արդէն:

Պուէնոս Այրէս, 27 Յունուար 2007

* * *

Առաւօտեան՝ գլխացաւ:
Կում մը ուխտքի սուրճէն առաջ:
Կը միզես
Եւ օրը առջեւդ կ'երկարի
դեղին ու հոտած
կը լճանայ:
Վերջին կաթիլը,
պահ մը կը խոկաս.
լուծում չկայ,
կոյուղիին մէջ կ'աւարտի ամէն ինչ:
Բարի օր:

Զարթուցիչը առաւօտեան
Եւ կ'արթննաս:
Այլընտրանք չկայ,
կենդանի ես:
Sorry about that
Ոչինչ, պահ մը յետոյ արդէն կը մոռնաս:

Էլի առաւօտ:
Աչքերդ չեն ուզեր բացուիլ,
բայց անհնար է քնանալ:
Առաւօտ
կրկին

ամէն ինչ ծայրէն
ամբողջ օր մը
էլի մի հատ
եւ այսպէս ամէն թքած օր:

Առաւօտ:

Կը կարծես որ գիշերային մղձաւանջը աւարտեցաւ:
Երեւի վերջին կումն էր այն ուխտքիին վատորակ
որուն շիշը պարապ
անկողնիդ մօտ
գետինն է:
Կամ թերեւս
սիկարէթն էր որ վառեցիր քնաթաթախ
կարծելով որ ալ կը վերջանար ամէն ինչ:
Աւաղ այդպէս չէր:

Յետո՛յ... բայց
բացատրութիւնները ոչինչ.
Առջեւդ ամբողջ օր մը կայ
ահաւոր
եւ շուտով,
մի գուցէ եւ արդէն,
պիտի բաղձաս գիշերն ու մղձաւանջը:

* * *

Աշնան մոխրագոյնը
եւ սիկարեթի ծովսը:
Կում մը ուխտքի՝
կեանքին համը ամբողջ:
Թաց երկինք ու ցուրտ՝
գոյութեան փաստ:
Գիշերը, վստահ, պիտի դողաս
ջերմով,
եւ հիւանդ մարմինդ,
– ինչպէս միշտ մահուան այնքան մօտ –
պիտի ցանկայ
վերջին անգամ հեշտանալ մինակ
եւ սառիլ յաւերժ
ձմեռուան մէջ
որ կու գայ:

15 Օգոստոս 2011

* * *

Երբ աւարտի ամէն ինչ
եւ սկսիս անիմաստ ու յարատեւ
թափառումներուդ
ամայութեան մէջ մահուան ժամանակներուն,
մոռացումը պիտի գայ
եւ սրբէ
համատարած լռութեան հետ նոյնացնէ
յիշողութիւնդ՝ ամբողջ՝
դէպքերը նախ,
դէմքերը, վայրերը ապա,
եւ վերջապէս
նաեւ
ժամանակը:
Այն ատեն պիտի իմանաս
գիտակցութեան որպէս վերջին յուշ
որ բառեր չկան ակ
եւ լեզուն որով գրեցի քեզի
աստ հանգչի անկենդան
կը փտի:

4 Յունուար, 2011

Արա Ճուհարեան

ՕԳԵՐԵՒՈՒԹՎԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՁՐԵՒՈՏ ՕՐ

Անձրեւ

որքան կը սիրեմ քեզ դիտել
նոյնքան չեմ սիրեր քեզ
երբ տանս առաստաղէն կաթկթիս

թափանցկայոյզ տանիքիս
քնքշօրէն մօտեցիր
եթէ կրնաս ինքնաբոյս մտածումներն անոր
հասկցիր

Բոլոր սէրերը ապրեցան գինովութեան պահը
ու հիմա յոգնաբեկ կը քնանան
հաճիս հասկցիր

ԱՐԵՒՈՏ ՕՐ

սէրերը ջերմութեան հրաշքը կը զգան
նոյնիսկ ամռան
սէրերը անուն չեն փոխեր – կը ձեւափոխուին
կ'այլակերպուին
յուսախաբութիւնը կլլելու համար

Ծովեզերքին
ժայտերը չեն ուզեր որ ալիքները անշարժանան
որպէսզի իրենց գոյութիւնը զգան

ԱՄՊՈՏ ՕՐ

Լոյսերը կը վառեն
անըմբռնելի ներկադ տեսնելու
երբ այստեղ եմ

Ամպերը կը զգուեն արեւին դէմքը մահամերձ
մենք բոլորս արձաթագօծ լուսիններ կը շինենք
չարձակուած ճիչերու արձագանգը լսելու
եւ այդ լուսինները տխրասաց երգեր կ'երգեն
իմաստէ զուրկ

ՋԻՆՈՏ ՕՐ

Բերած եմ քեզի բոլոր բառերս
դռանդ առջեւ մի ձգեր զիս
դուրսը ձիւն է – հորիզոնը պաղ
եւ շուտով
տեսողութեան մէջ կ'իշխէ գիշերը
անկարող
մեծութիւններ կերտելու

Բերած եմ քեզի բոլոր բառերս
որ չանէանամ

ՆԱԻԱՀԱՆ ԳԻՍՏ

Նաւը խոստացեր էր բախտ բերել մեզի
կը փչէ հիմա
հեռացումի սուլիչը

Ճշմարտութենէն մասնիկ մը չմնաց մեր քով
որմէ նաւ մը շինենք
եւ այդ նաւը կոչենք
երջանկութիւն
Նաւագնացները նշարեցին լիալուսինը
եւ մոռցան թէ իրենք կ'երթան դէպի
ունայնութիւն

Փոթորիկին
մեր ցանկութիւնները վար կը թափենք – դէպի ծով
որպէս աւելորդ բեռ
եւ կ'որախանանք
մինչ նաւը աւելի թերեւորէն կ'ընթանայ դէպի
անհետեթութիւն

Նաւահանգիստը բանաստեղծ մըն է
ծովը բանաստեղծութիւն
եւ ալիքները որոնք բառերն են բանաստեղծին
նաւը կը տանին դէպի
եզրակացութիւն

Իշխան Չիֆիճեան

ՏՈՂԷ ՏՈՂ ՏԵՍԱԲԱՆԵԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԻԻՆ

(Առաջին)

Կը գրեմ տողեր, որովհետեւ կը սիրեմ ականջիս առնել
դնել լեզուին մէջ մտնող հոսքի սանքը:

Բառերու աշխարհը գոյութիւն ունի, ուր պէտք է շնչա-
ռութիւնս ներկայ ըլլայ, մասնակցի անոր հանդիսադրու-
մին: Անոր ներկայութիւնը կրնայ սեռանդամի կշռոյթին
նմանցուիլ անմիջական:

Շրջապատը կը խուժէ: Զայն բերելի դարձնելու միջոցներ:
Ներքին շրջաններ: Սահմանաւոր:

Հեւք մը ցանցի մը մէջ: Բռնել ցանցը հեւքին հասնիլ:

Նեղ խորութիւն: Տողը իր վրան առած սաստիկ հով: Հովս
է օրէնքը:

Կ'ուզեմ: Նետուիլ իրերուն յատակը եւ կեդրոնը լսել լուռ:

Զկառչիլ ինքնութեան եւ ոչինչին: Փնտռել տարրերը
տառաշարիդ տառաշարիդ ինքնութենէն, ոչինչէն:

Անորոշութիւն եւ անկարողութիւն՝ վերջակէտ եւ ստորակէտ անվերջ: Միջուկը աշխատիլ, կեղեւը շարտել մէկդի:

Հոսքը պահել իր վիճակին մէջ վառ:

Բառերը ունին իրենցմէ պատահականութիւն. բայց խօսքը կու գայ հակակշռեալ ներգորութենէ, որ ունի կշիռքի իր բազմատեսակ մակարդակները:

Ոչ թէ մէկտեղում հովերու երանգներու բառերու, այլ այլըմբռնում:

Կանչ ահերու պահերու: Քեզմէ ելած, քեզի եկող, քեզ քեզող:

Ճգնուած, խտացած երգը տալ թուղթի պարապին:

Կարիքը:

Պատ պատ պատին:

Բացուիլ ուրիշին մէջին բացին:

Հողը պեղելու համար է:

Հողը կը գտնուի պեղումին մէջ:

Հրել դէպի լոյսը:

«Փառք ու մեռել» թաղել է պէտք:

Ձգտումը դէպի եղանակ, ձգումը որ զիս հաստէ:

Լարում ապրիլ:

Անբերելին՝ համ:

Տենդի քանդակ/ում, լրմամբ անվախճան:

Իմաստ իմ սաստում:

Պատռուածքը փոքր ու խորին:

Մարմիններուն խորունկը կազմուած տաղ:

Կազմուածքը բանակրելուն տանիլ:

Որոնումին յօրինումը:

Լեզուէն վեր, անտարազելի բացակայութեամբ
մամլուած կանչի հոսք հողէ:

Լեզուին մարմինը լեզուիս մարմինին:

Նոր չեմ
ժամանակ գրեր

Բաց
դրութեան

ահագին ախորժ պահ դրուած

Փակումը կ'առաքեմ իր չուկէտին

Գիշեր ուզէի
պիտի քանդակել
մշուշէ լուսին

սահման ազատուած

Լայփցիկ, Հոկտ. 1999 – Դեկտ. 2000

(Երկրորդ)

Երաժշտութիւնը կը բանայ ծալքերուն ականջը
Լոյսը, ջուրին, կը, հոսի, վրայ, ջուրին, մէջ
Ջրուղիները իրենց բացութեան քաղաքը կը նետեն
Ամսթերտամ
Լսէի ձայնս ուրիշին ականջէնով
Ճամբուն թացին
Կոկորդիդ բռնուած մշուշ
ձայն ձեան հանդարտ ցանցառ
Կատարուածին հաւասարի
Կարենամ տողէն ապրիլ
տարածքը ամայութեան
ամայութիւն տարածքը
բառաճ երբ կը ցանես
սպառած կամար աշխարհամուտ
հովիտ բառի
Կը խօսի խոտը ոտքերէդ վեր
ծառերուն հսկայական մութին
գիտես որ երկինքը լոյս ունի

հովը կ'անցնի ծառին
երգ ծառին կ'իջնէ
միալար յղկուած բանաձայն թռչունի
անծով հորիզոնին փռուած
քաղաք-անձրեւ-այսօր
իջնէի գիրին մէջ, ուր խռով ստուեր
տօնը երկնուլ
լոյսերուն խտութեան
խնդուքի բարձրութեան
ու լկտութեան
փողոցական երաժշտութեան
զգեցեալ խինդի մը
ընել եմ
տարադիմութեան
հայցը արձագանգէն խօսքին
անհաս բառերուն շարք
որպէս անձնական բոյրը
խօսքի աչք
քաղաքառը լռագրութեան
ծածուկը, որ մնայ վերջ
մոռնայ մնալը
ուր կայ ծնիլ սորվիլը
արեւուն առջեւ ամպը
կը պատռէ երկինքը

բեռն ես
բերանը կը բեւեռես բեռանդ

Ժողվումը բառերուն
կը տեսնես
մարմինէդ վար
շուքը մարմինիդ մէջ
լոյսէ պատեր
կ'ահաւորեն

Լայպցիկ, Յունուար-Օգոստոս 2001

Մարտ 2

14/10

1-

Ք

րտինք

մատներու տակ պտուկներ լոյսի
անյայտ աղբիւրէ
ծանրութիւն կ'իյնայ դէպի վեր
թելերով տենչի
ափերով պեղել ակունք
ծաղկում ոռոգում մութին մէջ կամար
ուր աղօտ մշուշի մը մէջ
ուս մը մերկ ողորկ կը ճառագայթէ
կը մխայ մուշկ արեւելքի համը խիտ
մէկ պուտ պտղող քրտինքի մէջ ծաղկեցաւ
հր մորթին վրայ արտացած

2-

Կոնապտոյտ կաճաններէ
միակէտին կը ձգտինք
թելերս կը խանձին լոյսէն
բառերովս փորոտիքդ կը փորեմ
բարկ հոտերէդ չեմ խորշիր

պտոյտը իր հանգրուանը կը բոլորէ
վերջակէտի չի հասնիր
կոնաձեւ է մինչ յաւիտեան

խունկը ինքզինք կը նորոգէ մոգաշունչով
մուշկը կ'այրի կը կաթկթի կը ցնդի
ու կը մնայ ճերմակ գիստը մատուցուած

անոր վրայ քեզ կը բերեմ
գագաթներու ցնծութեան

3-

Տիեզերք մը տարածութիւն
ժամանակը ինքզինք մեզմով
կը չափէ
մեր կշռոյթը իրեն տուած
կը հատնինք

մենք կը հատնինք
ի վերջոյ մենք
ի վերջոյ մի
սահմանազանց
հաւատացեալ ու ջերմեռանդ

4-

Քնքշութիւնդ կոպերուս
բրտութիւնդ շրթունքներուս
եւ կոճղդ առանցքիս

երբ չես ըլլար
կոպերս շատ լայն կը բացուին ճշմարտութեան
որ կը տաղէ թելերը երազիս

ճենճերը կը լեցնէ տարածքը անկտրելի
կը լարէ ունգերը
կ'աղէ ամբողջութիւնս անկատար

ու կը մնայ ճշմարտութիւնը հեռու
սուրբերու անառիկ
կուսութեամբ
(խածուած խնձորը կը շարունակէ նեխիլ)

5-

Անտոնակոխ գագաթներէ ամենախոր
եւ ծիւներէն կաթնափրփուր ճառագայթող
հոսքը ցայտած
թափեցաւ վեր խիտ շառաչով
շառայլներու փէշէն կախուած
դարձաւ հրվէժ դարձաւ ծնունդ
եւ դարձաւ կեանք

փորեց հունը հոսքին համար
ճշդեց կշռոյթը մինչեւ մահ

իր կողերուն ամբողջ շէներ
իրմով ապրող
անտոնակոխ գագաթներէն
մինչեւ անվերջը հովերուն

6-

Կ'անցնինք կիրճերէ խոր խորհրդաւոր
լուռ ու հմայուած
սիրոյ խոխոջն է խենթ փրփրահոս

յետոյ կը հասնինք տափաստանները հեռու կարօտի
քայց քայլքով հաստատ եւ քայլքով սովոր

աւմզ անապատ մենութիւն կիզիչ
ծինոտ հեքերու եւ հաստատ միտքի
ծածկոյթները կան

ի՛նչ մնաց հիմա
կոնաձեւ ճամբան մեր շուրջ ոլորուած
մենք միակէտին

7-

Ամբողջացող ամեն շրջան հոլովոյթ
կը տանի մեզ իրարու
դէպի տարածքն ուր բնաւ
գագաթներէն միշտ այս կողմ էր թաւալքը
այն կողմը կամ
միացումով լուսաւոր գտանք զայն
յաւիտեանը սահմանեալ
կամ
ոչինչը անանուն
եւ գտանք զայն ուշացած
հոն չէնք կրնար բնակիլ
թէեւ ոչ որ որ հաւատայ
այդ Ոչինչին գլխագիր

8-

Դու՛ն որ մերկութիւնս կ'ազնուացնես
ինչպէս ձիւնը ծառերը
կամ ժամանակը կեանքը
եւ խառնումը կը դառնայ
բարբառը տիեզերական լռութեան
լոյս մը կը վառի
միակ անփոխարինելի
տխրութիւններու վրայ կատարեալ
որոնք անհեթեթը կը ցրեն
ճառագայթովը հրկիզուող ջուրերու

9-

Մարմիններ լուռ
ինչպես մատեանները շուրջի
ընթերցող էր պետք
կարդալու բարբառը գաղտնագիր
մատները վարժ մարմիններու պրելին
նայուածքները անձէթ ճրագ
շունչը հնոց
շունչը ծածկոց անժանեակ
դուրսը գիշեր
թէ՛ յաւիտեան ճառագայթ

10-

Լռութիւնը կու գայ անծանոյց
աւազահողմը ինչպէս քաղաքիս
կը լեցնէ պարապները աննշմար
անոր վրայ մատներովս
քարտիսագրութիւնը կը փորձեմ տարածքին
ուր եղանք ամբողջ
բային անցեալը կատարեալ
անկատար կը դարձնէ փորձը
որ կը դառնայ անիմաստ
մինչ աւազափոշին կը հիննայ
կը դառնայ սովորական
աննշմար եւ անհանգստացնող
շրջանակը կը փակուի

Վարդան Արօր

ՏԵՄԵՈՒԱՆՆԵՐ, ԼՍՈՒԱՆՆԵՐ, ԱՊՐՈՒԱՆՆԵՐ

Տովեզերքը կը ոմբակոծեն.
կտորները օթոյին եկան.
հայրը մեռաւ,
հայրը անհետացաւ:

2- Ընտանիքը փոխադրեցին
հիւանդանոց.
հիւանդանոցէ հիւանդանոց:

3- Մահամերձ են,
կը մեռնին
մահամերձ

4- Երեկոյեան
մինչեւ երեկոյ:

5- Ինքնաշարժի չի նմանիր:

6- Ընկերները եկան եւ փորձեցին
ճամբան մաքրել:

7- Օ՛հ, զինք կորսնցուցինք,
ուրիշ մը գտանք:

8- Կու լար:
Այդ պատճառով գտնուեցաւ:
Խանձարուրով էր. երեք ամսուայ: Ինչո՞ւ լացաւ:

9- Գտան գտնուելիքը. ուրախացան:

10- Ճամբան բաց ու մաքուր է:

11- Առին տարին:

12- Դէպի կեանք,
դէպի մահ տարին:

13- Փոխադրութիւն:

14- Մեծ հօրը տունը,
միակ տունը:

15- Ինչպէ՞ս են:
Լաւ են:

16- Ճաշը թագաւորական է:

17- Ռմբակոծումը չի դադրիր:
Երբեք չի դադրիր:

18- Ո՞վ կրնայ դադրեցնել:
Միայն Ան կրնայ:
Ան բացակայ է:

19- Խոհանոցը փլատակ,
բայց խոհանոցի սեղանին տակէն ողջ ելան չորսն ալ:
Ողջ են տակաւին, կ'ապրին:

20- Սեղանին տեղը մաքուր է:
Փոշիի հատիկ մը անգամ չկայ:

21- Եկեղեցի գնաց մոմ վառելու: Բոպիկ պիտի երթամ,
ըսաւ:
Հաւատացեալ է:

22- Ձայնը կը լսուի:
Անպայման:

23- Փուռը ապահով է.
միակ պահուրդտելու տեղն է,
գետնայարկ, շէնքին տակ,
մեր շէնքին տակ:
Բախտաւորութիւն կը սեպուի
այդպիսի փուռ մը ունենալ
իբրեւ ապաստանարան:

24- Անձրեւը սկսածին պէս իջի՛ր:
Դուն ալ իջի՛ր, կ'ըսենք:
Չ'իջներ, անվախ է:
Ճակատս գրուածը
Մէկը չի կրնար փոխել:

Ան կը մնայ:

Դուք իջէք, կ'ըսէ:

Ես հոս եմ,

Գիշեր բարի:

25- Է պրաւօ, պրաւօ:

26- Շնչառութեան մարաթօն,

իրարու խառնուած:

Իրարանցումով խուժեցին ներս:

27- Գետնին տակ ապահով է.

հոն չ'անձրեւեր:

Ձայնն ալ թեթեւ է գոնէ,

շատ չի լսուիր:

28- Հապա շնչառութեան ձայնը

հիր պահես:

29- Կաթը դեռ պիպերօնով կը խմէ. մէկու մը մի' ըսեր.
կ'ամչնայ:

30- Ուրեմն ասկէ ետք

նէյլօն տոպրակներու մէջ պիտի քաքնէք. արտաքնոցը
ջուր չկայ:

31- Անոնք ալ կ'ուզեն շնչել:

Իրենց իրաւունքն է:

32- Սարսուրներու ոչ մէկ դեղ

օգուտ ունի: Կ'ամչնաս կոր հետերնին պառկելու:

33- Ապաստանեալները
փոփոխութեան կ'ենթարկուին:

34- Հինը գնաց
նորը եկաւ:

35- Երթաք բարով,
բարի՛ եկաք,
մենք դեռ հոս ենք:

36- Հրաշք է, հրա՛շք:

37- Եթէ անանկ չըլլար,
մեզի ալ «երթաք բարով»
ըսող կ'ըլլար:

38- Հարկ է որ ապաշխարենք,
ժամը կը մօտենայ:

39- Ինչ կ'ըլլայ, ինչ չ'ըլլար:
Մեր ալ կարգը կու գայ:

40- Փլատակ,
կորուստ,
թաղը ամայի է,
Նապաստան պարպեցին մերինները:
Պարապ է:
Լէղըմին վրայ կոխեց, երգեց:
Հա-հա-հա:

41- Ան ալ անանկ երգեց:
Սփրանօ է եղեր:

42- Մեղք եղեր է անոր զաւակներուն:

43- Առանց հօր մեծցուց:

44- Վիզը կոտորած էր արկածէն ետք: Ետ տեղը դրին,
որպէսզի
զաւակները մէջտեղ չմնան:

45- Ասոր ինչ կ'ըսես:

46- Ըսելիք մնաց մը որ:

47- Չի ձգեցին:

48- Հապա այդ երկու բարտիները:
Անոնց շուքին տակ մեծցան:

49- Սիրելը ինչ է՝
չգիտցած գնաց:

50- Եկեղեցոյ զանգակները պէտք է զարնուին:
Նոր Տարի է վերջապէս:

51- Մովսէսը կրակելու սիրտ ունի, դուռը կը բանայ
եւ կապարը չի դանար գլխուս: Ներողութիւն անգամ
չ'ըսեր:
Մարդը խմած է:

52- Զանգակը զարկինք,
կէս ժամ քսան վայրկեան.
ինչ որ է:

53- Կապարներուն տակ,
կարկուտի պէս կը տեղային,
ես տանիքը լուացք կը փռէի:
(Հաշտուեան)

54- Է երէցկի՛ն,
Մենք ալ ձեր գաւաթէն խմեցինք:

55- Մորմոք:

56- Հօրը մեռած օրը,
Հասակին ալ չէ նայած,
նստած բանաստեղծութիւն մը գրած է:

57- Լաւ դերասան էր:

58- Այս առտու արթնցաւ, լոգանքը առաւ տղան,
ածիլուած ատեն մեռաւ:
Ինչպէ՛ս:

59- Այդ ալ վերջին ներկայացումն է եղեր:

60- Անանկ թող ըլլայ:

61- Գիշերով ձեռնառումբ նետեցին,
Արշակը ոտքը կորսնցուց:

62- Մէկ ամիս է, որ կը թարախտուի: Բժիշկը իր
բալթածիւրութիւնը լաւ չէ կատարած:

63- Ամբողջ տունով ալ եթէ աշխատինք, նորէն չենք հասնիր:

64- Լուիզ քոյրիկը նորէն եկաւ
եւ համարները կարդաց,
թռչունին խաչը հանել տալէն վերջ:

65- Անժնասա է:
Նէնէն զինք վարչական պիտի ընէ մօտերս:

66- Իրմէ արժանին չկայ:

67- Օր մը քեզ ալ չորս ուսերու վրայ պիտի տանին.
ինչ պիտի տանիս հետդ:
Մերկ եկար...

68- Աղբին մէջէն ձմեռուկը հանեց,
պարտէզ տարաւ. ինք եւ կինը
նստան, փառաւորապէս կերան:

69- Շէնքերու տէր.
Զուիցերիոյ պանքաներուն մէջ ալ դրամ ունի:

70- Ագահութիւնը հոս հասցուց:

71- Մանուկ ամմոյենց տունը
վիտէօ դիտելու գացինք:

72- Ոտքը քակած էր. մեզ տեսաւ,

մէկ ոտքով սենեակ գնաց,
երկու ոտքով եկաւ:

73- Մետաղով ունիմ,
փայտով ունիմ,
փլասթիքովը կը նախընտրեմ:

74- Թեթեւ ու հանգստաւէտ է:

75- Ասոնք բոլորը տեսած եմ,
հիմա վերաքաղի մէջ եմ:

76- Կապերնիս խզած ենք.
Արմիկը ջուրի նայելու սկսած է:

77- Ձեռք կարդալ,
պախըմճիութիւն:
Շահաբեր գործ է այս օրերուս:
Վերնատունը խախտած մարդ՝ շատ:

78- Տունս պիտի քանդեն.
արդէն այսօր պալքոնս
սառնարան նետած էին.
առի, հետս բերի, որ տեսնէք:
Հոս է, գրպանս է:

79- Ինը տարի է կը սպասեմ
աչքիս համար.
այսօր նորէն աչքի պանքա գացի.
դեռ ինձի յարմար աչք չգտան:

80- Շէնքին ցնցումէն, երրորդ յարկէն
վար ինկայ գլխուս վրայ,
ինձի բան մը չեղաւ. միայն աչքս է:

81- Ան ալ կը գտնես օր մը:

82- Ձեռնառումքին վրայ պառկեցաւ,
որպէսզի տղոց վտանգ չհասնի:

83- Անմահացաւ:

84- Ընկերներէն մէկը մայրը մեռցուց:

85- Դանակով. լեզուէն սկսեր է, յետոյ
ականջները, քիթը, աչքերը փորեր է:

86- Անկէ յետոյ չտեսանք զինք:
Չարկած պէտք է ըլլան:

87- Սուրբի պէս կինը.
բերան ունէր, լեզու չունէր:

88- Կրակմար է, տուն երթանք:

89- Տնօրհնէքը սկսաւ.
յոզնած է մարդը:
Խաչիկը ուր որ է՝ կու գայ.
մանտօլիները կեղուեց-կեղուեց կերաւ:

90- Պտուղները ինչո՞ւ կը ծածկէք,
կը հարցնէ:

91- Մժեղ կը հաւաքուի:

92- Ես եթէ ուզեմ, ոտքս գետին կը զարնեմ,
իրեն նեղութիւն տալու համար:
Բայց չեմ ըներ,
իր աստիճանին չեմ իջներ:

93- Պարանը ներկելու սկսաւ.
ատենը մէյ մը կը ներկեմ:
Մօրուքն ալ սանտրեցի լաւ մը:

94- Ինչ կայ որ.
ընկերս կը կանչեմ.
արդէն մարդ մեռցնելու սիրտ ունի:

95- Չի հասկնար կոր.
Մենք ուզէինք՝ արդէն
Մեր ձեռքով կ'ընէինք:

96- Արդէն լոեր էք, լոեր էք,
Մարդը այսքան երես առեր է:

97- Սիյէսէ ինքիլիզի:

98- Ժամկոչն ալ խօսք տանող-բերող
շուն մըն է:

99- Քոյրս պիտի սպաննեմ.
հինգ հազարին գլուխն է.
ձեռքս ալ չեմ աղտոտեր:

100- Մայրս ալ՝ ծերանոց:

101- Տունը արդէն ծախու դրած եմ:

102- Ետեւի թաղը, ծերանոցին դիմաց
պիտի թաղենք, որովհետեւ գերեզմանատուն երթալը
անկարելի է:

103- Հարսնիքի պէս թաղում մըն էր:
Ծաղիկները...
պարտէզի վերածուեցաւ եկեղեցին:
Ժապաւէնները դեռ մինչեւ հիմա
հոն կեցած են:

104- Հօրս թաղման պէս չէր տեսնուած:
Լման կոմիտէութիւնը իջած էր:
Լման Սիսը քալեցուցի դագաղը:
Քառասունքն ալ աւելի՛ փառաւոր պիտի ընեմ:

105- Երեք ամսու էր.
կնքեցինք ռումբերուն տակ.
ինչ կ'ըլլայ, ինչ չ'ըլլար.
գոնէ քրիստոնեայ կը մեռնի:

106- Աստուած չընէ՛:

107- Պալճանն ալ կնքահայր կեցաւ:
Ինչ գիտնայինք, որ վերջը
աղտոտին մէկը պիտի ըլլայ:
Առաջ շատ լաւ էր հետերնիս:
Ինք աղաչեց որ ի՛ր տունը
վարձենք:

108- Առանց քօնթրաթի:

109- Մէկ գամ ինչ է՝
արգիլուած է գամելը:

110- Հիրերուն երթալ-գալէն
աստիճանները կը հալին կոր:

111- Փիքօն կ'ուզենք, ըսին:
Փիքօնը տուփերով կը թափեմ.
հոն փիքօնը ղըվըրմըշ ըրին:

112- Ամուսինս մեռնէր,
քիւ ամուսինդ չմեռնէր:

113- Ասիկա Սուրբ Գիրքն է.
ասիկա՝ խաչը.
աս ալ՝ խրատիչ գաւազան:

114- Աւետարանին մտիկ կ'ընես.
Խաչդ կը համբուրես.
ծեծդ ալ կ'ուտես:

115- Ութսուն տարեկան
եւ մարդ կը վախցնէր:

116- Սինեմայէն ետք
տղան ծառին կապեց,
վրան ալ պէքմէզ քսեց,

որ ինչ ճանճ կայ՝
վրան հաւաքուի:

117- Ծեծը կերաւ.
Ձեռքերնուդ դալար, ըսաւ
եւ սենեակէն դուրս ելաւ:

118- Պաս կը քշէր.
քսանմէկ տարեկանին
պասին մէջ զարկին:

119- Ձէնքը առաւ,
ասոր վրայ եթէ քսանմէկ հոգի
չմեռցնեմ,
հանգիստ չեմ ըներ, ըսաւ:

120- Ֆութպօլի խաղէն ետք
անպայման կռիւ կայ:
Ոչ ոք կ'ուզէ պարտուիլ:

121- Ճէպէլ-Պուրճ-Համմուտը
կրցածնուն չափ կը բարձրացնեն կոր.
վարձքերնին կատար:
Գոնէ քաքերը թող լողան
ծովուն մէջ:

122- Ա՛յս է պզտիկը, որ
օթոյին մէջէն գտան:

Ամմոյին ձեռքը համբուրէ,
օրհնութիւնը ան:

123- Տան մէջ սուլելը արգիլուած է: Ո՞վ է սուլողը:

124- Եանգօն կանչել կ'ուզէս.
լոյսը մարէ,
հետը ընկերներն ալ կը բերէ:

125- Դասարանին առաջնութիւնը կը շահէր,
հիմա չի կրնար...

126- Առաջին պսակիս քրաւաթ
կապած էի,
այս անգամ բաբիոն պիտի դնեմ:

127- Փոփոխութիւն:

128- Ովկիանոսը անցնողը կը մոռնայ:

129- Բացականերուն կենացը:

130- Ո՛չ ինքնաթուղթ ունի,
ո՛չ ինքնութիւն:
Ամուսնացաւ, զաւակը
ինքնութիւն ունեցաւ:

131- Մարմինը կտոր-կտոր եղած էր: Մարդ չկար: Ես
ձեռքովս կտորները հաւաքեցի, դագաղին մէջ դրի,
չորրորդ յարկէն ալ առանձինս
վար իջեցուցի:

132- Մինչեւ հիմա
այդ մարդը կը յարգեմ
իր ըրածին համար:

133- Վալիզ կը ծախէ,
տարին մէկ կամ երկու հատ:

134- Խանութին առջեւ
դիակ մը նետեր են եւ ինք գիտէ, թէ ո՛վ է նետողը:
Հետերնին անգամ մըն ալ չեմ խօսիր:

135- Դիմացի խանութպանն է:
Տան մէջ իրարու մայր-քոյր
կը հայիոյեն:

136- Պզտիկ բան մը մնացած էր,
ան ալ թոցուց:

137- Աղջիկներէն մէկը տունը մնաց.
մօրմէն աւելի ծեր կ'երեւի:

138- Իրենց ինչ՝ եթէ տղաս
բոզանոց կ'երթայ: Չէին մտահոգուեր՝ եթէ աղջիկնին
հոն չաշխատէր:

139- Խաղողորհնէքը ուշացաւ:
Հերիսայ ալ չեփեցին այս տարի:
Անժէլին տեղը յայտնի կ'ընէ կոր:

140- Իշուն սատկած տեղէն եկաւ, որ ըսէ թէ հեռաձայն
կայ դուրսէն:

141- Քիչ մնաց դուռը պիտի կոտրէին ներս մտնելու համար:

142- Իրեն ըսի, որ դուն նօթայէն
ինչ կը հասկնաս. սաթըլին
մէջ ջուր լեցնիր խաղցիր:

143- Սուրբ Սարգիսին երեք օր
բան չկերա:
Զիուն պայտին տեղը ալիւրին վրայ յայտնի էր:

144- Մայրս իննսունինը տարեկան էր. մեռաւ.
Եթէ տարիքը չգիտնար՝ աւելի կ'ապրէր:

145- Արդէն չէր ուզեր, որ ոտքը կոտրեն:
Տուն բերինք, մեռաւ:
Այդքան ծախսն ալ
պարապի գնաց:

146- Գացի. այցելեցի.
հաղորդութիւն ալ տուի,
տունն ալ «հոգւոց» կարդացի,
քարն ալ մէջտեղէն հանեցինք:

147- Ասիկա ռումբի ձայն է.
Նորէն սկսան:

148- Մարդ կը վախցնեն կոր:

149- Դուն ղվ եղար,
որ բանտէն մարդ ազատես:

150- Անկէ ետք համրացաւ,
Ֆէլճ եղաւ, մեռաւ:
Մարդ երբեմն պէտք չէ խօսի,
ոչ թէ Աստուած կը լռեցնէ:

151- Յուսամ հասկցար ըսածս:

152- Այդ նստած անկողինդ
լեցուն է ձեռնառումբով.
Կրնաս նէ շարժէ տեղէն:

153- Ամուսինս մուրճով մեռցուցի,
յետոյ զաւակներուս օգնութեամբ
տարինք այրեցինք: 12 տարի վերջ
մէջտեղ ելաւ:

154- Քիչ առաջ ախրազը այրեցաւ.
ընտանիքին անդամները կարգով
ջուր թափեցին վրան,
յետոյ սպասեցին մինչեւ մեռնի:

155- Խանութնին գողութեան ապրանքով լեցուն է.
զուտ շահ կ'ընեն կոր:

156- Գերեզմանատունը ոմբակոծեցին.
մեռելներն ալ հանգիստ չեն ձգեր.
մոմերը հաւաքելու տեղ
ոսկորները կը հաւաքեն.
գործերնին շատցաւ, բայց
հաճելի է:

157- Որբերուն ղվ կը նայի կոր:

158- Կոմիտէ ըլլալէն ետք
ճամբուն մէջ
մարդ ծեծելու սկսաւ:

159- Մէկ ոտքը կոտրած էին,
հիմա միւսն ալ պիտի կոտրեն,
ոչ թէ լման մարմինը
կը թունաւորուի:

160- Ըլլալիքը պիտի ըլլայ եղեր.
մարդուն ճակատագիրը
մէկը չի կրնար փոխել:

161- Ամէն տեսնելու՝ զինք կը յիշեմ.
կու լամ, երբեմն ալ կը խնդամ.
ո՛չ մէկ օգուտ կ'ընէ:

162- Գերեզմանատան երգիչը
երբոր երթաս՝ հոն է.
երգեցողութիւն.
ձայնն ալ գեղեցիկ է.
մեռած տղուն համար կ'երգէ.
խնդալէն կը մարեցնէ:

163- Մենք ալ ձեր գերեզմանը չգտանք:
Մոմերը հոն վառեցինք.
ամէնը մէկ է.

ինչ պիտի ըլլայ.

հոս վառեր ես – հոն վառեր ես.

կարելորդ վառելն է.

մերսի որ յիշեր էք:

164- Մեռնողը կ'ազատի կոր:

165- Քսան տարի պատերազմեցայ,

հիմա ալ

զինուորութեան պիտի երթամ

ծառայելու:

166- Պատուհանները միշտ քիչ մը

բաց ձգեցէք, որպէսզի

ցնցումէն ապակիները չփշրուին:

167- Մեռաւ – ողջ է՝ չես գիտեր.

գերեզման ալ չունի, որ

մոմ մը վառես վրան:

168- Գերեզմանատան ճամբուն վրայ

մոմ կը ծախէ, եկեղեցին կ'երգէ,

մէկը տեսնէ՝ կ'ըսէ, որ այդ ոճրագործը

եկեղեցիին մէջ ինչ գործ ունի.

20 հոգիի ոճիրը վիզս է, կ'ըսէ

եւ ամօթ ալ չ'զգար:

169- Բանէ մը չի վախնար,

բացի՝ մութէն.

անկողնին տակէն ձեռքեր կ'ելլեն կոր,

կ'ըսէ, կու լայ, վրան դող կու գայ. ջուր խմցուցին,
ջուրին նայեցան, եկեղեցի տարին, վրան շուրջառով
գոցեցին, աղօթեցին. հիմա բաւական լաւ է,
առաջուան պէս չէ:

170- Ո՛չ ընտրութիւններու կ'երթամ, ո՛չ ալ քուէ կու տամ.
կարծես թէ ի՞նչ շահ կայ
ինձի այդ բոլորին մէջ.
բոլորն ալ գող-աւազակ մարդիկ են:

171- Ութ սենեակնոց տուն ունէր.
հիմա ասոր-անոր աստիճաններուն
տակ կ'ապրի. խելքն ալ
կորսնցուցած է արդէն:
Պատերազմը ամէն ինչ կ'ընէ:

172- Ամէն գիշեր, պառկելէն առաջ,
երկար գաւազանով սատանան
լաւ մը կը ծեծեն, յետոյ
հանգիստ մը կը պառկիմ.
Եթէ ոչ, մինչեւ առտու
արթուն կը ձգէ զիս,
չի ձգեր որ պառկիմ:

Արա Գապանճեան

ՕՐ ԱՌԱՋԻՆ

Տաւէն հեռու

Լեռներու աչքերուն մէջ կը մեծնայ

Յաւը

Որ հոս քառասուն օրեր մեզ բախտ վիճակուած

Դարձաւ խարշափը ծառին՝

– Հսկայական Սօսիին:

Ամէն ինչ լեռը կլանած

– Մեր անցեալը արեւոտ –

Կը դառնայ երգ մը թախծոտ

Էջերուն մեր պատմութեան...

Ամեն ինչ լեռը պահեց
Մեռելները մեր անյաղթ եւ ծառերը արեւի
Որոնց վրայ լոյսը շող դարձաւ պտուղ արեգակ
Արդար թէւ բայց ցաւի արցունք է որ կը կաթի
Ամեն առտու երբ առնես լեռը գրկիդ մէջ կախարդ...

Լեռը մնաց արիւնոտ յիշատակը մեծութեան
Ազգիս որ միշտ կը նայի այդ մշուշոտ կատարին...
Լեռը մնաց յիշատակ այն օրերէն
Որ կնքեց ազգիս անունը բոլոր մատեաններուն մէջ
օտար...

Լեռը մնաց այդ ուժեղ պատարագը հաւատքիս
Ուրկէ ամեն օր լռած տիրոջ ձայնը կը լսուի...

30 Յունուար 2013

ՕՐ ԵՐԿՐՈՐԳ

Լեռը

Դատարկ

Արինոտ

Հսկայական

Վիթխարի

Լեռը

Հեռուն

Արինոտ

Հսկայական

Առանձին

Լեռը

Մեր մէջ

Արինոտ

Հսկայական

Դեռ կ'աճի

Լեռը

Մինակ

Արինոտ

Ամէն օր զիս կը ծնի

ՕՐ ԵՐՐՈՐԿ

«Նաւերն եկան ու հեռացան, չտեսան մեզ»:

Ն. Սարաֆեան

Նաւերն եկան ճանճեր բեռցած
աղօթքի պէս մեր սրտերը բարձրացան վեր
երբ մենք իջանք լեռնէն ի ցած
Ոչ մէկը մեզ կը կարեկցէր

Աղօթքի պէս լեռը մնաց խորհրդաւոր
Բայց անառիկ
Իր գրկին մէջ պահած սերմը հայոց ազգին
Աղօթքի պէս լեռը լռեց մայրամուտին
Ի տես նաւուն որ հեռացաւ ճանճեր բեռցած:

13 Մարտ 2013

Տիգրան Գաբոյեան

* * *

35 միլիոն տարի կ'ուզէ
այսօրուայ վերքիս երգը յօրինելու
յետոյ փակցնելու ինձի

ճիշդ է կարծեմ թիւը

մշուշ էր
ցունամի էր
ցուրտ էր

ու այս շաբաթ օրուայ հաւը պիտի ուտենք
պիտ' ապրեցնէ փոշին ունայն-ունայն
այրուած աճիւններու
յուզուած տեղամոլութեան

* * *

ուրախացող փորձող պատկեր

.....

քով-քովի պատուհաններ անճաշակ

ներսը հոգեբանություններ յորդուն

մաշկի ձայն ազատ-անապատ

մորթի թփրտման հետ շուայտ

ապագայի սերմերով ճողուն

* * *

Կարօտ

.....

Սովետ միութիւն
այլութիւն

մասսա

փոշի

հաւաք

ժողովուրդ

բայ

խանութ

եղէգ

Առ

հեքիաթ

թիւ

պար

* * *

Աստուած միշտ երեսը ծուռ չի պահեր
Փոստան փաշան կանաչ է
մաման քեզի կը կանչէ

թէ հոս եմ ալ չի կանչեր
ցաւազրկող օրահատիկ կը խարկէ

* * *

Երբ կը խճճուի կծկուած բայց հանգիստ
գիտակցութիւն մը ուղեղին ու յայտնութեան
չընտրուած անկիւնի մը մէջ

ու լայնօրէն կամ նեղ
քիթէն առնուած շունչը կատարելագործութիւնը կ'ըլլայ
մարդկային իրաւունքին

կը ժպտաս
կը ժպտաս
ամէն տեղ

* * *

համբերությունս չի բաւեր
բնական աղէտով յամենալու իմ մէջս
ու մարդկութիւն երգելու
Ֆաշիստական սիրով միզելու ծովուն մէջ
անոր ծծումբին յագուրդ տալու

հայկական Կիլիկիայի կարօտն ալ
աննուաճ

Բացատրողական

.....

խրճիթներու
խրախճանքներու
ոգին

մանկական հոգերը
Աստուծոյ շունչը
հոգիի շղարշը
եւ հրաշքիս հրաշքին հրաշքը

bus-երու սպասումները
քարերու ճեղքերը
տիեզերքի հանգիստը
եւ խնդալու գինը հին

ոտքերու քունը
ընկերութեան ճակատը
փիցայի հոտի համը
ու երգին երգը

կը բանան դուռը հանգրուան ընելու գիս

* * *

ձախողած է մարդկային ջանքը
հրապարակի արտացոլանքի բաշխման մէջ
իմ ու քու պարզ զգացումին դիմաց
չարտայայտուած յաւերժաբար

այսօր թէյը ունի համը նոյն օդին որ
բանաստեղծութեան
կը նմանի առանձին մնացած
առաւելաբար գաղջ տրամադրութեամբ գրութեան
տողերն այս
Քրիստոսի մահուան յուշը պահելու հոտն ունին
որ ապաւինի մարդկայինի
սիրոյն անվերադարձ

նորէն ու նորէն հեռացած քաղաքակրթութեան
բուրմունքը

կը հպարտացնէ տեսքս
ու մինակ կը դառնամ մաղծին հետ պատմութիւններ
քննող
լայն համարուած թաղերուն մէջ

առտու կանուխ
գիշերը ուշ
մարդիկ
հր բն յագեցնող հագուստները ձեր

մեծ տիեզերք զանազանելու

ՍԵՆԱԿ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԱՂԷՏԷՆ ՅԵՏՈՅ

Բանաստեղծական ինքնահերձում

Աղէտէն ասդին

Լռութեան մը թոյն մատուտակը կրցայ միայն ծամել
Լինտերուս մէջ ներծծելով անոր լեղին

Ապաստանեցայ

Երկրաշարժի քարակոյտերուն նմանող
Բառերուս փլատակներուն մէջ

Գիծերն ու սահմանները

Ամէն բան միւսէն զատորոշող

Ամէն բան միւսով իմաստաւորող միջոցները ջնջուեցան
Սկսայ ընկղմիլ

Ինքնասոյզ դառնալ տառապանքի հսկայ ափին մէջ

Բացարձակ իրարանցում մը

Գոյութենական հողասահում մը

Արժէքներու իրերաբզտում մը

Ընդհանրացած քառու մը կեանք առաւ մէջս

Խիստերու եւ գեղձերու ասիտ շաղախէն
Մարմին առած բորենի մը
Յօշոտեց փորոտիքս
Ու սլացաւ դուրս

Աղէտին դիմաց
Խուճապային անշարժութիւն մը
Օթիսթական լռութիւն մը հաստատուած էր

Անիմաստ դարձած առօրեայի բառերը
Մէկ առ մէկ
Չորցած տերեւներու պէս
Կը սահէին դէպի անել
Ամէն անդունդ անել չէ՞
Ամէն անկում անել չէ՞

Լորձնահիւթային խօսքերու
Պղպջակուող ճիչերուն մէջ
Հողէն անիծուած աղէտահարներու
Դանդաղեցուած
Նկար-նկար՝ կտրտուած
պատկերները կը հասնէին միայն
...Դէպի երկինք խաչուող մարմիններ
Անէծքը լիզող գերիրական նայուածքներ
Եւ
Շփոթ

Ապականած սենեակներու
Ապականած փողոցներու
Ապականած ակնթարթի մէջ արձակուող խօսքերը
Չորցած մորթի պէս
Կը կախուէին մարմնիս միսերուն վրայէն
«Վէրք»ին շուրջ գամելով
Ցաւիս ջղախուրձը
Եւ զոհի բնագոյային վայրագութիւնն ամբողջ

Բառերու փոխարէն
Մորթիս ծակտիկներէն
Գերբնական բարկութեան մը
Թոյնակաթիլներ կը ցնցուղուէին

Սարսափի
Բրտութեան
Ու անարդարութեան նկատմամբ
Ձգողականութիւն մը
Sadique գրգռուածութիւն մը
Ածած էի
Զարհուրած հոգիիս թուխսին մէջ
Լռութիւնը աղմկոտ էր դարձած
Հիմա
Համատարած անիրաւութիւնն ու լացը
Աշխարհի ամբողջ դաժանութիւնն ու նզովքը
Կաւէ շուքի մը մէջ
Կը զովացնէին հոգիիս կատաղի եռը

Տառապանքը թմրանիթի նման
Թափանցած էր արդէն երակներուս մէջ
Մոլազարուած էի
նորանոր եւ բազմապիսի ցաւերու ցանկութեամբ

Խանդաղատանքի
Սիրոյ
Մխիթարանքի իւրաքանչիւր խօսք
Ատելութեան եւ դուրս արձակումի
Կատաղի աղիքներ կը հանգուցէր մէջս

Յուսալքման պտուտալիքի ոլորտներուն մէջ
Տառապանքն ինքնին կրօնական միսթիսիզմ էր
Տառապանքը
Իմ մանկական մտերիմը
Գաղտնի հպարտութիւնը
Եսակեդրոն ցանկութիւնը
Անոր հետ առանձնանալու
Անոր մէջ պահուրտելու
Անով կեանքը իմաստաւորելու
Անոր հետ
Ամայացած ծովափին դիմաց
Մնացինք
Երկուքով
Առանձին

Անհասկնալիութեան թանձր զրահի մէջ
բանտարկեցի անդոհանքիս նժոյգը

Մղուած էի
Աղէտի գլխապտոյտին
Ամէնի ինքնաբնաջնջումին
Հոգիի ինքնանդամահատման
Յաւը ցաւով չէզոքացնելու
Ախտը ախտով կանխելու

Եւ այսպէս
Արեւուն տակ չորցած խմորի պէս
Կեանքիս պատեանէն դուրս ցնդեցաւ
Ամէն խայծ
Ամէն յուզմունք
Ամէն բողոք
Ամէն զգայնութիւն
Ամէն զգացում
Ոչինչ ալ
Շուրջս տեղի ունեցող շարժումին ոչ մէկ հակազդեցութիւն
Մտայ անբիծ խաւարի անծայր փապուղին
Տառապանքը դարձաւ
Անսանձելի աննախատեսելի ինքնաստեղծ
Դարձաւ տիրակալ ամէն բանի
Իսկ ես անոր
Հակամարմինը դարձայ

Աղէտը աղիքն էր
Աղակալած լոյսի աղբիւրը
Շեղբի հոսքը արեան մէջ
Հողի որոտը

Իսկ տրոփող հոգիներուն մէջ
Կանգնած ժամանակի շերտերուն մէջ
Մոխիրը մոխիրին խառնուեցաւ
Նոր մոխիրը՝ հին մոխիրներուն
Նոր աղէտը՝ հին աղէտին
Ցաւը՝ ցաւին
Սահող հողը՝ աքսորի սահող հողին
Երկրի Ցնցումն ալ՝
Հոգիի ցնցումին

Իսկ դուրսը՝
Ծովափին վրայ
Ամէն ինչ նոյնն էր
Նոյն դատարկուող ու չվերջացող կեղտաջուրը
Նոյն «կեանքը իր ճամբով մահը իր ճամբով»ը
Նոյն գծում «ողջամտութիւն»ը
Ինքնաուղեղալուացողներու նոյն աղանդ-մարդկութիւնը
Յոյսի անկուշտ ծիլկի անընդմէջ լզուրոտութիւնը
Ամէն-անգամ-առաջին-անգամ մահուան օրկազմը

Բայց բառին վրայ
Գետնափոր պատուհան մը բացուած էր ալ
Գուրի մը սեւ կլափը
Կամ արուեստական մոլորակներէ կազմուած նոր
երկնակամար

Ապու Լալա Ալ Մահարի
Երեք ծուղակի որս էր

1. Աղէտէն յետոյ
Կրակող հրացաններու
Վազող թիրախ դարձայ ես ալ
2. Հաւատքի կուրուօթին տեսայ ես ալ
3. Ես ալ
Ակնթարթի մահապարտ դարձայ յանկարծ

Մութը գոյն ահա դարձաւ
Նոր գոյն
Բայց ղվ կ'ըսէ
Որ գոյներս միայն իմ գոյներս չեն
Քանի որ
Ես մութի գոյները կը տեսնէի արդէն
Մութով կը տեսնէի գոյները
Սեւածիածանը
Ծառի «կանաչ»ը իրիկուան մէջ
Մութի «կանաչ»ն է
Մութի «կապոյտ»ը երկինքին
Մութի «կապոյտ»ն է

Լռութեան սինքրօփ-է մը ետք
Անկարելոր եւ հասարակ ակնթարթի մը մէջ
Յանկարծ
Յաւէն այրած-չորցած շնչերակներս
Դարձեալ արեանս հետ
Դէպի սիրտս հոսեցուցին
Բառերու նոր հրաքուփ մը
Չորցած թարախը մոխիրուեցաւ թուղթին վրայ

Այսպէս ահա ես
Հռոմը վառող Ներոնի նման
Կորուսեալ հայրենիքին
Յաւով տիրացայ

Քսաներեք Յունուարի գիշերը
Երկու երազներու միջնապատ քրտնաթոր տազնապով
Արթնցայ մութի հայելիին
Հրաշալի խաւարը պայթեցաւ
Ծիրանագոյն լոյսը
Յոլաց անձրեւէն թրջուած պատուհանի ապակիին վրայ
Լոյսին մէջ մութի լոյսն ու ջուրը միացան
Բացուող առաւօտը հեզնեց տառապանքս

Եւ այդպէս
Տառապանքէն ընկճուած
Բայց այն արդէն նուաճած
Արեւու ճառագայթեայ պատերու
Ջրակրակ լոյսերն ըմպեցի
Եւ մտայ լոյսի
Թափանցկամաշկ տարածութեան մէջ

Գետնէն ճեղքոտուած բառեր հաւաքեցի
Աքիզոֆրեն
Սա չէ՞ միակ հանճարը
Աթրինտպրկ
Արթօ
Տը-Ներվալ

Վան-Կոկ

Բայց եւ մանաւանդ

Մեր Արտաւազդեան եւ Արայեան քաղաքակրթութիւնը

Հոգիի երկուութեան եւ ճեղքումի

Աշխարհաստեղծ ճիշերէն չի գար

Մահուան առեղծուածը կը թփրտայ սաստիկ

Արուեստական սրտի տրոփիւնի

Տկզարի փքոցումին պէս անկարգ

Հոգեմաշման հիւանդ անդորրը

Սպիտակ լաւաշի նման կը խաճնեմ

Ու կը ծամեմ լինտերուս մէջ

Լենինականի փլած շէնքերու պեթոնէ պլոքներէն կախուած

Երեխաները կը կախուին

Կը կախուիմ ես ալ

Կ'առկախուիմ

Կը բանամ աչքերս ու կը տեսնեմ

Շարունակուող տարածութեան

Արհամարիոտ խաղաղութիւնը

Քուրջի նման մարմինս կ'իյնայ կարծես

Անվերահսկելի մարմինս կ'իյնայ անդադար

Մանկութեանս կրկնուող այդ կոշմարին պէս

Բոպիկ եւ մերկ

Կ'իյնամ անվերջ

Տակաւին այրող Պէյրութի ծուխէն

Կը մրոտի դեռ մեր պատշգամի ճերմակ գետիւնը

Կը շարունակեմ իյնալ
Գլխիվայր
Շէնքերէն վար
Պարապութեան մէջ տապալտկելով
Եւ պատէ պատ զարնուելով

Ալքրոլի մէջ պահուող
Աչքի
Սրտի կամ մարմնի ուրիշ գործարանի պէս
Ամբողջ էութեամբ
Կը կլորուիմ ալքրոլով լեցուն
Հսկայ սրուակի մը մէջ
Զրկուած ժամանակի ծամող ազդեցութենէն
Ժամանակը կանգնած է

«Երկուորեակ (22 Մայիս - 21 Յունիս)
Վար չգաս տիեզերական փոթորիկէն
Թէ ոչ
Կրկին միսերուդ պիտի փակի
Մարմարեայ պատեանը
Միայն անիմաստ բաներ երկուութեանդ մէջ
Զգացական կեանքդ կը բաւէ յագեցնես գիրքերուն մէջ
Կեանքը փախուստի վայր չէ
Վար չգաս
Զգաս վար տիեզերական փոթորիկէն»

Գրածս մէջտեղէն կը պատռուի
Երկուութեանս միջեւ միջոցը կ'ընդարձակուի

Եղծել է թե՛ ... երկնել
Նոյն մասոշիստ մերկութիւնը
Նոյն transexuel ինքնակերումը
Նոյն անկուշտ եւ սպառող հեշտանքը

Ահա հիմա արդէն
Օրերու մոխրասերմէն ես բեղմնաւորուած եմ

Դէպի մահ գալարուող
Մութ ու խոնաւ նեղանցքներէն մէկուն եզերքին
Ասֆալթ արգանդի վրայ նստած
Կը սպասեմ մինչեւ
Սարսափեցնող
Կոտտացող
Ճչացնող երկունքներու մէջ
Աճի ինձմէ բաժին մը
Ապա ուրիշ մը
Ուրիշ մը եւս
Իւրաքանչիւրը անուանակոչեմ
Փսխեմ ծիներս
Եւ ձգեմ հեռանամ
Ձգեմ
Որ տառապագին կտցահարումով ծնանին
Ճեղքէն ցաւի պողպատ կեղելը
Յաւի հաւկիթէն դուրս գան լոյս աշխարհ
Գան ու լաբիրինթոսին մէջ քաղցին
Անօթենան եւ յօշոտեն զիրար
Լափեն զիրար

Մինչեւ որ անոնցմէ մնայ մէկը միայն
Ամենահզօրը
Որք ու դառնացած հրէշը
Որ իմ տեղս նստած է հիմա
Փողոցի խոնաւ անկիւնը
Արուեստական առաջին ծինն է
Քանթիք քանաձեւերու ծրագիրներէն ելած
միսս է եւ արիւնս
Ատելութիւնս է
Դրամապանակի անձնաթուղթիս տաքատիս նման
Անոնց կարգին
Եւ անոնց պէս ինծի կը պատկանի
Եւ ինքնութիւնս կ'ամբողջացնէ
Ան
Որ քաղաքի մութ ու ամայի անկիւններէն մէկուն մէջ
Պիտի գտնէ զիս եւ լուծէ
Լքուած ու անարդար իր ծնունդին
Վրէժը սարսափելի
Կը լկեմ
Կը խթանեմ անոր ոսկրացած կողը
Կը մտրակեմ զինք պատանքող նեխամիսերը

Կը փսխեմ անոր հոգիին թարախոտ քաղցկեղը
Եւ արեան համէն կախարդուած
Վամբիրի նման ան պիտի դիպօւի
Պիտի հմայուի ոճրի կախարդական կարմիրէն
Ահա անիկա է լորձացող վերքս
Թափած աղիքս

«Երկուորեակ (22 Մայիս - 21 Յունիս)
Ինչ կը փնտռես մոլորակներու շրջապտոյտին մէջ
Ինչ կը փնտռես քաղաքի ձանձրոյթին մէջ
Ինչ կը փնտռես կնոջ տաքութեան մէջ
Ինչ կը փնտռես օրաթերթերու ծանուցումներուն մէջ
Ինչ կը փնտռես հողաթումբերու պորտին մէջ
Ինչ կը փնտռես
Ինչ կը փնտռես»
Ծակծկած արեւներ
Իրենց հալած դեղնուցը
Կը ժայթքեցնեն մեր կարկտան երկինքի
Անհատնում խաւերուն մէջ
Մինչ այստեղ
Ընդհանուր կարմիրին մէջ
Դեղնած աչքերով
Կը դիտեմ մահատարածը համատարած

«Երկուորեակ (22 Մայիս - 21 Յունիս)
Ինչ կը փնտռես
Ինչ կը փնտռես յառաջացող մահուան մէջ»

Մօրս խոնաւ աչքերը
Փշրուեցան տողերուս վրայ
«Ինչո՞ւ այսքան յոռետեսութիւն տղաս»

Բոլորիս մէջ սպաննուած բանաստեղծ մը կայ
Բնագդէն եկող խօսքի գրկանք մը
Մեզմէ ամէն մէկուն մէջ
Դիակ մը կայ

Չորցած երկի ու թռիչքի
Ո՞ր ապականած խուցի
Կամ մութ ախոռի գետնին
Ո՞վ ընկողմանած ծնաւ այսքան ցաւ
Ո՞ր գիշերուայ գաղտնի դժամուն
Ո՞վ կտրեց ցաւի պորտալարը
Ափս խորթեցի տաճարի ցուրտ պատերուն
Արինաշաղ ալիւրէ մակերեսին մէջ
Քրիստոնէացած երազներու մտրակուած միսերուն մէջ

Անիի կիսուած եկեղեցին
Եռատարածութիւն-լուսանկարի նման
Գծագրուեցաւ գանկիս կանաչ լոյսերուն մէջ

Հայկականութիւնս անբոյժ վերք է
Կը թարախտտի
Ու կանկրենուած
Կը նուաճէ էութիւնս

Հայկականութիւնս
Քիչ մը շփոթ
Ապրելու փքուած հպարտութեան ծաղրանկար
Եւ անկեղծ տառապանքի գեղձեր

«Ի՞նչ կը փնտռես
Ի՞նչ կը փնտռես»
«Ի՞նչնիւ այսքան յոռետեսութիւն տղաս»

Երկու ճեղք բացուածքներ

Երկու փենճարա դէպի կեդրոնը մուլորակին
Երկու մուտք տաճարին
Հոս ուր միսերս կը սպառին
Կ'ընդհատուին
Ու կը սկսի շփոթիս սեւ մառախուղը
Երկու մուտք Մասիսին
Երկու մուտք հոգիի այդ բուրգին
Ուր անձեւազանգուած քարէ միսթիքը
Կրակէ տեսիլքներ կը ցնցուղէ
Քուրմերու գանկերուն վրայ
Անոնց աչքերը տիեզերական անսահմանին մէջ կը լողան

Երկու ճեղք բացուածքներ
Երկուքին միջեւ ես
Պայթող աստղի մը նման
Կեդրոնախոյս շարժումով կը տարրասփռուիմ
Առանձնութեանս հայելիները
Երկնաքարերով կը լեցնեմ

Ինչո՞ւ
Ինչո՞ւ մարեցիր լոյսը
Ինչո՞ւ լռեց գիտակցութիւնը
Երբ լռեց ենթագիտակիցը
Երբ յայտնագիտակցումը լռեց

Մենք լոյսը գոյն էինք յայտարարած
Հիմա մենք
Մութը արդէն գոյն կը յայտարարենք

«Ինչո՞ւ

Ինչո՞ւ

...Ինչը ինչո՞ւ»

Անկոխ արահետ փնտոելէն յոգնեցայ

Բերէք ինչ կաղապար ուզէք

Թխմեմ ուղեղիս լարծուն ծաւալը

Որովհետեւ ամէն իրականութիւն իր հակառակով կ'ապրի

Որքան փորձառութիւն

Այնքան հակասութիւն

Նոյնքան յուսախաբութիւն

Որքան յառաջանաս այնքան կը ծաւալի հորիզոնի հակիթը

Ու պարապը կ'ընդարձակուի սաստիկ

Մինչ ետեւդ

Ոտնահետքերդ կը ջնջուին

Մահը կը շեշտէ իր աչքերը եզերող

Սեւ շպարումը

Քայլերուս հետ կը բազմապատկուին

Վարակուած ջուրի առուակները

Ու կը շարունակեմ ճամբաս

Կամ աւելի շիտակ

Ճամբաս կը շարունակէ կլլել գիս

Իսկ ճամբուն ծայրը

Նոյն կործանումն է

Նոյն վիժող արեւը

Հորիզոնին վրայ նոյն մոխրանձրեւը

Որ կը ծամէ քաղաքներն ու բնութիւնը

Նոյն շողավարակ լոգանքն է

Նոյն լացն է ու նոյն վիշտը
Յաղթողի նոյն խելագար պարը
Նոյն վիրաւոր սրտով աշխարհէն հեռանալը
Նոյն «եթէ գիտնայի»ն
Նոյն անհմաստ
Ինքզինք կրկնող միօրինակ ու անորոշ
Փսփսոցը
Փսփսօձը
Բարիի ու չարի նոյն յիմար պատմութիւնը
Սակայն հիմա արդէն
Ալ ետ նայող չկայ
Ալ եղունգներով բանտի պատին բանաստեղծող չկայ
«Հէյ դ՛կ կայ այնտեղ» կանչող ալ չկայ
Համատարած առանձնութիւն է
Չկայ սփոփիչ մինակութիւն

Կ'ըսէք՝
«Սկիզբն էր կռապաշտ խալիֆան
Մէկ էլ հայոց Գագիկ թագաւոր»
«Մենք պատրաստ ենք ինքնահրկիզման»

Ես բայց
Գոնէ ես գիտեմ
Որ մէկ վերք չկայ ձեր սրտերուն մէջ
Այլ աւելի
Շատ աւելի
Սակայն մէջերնիդ ոչինչ կը կոտտայ
Ֆետայիի կապիկ էք

Բայց խելք ալ ունիք
Եւ նոր յուսախաբութիւններու անդոհանքը
Ձեզ կը խուսափեցնէ ամէն նոր խաբկանք,
Եւ աչքերնէդ թոյն կը կաթի
Երբ Ձեր ահարկու տափակութեան
Խորութեան ալիք մը խաղայ

Ֆետայիի թութակ էք
Պոռոտախօս լոզունգաբան
Եւ այդուհանդերձ
Թերեւս դուք
Ձեւառիկ ու կեղծ հերոսներդ
Աւելի մօտիկ էք
Ձեր միսերուն հեշտանքին
Մինչ ես
Ես
Պարտուած եմ
Պարտուած եմ ու զէնքերս կը նետեմ
Յաղթողներու ոտքերուն

Կ'ըսէք՝
«Սկիզբն էր կռապաշտ խալիֆան
Մէկ էլ հայոց Գագիկ թագաւոր»
Ինչ սկիզբ երբ վերջ չկայ
Ամէն գիծ դատապարտուած է օղակուելով մեռնելու
Ամէն գիծ դատապարտուած է առաջին կէտին հասնելու
Ինչ առաջին կէտ
Եթէ գիծ է արդէն եւ գիծ չէ այլ օղակ

Իսկ օղակ ալ չէ այլ
Ի՞նչ գիտնամ
Գունդ է թէ չվերջացող ոլորապտոյտ

Սկիզբէն կու գաք
Որ վերջն է ըսինք կամ համազօր է անոր
Ուրեմն անփորձ
Ուրեմն դատապարտուած նոյն սխալներուն
Նոյն կոտորածին
Նոյն դամբանաճառին
Նոյն մահակենացին
Զգուած եմ ձեզմէ
Ինձմէ ձեզի հետ

Զգուած եմ մեզմէ
Աղէտէն եղեռն
Եղեռնէն աղէտ
Երկու մուտք գերեզմանափոսին
Երկու ընտրութիւն նոյն տարբերակին
Ես պիտի ըլլամ
Միերը
Որ զգեստնեց Դաւիթը
Անթոնեն Արթոյի Հայրակերը
Ինքնասիրահարուած Արտաշէսին անիծող որդին

«Ի՞նչ կը փնտռես»ը
Եւ
«Ինչո՞ւ այսքան յոռետեսութիւն»ը

Մետալի երկու կողմերն են

Աւելի լաւ է
Ալ չխօսինք

Աղէտէն ետք հասկցայ
Որ հայապահպանումը
Վերացապաշտութեան ծաղրանկարն է
Մարդկայնութիւնը
Թիրիմացութեան ծաղրանկարն է

Լաւ
Ատ ալ հասկցանք
Այս ամէնը հասկցանք
Հապա հրն է ճամբան
Այլընտրանքը որ կ'առաջարկէք

Լոյսին հետ կ'ելլէք ճամբայ
Նոյն նեղ փողոցէն կ'աղբերակուիք դէպի աղբակոյտը
Նոյն աղբակոյտը
Անոր պարունակութիւնը միայն կը փոխուի
Ձեր առօրեային մէջ
Նոյն գարշահոտը
Մօտաւորապէս նոյնը
Նոյն երկաթէ փեղկը
Նոյն խանութի նոյն լոյսերը
Եւ անգամ մը եւս դէպի
Մոռացութիւն

Կարեւոր չէ ինչ կը ծախէք
Ապրանք
Դուք՝ ձեզ
Թէ ուրիշին
Արդիւնքը նոյնն է
Խանութքը կը կլլէ ձեր հոգիի թռիչքը
Կոտորածը
Տարագրութիւնը
«Սեֆերպելլիք»ը ինչպէս կ'ըսեն
Որբութիւնը
Ձեր լինտերուն վրայ չորցած անարդարութիւնը
Նաւը որ ձեզ բերաւ
Վէրքերը
Տակաւին մոմնացող վէրքերը
Այս գոյութեամբ
Այդ վէրքերը բուժելու ձեր անիմաստ ճիգը կը հասկնամ
Յաջողութիւններ ալ ունիք
Օտարահպատակ էք արդէն
Փաստոր ալ ունիք
Դրամատան թիւ ալ ունիք
Ձեր կանայք նոյնիսկ մուշտակ ունին
«Միւսին կնիկին» մուշտակէն ալ երկար մուշտակ
Եւ այսպէսով
Ամէն ինչ կարգին է
Արիւնը չորցած է
Անհետացած են Անգորայի արիւնոտ արխիւները
Չգացած են Սիպիրի հաւաքական գերեզմանները

Կ'ըսեք՝

«Ես մեռայ որ դուք ապրիք»

Ախ ինչ յիմարութիւն

Ո՞վ մեռաւ

Եւ ինչո՞ւ մեռաւ

Ծօ նոյն փողոցը

Ձեզ ձեզմէ եւ

Ձեզ՝ ձեր հայրենիքէն վարագուրող

Նոյն երկաթէ փեղկը

Նոյն խանութի լոյսերը

Թաղի անկիւնը նոյն աղբակոյտը

Կիրակնօրեայ սիրուն շպարուած պատարագը

Նոյն աղբակոյտի մօտաւորապէս նոյն գարշահոտը

Ձեր տան դուռին վրայ

Մատաղի արիւնով ներկուած նոյն սնտոխապաշտ խաչը

Նոյնը

Հապա մի՞ւս արիւնները

Հապա մի՞ւս խաչերը որ չկան

Հապա՞ դեղնող փշրատուող անթաղ ոսկորները

Իսկ պարտուածի կնիքը ձեր ճակատներուն վրայ

Իսկ ստրուկի թոյնը ձեր շնչերակներուն մէջ

Իսկ այդ հսկայ մեքենան որ ձեր ուղեղներուն

Եւ իմ ուղեղիս

Եւ մեր բոլորի ուղեղներուն մէջ

Որ մեր հպարտութիւնը կ'աղայ

Եւ այսպէս

Խանութի հաշիւի տետրակէն յետոյ
Նորէն տուն
Մի քանի բառ եւ յոգնած պիտի քնանաք
Վաղը նորէն
Կ'ելլէք ճամբայ
Աւելի մեծ է խանութը
Աւելի փայլուն փեղկը
Աւելի շլացնող լոյսերը
Թերեւս ալ ցուցափեղկերու լոյսերով կարենաք լուսաւորել
Անոնց եաթաղաններէն ժայթքած
Հոգիի ահաւոր խաւարը

«Սկիզբն էր կռապաշտ խալիֆան
Մէկ էլ հայոց Գագիկ թագաւոր»

Ո՛ր կը սկսի ձեր երազը
Ո՛ր կ'ընդհատուի ան
Ու ծայր կ'առնէ ձեր իրականութիւնը
Սահմանները կը հրեն զիրար
Անոնց միջեւ բառեր որոնք ոչինչ կ'ըսեն
Բառեր որոնք լռութիւնը կը խտացնեն

Երազը սիրելիս
Ա՛յն է
Որ իր բնազանցական
Արիւնէ արեւներով հրդեհեց ձեր ծննդեան սպիտակ
մեխակը
Ու անմեղ-անդորր-պրկուած-ականուած

Ձեր պատմութեան նախաբանը ամփոփեց
Վերապրող պուպրիկի լարուած մանկլաւիկին մէջ
Որ դուք էք հիմա

Երազը այն է
Որ միլիոնաւորներ
Մէկ անգամէն
Առանց ճիչի
Առանց դժգոհութեան
Առանց հեւքի եւ տրտունջի
Լռութեան մէջ
Ազգը ամբողջ մահուան մը մէջ գլորեց

Ձեր երազը այն է որ մարդկային հանճարը
Լուսաւոր գագաթն ու պատրանքը
Ազգի նպատակը նոյնիսկ
Հեռաւոր քաղաքակրթութեան մը լուսաւոր խաբկանքը
դարձուց

Ու ձեզ անկէ
Կազմակերպուած սպանդի թունաւոր կերակուրները միայն
հրամցուց

Այդ մարդկային քաղաքակրթութենէն
Ձեզի ուրեմն այդ միայն
Կազմակերպուած սպանդը բաժին ինկաւ
Եւ մեզի՛ պատիւ ինկաւ
Մարդկութեան առաջին
«կազմակերպուած» ցեղասպանեալը դառնալ

Ձեր երազը ան է
Միսերու յօշոտում
Արեան հոտի կծու քամի
Խենթացած զուռնա
Վերապրողներու անճարակ եւ մեղսակից լռութիւն
Միսէ ճիչ
Եւ այլայլուած մակերեսներ

Երազը այն է
Այդ սեւ պազալթէ զանգուածը
Թէ այս մէկն է
Պէյրութի քարէ արգանդին մէջ
Ուր ամէն օր կը վիժիք
Արեւոտ ծովափներուն աւազին վրայ
Աղտոտ կուարի պէս հալելով

Ո՛ր կը վերջանայ
Ո՛ր կը սկսի այս ամբողջը
Սահմանը ձեր վերապրումին
Հեզնական ու անիմաստ զուգադիպութիւն մըն էր միայն
ուրեմն

Վերապրած էք իսկապէս
Թէ վերապրեցաք միայն
Որ ես ապրիմ
Որ ժառանգէք ինձի
Ձեր նեղ փողոցը
Աղբակոյտը
Չագրահոտը

Իսանութն ու անոր լոյսերը
Ձեր խաւարին հետ

Լաւ գիտէք
Ես ալ գիտեմ որ այդ երազն անպատմելի է
Անմատչելի է
Եղեռնը չի պատմուիր
Այնքան իրական է իր զարհուրելի
մանրամասնութիւններով

Որ արդէն վերացական է ապրողներուս համար
Չի պատմուիր
Եւ չեմ պատմեր
Բայց այս մէկը
Մեծ պարտութիւնը
Որուն Սփիւռք անունն էք տուած
Այս մէկն ալ չի պատմուիր

Սա է ինծի բաժին ինկածը
Սա է այլընտրանքը
Ճամբաներէս միմկը
Ճակատագիրս
Հայաստանի Սփիւռք՝
Կիլիկիային Սփիւռքը դառնալ

Աս է
Ասի պիտի պատմեմ

Կը պատմեմ

Լաւ

Բայց որ մէկը պատմեմ

Անոնք որ ամէն արշալոյսի հետ

Քիչ մը եւս նուազած կ'արթննան

Եւ անոնք որ մեծ ծխամորճ

Մեծ փոր եւ մեծ բառեր շալկած

Իրենց ինքնասիրահարուած դեղիններկ կնիկներուն

Ճլուղլոցէն ամէն օր քիչ մը եւս կը սփիւռքուին

Եւ անոնք որոնք

Հայ մայրերու բունոցներէն դուրս խլուած սաղմերով

Օտար հողին վրայ նոր հայրենիքներ կը դաւանին հիմնադրել

Եւ անոնք որ...

Ասոնք պատմեմ

Պատմել եւ ձեւացնել

Որ աներեւոյթ բայց անթափանց պարիսպներէն անդին

Հայրենիքի գիշերները սուինահարող

Նիգերու ճոհնչները չէնք լսեր

Չէնք տեսներ դէպի խաւար բացուող այդ դռները

Հոն սրտեր կուժերու պէս կը փշրուին

Հոն բողոքը կը սառի

Ձիւնամրրիկի անթափանց մառախուղին մէջ

Հոն այնքան աղէտ չէ երկրաշարժը

Բուն աղէտն է հոգիներու երկրաշարժը

Հոն դէմքերը այլակերպեցան

Տարազները ձեւափոխուեցան

Դրօշները գունափոխուեցան

Նշանները աննշան դարձան
Սակայն ամբոխները մնացին նոյնը
Քիչ մը պակաս «խելագարուած»
Բայց աւելի Սիպիրուած
Ու արժէքները մնացին նոյնը
Նոյն իրաւագրկումը
Նոյն տախտակէ մաթրոշքաներուն մէջ պահուած
Ատելութեան կաշկանդումը
Հոն
Հին շղթաներն են նոր փականքներով
Հին բառերն են նոր լոզունգներով
Հին ճաղերն են նոր քննիչներով
Հին մեթոտներն են նոր հերոսներով
Ալ չեմ պատմեր
Միայն գիտցէք այլընտրանքներ դեռ շատ ունիմ
Իսկ ձեր ճամբան անել է
Անդունդ է
Պատ է ոչ ճամբայ
Թէկուզ Սփիւռքն ամբողջ այդ աւազաժամի ծակով
Կ'անցընէք
Բայց ադ ճամբայ մը չէ
Ճամբայ չէ

Տեսէք հիմա
Աչքերուս ներսի կողմը
Հորի մը սեւ կլափը կը բացուի
Որուն անբիժ սեւին մէջէն
Զինեալներու անթիւ բազմութիւն մը

Կը բարձրանայ զառիվեր մը
Լայն կապարճներով
Բարակ երկար հրթիռներով
Դէպի երկինք սլացած քալաշնիքոֆներով
Ամբոխին մէջտեղէն կը յառաջանան
Ծանրաթափ սայլեր
Որոնց տանիքին այլ զինեալներ նստած
Դրօշներ կը ծածանեն
Պատերազմէն պատերազմ
Մէկէն միւսը
Աղէտէն աղէտ
Եղեռնէն աղէտ
Եւ եղեռնէն եղեռն
Յայտնատեսութիւն է սա թէ վերյիշութիւն / ռեմինիսանս
Ինչ տարբերութիւն
Երկուքն ալ դուք կը մերժէք
Իսկ ես միայն ատոնք կը տեսնեմ
Եւ
Երբ յաջողեցան ինքնաշարժը վերցնել
Հրշէջներու սրսկած ջուրի եւ
Ինքնաշարժի կեղտաջուրի տակ
Ծեր մարդու մը բզկտուած դիակը
Որ կը տեսնեմ մինչեւ հիմա
Յետոյ
Թեւերէն եւ ոտքերէն շալկեցին
Գլխու ճերմակ մազերէն
Արիւն եւ կեղտաջուր կը կաթկթէր

Եւ ես տեսայ ու կը տեսնեմ մինչեւ հիմա
Յետոյ
Չեմ գիտեր ինչու գացի emergency
Որ սպանդանոց-միսի շուկայ
«Մասլախ»ի կը նմանէր
Պատերուն ճերմակը
Բժիշկներուն հագած ճերմակը
Սարսափիս ճերմակը
Եւ ճերմակ գետնին փռուած եօթ կամ ութ դիակները
Դիակներ էին թէ վիրաւորներ
Ինչ տարբերութիւն ձեզի համար
Դուք այս ամէնը կը տարամերժէք
Կը բացառէք
Քանի որ վերապրելու դաւանանքի
Սփիւռքեան ձեր բանաձեւերուն չի համապատասխաներ
Բայց ես տեսայ եւ մինչեւ հիմա կը տեսնեմ
Որ անոնք մեռնող վիրաւորներ էին
Մեռնող եւ արդէն նեխող
Արդէն միտով տարրբաղադրուող
Նաեւ ձեր անտեսումէն
Անունով ալ տարրբաղադրուող

Եւ այսպէս
«Ինչ կը փնտռես»ն ու «անհասկնալի յոռետեսութիւն»ը ձեզի
Իսկ ես կ'երթամ ճակատագրին դէմ

Մինչ այդ սակայն
Ոչ մէկ ծննդաբանութիւն այլեւս

Ոչ մէկ հին-նոր բանածեւ
Ոչ մէկ քարտէս չկախէք գանկիս մագաղաթեայ որմերուն
Ամէն նոր պարտութեան համար
Եւ ամէն կքումի
Ալքոլը արեւածագի կարմիրին մէջ
Թող փրփրի եփ գայ ու առնէ հրդեհ

Ամէն պատ պայթեցնելով
Ամէն ընդմիջում պատռտելով
Ամէն սահման հատելով
Հաւատամքիս բիրտ բայց արդար ըմբոստութենէն
Ուղեղիս մէջ խորունկ արմատաւորուած
Իրականութիւններն ու համոզումները
Իրենք եւս կորսնցուցին
Զիրենք նիւթաւորող
Զիրենք հիմնադրող
Ձեւաւորող գծանկարող ծածկագրերը
Բանածեւերը բոլոր

Կրակով բիրեղացած եմ
Եւ այս փլատակին մէջ կանգնած
Անծեւ անչափ պարապի կեդրոնին կը դիտեմ
Ճշմարտութիւնը
Ու անոր գինեգոյն մելանին կը թաթխեմ լեզուս

«Սաթյամեվա ճավաթէ»
Միայն ճշմարիտը կը յաղթէ
Ճշմարտութեան հասածի

Ինչին է պէտք ժամանակը
Ահաւասիկ մայրուղին
Միջակէտ մը գիտութեան եւ յայտնաբանութեան միջեւ
Կախարդուած երեւցող-չերեւցող մելանով գրուած
Միջակէտ մը ամէն բանի միջեւ
Ուր ճշմարտութիւնները կ'ապրին
Իրենց բացարձակ արժէքին մէջ

Հիմա կանգնած եմ կախաղանի
Կառափնարանի շուքին
«Վերջին խնդրանքս ինչ է»
Վերջին խնդրանք չունիմ
Քանի որ
Մինչեւ կոկորդս կը զգայ շեղբի շոյանքը
Մինչեւ կը սեղմուի հանգոյցը
Ես ծառայեցի ճշմարտութեան
Վերջին խնդրանքս է
Որ անունս մոռնայիք
Որ կորսուած միսերուս բացակայութիւնը
Չսերմնահեղէիք յիշողութեան տաք մոխիրին վրայ
Եւ թող միայն
Տառապանքիս անսակարկ ժառանգութիւնը
գամուի ձեր ճակատներուն վրայ

Աղէտէն յետոյ
Համբարձող կլոր բուրգ մը
կը ծփայ երկինքին եւ գետնին միջեւ
Ամպեր կը շոյեն անոր պատերը

Անոր կլոր բունը
Դէպի մեզ
Դէպի վար բացուող մութ բացուածքը
Հնադարեայ խոնաւ ապականութիւն կ'արտաշնչէ

Աղէտէն յետոյ
Մենք մտքի վրայ ոչ մէկ յաղթանակ տարինք
Մենք վերապրելով պարտուեցանք
Եւ ուղղուեցանք դէպի նոր աղէտ
Կամ նոր եղեռն

Մտքի վրայ յաղթանակ չտարինք
Ապրելու իրաւունքով բաւարարուելով
Հինն ու հոտածը աւանդութիւն համարելով
Տիրացանք նաֆթալինահոտած փոշիին
Մեր ուղեղը խեղդուած է
Կիլիկիայի չքեր գուղձերով
Նոյն Դաւիթ-Արտաշէսներու դառնութիւնը
«Անմահ ըլնիս անժառանգ»ը
Նոյն անէծքաբանութիւնը
Նորի ատելութիւնը
Անշարժապաշտութիւնը
Փոշեպաշտութիւնը

Եւ մենք դարձանք
Մեր չորցող արմատի ստուերը

Ահա աղէտէն յետոյ
Ծնունդն ու աշխարհակործանման յայտնութիւնը
Կը միանան իրարու
Երկու օձերու նման իրար կլլելով

Ահա ձեր գոյութիւնը կը ծամէ անջրպետը
Որ կը ծամէ տարածութիւնը
Որ կը ծամէ ժամանակը
Որ կը ծամէ մարմինս
Որ կը ծամէ տառապանքը
Որ կը ծամէ փոշին
Որ կը ծամէ շփոթ

Պէլրուժ, Դեկտեմբեր 1988 - Մայիս 1989

Վաղորդիկ Բազիլ

ԿԼՏՈՒՄ ԿՈՅՆԸՆ ՏԵՊԸՆՈՒՄ

Ո՞վ է իմանում թե ինչ ուղղութեամբ է
հիմա թեքուելու անօթի կատուս:

Հաւանաբար՝ դէպի աղբաման:

Կատուն թեքուեց դէպի աջ,
մի քանի երկվայրկեան
մնաց կանգնած, անորոշ
եւ յետոյ յետ դարձաւ ու մլաւեց:

Դունչը շարժեց
ու մնաց կանգնած
անշարժ աչքերով:

Ջրհեղեղից առաջ
Նոյը մտածել էր ամէն ինչի մասին
բացի՝ աղբամանից:

Շփոթում էր կատուն ինձ Նոյի հետ
թէ լուր չունէր որ արդէն ազատուել է:

Յամենայնդէպս կատուները օր ու տարի չեն
ճանաչում,
թերեւս մի վայրկեան
դեռ նախաջրհեղեղեան շրջանում էր մլաւում:

ԳՆԱՅՔՈՒՄ

Ուղեկիցս իր տիկնոջ հետ
նստած ճեպընթաց գնացքում
նայում էր դեպի նոյն ուղղութիւնն
ինչպէս ես՝ իր կողքին:

Գիշերը՝ քնելուց առաջ
ուղեկիցս ինձ իր սափրման
հայելին փոխ տուեց,
որից պոկեցի նրա անցեալ երազները
քանի որ քնել չէի կարողանում:

Լուսինը կէս գիշերին կրկին փրթեց երկնքից
ու գլորուեց նրա նոր երազի մէջ:

Աչք ու լոյս էին
ուղեկիցս ու իր կինը.
Եւ ես առաւօտեան չարթնացրեցի իրենց
հրաժեշտ առնելու համար՝
իրենք մնացին քունի մէջ
ու ես կայարանում կազդուրուած ցած իջայ:

ԹԻԻՐԻՄԼՑՈՒԹԻՒՆ

Մայիս ենք,
բայց դեռ պաղ է:

Վառարանները տաքացնում են,
ջերմութիւնը կեղծ է՝
տարին թանկ:

Լուսինը գիշերները ժողովում է՝
փողոցային, անկիւնային գաղտնիքներ,
ոչ շատ, ոչ հետաքրքրական՝
ցուրտ է դեռ դրսում:

Բնութեան գաղտնիքներից ձանձրացած
հարեանս առաւօտեան
կարճաթեւ փողոց է ելնում՝
արեւի գութին վստահելով:

Բայց ինչ որ մէկի հայեացքը ուրիշի հայեացքին
հետ է միացել
եւ արեւը կեդրոնացած է միայն
քաղաքի մի անկիւնում:

ՀԱԶՈՒՄ ԵՆ ՀՆԵՐԸ

Հաջում են շները հեռում,
Ինչ մտերիմ են այդ հաջոցները
Գայլերն աւելի հեռու
Ոռնում են,
Դա էլ է մտերիմ.
Բնութեան,
Վայրի,
Անսահմանութեան ձայներն են դրանք...

Աչքերս փակում,
Թեում եմ վեր
Աստղերի բուրմունքով
Ներշնչում:

Այստեղ,
Որտեղ թեւածում եմ,
Կաթնծիրը սէր է ցողում
Ու մանուկների
Երազանքներ են բանաստեղծում:

Շները հաջում են,
Բնութիւնը վայելում է կենդանութեան
խաղաղութիւնը:

* * *

Այնտեղ,
Որտեղ սահմաններ կան,
Ես չեմ քայլում...

2009

* * *

Կապերի մէջ քո պրկուող
Ուժասպառ կալանաւորի նման նստել,
Յատակի փոշու հիւլէներն եմ հաշում աչքերով,
Գումարը մոռանում,
Ու հաշուել եմ սկսում կրկին
Մինչեւ դատարկում՝ իմ խոհերից
Ու քեզ վերացնում:

Դու
Մտքերիս
Թնջուկն ես...

Յունիս 2010

* * *

Երանաւէտ է ձայնդ,
Գեղեցկութիւնները բոլոր
Պարում են քո շուրջ:
Քո հետքերում
Աստուածանում է խաղաղութիւնը
Ու ասիերիդ մէջ
Հրաշքներ են կատարում...

Քեզ
Ասում են՝
Սէր...

Յունիս 2010

* * *

Երկինքը լցրել եմ ավերիս մէջ,
Ընպում եմ արշալոյսը,
Հաւաքում եմ
Ծիծաղն արփիների,
Որ իրիկնային հաւաքներում
Ընկերներիս հետ միասին
Ունկնդրենք:

Յունիս 2010

* * *

Մայրամուտի բոցերը ձնու, ալեծուփ,
Գորշ ամպերի միջով հոսում, տարածում են.
Լուացում է հորիզոնը,
Որ երազներին ձգուող ճամբէքում
Աստղերն արթնանան:

Յուլիս 2010

ՆԱ ԾԻԾԱՂՈՒՄ Է

Նա ծիծաղում է,
 Որ դու չիմանաս
 Թե ինչքա՞ն
 Եւ ո՞ւմ յուշով է լալիս...

Պարում է,
 Որ չտեսնես թէ
 Կարօտը ինչ սուր ցաւ է տալիս...

Դիմակ, տարագը
 Եթէ վեր հանես,
 Մի այլ ծաղրածու կը կանգնի քո դէմ.
 Կը ծիծաղի խենթ ջրվէժի ձայնով,
 Քամու հալածած տերեւի նման
 Պար կը գայ քո շուրջ.
 Կը չքուի անհետ
 Որ գաղտնի մնայ
 Թէ ո՞ւր է գնում նա ամէն գիշեր
 Ո՞ւմ կարօտի պաղ սալաքարին է
 Գիշերում արթուն,
 Ու
 Ո՞րտեղից է ծիծաղ հաւաքում
 Լցնում կրծքի մէջ.
 Ճանապարհներին
 Ո՞վ է պարելու դաս տալիս նրան...

Կարօ Արմենեան

ՃԳՆՈՒԹԻՒՆ 9

 ռաւօտ կանուխ
ինչպէս կ'արթննաս
առանց յառնելու
խելագար Մկօ

ինչպէս կ'անրջես
դրախտն այս աղու
առանց մտնելու
գեհենն այս մեղքի

ինչպէս կը յուսաս
ըլլալ իմաստուն
առանց շուռ տալու
եզրերն այս լկտի

ու նիւթել անսուրբ
միջինն այս խախուտ
հաշուի բերելով
Աստուած ու Որդի

Եւ ինչպէս կրնաս
ապրիլ դուն քեզի
կեանքն այս յանցաւոր
այսպէս յետ մահու

16 Ապրիլ 2010

ՃԳՆՈՒԹԻՒՆ 11

հոն ուր կ'այլայլի մարդն այս դրուժան
կը նայի չորս դին
կ'ուզէ ծուարիլ
քու շուքիդ ետին

դուն ըլլաս պիտի
բարին անողորմ

Եւ քարշ տաս մարմինն

այս
անկերպարան

Եւ մեխես փայտին

թող որ մէկ անգամ
վճռուի այսպէս

թող որ մէկ անգամ

Պիղատոսն ըլլայ

խաչին արժանի

ՃԳՆՈՒԹԻՒՆ 12

Երբ տարտղնուած բանականութեամբ
մտնես անկողին

Եւ կառչիս թելէն
Երագիդ
տարտամ

աչքերդ նային սին առաւօտին
Եւ ոչ մէկ հարցում ողնայարէդ ներս
արծակէ դողեր

Երբ ստես շնաս դաւես ուրանաս
մինչեւ առաւօտ

Եւ լոյսն առտուան
հտպիտն իր դրկէ
խար ու խարկանքով
քեզ ամոքելու

Երբ դեռ կամենաս վանել ինքզինքդ
դեւերն ահարկու

ինքզինքդ զինել ինքնութեանդ դէմ

Եւ ապրիլ այսպէս
հազիւ արժանի

պիտի անպայման տօնենք ցեղովին
յաղթանակդ մեծ

Եւ կանգնենք արձան

լերան այն կողին
ուրկէ իջար դուն

շարելով
մեր դէմ

պատուիրաններդ

ՃԳՆՈՒԹԻՒՆ 13

ծղրիթ մը կայ
ամբարտաւան
ներս կը մտնէ
ամէն գիշեր
ու գանկիս մէջ
բոյն կը դնէ

պիրկ պատերն են
գերեզմանին
անցքեր չունին
ելքեր չունին
կռին է հին
որ ուղեղէս
աղիսակներ դուրս կը բերէ
ու կը շարէ

կոյր աչքերով ես կը նայիմ
բլուրներու
մացառուտքին
խարխափելով
կը փնտռեմ
խրտչած ոգին

ծղրիթ մը կայ
անօթեան
որ կը սուլէ
այսպէս կճան
կը յայտնուի
կ'անյայտանայ

կ'երգէ անյոյս
մղկտալէն

բայց չի դառնար
իր աքսորէն

Լուսինե Աւետիսեան

ՏԵՍԻ

Տեսի յափս քո զծով հրեղէն,
Եւ մէն մի կաթիլ ծովու այդորիկ
սրբագործումն շնորհէ հոգւոյս...

Ի հայեացս քո
գտի զցոլս նշույից իմոց,
որք թեւատարած ճայ մի գծէին
ի հորիզոնի...

Եւ զերդ արեգակն ի մայր մտանել՝
սուզեցաւ հոգի իմ ի ծով հոգւոյդ,
զի ճաճանչանայր ի մէջ քո աշաց...

Եւ ալի ինչ ոչ երբեք ջնջիցէ
զհետ քո մաքուր, որ կաթէր զերդ լոյս
յեզերս հոգւոյս...

ԼՈՒՍԱԳԾՈՒԹՅՈՒՆ

Դու, կենդանարար ըմպակի եզերց Լուսագծութիւն.
Դրոշմեան՝ զԼոյս քո ի շրթունս իմ.
Ես ի փառս քո զԼոյս բարբառեցայց...
Եւ բոլորագիր քով ծածկագրութեամբ
հաղորդ արա զիս
անակնարկելի քում Աստուածութեանդ...
Հասն՝ յեզերս քոց մտածութեանց...

ՃԱՃԱՆՉ

Մտաց բիրտեղի ճաճանչ ամոքիչ եւ մթախալած,
Իջո՛ր ի սիրտ իմ զսանդղամատունս պայծառ քոց մտաց,
Ոչ աղաղակ իմ,
այլ էս իսկ հասից ի բարձունս քո,
Զի կամք քո եղեն արարածի քոյ առ քեզ ընթանալ,
Կայծակեայ սլանցք ճառագուն Բանի,
զԱնբեկանելի քո բեկբեկումն
մտաւ շողացո՛ր ի սրտի իմում...

ԵՐԳ ԾՈՎՈՒՆ

Ես՝ անեզր,
եւ ինեւ սահմանին եզերք...

Ես՝ անկայուն,
եւ եմ նոյն հետայն չափն ցամաքի ամենակայուն...

Ես՝ յարափոփոխ,
եւ եմ նոյն ինքն ի սկզբանէ աւուրց...

Յինէն սկսանին կեանք,
եւ յիս են մահ եւ կործանումն,
Յիս է լռութիւն յարատետող,
Եւ ի խորս խեցեաց լսելեաց
գալարի մոռնչ չափաբերական խլոյ Անչափի...

Կենսակերպք իմ են կռիւ եւ պայքար,
Եւ ոչ մարթեմ ապրել
ի մակընթաց հմայից Լուսնին,
Եւ տեղատուութիւն լուսնահար կամաց իմոց
են անյեղլի տառապանք իմ...

Ոչ է հնար ամփոփել
զկազմութիւն իմ ընդ սահմանաւ իւրք...
Եւ առեղծուած իմ
են դիւթիչ հայեացք յուշկապարիկի,
որ ընկլոյզ երբեմն ի վերջալուսոյն
յաչս պակուցեալ Նախամարդոյ...

ԱՐԱՐՈՒՄՆ

Յորժամ յօրինեցեր զէութիւն իմ ի տարերաց քոց,
Եւ իբրեւ զարթեայ յանյոյս նիրհէ չգոյութեան,
Զիս հպեցեր կրծից քոց՝ զեղուն յաւերժական թրթռամբ,
Եւ դողացաւ յանկարծ Անհունն յունկն իմ ի զարկէ սրտի քոյ:

Գիտացի, զի սիրտ քո ողջակիզէր ի տաճարի Սիրոյ.
Արարչագործ էր զոհ ինքնակամ՝ արարածոյ իւրում,
Այլ ո՞ր կրան պատգամէր զհանգանակ՝ հանգոյն սմա,
Ո՞ր աստուած բերէր զինքն յընծայ հրճուանաւք Լուսոյ...

Եւ զիս կախարդեալ վսեմ հմայիւք քոյոյ առեղծուածոյ,
Դու լուռ ժպտեցար ի քաութիւն ամենայն մեղաց իմոց,
Ես կրեցից եւ տարայց զժպիտդ զայդ՝ յարինութիւն՝
Ոչ վիատել ի տատասկոտ ճանապարհս կենաց...

Եւ ի հովտի Սիրոյ խնկէ սիրտ քո՝ շուշան, որ ոչ թաւշնի,
Եւ փայփայէ ցաւը անմեղութեան առաւատուց,
Ի հոգի իմ ծփին մեղուապարսք ի բերկրանաց,
Եւ բջիջք իմ սուրբ էութեամբ քով լնուն ծիսաբար...

ՍԵՌԻ ԹԵՄԱՆ
ԱՐԴԻ ԱՆԳԼԻԱԳԻՐ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

«Ոչ ոք կրնայ լրջօրէն պնդել, թէ բառի մը գրուիլն ու կարդացուիլը աւելի վնասակար է, քան անոր մեր մտքէն անցնիլը»¹:

Վ. Օշական

Բոլոր այն ազգերը, որոնք չեն ունեցած ազատութեան կամ ազգային դիմագիծ պահելու նման հրատապ եւ անմիջական հարցեր, բնական է, որ քայլ մը յառաջ երթան իրենց արուեստներուն եւ գրականութեան մէջ, եւ շօշափեն լայն ծիրով մարդկային տազնապներ եւ վերջին (20րդ) դարուն հիմնական դարձած հարցեր, ինչպէս նիւթեղէնին ընծայուած կարեւորութիւնը, ազատութեան հասկացողութիւնը, սիրոյ տազնապը, սեռը, եւ այլն:

Հայ բանաստեղծութիւնը, առանց բացառութիւնները նկատի առնելու, հայրենիքի թէ Սփիւռքի մէջ, ընդհանրապէս տարուած է ազատութեան հարցով եւ հայ լեզուին գովաբանութեամբ:

Վահէ Օշական իր խմբագրած անգլերէն «Լաստ» տարեգիրքի երրորդ համարին մէջ (RAFT, volume 3, 1989) ակնարկելով սովետահայ արդի բանաստեղծութեան՝ «Նօթեր սովետահայ արդի բանաստեղծութեան» անուն գրութեան մէջ կ'ըսէ. «Այս նոր բանաստեղծները, բոլորն ալ այսօր իրենց քառասունին հասուն մարդիկ, իւրաքանչիւրը բանաստեղծական

1 «Գրականութիւն եւ բարոյականութիւն», «Բագին» ամսագիր, 1963, թիւ 11, էջ 71:

քանի մը հատոր հրատարակած, որոնց բանաստեղծութիւնը սակայն տակաւին կը ճգնի զանցել բանաստեղծի մը կեանքին ամբողջական հասունացման կարեւորագոյն երկու տարրերը՝ իրենց մարմիններն ու Աստուած» (էջ 4):

Իրլանտացի մեծ բանաստեղծ մը՝ Ուիլեմ Պաթլըր Եէյթց, տասնամեակներ առաջ կը գրէր.

«Սեռն ու մահը այն միակ հարցերն են, որոնք կարող են զբաղեցնել լուրջ միտք մը»:

Բնական է, որ վաթսուներկան թուականներու սեռային ազատութիւնը եւ անոր յաջորդող սանձարձակութիւնը ցուանային ո՛չ միայն արուեստներուն, այլ եւ մանաւանդ գրականութեան մէջ: Այս ազատութեան ճամբայ հարթած էր 1957ին հրատարակուած Ուոլֆընտըն Րիբորթը (որ միասեռականութեան պաշտօնականացման պիտի յանգէր) եւ 1960ին Տ. Ն. Լորընսի մեծ աղմուկ հանած վէպին՝ «Լէյտի Զէթըրլիի Հոմանին» (Lady Chatterly's Lover) հրատարակման անյաջող դատաւարութիւնը: Բուն պատճառը, սակայն, աւելի պարզ է.

«Գիրքերը, - կ'ըսէ Վահէ Օշական, - մարդոց պէս կ'աճին, կը բազմանան, կը տարածուին: Բարոյականութիւնը՝ ընկերային երեւոյթ, կը փոխուի մարդոց ըմբռնումներուն ու պատմութեան հետ. ու եթէ մարդոց մեծամասնութիւնը ծանօթանայ երկի մը ու ա՛լ չգայթակղի, այդ երկը կը դադրի անբարոյական ըլլալէ»¹:

Գրականութեան մէջ նման ազատագրում ինքզինք պիտի հաստատէր թէ՛ ներքին եւ թէ՛ արտաքին մակարդակներու վրայ, օգտագործելով մինչ այդ արգիլեալ բառեր եւ ամենահոռւմ տարազներ, եւ գրականացնելով մարդկային ամենէն վաւերական ապրումներէն մէկը՝ սեռը:

Իւրաքանչիւր դար ունի իրեն յատուկ ըմբռնում, սեռային

1 Անդ՝ էջ 71:

հարցերու առընչութեամբ: Արեւելքի հին քաղաքակրթութիւնները ո՛չ միայն չէին դատապարտեր, այլեւ սիրոյ արուեստը բարձրացուցեր էին մինչեւ կրօնական ծիսակատարութիւն: Վարոցապաշտութեան հիմքը պէտք է փնտռել հնդկական հին կրօնքին գլխաւոր երեք աստուածներուն՝ Պրահմայի, Վիշնույի եւ Շիվայի մէջ:

Առաջինը՝ ստեղծիչ ամենայնի
երկրորդը՝ պահապան ամենայնի
եւ երրորդը՝ կործանիչ ամենայնի:

Այս վերջինը կործանիչ աստուած մը ըլլալով հանդերձ, է՛ր նաեւ սերլնդագործութեան, հետեւաբար առնանդամի պաշտամունքի աստուածը, հետաքրքրական տիալեքթիքով, որ ծնունդն ու մահը, կեանքն ու ոչինչը կը կապէ իրարու: Հնդկաստանի Խաճուրահօ, Քոնարաք, Հալէպիտ եւ Պէլուր քաղաքներու մեհեաններուն էրոթիք որմնանկարները այդ կը հաստատեն:

Դասական կերպարուեստին մէջ կը գտնենք ո՛չ միայն այր եւ կնոջ մարմիններ իրենց ամբողջ մերկութեամբ՝ Բան եւ Էրոս, Բոսեստոն, եւ այլն, այլեւ սեռային յարաբերութիւնը ներկայացնող գործեր, ինչպէս «Տիւանիրայի բռնաբարումը» կամ նոյնիսկ միասեռականութեան ակնարկող գործեր, ինչպէս «Կապրիէլ Տէսթէ եւ քոյրը բաղնիքին մէջ»:

Քրիստոնէութիւնը, որ հզօր ազդեցութիւն ունէր Արեւմըտեան քաղաքակրթութեան զարգացման վրայ, սկիզբէն իսկ թշնամական կեցուածք ունեցած է սեռականութեան հանդէպ: Հակառակ ասոր, մարդկային մերկութիւնը միշտ ցուցադրուած է Կաթողիկէ Արեւմուտքին մէջ, իբրեւ ստեղծագործութեան ամենէն կատարեալ գեղեցկութիւնը, նոյնիսկ եկեղեցիներու մէջ: Ասոր հաստատումն է Սիքսթինեան տաճարին որմնանկարներուն պարագան. վերջերս երեւան եկաւ, որ կերպարները մերկամարմին նկարուած են, եւ միայն աւելի ուշ «հանդերձուեր» են Պապին հրամանով: Այսօր այդ կեր-

պարները վերադարձուած են իրենց սկզբնական վիճակին:

Հոռոմէական գրականութեան մէջ Բէթրոնիուսի (մեռած ն. Ք. 66 թուականին) «Սաթիրիքոն» գործը, որ կը խօսի երեք ստահակներու եւ անոնց թափառումներուն մասին, կը պատմէ նաեւ անոնց սեռային արկածախնդրութիւնները: Ասիկա թերեւս սեռային թեման շօշափող ամենահին գրական գործն է: Ասոր կողքին կարելի է յիշել նաեւ հնդիկ Վաթսայանայի «Քամա Սութրա» գործը, թէեւ ոչ նոյնամակարդակ գրականութիւն իբրեւ:

Գալով «Երգ Երգոց»ին, Հին Կտակարանը կը պատմէ պատմութիւնը հրեաներուն, որոնք ունեցած են իմաստուն, արուեստասէր եւ բանաստեղծ արքայ մը՝ Սողոմոնը, որուն ամենանշանաւոր գործը այս սիրերգութիւնն է: Հաւանաբար շատ աւելի ուշ այս գործին տրուած է Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ կապը նշող այլաբանական իմաստ: Նոյնիսկ եթէ ընդունինք այդ այլաբանութիւնը, իբրեւ սկզբնական դրդապատճառ, կը մնայ հարցը թէ՛ ինչո՞ւ այս ձեւով, սիրերգութեամբ-մարմներգութեամբ ներկայացնել.

Իմ սիրականս ստաշխի ծրարին պէս է
գիշերը իմ ստինքներու մէջ պիտի հանգչի:

Գլուխ Ա., 13

Իմ հոգւոյս սիրածը գիշերը անկողինիս մէջ փնտռեցի

Գլուխ Բ., 1

եւ այլն:

14րդ դարուն ապրած իտալացի գրագէտին՝ Պոքաչիոյին (1313-1375) գրած «Տէքամերոն»ն ալ, իր տասն անգամ տասը պատմուածքներուն մէջ կը խօսի սեռին մասին, թէեւ հեղինակը զղջում արտայայտած է զայն գրած ըլլալուն համար եւ փափաքած է զայն ջնջուած տեսնել: Միջնադարու այս գրագէտը իր պատմուածքներուն մէջ զարմանալիօրէն ար-

դիական մօտեցում մը կը ցուցաբերէ սեռին հանդէպ. իրեն համար սէրն ու սեռը միշտ զուգահէտ կ'ընթանան, թէեւ յաճախ տարբեր մակարդակներու վրայ: Ամենէն ուժեղ սէրը կը տանի ո՛չ թէ պղատոնական պաշտամունքի, այլ՝ երջանիկ ամուսնութեան: Ամենէն ցած մակարդակի վրայ սէրը, որ գրեթէ միշտ սեռ է միայն, կրնայ հաճելի ժամանց պարգեւել: Բոլոր պարագաներուն ալ, Պոքաչիօ կը խօսի այնպիսի՝ նիւթի մը մասին, որ բոլոր ժամանակներու մարդկային առօրեային գլխաւոր մէկ բաժինը կը կազմէ:

Վերը յիշուած բոլոր օրինակներն ալ երեւոյթ մնացած են իրենց ժամանակաշրջաններուն մէջ. անոնք չեն ներկայացնէր ընդհանուրին կեցուածքը սեռին հանդէպ կամ նուազագոյն ընկալումը անոր: Նոյնիսկ հնդիկները իրենց պաշտամունքային ծիսակատարութիւնները անմեղութեամբ կը կատարէին, առանց ուշք դարձնելու այնտեղ գտնուող սեռայնականութեան, ինչպէս կ'ըսէ Կանտի:

Մարդիկ, յատկապէս Արեւմուտքի մէջ, անսալով կրօնական թէ ընկերային ճնշումներու, որոշ բառեր եւ դարձրւածքներ դուրս ձգած են գիրքերէն. այդ խօսքերը լիցքաւորուած են սեռային գոլով, բա՛ն մը, որ աւելիով նպաստած է անոնց գրականութեան դարպասներէն դուրս մնալուն: 60ական թուականներէն ետք էր, որ սեռային հարցերը բացայայտօրէն արծարծելու համարձակութիւնը սկսաւ տարածուիլ եւ տեղ գտնել գրականութեան, մանաւա՛նդ բանաստեղծութեան մէջ: Պարզ է, որ նման պայմաններու տակ զարգանար պոռնկագրութիւնը. սակայն յստակ է եւ ուղիղ գիծը, որ կը բաժնէ սեռի թեմայով գրուած գրականութիւնը պոռնկագրութենէն: Եթէ այս վերջինը իբրեւ միակ նպատակ ունի շարժել կիրքերը, ապա սեռի թեմային շուրջ հիւսուած գրականութիւնը կը միտի կարելի հարազատութեամբ ներկայացնել սեռին ետին թաքնուած հոգեկան շարժիչները, անկէ ծնունդ առած տազնապները (մարդ կը մղուի մտա-

ծել՝ կա՞ն շարժիչներ եւ տազնապներ սեռին ետին թաք-
նըւած, թէ՞ եղածը պարզապէս բնազդներու հարց մըն է):
Այնտեղ նպատակադրուած չէ կիրք յառաջացնել, այլ բա-
նաստեղծականացնել կեանքին մերկ եւ հզօր պահերէն մէկը:

Դէմքդ այնպէս տխուր էր երբ դուրս բերիր
թփրտացող արծաթ ձուկ մը
փրոնցիր ոտքերուս առջեւ
ու երբ խոտին շարժումները
մահուան ծանրը թեւափախում կը մատնէին
դուն ծնրադիր կը խնդրէիր՝ փոքրիկ ձկնիկ մի՛ մեռնիր:

յետոյ երկրորդ ձեռնոցդ ալ հանցիր
եւ տխրօրէն մենք խոտերուն երկնցանք ու սեռ ըրինք
մինչ պարողներ դանդաղօրէն կը պարէին
եւ լուսինը կը սքանչանար
աւազանին ցոլացած իր պատկերով:

«Ձուկը», Բոճըր Մըք Քոֆ

Ո՛ր ես. արդեօք շմտ մինակ ես,
շմտ շլմորած. շմեցնող մղձաւանջներ կ'ունենան
եւ կ'արթննան ձեռքդ կուրծքիդ
միւս ձեռքդ բունցոցիդ վրայ:

«Մծուտ, Քաղաք եկուր», Պրայըն Բիթըն

Նման քերթուածներու ընթերցումը, հոն գործածուած հում
բառերու տողանցքով, կրնայ ցնցիչ տպաւորութիւն գործել
առաջին ընթերցումով. սակայն այդ ցնցումը կու գայ ո՛չ մի-
այն բառերէն, այլ եւ հոն, այդ քերթուածներուն մէջ տեղ գտած
սեռային գուէն. որովհետեւ կարելի է նաեւ հանդիպիլ տողե-
րու, ուր «արգիլեալ» բառ կամ խօսք չկայ, բայց քերթուածը
ամբողջ կը շարժի սեռային կշռոյթով, ինչպէս էլիըթ Ֆիկմէնի
«Միջանցքը»:

Չորդ դարուն սիրոյ թեմայով գրուած բանաստեղծութիւն մը անպայման պիտի ակնարկէր կամ ուղղակի խօսէր սեռին մասին նաեւ, ոչ թէ որովհետեւ Չորդ դարուն է միայն, որ սեռն ու սէրը կ'ընթանան ձեռք ձեռքի, – այդպէս եղած է բոլոր ժամանակներուն ալ – այլ պարզ այն պատճառով որ, այսօր, նաեւ մօտիկ անցեալին, գրագէտները սկսան բարձրաձայն խօսիլ սեռին մասին, առանց այլեւ ուշք դարձնելու կրօնական թէ ընկերային ճնշումներուն: Սիրային քերթուած մը չի կրնար լուռ մնալ սէրէն ծնած եւ անով սնանող սեռին մասին:

Անցեալ դարուն էր, որ անմեղ բառեր կը գործածուէին՝ ակնարկելու թապու բառերու կամ նիւթերու, որոնց տակաւին արտօնուած չէր երեւիլ գիրքի մը «քաղաքակրթուած» էջերուն: Այսօր այդ նոյն «արգիլեալ» բառերը կը գործածուին աւելի անմեղ ակնարկութիւններու կամ նմանութիւններու համար: Սիլվիա Փլաթհ իր «Մահ եւ Ընկ.» (Death and Com.) քերթուածին մէջ, խօսելով մահուան տարբեր երկու տեսակներու մասին, կ'ըսէ.

Ան ոչ կը ժպտի, ոչ ալ կը ծխէ:
Միւսը՝ երկար եւ անգանգուր մազերով,
այդ երկուքն ալ կ'ընէ:
Պոռնկորդին
շողարձակմամբ կը գիջանայ
կ'ուզէ սիրուիլ:

Սակայն այս բոլորէն անկախ, սեռային այս ազատութիւնը 60ական թուականներու երիտասարդութեան կանչն էր, վերադառնալու սկիզբին, հոն՝ ուր Մարդը եղած էր մերկ, բնական, բայց մանաւանդ պայծառատես, որովհետեւ համաշխարհային երկու պատերազմները կը ցոլացնէին ո՛չ թէ մարդկային թեւածող միտքը, այլ՝ մարդկային խեղաթիւրումն ու նեխածութիւնը:

* * *

Հետագայ էջերով թարգմանուած քերթուածներուն մէջ սեռը կը ներկայացուի իր բոլոր դիմականերով եւ մակարդակներով, մերկութեան հետ տղու մը առաջին հանդիպումէն մինչեւ սեռային արարքին տարբերակները, մինչեւ անոր կրակին շիջումը ամուսնական երկար տարիներու ընթացքին, միշտ տարբեր դիտանկիւններէ, ոչ իբրեւ սոսկ արարք կամ դէպք, այլ իբրեւ հոգեկան պահ եւ վիճակ.

Ամառն ամբողջ պտոյտներու, լողարշաւներու միջեւ կը վերադառնամ իրեն եւ թոյլ կու տամ որ անթեղէ կայծերն իր որոնք պիտի մանկութիւնըս հրդեհեն:

«Առաջին Սէր Երկ-Տարածքով», Մ. Սբէնս

Շատ յաճախ քերթուած մը վերջ կը գտնէ անսպասելի եւ յանդուգն եզրակացութիւններով.

Որովհետեւ թէեւ ես զինք բնաւ չհամբուրեցի,
յիշելով պարտականութիւնն իմ պսակուած տիկինի,
արտայայտութիւնը դէմքիս կրցաւ փոխել անայլայլ
եւ ետ բերաւ աղուորութիւնըս շատ վաղուց կորսւած:

«Ձարդուած Պտուկը», Ա. Ուէյքհըմ

Նկատելի է, որ կին գրողներ յաճախ ծայրայեղ անկեղծութեամբ գրած են այս մասին. Անն Սէքսթըն իր «Այդ Օրը» քերթուածին մէջ կ'ըսէ.

Րոպէի մէջ ամբողջացած այդ կոթողը:
Գետնուղիէն արիւնը թէեւ կը հոսի,
Բայց կը կանգնէ աշտարակ մը.
Շքախումբեր պէտք են նման կոթողները պատուելու:

Հետաքրքրական է Մարիէլ Ռաքէյզըրի «Առասպել» արձակ գրութիւնը, ուր «իգական» տրամաբանութեան մը դրսեւորումը կը գտնենք.

«Բաւական վերջը Օտիփիւս, ծերացած եւ կոյր, փողոցները թափառեցաւ: Ընտանի հոտ մը քիթին դպաւ: Սփինքսն էր: Օտիփիւս ըսաւ.

– Մէկ հարցում միայն. այդ ինչն էր, որ իմ մայրս չճանչցայ:

– Սխալ պատասխանեցիր, – Սփինքսը ըսաւ, – երբ հարց տուի, թէ ո՞վ է ան, որ չորս ոտքով կը քալէ առաւօտուն, երկուքով՝ կէսօրին, եւ երեքով՝ իրիկունը, դուն պատասխանեցիր՝ Մարդը, ոչինչ ըսիր կնոջ մասին:

– Երբ մարդ կ'ըսես, – ըսաւ Օտիփիւս, – նաեւ կին կը հասկնաս. ամէն մարդ ալ գիտէ այդ:

– Քու կարծիքով, – Սփինքսն ըսաւ»:

Այս բոլորէն անկախ, կը մնայ տակաւին «ժողովուրդին» ընկալումը, կամ աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել՝ ընկալումի դժուարութիւնը նման նիւթերու: Սակայն արուեստի եւ գրականութեան ճշմարիտ ընկալում մը անդին պիտի անցնէր ներկայացուած նիւթէն, հասնելու համար ներկայացուած ձեւին, գեղարուեստական մակարդակին, հոն տեղ գտած նորարարութեան:

Բոլոր մէջբերումներուն եւ քիչ մը անդին թարգմանաբար ներկայացուած բանաստեղծութիւններուն մէջ մէկ բան յստակ է՝ այդ բոլոր քերթողներն ալ կրցած են բանաստեղծականացնել սեռը:

Ի՞նչ է սակայն բանաստեղծականացումը ինքնին. պարզ բանաձեւումով մը, սովորականը անսովոր ընծայելու հարց մը չէ՞: Երբ բանաստեղծ մը կը յաջողի սեռը հասնել իր նիւթեղիութենէն, եւ տանիլ զայն մինչեւ հոգեկան ոլորտներ, – որոնք

այլ բան չեն քան զգայարանքներու եւ միտքի զուգաւորում մը, – բանաստեղծականացուցած շրջա՛ր գայն:

Ի վերջոյ արուեստը չի ծուարիր ներկայացուած նիւթին սահմանափակումին մէջ, այլ անոր միջոցով կը թեւածէ դէպի նորարարութիւն, էութեան խորքերու թափանցում եւ միջոցներու անվերջանալի փորձարկում:

Շահան Ռ. Պէրպէրեան շատ դիպուկ բանաձեւած է այս հարցը.

«Համապատասխան արուեստի բուն իմացումը ունեցողներն են միայն, որոնք զգայուն են այն Ձեւային անդրակերպման, որուն մէջ առնուած է գործին նիւթը, եւ աւելին՝ այն հոգեղէն գաղտնի գոյացութեան, որ այդ նիւթը իր մէջ սերտօրէն լուծելով, գայն ոգեկանի մակարդակին է բարձրացուցած՝ հոն նոր նշանակութիւն տալով անոր»:

Մ. Երամեան

Մայքըլ Սթենս

ԼՈՒԱԶԻՆ ՍԷՐ՝ ԵՐԿ-ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կը շրջէի մայրիներուն, արմաւենիներուն մէջ, Սարագոթա, երբ զայն գտայ, այդ թերթը, դրացի տան աւազներուն մէջ թաղուած. գերեզմանէն զգուշութեամբ հանեցի, որ չփշրին թերթերը չոր, տերեւի պէս խշրտան, եւ ըմպեցի իւրաքանչիւր պատկերը, վանականի մը նման, որ կը խոկայ մագաղաթներու վրայ: Հոն Կաղանդ է Յուլիսին. ճիշդ մէջտեղը, ինչպէս նուէր մը իր փաթոցէն քակուած, երկնցեր է այդ կինը. մանչուկի մը շունչը կարճ է եւ որովհետեւ ինք չունի, ամբողջ իմ շունչս կ'առնէ: Տենչի եռոտանի մը,

զոյգ հանգոյցով բռնուած, հոն ուր իր ներքնազգեստը
պէտք է ըլլար, բայց որ չէ, բերանս կը չորցնէ:
«Սուրբ Խաչ» կոչուած դպրոցին մէջ վարդապետը
զգուշացուց

մանչերու մեր դասարանը.

«Բոլոր անոնք, որ անմաքուր մտքեր ունին,
դժոխքի կեր պիտի տրուին»: Որքան նայիմ,
այնքան կ'եռամ, տեսնելով որ իր ժպիտը «այո»
կ'ըսէ հարցումներու, զորս դեռ չեմ գիտեր հարցնել:
Սիրտս այնպէս կը տրոփէ, որ վստահ եմ
շուտով պիտի բռնկիմ: Կը թաղեմ զինք վերստին,
ծովահէնի զգուշութեամբ՝ տաս ոտք դէպի արեւմուտք:
Ամառն ամբողջ պտոյտներու, լողարշաւներու միջեւ
կը վերադառնամ իրեն եւ թոյլ կու տամ,
որ անթեղէ կայծերն իր, որոնք պիտի
մանկութիւնըս հրդեհեն:
Թերեւս միայն մոխիր մնայ այդ օրերու խուճապէն,
մոխիրին տակ նաեւ կայծեր այդ կնոջ հետ թաղուեր են:
Մինչեւ այսօր անոնց միսանքը կը զգամ:

Էտնա Սէնթ Վինսընթ-Միլի

ԱՌԱՋԻՆ ԹՈՒՅԸ

Երկու ծայրերէն առկայծ է մոմըս,
Յոյս չկայ որ ամբողջ գիշերը բաւէ
Բայց ահ, թշնամիներ եւ օհ, բարեկամներ,
Ինչ սիրուն լոյս կը բաշխէ...

ԷԼԻՐԹ ՖԻԿՄԷՆ

ՄԻՋԱՆՑՔԸ

Թ է բաւական փորեա իջնես
եւ կորսնցնես լոյսի աշխարհը
թոյլ տաս դուն քեզի իջնել միջանցքին
թանձր օդին մէջ
եւ մոռնաս թէ ինչ ըսել էր
ծանօթանալ բլուրի կամ ստինքի մը կորութեան
թէ արտօնես նեղցող որմերուն
ճնշումը՝ հոն, վար, ուր պէտք է իջնես
մխրճիս տեսողութենէ հեռու
եւ բոյն դնես խոնաւ որմին քու առաջին
տանդ մէջ
հոն ուր ճարպոտ գարշահոտ է
եւ կարդաս ինչ որ գրուեր է
այդ միջանցքին պատերուն
չկարենաս անունդ գտնել փորեա քիչ մ'ալ
հոն ուր տեղ չկայ կառչելու եւ ոչ ալ դէմք
ոչ իսկ ընկեր կամ թշնամի
ուր ոսկորներն որ ատենին կը ճանչնային
կրծոսկրներուդ գիծերը
տարտղներ են ինչպէս ցուպեր շարտուած
հոն կը սպասես
պինդ արարքը հրող ոյժը ծնունդը
որ կը լքէ քեզ
եւ միջանցքն այդ կը հրկիզէ

Անն Սէքսթըն

ԱՅՌ ՕՐԸ

Այս այն գրասեղանն է, ուր նստեր եմ
եւ այս այն գրասեղանն է, ուր քեզ այնքան կը սիրեմ,
այս այն գրամեքենան է, որ իմ առջին նստեր է,
ուր միայն երէկ մարմինդ առջեւ էր,
ուսերովը յունական քորըսի պէս հաւաքուած,
լեզուովը, որ օրէնքներ կը սահմանէ ինչպէս կայսր,
լեզուովը՝ կաթ լափլիզող կատուի լեզուի նման դուրս,
լեզուով, որուն սահանքին մէջ կը պարուրուինք երկուքով.
այդ բոլորը երէկ էր, այդ օրը:

Այդ օրը քու լեզուիդ օրն էր,
լեզուդ, որ շրթներէդ կ'ելլէր,
զոյգ բացողներ կէս անասուն, կիսով թռչուն,
աքցանուած սրտիդ դարպասին.
այդ այն օրն էր, երբ ես կայսեր հրամաններուն հետեւեցայ,
անցնելով քու կարմիր կապոյտ երակներէդ,
ծեռքերըս ողնայարէդ վար, վար եւ արագ,
ինչպէս կրակի բեւեռ,

սրունքներու միջեւ ձեռքեր, հոն ուր ներքին իմացում
կը դրսեւորես,
հոն ուր հանքեր ադամանդի թաղուեր են խոր, կու գան
թաղել,
կու գան շատ ատելի արագ, քան քաղաքի մը վերաշինումը:
Ռոպէի մէջ ամբողջացած այդ կոթողը:
Գետնուղիէն արիւնը թէւ կը հոսի, բայց կը կանգնէ
աշտարակ մը:
Շքախումբեր պէտք են նման կոթողները պատուելու:
Հրաշքի մը համար պէտք է շարքի կենալ եւ բրինձ ու
շաքար թափել:
Մամուլը հոս է անպայման խորագիրներ փնտռելու:
Մէկը պէտք է դրօշակ բարձրացնէ:
Երբ կամուրջ մը կը կառուցուի, քաղաքապետը ժապաւեն
չի՞ կտրեր:
Երբ հրաշք անձ մը յայտնուի, պէտք չէ՞ մոզերն նուէրներով
գան իրեն:

Երէկ օրն էր երբ նուէրներ քու նուէրիդ համար բերի,
եւ հովիտէն եկայ քեզի հանդիպելու գաւիթին մէջ:
Այդ երէկ էր, այդ օրը:

Այդ օրը քու դէմքիդ օրն էր,
դէմքդ՝ բարձին, մեր սէրէն ետք, օրօրի պէս:
Կէս քուն, կողքիս, թոյլ տալով որ հին օրօրոցը դադրի,
մեր շունչերը միացան, մանկան շունչի վերածուեցան
միասին,
մինչ մատներն իմ գոց կոպերուդ փոքրիկ օ-եր կը գծէին,

մինչ մատներս փոքր ժպիտներ շրթունքներուդ կը գծէին,
մինչ ԿԸ ՍԻՐԵՄ կը գրէի կուրծքիդ վրայ
«արթնցիր» կը շնչէի եւ դուն քունիդ մէջ կ'ըսէիր.
«Շըշ. դէպ Քէյբ Գօտ մենք կ'ուղղուինք. Պըրն կամուրջը
դէպի կ'ուղղուինք, Պըրն կլորին շուրջ կը դառնանք»:
Պըրն...

Յետոյ ես քեզ երագիդ մէջ իսկ գտայ,
մեր միատեղ ժամանակը ափսոսացի,
երբ կրնայի թափանցուիլ
եւ իմ մէջս կրնայիր դուն արմատ նետել
կրնայի ես ծնիլ քեզ
կամ ոգին քու եսիդ փոքրիկ տնակիս մէջ պահել:
Երէկ փոխ առնուիլ ես չէի ուզեր,
բայց այս այն գրամեքենան է, որ իմ առջին նստեր է
եւ սէրն հոն է, ուր երէկն էր:

ԹԻՄՆԹՆԻ ՍԹԻԼ

ՏԱՐՓԱՆՔ

Թ է մտածես արդարօրէն, մարդ սուրբ երկիր
պէտք է զգայ,

Սեւազգեստ եւ դեռատի կինը դիտելով,
Որ աչքերով տարփայարոյց, գլուխը կիսով շրջած,
Օղ կ'անցընէ ականջներուն, հայելիին մէջ նայելով:
Պէտք է վախնալ անտառներէն, ուր արեւը մար կը մտնէ,
Շողերուն մէջ փոշիները պար կը բռնեն
Եւ ծառերուն ետին յանկարծ կ'ուրուագծուին շուքեր կնոջ
Մ'որ թուխ, երկար բազուկներով իր հեծանիւր կը սանձէ:

Սակայն հոգիդ մազերու հիւսքը կը սիրէ, զգացումը
տաքի, լոյսի
Եւ հրկիզումը այտերու. ժամանակը կը մշուշի,
Գիշերները կ'աւարտին. կը բարձրանաս սանդուխներէն,
Խուցը տաք է. քաղաքն ամբողջ օրօր մըն է
Փողոցի լամբարներուն, ձիւնին, որ ողջ գիշերը կը մաղէ:

Աւելի ուշ երբ կ'արթննաս ու կը յիշես՝
հնչալէս մութին հոգիդ հալեր ու կառչեր էր,
Կը թուի թէ այդ անձկալից խուճապն ամբողջ
Ուրիշի մը պատահեր էր:
Քնքոյշ կերպով քնատ ճակատը շոյել,
Շնչառութիւնն զգալ մատներուն վրայ.
Խնծիդը զսպել փորձել մտերիմ միջոցին մէջ,
Ուր խայտանքին խնծիդը չի գոհացներ,
Մեծ ցաւ է. ոյժ է որ կու գայ, կ'երթայ,
Գաղտնիք է այնքան խորունկ, որքան մաքուր, թարմ
ծիւնը,
Որ զրկուած երթեւեկէն խոստովանելու համար,
Աղջամուղջին որպէս վկայ կը ծառայէ երկնքի մը,
Որ իր կապոյտ կատարելութեան կ'երթայ:

ՋԱՐԴՈՒՆԾՊՈՒԿ

Մեր քաղաքը մարդիկ կ'ապրին իրենց կարգին
համեմատ,

Անկարգը լոկ աշտարակն է փողոցներուն քաղաքին,
Որ դէպի ռւր ցոյց կու տայ՝ այդ միայն Աստուած գիտէ,
Ոչ թէ քաղաքիս մարդիկը, կրթուած սակայն աղքատ:

Այնքան դիտեր եմ ծերացող կիները մեր քաղաքին,
Տարուած իրենց ասեղներով, դրուշներով, օճառով,
Որ սիրտս ալ պաղեր է վանդակին մէջ պսակուած
Եւ կորուսեր է ամէն յոյս դեռ չծաղկած, չբողբոջած:

Օր մը սակայն մեր քաղաքը զինուոր մը եկաւ այցի
Եւ պարզօրէն, անմիջապէս, մտքինը ըսաւ ինծի.
Խնդրեց որ իր հետ պառկիմ.
Այդ շատ լաւ եղաւ ինծի:

Որովհետեւ թէ ես զինք բնաւ չհամբուրեցի,
Յիշելով պարտաւորութիւնն իմ պսակուած տիկինի,
Արտայայտութիւնը դէմքիս կրցաւ փոխել անայլայլ
Եւ տուաւ ետ աղուորութիւնըս շատ վաղուց կորսուած:

Ճոն Աբտայք

ՎԵՐՈՑԱԼԷՁ

Հաճելի է մտածել
թե ամէն մէկն այս մաքուր
քարտուղարուհիներէն
գիշերով, իր սիրածը հաճեցնելու համար
շատրուան մը կը բերանէ
եւ թոյլ կու տայ, որ սերմերով ողողուած
իր ներսիդին
բնապատկերի պէս ծաղկի՝
ձնծաղիկով սփռուած մարգեր,
ոստալեցուն, խոպոտածայն անտառներ,
վար սուրացող ճնճուկներ,
բազմութիւններ ամպամած երկինքներու,
հերկուած արտեր, որ բուսահող կը բուրեն
եւ ագարակներ փոքրիկ,
իւրաքանչիւրը արծաթեայ իր գուրով:

EACH BIRD WALKING

Ընթացքին չէր, այլ պատմելէն շատ ետք,
մտածեցի իր մասին, թէ ինչպէս
կը լուար հիւանդ մայրը, կը հակէր անոր անկողնին,
կը վերցնէր ծածքերը, անձեռոցը կը թրջէր
անկողնին մօտ, ջուրի մեծ տաշտին մէջ,
կը կաթէր ջուրը հոս հոն: Մարմնին վրայ

տեղ չկար ուր չդպչէր.
ստիպուած էր. եւ մայրը կ'օգնէր իրեն,
շարժելով որքան կրնար. անութները
կը սրբէր, պարապին մէջ շարժելու շարժումով.
յետոյ ոտքերը, կրունկները, ծունկերը: Վերջին անգամ
կը բանար մօր զիստերը եւ մաքրելու մտադրութեամբ
հաստատօրէն անձեռոցը կը շարժէր,
կը սրբէր երաստանը, շրթները եւ նօսրացած
մազերուն տակ թաքնուած եռանկիւնը,
կարծես թէ մայր մը ըլլար, որ մաքրելու
չքմեղանքով, մեծ սիրով բայց անտարբեր
զաւակներուն գաղտնի մասերը կը լուայ,
կը շօշափէ քնացած սեռն, որ արթնութեան կը սպասէ,
գտնելու՝ մարմնին համար ինչ ընել,

գտնելու այն, որ մարմինը միայն կրնայ ինքն իրեն համար
ընել:

Ուստի ձեռքը, այդպես քնքոյշ, իր լոյս-ծնունդին տեղը:
Եւ մայրը գոց աչքերով, սենեակին կիսամութին:
Որովհետեւ մօրը մահը պատմեց ինձի
որպէս կարելու մէկ մասը իրենց կեանքին,
ես կրնայի զինք տարբեր ձեռով սիրել:
Ոչ թէ մարմնով, հապա տարուած
դողերոցքի պտոյտքներով սպիտակ,
մինչեւ հոգին, շունչը որ ենք, թօթափուփ:
Փոքր է ուստի սուրբ բառը:

Դարձուց զինք ստամոքսին,
լուաց ուսերը, կռնակն ու յետոյքը:
«Լաւ է,- ըսաւ,- բաւ է այսքան», մայրն ըսաւ:

Այդ առաւօտ մեր շրթներուն մեր մայրերուն յիշատակն էր,
ուզել չկար եւ ոչ ալ տալ, երբ ըսիր թէ
այս աւարտն է մեր սիրոյ,
ամենամօտ անձեր չվշտացնելու համար.
Ես ուզեցի տեսնել՝ մեզմէ ինչ մնաց,
մեր միջեւ սեռը գեղջած:
«Պատմէ՛,- ըսի,- բան մը զոր չկարենամ մոռնալ»:
Յետոյ ըրիր պատմութիւնը քու մօրդ:
Երբ վերջացար, «Լաւ է,- ըսի,- բաւ է այսքան»,
Ըսի ես:

Անգլերէնէ թարգմանեց՝ Մարուշ Երամեան

Նուևօ Ժուևտիչէ

ԿԱՍԱՐԳԱՆՔ

Տեսայ կապոյտ կիները գարնանամուտի
կոյր թռչուններու նման անցնելով, եւ մարմինները
անթեւ խեղդուեցան հրաբխային
լիճերուն մէջ: Անոնց շրթները կը փսխէին կրակը
որ կու գար հրակէզ նիւթի մանկութենէ մը:
Սեւ կը բխէր ջուրը,
եւ գարնանային անձրեւներէն ողողուած
բոյսերու ճիւղերը զանոնք կը գրկէին
պատկերներու իրարանցումին մէջ:
Ծածկեցի զանոնք քերթուածի վերմակով,
տարածեցի լուսանցքի հաստ աւազին վրայ,
տեսնելով ջրային օձերու փախուստը
եղէգնուտներու մէջէն: Չորցուցի անոնց
սեռը ուր սկիզբի մը ճերմակ հեղուկը կը հոսէր:
Հասցուցի ըսել, թէ կը սիրէի զանոնք,
որջ ըլլալու պէս գրկելով: Ու
տեսայ երեխաներու զուարճանք մը
թուփերու մէջ, կրկնելով խօսքերը
ծիծաղկուն շեշտերով: Ո՞ր են այդ կիները:
Ո՞ր գետի խորքին կը ննջեն իրենց մարմինները,
զորս մատներս կը փնտռեն
մտահոգութեան տարտամ շարժոյթով:
Հոսանքի դէմ կը թիավարեմ,
փնտռելով ակունքը, ծննդոցի մը պաղ լոութիւնը:

ՎԵՐՁԱԿՈՒՍԱՅԻՆ

Անորոշութիւնը կ'իյնայ յետմիջօրէին պէս
ծովափի եզերքին: Թռչուն մը
կը հարուածէ զայն, ձուկի
նման, եւ աւազաթումբերու վրայ կը թռի՝
կտուցին մէջ տանելով: Իր
գծագրութիւնը յստակ է,
առանց տարակոյսի ստուերներուն կամ
անձկութեան անվճռական բիծերուն:
Կ'աւարտի
հարցականով, վախճանի գիծերով,
ալիքներու ճերմակ ուրուագիծը
մակընթացող ծովուն վրայ:
Բանաստեղծական տունը կը վերցնեն
մինչեւ որ հարուածէ այդ թռչունը.
տողով կը բռնեն խօսքը,
որպէսզի դադրի թեւածելէ
եւ կտուցը բացուի: Այն ատեն
անորոշութիւնը էջիս վրայ կ'իյնայ,
եւ քերթուածէն կը սլքտայ, մինչեւ
որ մատներէս կը սահի
սեփական հոգիիս մէջ գլտորելով:

ԹՈՒՉՈՒՆՆԵՐԸ

Գետեգրին կը հաւաքուին, կը խաղան
կարծէք ջուրը իրենց պատկանէր,
կը պտըտին թուփերու մէջէն
կարծէք ժամանակի տէրն ըլլային:
Գիտեն սակայն, որ ամպերը
պիտի ծածկեն երկինքը, եւ որ
հիւսիսը ցուրտ հովը պիտի դրկէ
զիրենք դէպի հարաւ քշելու՝
իրենց ետին ձգելով դաշտերու
լռութիւնը: Բայց անհոգ են այդ մասին,
երբ կը հաւաքուին ու
կ'երգեն պահուն կարճատեւութիւնը:

Փորթուկալերէնէ թարգմանեց Վարդան Մատթէոսեան

Նունօ Ժուտիչէ ծնած է Մեխիլէոյրա Կրանտէ (Փորթուկալ), 1949ին: Գրական քննադատ է եւ Լիզպոնի համալսարանի համեմատական գրականութեան դասախօս: «Ֆերնանտօ Փետօ» բանաստեղծական տան տնօրէնն է: Հրատարակած է քանի մը քերթողագիրքեր, որոնց շարքին՝ «Բանաստեղծական Երկեր 1972-1985» (1991), ինչպէս եւ արձակի եւ քննադատութեան հատորներ:

Քիրա Կալվան

GESCHICHTSUNTERRICHT

Այնքան յոգնած եմ:

Կը պառկիմ եւ կը զգամ հոսքը յոգնութեան մը
այնքան առաջ Ֆրանսական Յեղափոխութենէն:

Կուրծքերը հսկայ

Վիլլենտորֆի Արուսեակին

նախապատմութենէն կը ճնշեն մարմինս:

Խարոյկին առջեւ անվերջ

պահակութենէ ետք, զիստերս կաթսային մէջ եփուեցան:

Թոշակառու թեւերս կախուած են

17րդ դարու լուացքի պարանէն,

ողջ Վերածնունդի ընթացքին լուալէ ետք:

Կ'այրին աչքերս, սպառած՝ բարձր պատերու ետին

երկարատեւ կալանքի մութին,

կ'այրի ցայլքս՝ բոլոր ձեռքերուն շփումը կրող,

փխրուն պարանոցս՝ ծանրութեան տակ շղթաներու
գորս գոհարազարդ կ'երեւակայեմ:

Բերէք դերձան եւ արդուկ:

Օճառ, շպար եւ խոզանակ,

օսլայ յատկապէս, եւ իւղ:

Դրէք իր տեղը ամէն ինչ:

Ո՛չ մէկ ճոռնչ:

Պէտք է վաղը ելլեմ կին ըլլալու:

Մոռնալ որ, գիշերը,

պատմութիւնը մեզ կը ճզմէ:

Սպաներէնէ թարգմանեց Վարդան Մատթէոսեան

Քիրա Կալվան ծնած է Մեքսիքօ Սիթի (Մեքսիքօ),
1956ին: Տնտեսագիտութիւն ուսանած է Մեքսիքոյի Ինքնա-
վար համալսարանին մէջ: 1980ին ստացած է Մեքսիքոյի Երի-
տասարդական Բանաստեղծութեան Ազգային Մրցանակը: Իր
քերթուածները հրատարակած է հաւաքական երկու հատոր-
ներու, ինչպէս եւ առանձին երկու հատորներու մէջ՝ «Պզտիկ
բիծ մը ոչ ոքի մորթին վրայ» (1982), «Գովք կը գրեմ» (1989):
Առանձին հատորով հրատարակած է ռուս բանաստեղծուհի
Աննա Ախմատովայի սպաներէն հատընտիր մը (1978):

Օլկա Օրոսքո

ԿԻՆԸ՝ ԻՐ ՊԵՏՈՒՆՆԵՐՆ ԼՈՒՋԵՒ

Լն իր պատուհանին առջեւ ընկղմած է՝
դիտելով ճրագները երեկոյեան,
կարելի տակաւին:
Ամէն ինչ իր լրումին հասաւ,
որոշապէս անփոփոխ յետ այսու,
ինչպէս ծովը գեղանկարին,
ու սակայն երկինքը կը շարունակէ
անցնիլ իր հրեշտակային
թափօրներով:
Ոչ մէկ վայրի բադ ընդհատեց իր թռիչքը
դէպի արեւմուտք.
հոն հեռուն պիտի շարունակեն ծաղկիլ սալորենիները,
ճերմակ, բան չպատահածի պէս,
եւ մէկը
իր տունը պիտի կանգնեցնէ տեղ մը
ուրիշ տան մը փոշիին ու ծուխին վրայ:

Անհիւրընկալ՝ այս աշխարհը:
Բարկ՝ այս վայրը անկրկնութեան:
Սրտի մէկ ճեղքէն կ'ելլէ սեւ
թռչուն մը եւ գիշեր է
– կամ գուցէ աստուած մը որ մահամերձ կ'իյնայ
աշխարհի վրայ –,
բայց մէկը տեսած չէ զայն, մէկը չի գիտեր,
ոչ իսկ ան որ կ'երթայ կարծելով որ խզուած
կապերէն կը ծնին թանկագին թելեր,
բախտին վայրկենական հանգոյցները,
անմահ արկածախնդրութիւնը,
թէեւ ամէն մէկ քայլ իր կնիքով կ'արգելափակէ
խոստացուած բոլոր դրախտները:
Ան լսեց դատավճիռը ամէն քայլափոխի:
Եւ հիմա ուրիշ բան չէ եթէ ոչ հեռաւոր,
անշարժ կին մը իր պատուհանին առջեւ,
շուքի ճարտարապետութիւնը պարզ՝
ապաստանեալ իր մաշկին տակ,
որպէս թէ երբեւէ սահմանագիծ մը,
պատ մը, լռութիւն մը, հրաժեշտ մը
եղած ըլլային իսկական սահմանը,
վերջնական անդունդը կնոջ
եւ տղամարդու միջեւ:

ԹՎԼԻՍՄԱՆ ՄԸ ՇԻՆԵԼՈՒ ՀԵՄԵՐ

Միայն սիրտդ պէտք է՝
կերտած ի պատկեր սատանայիդ
կամ աստուածիդ:
Սիրտ մը հազիւ, իբրեւ հալոց մը
կռապաշտութեան համար:
Հազիւ անպաշտպան սիրտ մը
սիրահարուած:
Թող զայն բացօդեայ,
ուր խոտը ոռնայ իր երգերը
խենթ ստնտուի
եւ չկարենայ քնանալ,
ուր քամին ու անձրեւը իջեցնեն
իրենց մտրակը կապոյտ սարսուռի հարուածով
զայն մարմարի չվերածելով եւ զայն
չկիսելով,
ուր մութը բանայ իր որջերը
բոլոր ոհմակներուն
եւ չկարենայ մոռնալ:
Նետէ զայն յետոյ իր սիրոյ բարձունքէն
դէպի մառախուղի կաթսան:
Յետոյ դիր զայն չորնալու խուլ ծոցին
քարի
եւ փորէ, փորէ զայն պաղ ասեղով
մինչեւ քաղես վերջին հատիկը
յոյսի:
Ձգէ որ զայն խեղդեն տենդերն
ու եղիճը,
որ ցնցէ զայն

ծիսական քայլը
գազանին,
որ զայն պարպէ հայիոյանքը արարուած
իր հին փառքերու մնացորդով:
Եւ երբ օր մը, տարի մը զայն բանտարկէ
դարու մը ճիրանով,
անյապաղ, նախ քան վերածուիլը
շողշողուն մոմիայի,
բաց ամբողջովին ու մէկ առ մէկ բոլոր
իր վերքերը. թող ցուցադրէ զանոնք արեւուն
գութի,
ինչպէս մուրացիկը, որ կ'ողբայ իր
զառանցանքը անապատին մէջ,
մինչեւ որ միայն արծազանգի մը անունը
իր մէջ աճի սովի կատաղութեամբ,
դգալի անդադար հարուած մը
պարապ պնակին մէջ:
Եթէ կը գոյատեւէ դեռ,
եթէ մինչեւ հոս հասած է կերտուած
ի պատկեր սատանայիդ կամ աստուածիդ,
ահա թալիսման մը աւելի անշեղ
քան օրէնքը,
աւելի ուժեղ քան զէնքը եւ չարիքը
թշնամիին:
Պահէ՛ զայն հսկումին մէջ կուրծքիդ
նման պահակի մը:
Բայց հսկէ իր հետ:
Կրնայ ներսդ աճիլ ինչպէս խայթոցը
բորոտութեան,
կրնայ դառնալ դահիճդ:
Անմեղ հրէշը, անկուշտ
սեղանակիցը քո՛ւ մահուան:

ԱՐԳԵԼՔԸ

Նեղ է դուռը
եւ թերեւս զայն հսկեն սեւ շուներ
անօթի եւ պահակներ
շուներու նման,
թէեւ տեսնուի միայն
թեւաւոր միջոցը,
թերեւս յստակ ցուցումը
արագ խաճնելուն:
Նեղ է ու անորոշ եւ կը հատէ ճամբան
որ խոստացած է ամէն բարի գալուստով,
յայտնութեան ամէն շողումով:
Չեմ յաջողիր անցնիլ:
Ձգենք այլ առիթի մեծ
գաղթերը,
անքնութեան առատ բեռները,
խաւարին մէջ լոյսի իմ ջանադիր
շքախումբը:
Դժուար է միւս կողմի ծնիլ այդ ամբողջ
ալեկոծումով իրեն ի նպաստ:
Ոչ իսկ կրնամ մտնել եթէ ուղեկիցներս
լռութեան մատնեմ,
սակաւ խորհուրդներու, սիրոյ
յուշապատումի, իմ յոռեգոյն աստղերուն:
Ոչ իսկ շուքս կը մտնէ իւրաքանչիւր
բախումի եւ պատի արանքին:
Աւելորդ է պնդել որքան ատեն որ կը կրեմ
իմ ծրարը իրերու
թափանցիկ,

այս անլոյծ վախը, այդ շողը որ եղաւ
պարտէզ մը եղեամին տակ:
Տեղ չկայ նահանջած հոգիի մը,
ծալուած մարմնի մը,
նոյնիսկ իր կապերը սեղմելով մինչեւ
ծայրագոյն շփոթը,
ամպերը կտրատելով չափին մանրիկ
երագի մը՝ ձեղնայարկը կորսուած:
Չեմ կրնար անցնիլ այս բացուածքը
իմ չնչին անձով:
Աւելորդ են ձեռքերը եւ չափազանց՝
ոտքերը, այս ծակին համար խուսափող:
Միշտ կող մը կ'աւելնայ ինչպէս ծովախորշ մը
կամ արծագանգը որ կը ձգուի աննպատակ,
երբ չի խանգարեր եզերք մը, նման
անփայլ կամ անիմաստ զարդի մը,
կամ կը ցցուի, անհանգիստ, կարօտը
թելի մը:
Երբեք պիտի չհասնիմ միւս կողմը:

Սպաներէնէ թարգմանեց Վարդան Մատթէոսեան

*Օլկա Օռնսֆո (1920-1999) քսաներորդ դարու արժան-
թիւնեան բանաստեղծութեան եւ ընդհանրապէս սպանա-
խօս քերթողութեան լաւագոյն դէմքերէն մէկն է գրական
ասպարէզ մտած է 1946ին տպուած առաջին հատորով
եւ այնուհետեւ աւելի քան կիսադարեան իր արտադ-
րութեամբ նուիրագործած է իր անունը: Հետագայ էջե-
րուն թարգմանուած երեք կտորները առնուած են 1997ին
հրատարակուած ծաղկաքաղէ մը:*

ԶԷՏՐԱ ՉՐԱՔ

ՏԵՂԵԿԸՊԻՆԵԼ ՓՈՐՁԵԼ ԿՈՒՁԵՄ

Տեղ մը ունենալու ըղձանքին պարզութեան մասին
տեղ մը չունենալու անհանգստութեան մասին
զայն փնտոելու վաստակին մասին
զայն գտնելու ուրախութեան մասին
տեղ մը շինելու դժուարութեան մասին
զայն պահպանելու ջանքին մասին
զայն պաշտպանելու պայքարին մասին
զայն վրայ տալու անձկութեան մասին
ուրիշին տեղը վերացնել կամենալու մոլուցքին մասին
տեղ մը բաժնեկցելու անկարողութեան մասին
սեփական տեղ մը ունենալու պէտքին բնականութեան
մասին

տեղեր խորտակելու կարողութեան մասին
սեփական տեղը ոչնչացնելու իմաստին մասին
այդ մասին տեղեկագրելու պարտականութեան մասին
ատիկա չկատարելու դժբախտութեան մասին
այդ ընելու արտօնուած չըլլալուն առթած ջղայնութեան
մասին

վախին մասին թէ ոչ ոք կ'ուզէ զայն իմանալ
լռելուն անզօրութեան մասին
զայն ինքն իրեն չպահելուն հպարտութեան մասին
զայն յիշելուն մոռնալիութեան մասին
ատոր նկատմամբ հասկացողութեան զգացումին
կորուստին մասին

սեփական մարմնի նեղուածքին մասին
փորձին մասին

ԻՍԹԱՆԳՈՒՒՆ

Իսթանպուլէն մինչ Իսթանպուլ
ընդարձակ է
ընդարձակեցաւ
ճամբաս ուր դէպի Իսթանպուլ
եւ Վոսփորը մէջս կը հոսի
երակներուս մէջ միայն արիւն
աղի ու առանց կապոյտի մը ինչպէս ծովը
հողմադացները ալ չեն դառնար
Իսթանպուլի մէջ
հողմադադար
մէջս ընդարձակեցաւ
Իսթանպուլ
արեւածաղիկի դաշտերուն պէս
որոնք արեւուն կ'ուղղուին
կը դառնամ բոլորակ մը
եւ կը փնտռեմ Իսթանպուլ

ԿԱՆՈՒՄ ԾՆԵԼՈՒ ՇՆՈՐ ՀՔ

Ես ոչ
ոճիր չեմ գործած
հակառակութեան վրայ դաւաճանութիւն չեմ ըրած դեռ
գողցած ու թալանած
ոչ վաճառատունէ կը վերցնեմ ինչ որ կ'ուզեմ
դրացին չեմ հարուածած տակաւին
կամ ուրիշը ոչ դեռ
Եւ սպաննած ալ չեմ
մարդ մը ամէն պարագայի դեռ ոչ
միայն մժեղներ եւ սարդեր եւ նմաններ
միշտ համաձայն էի որ մենք նման բանի հակառակ ենք
Եւ մինչեւ հիմա չէր ծրագրուած
Եւ կարիքը չկայ դեռ
Ես չէի փորձարկուած
օրինակի համար փաստելու համար թէ ես տակաւին
արդէն իսկ ըսի տակաւին չէի եւ ապա
բայց այո՛ր էի
աւելի լաւ է՝ չէի
փառք ըլլայ

Գերմաներէնէ թարգմանեց Իշխան Չիֆթճեան

Զէհրա Չրաֆ ծնած է 1960ին, Իսթանպուլ: 1963ին փոխադրուած է Գերմանիա: 1982էն ի վեր կ'ապրի Պերլին: Ստացած է շարք մը կրթաթոշակներ եւ մրցանակներ:

Երկերն են.

«Թոնիշֆի ուսուրդ», բանաստեղծութիւններ, Քարլզրուհը, antiform հրատ., 1987:

«Փիղի մը կոնակիմ (թառած) թռչում», բանաստեղծութիւններ եւ կարճ արձակներ, Քէօլն, Kiepenheuer & Witsch հրատ., 1991:

«Սեփական ուտելուն՝ օտար թէւեր», բանաստեղծութիւններ, Քէօլն, Kiepenheuer & Witsch հրատ., 1994:

«Մարմնամարզանք», բանաստեղծութիւններ, Քէօլն, Kiepenheuer & Witsch հրատ., 2000:

Ունի աշխատակցութիւն հետեւեալ երկու հատորներուն.- «Դէպի Եւրոպա. Առասպելի մը մասին գրութիւններ», հրատարակիչ՝ Զապինը Կրէօնըվօլտ, Համպուրկ, Europaische Verlagsanstalt հրատ., 1993: «Բեկումներ եւ անցումներ - ընդմէջ մշակոյթներու», Պերլին, Jovis հրատ., 1997:

Զէհրա Չրաֆ կը պատկանի սերունդի մը, որ Թուրքիոյ մէջ ծնելէ ետք կեանքին մեծ մասը կ'անցընէ ու կը ստեղծագործէ Գերմանիոյ մէջ ու կը գտնուի երկու երկիրներուն միջեւ: Այս ընդմիջական գոյութիւնը կը փորձէ ապրիլ այս սերունդը, որուն ներկայացուցիչներէն ոմանց մօտ պապենականին հանդէպ հակակրական կեցուածքը ու նոյնիսկ անոր մերժումը աւելի կը շեշտուին, իսկ ուրիշներու՝ ճիշդ այդ պապենականով հպարտացումն ու կուրացումը:

Այստեղ թարգմանուած իր երեք քերթուածներէն առաջին երկուքը առնուած են բանաստեղծութեանց իր առաջին, իսկ երրորդը՝ վերջին հատորէն:

Ահմադ Շամլու

ԸՆԴՀԱՆՐԱՄԱՆ ՍԷՐ

Արցունքը մի խորհուրդ է.
Ժպիտը՝ մի գաղտնիք,
Սէրը
Մի առեղծուած է...

Արցունքս այն գիշերուայ
Ժպիտն էր իմ սիրոյ:

Ես մի հեքիաթ չեմ, որ ինձ պատմես,
Մեղեդի չեմ, որ ինձ երգես,
Ձայն չեմ, որ լսես,
Կամ տեսնուելիք մի իր,
Ծանօթ մի բան...

Ես միացեալ ցաւ եմ,
Հնչիր ինձ բարձրաձայն.
Խօսում է ծառն անտառի հետ,
Խոտը՝ դաշտի,
Աստղը՝ կաթնծիրի հետ,
Ու ես
Քո հետ եմ խօսում.

Անունդ ինձ ասա,
Ձեռքդ տուր ինձ,
Խօսքդ ինձ ասա,
Տուր ինձ սիրտը քո...
Ես քո արմատներն եմ ընդգրկել,
Քո շուրթերով բոլոր շրթունքների համար խօսել եմ,
Եւ մտերիմ են ձեռքերդ իմ ձեռքերի հետ:
Լոյս մենութեան մէջ լացել եմ քո հետ
Ապրողների համար,
Ու մթում թաղուած շիրիմներին
Ամենագեղեցիկ հիմնն եմ երգել քո հետ,
Քանի որ այս տարուայ մեռնողները
Ամենասիրահարուած ապրողներն են եղել:

Ձեռքդ տուր ինձ,
Ձեռքերդ ծանօթ են ինձ հետ,
Իմ ուշ գտած
Խօսում եմ ես
Քո հետ
Ինչպէս որ ամպը փոթորիկի հետ,
Ինչպէս խոտը՝ դաշտի,
Ինչպէս որ անձրեւը
Ծովի հետ.
Ինչպէս թռչունը՝ գարնան հետ,
Ինչպէս որ ծառն է խօսում անտառի հետ,
Քանզի ես
Ընդգրկել եմ քո արմատները,
Քանզի ձայնն իմ
Ծանօթ է քո ձայնի հետ...

Ահմադ Շամլուն ծնուել է 1925ին, Թեհրանում, մահացել՝ 2000ին: Նա համարում է Իրանի արդի գրականության ամենաազդեցու բանաստեղծը: Բարդ են նրա բանաստեղծություններն ու ի միջի այլոց պատկերները՝ պարզ: Շամլուն բազմաթիւ թարգմանություններ է կատարել Ֆրանսերէնից, գրել է թատերգություններ եւ տասներեք հատորներով ամփոփել Իրանի ժողովրդական հաւատալիքները «Քեթաբ է Քուչէ» («Փողոցի Գիրքը») հրատարակութեան մէջ:

Ֆոռուղ Ֆառուխաղաղ

ՆՈՒԷՐ

Գիշերուայ խորքից եմ խօսում,
Մթան ու գիշերուայ խորքից խօսում եմ ես.

Եթէ տունս գալու լինես ո՛վ մտերիմ,
Ճրագ բեր ինձ համար
Ու մի դռնակ,
Որ դրա միջով
Ժխորը դիտեմ՝ բախտաւոր փողոցի:

Ֆոռուղ Ֆառուխաղաղը ծնուել է 1935ին, Թեհրանում, ու մեքենայի վթարով իր մահկանացուն կնքել 1967ին, երեսուներկու տարեկանում: Նա սկսեց բանաստեղծել տասնըվեց տարեկանից եւ լինելով Իրանի առաջին սանձարձակ արտայայտուող կին բանաստեղծուհին, դարձաւ շատ հակառակորդների թիրախը: Նրա 1962ին հրատարակած «Մի այլ Ծնունդ» գիրքը խօսում է անսասան քայլերով ընթացող բանաստեղծուհու բազմարժէք ու արդի բանաստեղծութիւններից: Իրանի Իսլամական յեղափոխութիւնից յետոյ, տասնեակ տարիներ արգելուած էին նրա գործերը:

Սոհրաբ Սեփեհրի

ԳԻՇԵՐ, ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ, ԼԱԿ

Ականջ դիր,

Երգում է աշխարհի թռչունը հեռաւոր,
Գիշերը հոսուն է, միակերպ ու բաց:

Ծաղկունքն ու եղանակի ամենաձայնաւոր ճիւղերը
Լսում են լուսնին:

Տան առջեւի սանդուղքը,
Լապտերը ձեռքին՝ դուռը
Եւ հովի դուռն անխնայ:

Ականջ դիր,
Հեռուից կանչում է ճամբան քայլերը քո,
Աչքերդ զարդարանքը չեն մութին.
Կոպերդ թարթիր, հագիր կօշիկներիդ ու եկ:
Ու եկ մինչ այնտեղ, ուր լուսնկան

ազդարարութիւն տայ մատիդ,

Ու ժամանակը քո հետ նստի քարին.

Ու սաղմոսները գիշերուայ
Գրաւեն մարմինդ
Որպէս երգ:

Կայ այնտեղ մէկն ազնիւ, որ քեզ կ'ասի
Ամենալաւ բանն է
Սիրոյ դէպքից՝ թացացած աչքերին հասնել:

Պարսկերէնից թարգմանեց՝ Ռուբինա

*Պարսից նորարար բանաստեղծների մէջ Սոհրաբ Սեփեն-
րին ակնյայտ բանաստեղծ է, նաեւ Իրանի նորարար նկարչու-
թեան առաջնակարգ նկարիչների շարքին է պատկանում:*

*Ծնուել է 1928ին Իրանի Քաշան քաղաքում, ու արեան
քաղցկեղից մահացել՝ 1980ին:*

*Բուդդիզմը, վերացական դիտանկիւնն ու արեւմտեան
աւանդոյթները ուսումնասիրած լինելով, նա ընդելուզեց արեւմտեան
տեսադաշտը արեւելեանին, ստեղծելով անզուգա-
կան գործեր: Նրա համար նորոյթ ձևերը նոր միջոցներ էին
իր մտքերն ու ապրումները բացայայտելու համար: Նրա բա-
նաստեղծութիւնները թարգմանուել են ֆրանսերէնի, անգլե-
րէնի, իսպաներէնի, իտալերէնի, շուէդերէնի եւ ռուսերէնի:*

ESTHER POFAHL

Was bleibt, wenn nichts mehr bleibt?
ruhelos wanderst du durch die Strassen
keine Träne hält Dich
geweitetes Auge
starr
macht dich zittern
küst dir den Abschied vom Gesicht
streut Rosen auf dein Haupt
– dein elendes –
streut Salz in deine Wunden
gestern schlief der Tag
heute erwacht er und nimmt dir den Atem

12.06.1998

ԵՄԹԵՐ ՓՕՖԱԼ

Ի՞նչ կը մնայ, երբ ա՛լ ոչինչ կը մնայ
անհանգիստ կը դեգերիս փողոցներուն մէջ
արցունքը չի զսպեր քեզ
սառած աչք
սեւեռուն
քեզ կը դողացնէ
հրաժեշտը քեզ երեսէդ կը համբուրէ
գլխուդ վարդեր կը ցանէ
– թշուառ գլխուդ –
աղ կը ցանէ վերքերուդ
երէկ օրը քուն մտաւ
այսօր կ'արթննայ եւ շնչահեղձ կ'ընէ քեզ

12 Յունիս, 1998

Könnte ich doch nur ein Wort schreiben,
das bleibt
nicht untergeht
das heisst
das Luft, Licht, Wort, Liebe hiesst
wie soll ich dieses Wort finden?
kalt umstehen mich Mauern
wie es festhalten?
Wir sind doch nur Gaukler.
Wie sollten wir sonst sein?
denen die Zeit durch die Hände rinnt
denen die Welt durch die Hände rinnt
ein Wort nur und ich konnte leben
ein Wort nur und dann Schweigen

12.06.1998

Բայց բառ մը միայն կարենամ գրել,
որ կը մնայ
չ'ընկղմիր
որ կը սփռվի
որ օդ, լոյս, ջերմութիւն, սէր կը կոչուի
ինչպէս գտնեմ այս բառը
պատեր կան շուրջս ցուրտ
ինչպէս բռնել զայն:
Սակայն մենք աճապարարներ ենք միայն:
Հապա ինչ ըլլայինք
որոնց ձեռքերէն ժամանակը կը հոսի
որոնց ձեռքերէն աշխարհը կը սորայ
բառ մը միայն եւ կարենամ ապրիլ
բառ մը միայն եւ ապա լռել

12 Յունիս, 1998

Der Zug ist abgefahren.
Bitter schmeckt der Regen auf den Schienen.
Das Gurren der Tauben
frisst sich in dein Auge.
Solange wir lieben
sterben wir nicht
– schöner Satz –
ins Herz zu schreiben.
Die Uhr tickt die Zeit vorbei,
die uns trennt,
die uns verbindet.

09.07.1998

Գնացքը մեկնած է:
Դառնահամ է անձրեւը երկաթուղագիծերուն վրայ:
Աղաւնիներուն մնչիւնը
աչքդ սպառելով ներս կը թափանցէ:
Այնքան ատեն որ կը սիրենք
չենք մեռնիր
– գեղեցիկ խօսք –
սրտի վրայ գրելու:
Ժամացոյցը կը հնչէ ժամանակը տանելով,
որ մեզ կը բաժնէ,
որ մեզ կը կապէ:

9 Յուլիս 1998

TRAUMBILD

Sternenräder wälzen sich heran
die Zypresse züngelt himmelwärts
der Traum öffnet sein Aug,
dich anzusehen
der Schlaf ist kein Haus mit offenen Türen

10.09.1998

ԵՐԱԶԻ ՊԱՏԿԵՐ

Աստղանիւներ այսկողմ կը թաւալին
կիպարիսը կը լիզէ երկինքը
երազը կը բանայ աչքն իր
քեզ դիտելու
քունը բաց դռներով տուն մը չէ

10 Սեպտեմբեր, 1998

tönendes Licht in den Krügen der Zeit
goldener Nektar des Sommers
schon bald vergossen
Winterleinen über deinem
dürstenden Mund,
den nur noch Wermut nährt
manchmal ein Honigwort
auf deinen Lippen
an deinem Ohr
Schweigen – Tod
Auferstehung
wie lange noch
bis der Krug zerbricht
an deinem Schweigen
an meinem Schweigen?
rette mich vom Tod durch ein Wort!
Honig auf deinen Lippen
auf meinen Lippen
Honig an deinem Ohr
an meinem Ohr
verbrenn das Leinen
zu tönendem Licht
goldenem Nektar

10.09.1998

հնչուն լոյս ժամանակի կուժերուն մէջ
ոսկեայ նեկտար ամառուան
արդէն շուտով հեղած
ձմեռուան պատանք
ծարաւող բերնիդ վրայ,
զոր դեռ միայն օշինդրը կը սնուցանէ
երբեմն մեղրաբառ մը
շրթունքիդ վրայ
ականջիդ վրայ
լռել – մահ
յարութիւն
դեռ որքան պիտի տեսէ
մինչեւ որ կուժը փշրուի
լռութեանդ վրայ
լռութեանս վրայ
բառով մը փրկէ՛ զիս մահէն
մեղր՝ շրթունքիդ վրայ
շրթունքիս վրայ
մեղր՝ ականջիդ վրայ
ականջիս վրայ
այրէ՛ պատանքը
հնչուն լոյսի
ոսկեայ նեկտարի

10 Սեպտ. 1998

Das Leben durchglüht nur einmal dein Gebein.

Feuer

Asche

06.10.1999

Կեանքը միայն անգամ մը կ'ամբողջակիզէ ոսկրտանքը:

Կրակ

Մոխիր

6 Հոկտեմբեր, 1999

Die Welt weiss nichts zu sagen
der Baum versteint
öffnet nicht sein Herz,
daraus ein Wort zu schneiden,
das deinen blutigen Händen entgleitet
- entgleiten muss -
Der Samt deiner Gedanken
ist noch nicht gewebt
das Garn noch nicht gesponnen
wer zu deuten vermag
Deinen Blick
hat schon zu viel geschaut
muss hinfert blind
über die Erde gehen
wird ausgelöscht
aus der Liste der Namen,
die sich abends im Wind
die Grashalme einander zuflüstern
sein Staub wird nicht gezählt,
wenn sich die Nacht über sein
Gedärme gelegt
und die Kälte sie ausgeglüht hat
Kein Wort mehr
Das Geheimnis
Du errätst es doch nicht.

11.01.2000

Աշխարհը չունի ըսելիք
ծառը կը քարանայ
չի բանար սիրտը,
անկէ բառ մը փրցնելու,
որ արինոտ ձեռքերէդ կը սահի կ'իյնայ
– պէտք է իյնայ –
մտածումներուդ թաւիշը
դեռ չէ հիսուած
դերձանը չէ մանուած տակաւին
ան որ կրնայ պարզաբանել
հայեացքդ
ան արդէն շատ է սեւեռած
պէտք է այսուհետ կոյր
շրջի աշխարհի երեսին
կը ջնջուի
ցանկէն անուններու,
գորս երեկոյեան հովուն մէջ
խոտերը կը փսփսան իրարու
անոր փոշին պիտի չհամրուի,
երբ գիշերը ինքզինք անոր
աղիքին վրայ տարածէ
եւ ցուրտը վառէ զայն
այլեւս ո՛չ մէկ բառ
գաղտնիքը
բայց զայն չես կռահեր դուն

11 Յունուար 2000

*Եսթեր Փօֆալի գերմաներէն քերթուածները կը
հրատարակուին առաջին անգամ:*

(ԱՆ)ԻՄԱՍՏ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ԻՄԱՍՏԸ

ՅԵՏԱՐԴԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Մեղադրանքները պատճառ կը դառնան, որ գըրականութեամբ զբաղող մարդիկ պաշտպանողական կեցուածք որդեգրեն:

«Աստնք անիմաստ խօսքեր չեն», կ'ըսէ Մարտորի ՓէրլոՏ, պաշտպանողաբար, յետարդի բանաստեղծ Չարլզ Պէրնըշթէյնի գործերէն հատուածի մը մասին:

Բնական է, որ հեղինակուհին պաշտպանողական դիրք որդեգրէ, որովհետեւ խնդրոյ առարկայ հատուածը, Dysraphism խորագրուած քերթուածէ մը առնուած, յստակօրէն անիմաստ կը թուի:

Նման մեղադրանք կրնայ լրջօրէն ազդել կարդալու մեր որոշումին վրայ:

Սակայն աւելի ազդու կրնար դառնալ ա՛յն պաշտպանողականը, որ կարենար մեղադրանքը նկարագրականի վերածել. այսինքն՝ ընդունէր անիմաստի մեղադրանքը, միաժամանակ մերժելով որ անիմաստը ժխտական բառ մըն է, գործը արժեզրկող: «Անիմաստը կրնայ նաեւ արտայայտել արժէքաւոր եւ արժեւորուած յատկանիշ մը: Այդպէս եղած է պատմականօրէն, ո՛չ միայն լուսանցքային բանաստեղծութեան (մանուկներու յատուկ դասական գրականութիւն, Dodgson, Lear), այլ նաեւ ու մանաւանդ ռուսական ապագայապաշտ Zaum եւ Dada

բանաստեղծութեանց պարագային: Յետարդիական կարգ մը քերթուածներ կարելի է որպէս Տատա կամ «անիմաստ» որակել: Եւ որպէսզի կարենանք հասկնալ թէ ինչո՞ւ նման քերթուածներ կ'արժէ գրել, պէտք է կարենանք հասկնալ անիմաստ եզրին արժէքը եւ օգտագործումի կարելի կերպերը: Այս նկատառումով, հետեւեալ յօդուածը կ'օգտագործէ «անիմաստ» եզրը ո՛չ որպէս աննպաստ, եւ ոչ ալ ժխտական եզր:

Ինչո՞ւ պէտք է արժեւորել անիմաստը:

Նախ, անիմաստը դիւրին բան մը ըլլալէն շատ հեռու է, թէեւ անոր շուրջ եղած աննպաստ կարծիքը այդ կը ներշնչէ: Ոչ միայն դիւրին չէ, այլ բաւական դժուար բան է անիմաստ բանաստեղծութիւն գրելը, որովհետեւ ընթերցողները իրապէ՛ս կարող են իմաստ գտնել նոյնիսկ ամենէն անիմաստ թուող նիւթին մէջ: Ասոր հաստատումն է Սթէնլի Ֆիշի (Stanley Fish) արդէն վատահամբաւ փորձարկումը, որուն մէջ կրօնական բանաստեղծութեան քաջահմուտ ուսանողներ կրցած էին իմաստ մը գտնել դժուար հասկնալի եւ կեղծ քերթուածի մը համար, որ, խորքին մէջ, գրատախտակին վրայ նախորդ դասապահէն մնացած, լեզուաբան մասնագէտներու անուանացանկ մըն էր:

Լեզուի փիլիսոփաներ եւ փիլիսոփայական հակում ունեցող լեզուաբաններ կ'ենթադրեն, թէ կարգ մը քերականօրէն ճշգրիտ նախադասութիւններ կրնան իրենց յարաբերութեան մէջ անիմաստ ըլլալ, ինչպէս՝ «անգոյն կանաչ գաղափարներ կատաղօրէն կը քնանան»: Սակայն Րոսս (J. F. Ross) համոզիչ կերպով կը պնդէ, որ ճիշդը հակառակն է. «չկան քերականօրէն ճշգրիտ բառերու շարոցներ, որոնք իմաստային առումով անկարելի են, կամ՝ անընդունելի: ... Որեւէ բան անիմաստ է միայն շրջապատի մը համեմատ»: Հետեւաբար անիմաստը

ի յայտ կու գայ, երբ արտահերթ ճիգեր կը թափուին, շրջապատ մը իմաստային տեսակէտէն թշնամի դարձրնելով իմաստին. «Անիմաստութիւնը կը կայանայ միայն այն ատեն, երբ իմաստը շրջապատին մէջ խափանուած է»:

Եթէ ճիշդ է ասիկա, եւ անիմաստ արտագրելը դժուար է այնքան, որքան Րոսս կ'ըսէ կամ Ֆիշի փորձարկումը կը հաստատէ, ուրեմն անիմաստը պէտք է արժեւորուի ճիշդ այս յատկանիշին՝ դժուարութիւնը նուաճելուն իրողութեանը համար: Անշուշտ որ դժուարութիւն մը նուաճելու արժանիքը միջազգային յատկանիշ մը չէ. կրնանք ենթադրել, որ արդիական յատկանիշ մըն է, բայց ոչ անպայման յետարդիական յատկանիշ մը: Ամէն պարագայի, անիմաստի դժուարութեան փաստը մեզ կը տանի նուազագոյն այն գաղափարին, որ անիմաստը պէտք է շարժառիթ մը ունենայ. այլ խօսքով՝ եթէ իրապէս այսքան դժուար է անիմաստ քերթուած մը ստեղծագործելը, ինչո՞ւ ուրեմն ռեւէ մէկը պիտի ուզէ յանձն առնել նման յոգնութիւն:

Երկրորդ, անիմաստ քերթողութիւնը պէտք է արժեւորուի դրոյթին՝ իմաստի քերթողութեան վրայ իր սփռած լոյսին համար: Անիմաստը կը լուսաւորէ իմաստին լինելութեան հոլովոյթը, արտօնելով մեզի տեսնել այդ հոլովոյթին հանգրուանները, այնպէս ինչպէս ուրիշ ոչ մէկ միջոցով պիտի կարենայինք տեսնել, այն մտերիմ յարաբերութեան պատճառով, որ կայ անիմաստին եւ դատողութեան հասարակաց տրամաբանութեան միջեւ: Անիմաստը ողջմտութեան վրայ կը խարսխուի: Սիւզըն Սթիուերթ (Susan Stewart) կ'ըսէ.

«Անիմաստը երկնելու մեր կերպերը կախեալ են դատողութեան մեր կերպերէն: Անիմաստին բնոյթը միշտ ալ պիտի համընկնի համապատասխան դատողու-

թեան բնոյթին: Ուր որ դատողութիւն կայ, այնտեղ միշտ ալ անհիմաստը պիտի ըլլայ». հետեւաբար «անհիմաստը նոյնքան տարբերակներ պիտի ունենայ, որքան իմաստաւորը»:

Ժխտական յատկանիշ մըն է այն, որ անհիմաստը պէտք է արժեւորուի պարզապէս որովհետեւ կը բացայայտէ ինչ որ չէ: Իսկ թէ կա՞ն դրական յատկանիշեր, որոնց համար պէտք է անհիմաստը արժեւորուի, եւ թէ ի՞նչ են անոնք՝ հարցեր են, որոնց աւելի ուշ պիտի անդրադառնանք:

Հասնելու համար քերթողութեան անհիմաստին ինչպէ՞ս ստեղծուելուն եւ միջոցներուն, որոնցմով դատողութիւնը զայն կը դիմադրէ յետարդի քերթողութեան մէջ, լաւագոյն եւ ամենակարճ ուղին որոշ քերթուածներ ուսումնասիրելն է: Հետեւաբար այս յօդուածին մեծագոյն բաժինը պիտի նուիրուի երեք քերթուածներու ուսումնասիրութեան. -

Ճոն Աշպըրի. «Փոխակերպումներ» 1979

Ճէյ. էյջ Փրին. «Իէպի բնական տարածք գացող շարժումին մասին» 1974

Չարլզ Պէրնշթէյն. «Կենդանի արարքներ» 1986

Սկսելէ առաջ սակայն, յարմար է որ զինուինք որոշ կազմածներով, այսինքն ճշդենք, թէ ինչպէ՞ս իմաստ կը դնենք անհետեւ կամ դժուար քերթուածներու մէջ, եւ թէ ինչպէ՞ս կը ձախողինք իմաստ տալ յետարդի անհիմաստ քերթողութեան:

Իմաստաւորում

Հակառակ ծայրայեղ եւ ոչ ամբողջական ըլլալուն, լաւագոյն եւ ամենէն հետաքրքրական օրինակը Վերոնիքա Ֆորէսթ-Թամսընի (Veronica Forrest-Thompson) առաջարկութիւնը կը մնայ:

Գրական իր յստակատեսութիւնը կարելի է «ուժեղ, ծայրայեղ թերընթերցում» որակել, մանաւանդ Ուիլյամ Էմփսընի (William Empson) եւ անոր «Եօթ տեսակներ» քերթուածին պարագային: Ինչ որ Ֆորրէսթ-Թոմսըն կ'առանձնացնէ էբսընէն, այս վերջինին դրած շեշտն է ընթերցողին հնարամտութեան վրայ, գրութեան մը լեզուական զարտուղութիւնները, խրթնաբանութիւններն ու տարտամութիւնները տրամաբանականօրէն ընկալելու:

Ինչպէ՞ս կարելի է «դժուար», «անհեթեթ» կամ երեւութապէս «անիմաստ» քերթուածներուն իմաստ տալ, յստակացնել զանոնք: Ըստ Ֆորրէսթ-Թոմսընի՝ ճշդելով յարակցութեան եւ ամբողջացումի մակարդակները, որոնց իմացումը մեզի կարելիութիւն կ'ընծայէ «նոյնացընելու տարբեր յատկանիշեր, զատորոշելու յարմարն ու անյարմարը եւ ստուգելու գրութեան մը արտաքին նշանակութիւնները: Այլ խօսքով՝ մեզի առիթ կու տայ կարգ մը իմաստաբանական եւ ոչ իմաստաբանական յատկանիշեր դնելու բացատրողական նոյն տարածքին մէջ: Կ'արտօնէ մեզի դասակարգում ընել, ըստ այդ կանոնին, առաջնահերթ յատկանիշերու, որոնցմէ ոմանք յարմար, ուրիշներ անյարմար կրնան նկատուիլ: Եւ վերջապէս առիթ կու տայ մեզի որոշելու՝ թէ արտաքին շրջանակներէն որո՞նք աւելի յարմար են յղումներ կատարելու համար:

Գործնականօրէն, այդ շրջանակները կամ յարակցութեան մակարդակները, որոնք կրնան միայն որոշ քերթուածներու յարմար ըլլալ, բազմազան են անշուշտ, այստեղ կրնանք առաջարկել հիմնական երեք կերպեր, որոնք լաւապէս ծառայած են արեւմտեան քերթողութեան ընթերցողներուն, Վերածնունդէն ասդին.

1- Աշխարհի կերպը, այլ խօսքով՝ ընթերցողին վերակազմելը վիճակ մը, պատկեր մը, դէպք մը, ծայրա-

գոյն պարագային՝ ամբողջ տիեզերք մը: Ֆորրէսթ-Թոմսըն «փորձառական պատկեր-բարդոյթ» կը կոչէ ասիկա:

2- Ձայնային մակարդակը. Ֆորրէսթ-Թոմսընի բառերով «տրամաբանական պատկեր-բարդոյթ», այս մակարդակին ընթերցողը «խօսող» մը կը պատկերացնէ քերթուածին ընդմէջէն, երբեմն՝ ամբողջովին անձնականացած կերպար մը, ուրիշ պարագաներու՝ անդրանձնական կամ աւանդական աղբիւր մը, ճառ մը, զրոյց մը կամ որոշ ժանրի մը յատուկ ոճ մը:

3- Նիւթին մակարդակը. Ֆորրէսթ-Թոմսընի «նիւթի համադրոյթը (սինթէզը)», այսինքն գաղափարի մը ճանաչողութիւնը, այնքան վերացական, որ կարելի ըլլայ այնտեղ ուրիշ գաղափարներ եւս գտնել:

Քերթուածի մը ընթերցումին ընթացքին, այս երեք մակարդակներն ալ դեր կ'առնեն եւ կը ներհիւսուին: Կարգ մը քերթուածներու մէջ մակարդակներէն մէկը տիրապետող կ'ըլլայ, ինչպէս աշխարհի կերպը՝ տեղագրական-նկարագրական քերթուածներուն մէջ, կամ ձայնային մակարդակը՝ թատերական մենախօսութիւններուն մէջ: Միւս մակարդակները կ'ամ կը նուազին իրենց դերին մէջ, կամ երբեք դեր չեն ունենար:

Քերթուածները բնականացնելու կամ տրամաբանականացնելու ընթացքին, այս երեք մակարդակներուն միջեւ feedback loops-եր կը բանին: Այլ խօսքով, աշխարհի մը ճանաչողութիւնը քերթուածին մէջ (վիճակ, տեսարան, դէպք) կ'օգնէ ձայնային մակարդակին վրայ եղած ճանաչողութեան, եւ հակառակը, ձայնի մը ճանաչողութիւնը մեզ կը տանի վիճակի ճանաչողութեան, աշխարհի մակարդակին վրայ. մինչ նիւթին ճանաչողութիւնը կ'օգնէ քերթուածին աշխարհին կամ եւ ձայնին վերակազմութեան եւ հակառակը:

Ֆորրէսթ Թոմսընի բացայայտումով, իմաստաւորելու այս եղանակը, քերթուած մը ճանաչողական տարբեր մակարդակներու նոր յայտնագործումներու դուռ բացած է ա՛յն ուսումնասիրողներուն համար, որոնք այս հարցին տարբեր դիտանկիւններէ մօտեցած են. օրինակ՝ Ճ. Ֆ. Բոսս առաջարկած է ոչ երկդիմի եւ իմաստաբանականօրէն յարակցուած բառերու ճշդում մը, ուր նուազ անտեղի բառերը կը ճնշեն առաւել անտեղի բառերուն վրայ, ստիպելով դուրս ձգել անոնց անկապ իմաստները, ձուլելով զանոնք, այդ բառերը, իմաստաբանական համակարգին մէջ: Մեզի կը թուի, թէ այս մօտեցումը կը յղուի Ֆորրէսթ-Թոմսընի ձուլումի եւ յարմար-անյարմարի հաշուարկին, բայց նախադասութեան, եւ ոչ գրութեան մակարդակին: Նոյն ձեւով, Ալեքս ՄըքՀալի (Alex McHoul) «Cumulex» աշխատանքը կը միտի յայտնագործել ոչ միայն Ֆորրէսթ Թոմսընի ընդհանուր մօտեցումը, այլ նաեւ անոր նշած յարակցութեան մակարդակները: Կաշկանդուած իմաստաբանօրէն ծաւալուն եւ առեղծուածային գրութեան մը մէջ (խորքին մէջ՝ շինծու, «կեղծ քերթուած» մը), ՄըքՀալի աշակերտները վերակազմած են «տեսարաններ» կամ աշխարհէ մը մասեր, յաճախ արտաքին յղումներ ներառելով յստակացնելու համար ներկայացուած «աշխարհին» մասերը. անոնք ձայներ կամ կերպարներ փորձած են ճանչնալ, սովորութեամբ ենթադրելով, որ գրութիւնը հեղինակ ունի, այսինքն՝ կը բխի միակ աղբիւրէ մը եւ նպատակէ մը: Այս բոլորին վրայ, ձգտած են նիւթի ամբողջութիւն մը գտնել այդ տողերուն մէջ: Ասիկա սակայն ամենէն կասկածելի եւ ուժական արարքն է իմաստ տալու, զոր կարելի է գործադրել:

Պէտք է նկատի առնենք, որ Ֆորրէսթ-Թոմսըն աւելի էմպսոնեան է (empsonian) իմաստ գտնելու իր ընդհա-

նուր հակումին մէջ, կարելոր կէտի մը վրայ սակայն կը տարբերի անկէ. էբսընի համար, իմաստաբանական զարտուղութիւններուն լուծելի ըլլալը դրական երեւոյթ է: Այն գրութիւնները, որոնք կը յաջողին տրամաբանական լուծումներուն դիմադրել, կը բնորոշուին որպէս «անկումային» եւ կ'ամբաստանուին տարտամութեան «շահագործումով»: էբսընի՝ անլուծելի տարտամութիւններուն այս ժխտական արժեւորումը կը բացատրուի հակակշիռի մտահոգութեամբ. – այն գրութիւնները, որոնք չեն սահմանափակեր տարտամութիւնը, մեկնաբանութեան մեծ ազատութիւն կու տան ընթերցողին: Ֆորրէսթ-Թոմսըն ամբողջովին կը շրջէ էբսընի արժեւորումը. երբ էբսըն իմաստաբանական մակընթացութեան լուծումները բանաստեղծական յաջողութիւն որպէս նկատի կ'առնէ, Ֆորրէսթ-Թոմսըն զանոնք կը դիտէ որպէս շատ դիւրին միջոց, իմաստ տալու քերթուածի մը. տհաս կամ «գէշ» բնականութիւն. իսկ այն գրութիւնները, որոնք, էբսընի համար, տարտամութիւնը կը շարաշահեն, Թոմսընի կողմէ «լաւ» բնականութիւն որպէս նկատի կ'առնուին:

Չարլզ Պէրնշթէյն, որ Թոմսընի գրութիւններուն մօտեցած է այն խղճմտանքով, որով Թոմսըն մօտեցած է էբսընի գրութիւններուն, կ'առաջարկէ «իւրացումի» այնպիսի յղացք մը, որ Թոմսընի առաջարկած բոլոր մակարդակները կ'ընդգրկէ: Գրութիւն մը կարելի է իւրացնել երկու ներհիւսուած իմաստներով. անոնք տարբեր նիւթեր կրնան իւրացնել, այսինքն ձուլել կամ ամբողջացնել զանոնք այնպէս, որ անոնք իմաստ ունենան Թոմսընի նշած շրջարկին մէջ, եւ կարենան ընթերցողը հմայել եւ ներգրաւել: Պէրնշթէյն դրականօրէն կը նկարագրէ հակաիւրացումի ձեւերու համակարգ մը, որուն միջոցով իր յետարդի ժամանակակիցներուն

քերթուածները կրցած են հակադրուիլ իմաստ տալու ներքաշող հակումներուն: Ըոսս ինք եւս նկարագրած է իմաստին դիմադրելու կամ զայն արգիլելու քանի մը ձեւեր, որոնց գլխաւորներն են.-

ա- Տիրապետումի անհամաձայնութիւն. օրինակ՝ *crux*, անլուծելի իմաստաբանական խրթնաբանութիւններ կամ անորոշութիւններ, էքսընի 5րդ, 6րդ եւ 7րդ տիպերուն նման:

բ- Տիրապետումի չգոյութիւն. ենթադրաբար վերացականութեան եւ անորոշութեան այն տեսակը, զոր կը գտնենք Աշպըրիի քերթողութեան մէջ:

Այսպիսի ռազմավարութիւն շատ դիւրաւ կարելի է անիմաստ ռազմավարութիւն որակել. ասոնց գործողութիւններն են եւ իրենց ընդդիմութիւնը իմաստ տալու ամէն ճիգի, որ նկատի կ'առնուին:

Աշխարհաշինութիւն

Կարգ մը վարկածներու օգտագործումը բանաստեղծական գրութեան մը աշխարհը վերստեղծելու համար յաճախ անհրաժեշտ է, տարբերակելու յղումի երկու շրջարկներ, որոնց ներգործութիւնը փոխաբերութիւն մը կը ստեղծէ: Փոխաբերութիւնը միշտ չէ որ քերականօրէն կը նշուի, այնպէս որ, կարգ մը պարագաներու կը ստիպուինք իմաստաբանական վարկած մը օգտագործել, ճշդելու համար, թէ ո՞ր շրջանակը «ներկայ» է եւ «գրական» (այսինքն՝ փոխաբերութեան ընթացքը եւ ուղղութիւնը), եւ ո՞ր շրջանակը «բացակայ» է եւ «ձեւական» (այսինքն՝ փոխաբերութեան միջոցը): Վերակազմուած աշխարհի այս վարկածն է, որ կը ձեւակերպէ գրական շրջանակը եւ որեւէ շեղում կամ զարտուղում այդ շրջանակէն որպէս փոխաբերութիւն պէտք է նկատի առնուի: Այս գործողութիւնն է, զոր կը

կիրարկենք, երբ կ'ուզենք իմաստ տալ զեղչուած փոխաբերութեան մը, ինչպէս Imagist juxtaposition: Նկատի առնել, օրինակ, էգրա Փառնտի յարացուցային քերթուածը «In a Station of a Metro»: Այստեղ գրական շրջանակը հաստատուած է (ինչպէս շատ մը քերթուածներումէջ), իմաստաբանական յարակցութեամբ քերթուածին խորագիրին եւ անոր առաջին տողին («The apparition of these faces in the croud»). հետեւաբար երկրորդ անկանոն տողը («Petals on a wet, black bough») պէտք է հասկնալ որպէս փոխաբերութեան մը միջոցը: Այս վերլուծումը հաստատելու համար, կարելի է փոքր փորձ մը ընել՝ քերթուածին խորագիրը փոխել եւ տեղը դնել «In an Orchard». արդիւնքը կ'ըլլայ այն, որ կը ստիպուինք գրութեան ընթացք-միջոց-կարգը շրջել: Ներբնագրային այս գործողութիւնն է, կամ այն, զոր Ֆորրէսթ-Թոմսըն բնականացում կը կոչէ, որ կը փրկէ փոխաբերութիւնը անիմաստութենէ: «Փոխաբերութիւնները իմաստ ունին այնքան ատեն, որ որպէս փոխաբերութիւն կը դիտուին եւ որպէս այդ կը ներբնագրուին»: Առանց գրական շրջանակը ձեւականէն (ընթացքը միջոցէն) զատորոշող վարկածի, փոխաբերութիւնը կ'իյնայ անիմաստ գրականաբանութեան մը մէջ. «Անիմաստին մէջ փոխաբերութիւնը սանձարձակութեան կ'երթայ, մինչեւ որ ծայրէ ծայր փոխաբերութիւն, հետեւաբար՝ ծայրէ ծայր գրականաբանութիւն ըլլայ» կ'ըսէ Սթիուըրթ:

Michael Toolanի *խմբագրութեամբ*
 “Language, Text and Context”:
 Essays in Stylistics (Routledge 1992) *գիրքէն*

Անգլերէնէ թարգմանեց Մարուշ Երամեան

ԳՐԱԻՈՐ ԶՐՈՅՑ

ԱՐՐԱՀԱՄ ԱԼԻՔԵԱՆԻ (1928–2013) ՀԵՏ

Ուզեցի, անպայման, մէկ նամակիս աւարտին զետեղած հարցարանէս ու հետագային ալ նամակէ նամակ անցած հարցումներով ու պատասխաններով, 2000 թուականին գոյացած այս «զրոյցը» ունենալ Աբրահամ Ալիքեանին հետ. շփում՝ փորձառութեան մը հետ, որ մեզի թերեւս ամբողջապէս անծանօթ չէ, բայց վըստահաբար ունի իր ստուերամած կողմերը: Կ'ակնարկեմ յիշողութեամբ պահպանուածին, ապրուածին: Բանաստեղծին ու իր բախտակիցներուն վիճակուած կեանքը ծանօթ վարչակարգի պայմաններուն տակ, ամփոփ ու խիտ դատումներ բանաստեղծներու ու մեր բանաստեղծութեան մասին՝ թերեւս օգտակար դեր ունենան խաղալիք մեզմէ շատերուն համար:

Ի. Զ.

Ինչո՞ւ հաւաքուեցաւ եւ կրակի մատնուեցաւ Զեւ արեւմտահայերէն երկրորդ հատորը՝ «Նախերգանք»ը, Երեւան, 1950ական թուականներու սկիզբը: Ի՞նչ յիշողութիւն ունիք այդ դէպքին կապուած:

Ես 1950ին Մոսկուա ուսանող էի: Քոչրս, որ «Գրքերի բազա» կ'աշխատէր, նամակով յայտնած էր ինծի, թէ «Նախերգանք» գիրքս լոյս է տեսած, բայց ինչ-ինչ պատճառներով չի կրնար օրինակ մը ճարել ինծի համար: Ամիս մը, երկու անցաւ, եւ ահա, հիանալի կը յիշեմ – այդպիսի բան կը մոռցուի՞ –, Յունիս 20-ին «Պրաւդա» կեդրոնական թերթին մէջ լոյս տեսաւ Իոսիֆ Վիսարիոնովիչ Ստալինի «Սովետական լեզուաբանութեան խնդիրները» խորագրով երկար յօդուածը Մառի համաշխարհային մէկ լեզուի դէմ, ուր կը շոշափուէր նաեւ ժարկոններու – խառնալեզուներու – հարցը: Խորհրդային Միութիւնով մէկ վլվլուկ մը փրթաւ: Բոլոր հանրապետութիւններու մէջ սկսան տենդագին ժարկոն փնտռել: Ինչպէս հարկ էր, մերինները ամէնէն առաջ անցան եւ, պատկերացո՛ւր, գտա՛ն ո՛ր ծակը պարտկուած, մոլորած-կորած ժարկոն մը՝ արեւմտահայերէ՛նը: Անմիջապէս Հայաստանի մշակոյթի նախարար Զաւէն Գրիգորեանը նախ, անշուշտ, ի ցնծութիւն հայր Ստալինի եւ ապա ի լուր աշխարհին ու համայն արեւմտահայերուս, իր բարձր ամպիոնէն յայտարարեց այդ մասին եւ արեւմտահայերէնը կոչեց ոչ թէ արեւելահայավարի՝ «կեղտոտ», այլ արեւմտահայաժարկոնավարի՝ «աղտոտ լեզու»: Չանցաւ շաբաթ մը, քոչրս, սարսափահար, հեռաձայնեց ինծի եւ առաջին հարցը եղաւ՝ «եղբայրս, ո՞ղջ ես»: Իմ մէջս ալ խուժեց սարսափ-սահմոկումը, երբ իմացայ, թէ «պանն ինչու մն է»: Ուրեմն, խանութներէն, ուր նոր են իջեցուցեր գիրքս, հաւաքեր են ամբողջ տպաքանակը եւ իզն ու տիզը անհետացուցեր են «ժարկոնով» տպուած գիրքիս: Օհ, ինչե՛ր քաշեցի այդ ամիսները, ամէն օր, մանաւանդ գիշերը սպասելով դրան զանգիս բօթաբեր հնչիւնին: Անցաւ արհաւիրքը: Գիրքը թարգմանուեցաւ արեւելահայ խաս գրական լեզուի: Նորէն տպուեցաւ

եւ այդ թարգմանութեան մէջ «հրաշափառօրէն» մնացած քանի մը «մեծասքանչ» բառերը քաշքշելով, «ջախջախիչ» յօդուած մը կազմակերպեց Հրաշիկ Յովհաննէսեանի ստորագրութեամբ թուրք մականունով պուլէտ մը, որուն անունին գրութեամբ չեմ ուզեր այս էջը պղծել: Ահա ուզած պատմութիւնդ:

Գաղափարական ընթացիկ ոլորտներէ հեռու մնալով, Ձեր բանաստեղծութիւնը եղեր է (ու է) լեզուի՞ն բանաստեղծութիւնը, անոր գեղեցկութեանց ու գաղտնիքներուն որոնումի ու կատարումի իր ձեւերուն մէջ երջանկացող ու առիմնող իր մթնոլորտով: Հիմա, վարչակարգէն վերջ ու անոր վայրերէն հեռու, կը խորհի՞՞ք թէ կրնայի՞ք ուրիշ բան ու բաներ գրել՝ բայց չկրցաք, շարժօնուեցաք (ներքնապէս կամ արտաքինապէս):

Ինչ խօսք, որ ոչ միայն շարժօնուեցաւ գրել ուզածս, նոյնիսկ անոր մասին մտածելը ամէնօրեայ սարսափի սուրին սայրով քերթուեցաւ, եւ տարիներու ընթացքին եղաւ այնպէս, որ օր մը յղացման ունակութիւնն ալ ի սպառ ջնջուեցաւ: Երբ ամէն օր, մանաւանդ գիշերը կը սպասես «անկոչ հիւրերու», «ագուաներու», ինքզինքդ ալ կը մոռնաս, ո՞ւր մնաց բանաստեղծութիւնը, բանաստեղծութեան երբեւիցէ գոյութեան փաստը: Արեւելահայուն բանաստեղծական ըմբռնումն ու խտրութիւն դնելն ալ տիրական դեր են խաղցած հոս: Ձէ՞ որ յաւերժական էր, կը հաւատացնէին, նոյնիսկ հաւատացուցած էին, որ յաւերժական է խորհրդային վարչաձեւը, ուստի կար ու չկար սովետական Հայաստանը կար, յաւերժական նոյնպէս: Այլ ի՞նչ արտասահման, ի՞նչ արեւմտահայութիւն: Երկուքն ալ՝ բանդագուշանք: Այս պայմաններուն մէջ «Ծղրիթը» կրնար գրուիլ միայն մէկ շունչով եւ անմիջապէս փճացուելու, ոչինչ-կորինչ

ըլլուելու վճռակամութեամբ, քանի որ «ագուաները» այսօր-վաղը կու գային խառնշտկելու գրքերդ, դարակթողթերդ, նոյնիսկ խոհերդ: Եթէ այստեղ մնայի, ի՞նչ կացինի ի՞նչ կոթ կ'ըլլայի արդեօք բանաստեղծութեան խենթ իմ երիտասարդութեամբս, ամէն բանի բաց խելագար ու կոռուզան խառնուածքովս, եւ այսպիսին ըլլալով, ինչպէ՞ս շինկայ մշտական այցելու ագուաներուն ճապուկ ճանկը: Աստուք, սիրելի Իշխանս, հարցեր են, որոնց պատասխանները պէտք է փնտռել անէութեան մէջ տեղ մը, ոչ իմ մէջս հիմա, ուր, խորապէս կը զգամ, կիսաբաց դուռ մը երկփեղկուելու վրայ է եղածիս ու չեղածիս վրայ հաւասարապէս:

Նկատած եմ, որ բանաստեղծական Ձեր հատորներուն մէջ ոչ հազուադէպ երեւոյթ է հետեւեալը.- Կարգ մը բանաստեղծութիւններ, երբեմն շարքեր կը կրկնուին, մէկ հատորէն միւրը անցնելով. նախորդ հատորի մը մէջ պակտող ձօն մը նորիմը մէջյանկարծ կը յայտնուի: Եթէ ճիշդ կը յիշեմ (օրինակ, «Բարեյուսոյ Հրուանդան») ի պարագային), կարգ մը տեղեր բառեր ու տողեր թեթեւ փոփոխութեանց կ'ենթարկուին: Ձեր խմբագիրները չէի՞ն անդրադառնար այս երեւոյթին եւ ի՞նչն է գլխաւոր պատճառը արձագանգի տպաւորութիւնը ձգող այս կրկնողութեան, որ միաժամանակ Ձեր ամբողջ բանաստեղծութիւնը միութեան մը մէջ կը պահէ:

Այո՛, ճիշդ ես նկատած եւ ճիշդ եզրակացութեան ես յանգած. հատորէ հատոր անցուցած եմ քերթուածներ եւ անգամ շարքեր միայն ու միայն ամբողջականութեան, միութեան մտահոգութեամբ: Այս չէ եղած «Բարեյուսոյ» ի պարագային, որ գրեթէ Ողիսեւսի արկածներու տարիներուն թիւով ժամանակի եւ տարածութեան պէտք ունեցաւ մինչեւ Իթաքա-ընթերցողի սեղանին հասնիլը. գրախօսներ, խմբագիրներ, բաժնի վարիչներ՝

ամէն մէկը իր դիտողութիւններով, ուղղելու եւ կրճատելու «անզիջում պահանջներով» եւ այլն: Երկու թէ երեք անգամ արտագրած եմ, նոյնքան անգամներ մեքենագրած եմ նաեւ ամբողջ քերթուածը, երբեմն հրատարակութեանն ընդմիջտ հրաժարելու աստիճան յոգնած: Անդրանիկ, Գէորգ Չաւուշ անունները, ինչ-ինչ անձանց ու դէպքերուն ակնարկութիւնները, նոյնիսկ սոսկական ֆետայի բառը պատիժ ու պատուհաս եղան գլխուս: Ներէ՛ անհամեստութիւնս, առաջինը ես էի, որ խորհրդահայ գրականութեան մէջ դրօշ պարզելու պէս տուի այս անունները, դէպքերու յիշատակումն ըրի եւ այլն: Մի՛ մոռնար գործի գրութեան, տպագրութեան ներկայացնելու տարիները եւ, շա՛տ կարեւոր, Եղեռնի յիսնամեակը, երբ փողոց ելանք, ծեծ կերանք ու ոստիկանական ծակեր խոթուեցանք: Օ՛, պէտք եղած «դէպքում» խոհեմ ու լուռ էին գրեթէ «Ողիսականի» տողերուն քանակութեամբ ընդարձակածաւալ տէսթաններու անլուելիները, որոնց «այլախոհութեան» մէջ նոյնիսկ Անդրանիկը չկար, ո՛ւր մնաց «եարի փոխան գէնք գրկած» հայ մշակը, քանի որ «համայնական դաշտերի» կողխոզնիկը չէր...: Ահա այսպիսի «պաներ», Իշխան սիրելի: Կարծեմ, շատ աւելի գրեցի այս մասին, քան հարցումդ կը թելադրէր: Երբ անցեալիս կը վերաբերի հարցը, կը դառնամ շատախօս, «Դարդոտ մարդը գրուցական կ'եղնի», – կ'ըսէր մայրս իրաւացիօրէն:

Քիչ առաջ յիշեցի «Բարեյուսոյ Հրուանդան»ը, քանի բառի մը փոփոխութիւնը, փոխարինումը նկատած եմ ատենին. «Մենք ծնունդ ենք ու ժառանգ եղեռնապուրծ հայրերի. / **ատելութեան** ու յոյսի, **ատելութեան** մանաւանդ»: Այս կառոյթիկն մէջ ընդգծածներս փոխարինուած են «յիշողութեան»ով, եթէ չեմ սխալիր՝ «Հեզ Իրիկուն»ին մէջ. կամ այ-

լուր: Ինչո՞ւ ըրած է՞ այս փոփոխութիւնը: Կա՞ն նաեւ նման այլք:

«Բարեյուսոյ Հրուանդան»ի «ատելութիւնը» «յիշողութիւն» դառնալը մէրիֆէթն է հրատարակչութեան գլխաւոր խմբագրին, մինչդեռ գործին պարզ, ուստի ձեւով մը անզօր խմբագիրը Վահան Դաքէսեանն էր, աստուածային մարդ մը, ինքն ալ բանաստեղծ, հայրենադարձ: Եթէ անոր մնար, քերթուածը նոյնութեամբ տպարան կ'իջնէր: Կան ուրիշ փոփոխութիւններ ալ, զորս հիմա չեմ յիշեր: Մի՛ մոռնար, որ քառասունէ աւելի տարիներ են անցած. վառ յիշողութիւնն իսկ չի դիմանար, մանաւանդ երբ ամէն ինչ փուլ է եկած նաեւ յուշերու վրայ: «Հեզ Իրիկուն»ին «յիշողութիւնը» անուշադրութեան արդիւնք է: Ես ալ ատենին անդրադարձայ, զարմանալով մոռացօնքին վրայ:

Որքան որ կը յիշեմ մեր զրոյցներէն՝ Մոսկուայի Գրականութեան Ինստիտուտին կամ այլ հիմնարկութեան մը մէջ թարգմանական գործերու վերահսկիչի պաշտօն մը ունեցած է: Ի՞նչ փորձառութիւններ ունի՞ք այդ շրջանէն: Հայ թարգմանիչները որքանո՞վ լրջութեամբ կը մօտենային ոռս կամ այլ հեղինակներուն:

Մոսկուայի Գրականութեան Ինստիտուտին մէջ թարգմանական գործերու վերահսկիչ չեմ եղած, այլ հայոց լեզուի – գրաբար, արեւելահայերէն-արեւմտահայերէն, – հայոց պատմութեան, նոյնիսկ հայ երաժշտութեան պատմութեան դասախօս, իսկ ռուսական «Սովետական Գրող» հրատարակչութեան համար՝ գրախօս Հայաստանէն հասնող գրքերու, զորս գրաւոր կը յանձնարարէի կամ ոչ ռուսերէն հրատարակութեան: Այս մէկը շատ պատասխանատու, լուրջ գործ էր, ոսոխայարոյց:

Կը յիշեմ, իրենց գրքերը մերժելուս համար ի թիւս այլոց ոխերիմ թշնամի դարձան ինձի Ա. Գրաշին, Սերօ Խանզադեանը: Մանաւանդ վերջինը մինչեւ վերջ օձիքս չձգեց եւ Սեւակի հետ իմ ակամայ ունեցած խնդրի առթիւ Երեւանով մէկ լուրեր տարածեց, որ իբր թէ ես Մոսկուա այս մասին յօդուած գրեր եմ եւ ղրկեր Մահարիին, խնդրելով, որ ան տպել տայ զայն, կարծես թէ նման գործի մէջ Մահարիի կարիքն ունենայի: «Ամենագէտ» պարոնը այնքանն իսկ չէր հասկցած, որ եթէ ես յօդուած գրած ըլլայի, տպագրութեան համար ակնաղբիւրէն կը խմէի ջուրը, այսինքն՝ ռուսերէն կը գրէի զայն եւ մոսկովեան մամուլին մէջ տպել կու տայի, փառք Աստուծոյ այնքա՛ն ռուս խմբագիր բարեկամներ ունէի, որոնք ոչ մէկ տող կը մերժէին ինձմէ: Մահարիի հեղինակութեան պէտք շունէի նաեւ երեւանեան մամուլին մէջ մանաւանդ այդ օրերուն, երբ «սեւակասէրները» առիթ կը փնտռէին տապալելու իրենց «սրաթուիչ կուռքին» ճախրանքը: Այս սեւակասէրներու ըրածին մասին գրած եմ տեղ մը: Խանի նոյն զադէն իբր թէ, երբ լսեր է, որ Մահարին «յօդուած» է ստացեր ինձմէ, գացեր է քովը եւ խորհուրդ տուեր է անոր «Ալիքեանների ջրով շփալ», այսինքն՝ ականջ չկախել իմ գրածին: Օ ի՛նչ խորհրդատու՝ մարդու մը, որ աւելի քան համոզուած էր բանագողութեան խնդրին եւ ինքն էր յօդուած գրած այդ մասին, զոր Վ. Դաւթեանը շտպեց:

Ահա թէ ինչեր յիշեցուցիր ինձի անգամ մ'ալ, Իշխա՛նս, քու հարցումովդ: Յստակ է, որ դուն շփոթի մէջ ես: Թերեւս գրախօսի հանգամանքիս կը վերաբերի շփոթդ: Այստեղ ալ ես թարգմանութեան հետ գործ չեմ ունեցած: Կարդացեր եմ ինձի տրուած հայերէն գրքերը

եւ կարծիքս եմ յայտնած գրաւոր անոնց տպագրելի ըլլալուն կամ չըլլալուն մասին, մանրամասնօրէն, կշռադատուած: Յուսով եմ, որ գոհացուցի քեզ այս իմաստով:

Ուրախ եմ քարտեր եղան ստեղծագործական կեանքներ ներգաղթին եւ անելի ուշ Հայաստան մեկնած շարք մը սփիւտահայ բանաստեղծներու՝ Ա. Թէրզեանի, Ա. Արմանի, Յովհ. Ղուկասեանի, Վահան Դափնեանի, Հայկազուն Գալուստեանի, Խաչիկ Ամիրեանի եւ ուրիշներու:

Հայկազուն Գալուստեան, Խաչիկ Ամիրեան բանաստեղծները չեմ ճանչցած: Անոնց անունն իսկ չէ եղած իմ ատենս հոն: Ինչ կը վերաբերի Արմանին, ան շարք մը զմայլելի քերթուածներ ու յօդուածներ գրեց ու լռեց անդարձ: Ըստ իս, անելին ալ չէր կրնար տալ այդ պայմաններուն մէջ իր գերզգայուն խառնուածքով: Թէրզեանը ժամանակ չունեցաւ իր Հալէպի «Արեւելք»ին վրայ նոր բան անելոցնելու: Յովհ. Ղուկասեանը բանաստեղծութենէն ձեռք քաշելու չափ խելք ունեցաւ եւ արձակի անցաւ կաղն ի կաղ: Վահան Դափնեանը աննման, պապա մարդ էր, իմ անմեղ խմբագիրս «Չտատով» եւ ամենահաս բարեկամս, զոր ցարդ կ'ողբամ: Բնաւ մեղք չունէր, որ բանաստեղծ չէր:

Ինչպէ՞ս կրցաւ Ա. Արմանը «Գրական Թերթ»ի խմբագրի պաշտօնին հասնիլ: Կը պատմէ՞ր իր դժուարութեանց մասին: Ինչո՞ւ անդարձ լռեց:

Իշխան հոգեակ, ո՞վ է ըսած քեզի, որ Արմանը «Գրական Թերթ»ի խմբագիր է եղած: Եթէ նոյնիսկ երազիս գար Արման խմբագիրը, մղձաւանջներուն արտառոցագոյնը կը համարէի, եւ սիրտս կը պայթէր կասկենիի գետին ինկող փշալից պտուղին կեղեւ-փոճոկին պէս, եւ

Ամերիկային մէջ տեղ մը շիրիմ մը հրաբխօրէն դուրս կը շարտէր սիրելի բարեկամիս ոսկորները, արդէն իսկ մասթափ անշուշտ: Արմանը խմբագիր: Նոյնիսկ շունշանորդի հայրենադարձները չհասան խմբագրի կամ այլ փոքրիշատէ կարեւոր պաշտօնի, համեստագոյն, ազնուագոյն հպարտութեամբ բերնէ բերան լեցուն Արմանը պիտի հասնէր: Ան տարիներ շարունակ յետին սրբագրիչ եղաւ «Սով. Հայաստան» թերթի տպարանին մէջ, եւ միայն վաթսունական թուականներէն սկսեալ, խղճալով նիւթապէս ու ֆիզիքապէս հազիւ քաջջուող վիճակին, «Գրական Թերթ»ի բանաստեղծութեան բաժնի «վարիչ» դարձուցին: Իր գործն էր սկսնակ գրոց-բրոցներու ոտանաւոր խզբզոցը հաւաքել եւ ներկայացնել խմբագրին, որ ընտրովի կը տպէր անոնցմէ: «Դասականները» Արմանի գլխուն վրայէն կը մեկնէին իրենց «հատրնտիրները» խմբագրին, որ, առանց բացառութեան, իրենց բաժակակիցն էր, «ախբէր»ը: Միայն Արմանը, հաստատուն, իր տեղը մնաց տարիներ: Իր խմբագիրները՝ Վ. Դաւթեան, Հ. Սահեան, Ս. Յարութիւնեան, Ա. Քալանթարեան, Հ. Յովհաննիսեան, եկան ու գացին, գացին ու եկան: Եւ տարիներ, տարիներ՝ շարունակ, այսպէս ասած, անդամ ըլլալով խմբագրութեան, որքան կը յիշեմ, միայն երեք յօդուած հրատարակեց «իր» թերթին մէջ, երեքն ալ ընտիր: Արդէն շատոնց հրաժեշտ տուած էր բանաստեղծութեան եւ ուրացած իր բոլոր գրածները: Կը հարցնես, թէ ինչո՞ւ անդարձ լռեց Արմանը: Կարճ՝ ըսեմ. Արմանի ծայրայեղօրէն քնարական խառնուածքը մազաչափ հասարակաց գետին շունէր «պատուէրով գրելու» պահանջին հետ, որ օրուան կարգն էր: Անոր հակազդեցութիւնը սաստկացաւ, երբ առաջին իսկ տարին հայրենադարձ գրողներուն հասկցուցին բացէ ի

բաց, որ պէտք է արեւելահայերէն գրեն, իսկ երբ քանի մը տարի ետք պաշտօնապէս «աղտոտ լեզու» կոչեցին արեւմտահայերէնը, Արմանը վերջնականապէս համոզուեցաւ, որ ի սպառ կորզուած է իրմէ, ի՛ր արտայայտութիւնն է, «բանաստեղծութեան այն հեքիաթային հայրենադարձ նաւը», որ զինք բերաւ Հայաստան: Այո՛, բանաստեղծութեան նաւը առաջին հերթին եւ ոչ թէ «Հայաստան եարը», զոր նոյնհետայն պոռնիկ դարձուցին «բողարածներ» ոչ միայն գերզգայ Արմանին համար: «Դուք պէտք է մեռնէիք, – ըսաւ անգամ մը Արմանին ու ինծի Ա. Ծառուկեանը, – որ նոր սերունդը ապրէր»: Մենք մեռանք, եւ դուք՝ երիտասարդներդ, սիրելի Իշխան, հիմա կը տեսնէք եւ դեռ պիտի տեսնէք, թէ ինչպէս կ'ապրի ու կը ղեկավարէ նոր սերունդը: Կեցցէ՛ Ծառուկեան:

Ա. Թէրզեանի մահուան պարագաներուն մասին ի՞նչ յիշողութիւններ ունիք:

Անդրանիկ Թէրզեան... Ահ, պայծառագոյն տղան: Ըսէ՛, Իշխան, ինչո՞ւ աւելորդ անգամ մըն ալ Անդրանիկի յուշքով զիս լացնելու պատիժը: Բայց ստիպուած եմ պատասխանել հարցերուդ, քանի որ սկսայ: Հիմա կը զգամ, որ երագագդ եմ ինկած: Անդրանիկի յիշատակը յուշեց ինծի ասիկա: Շարունակեմ, որ պրծնիմ ձեռքէդ: Ալ մի՛ ըսէք ինծի՝ ձեր յուշերը գրեցէ՛ք: Եթէ սկսիմ իսկ, չեմ կրնար աւարտել զանոնք: Կայծակնահար կ'ըլլամ: Հայաստանեան առաջին իսկ օրէն մենք մտերիմ-դասընկերներ էինք Անդրանիկին հետ: Ժամը 4-ին կը սկսէին դասերը, կ'աւարտէին 9-ին, եւ մենք մինչեւ ուշ գիշեր կը շափշփէինք փողոցները: Կը բաժնուէինք իրարմէ վերջին հանրակառքով, որ Անդրանիկը կը տանէր նոր Արէշ, իսկ ես հետիոտն կը հասնէի տունս, որ

Օփերային դիմացն էր: Առաջին անգամ զարմացայ, բայց յետոյ, հասկնալով, վարժուեցայ. ժամը իննին համալսարանէն դուրս գալերնուս պէս, կը տեսնէինք. միշտ նոյն մարդը կը սպասէր մայթին վրայ: Կը յիշեմ, երեք անգամ Անդրանիկը զիս անմիջապէս լքեց լուռումունջ եւ գնաց այդ մարդուն ետեւէն, որ մեզ տեսնելուն պէս կը սկսէր դէպի վար քալել: Լաւ գիտէի, վտանգաւոր էր նման բաներով հետաքրքրուիլը, ուստի ոչինչ կը հարցնէի Անդրանիկին: Այսպէս անցաւ տարին, ես մեկնեցայ Մոսկուա: Առաջին արձակուրդիս, երբ եկայ Երեւան, միայն քանի մը անգամ տեսնուեցայ Անդրանիկին հետ. ան խոյս կու տար ինձմէ ալ, Արմանէն ալ: Միշտ կը տեսնէինք զինք իր համակուրսեցի էդիկ Աւագեանին հետ եւ կը զարմանայինք, քանի որ հասարակաց գետին շունէր այդ տղուն հետ: Զերկարեմ: Անդրանիկի մահուրնէն ամիս մը առաջ ես Երեւան էի եւ ա՛լ պիտի վերադառնայի Մոսկուա, երբ գիշերը մը Անդրանիկը յայտնուեցաւ եւ խնդրեց, որ գիշերը միասին անցընենք: Յնժութեամբ ընդունեցի առաջարկը, եւ ինկանք փողոցները: Նախ ըսաւ, թէ վկայականի համար թէզ կը գրէ Թլկատինցիի ստեղծագործութեան մասին եւ թէ համալսարանը աւարտելուն պէս պիտի գայ Մոսկուա տարի մը - երկու ինծի հետ սորվելու համար: Յետոյ մեղմաձայն պատմեց, թէ ինչպէս ներքին գործոց նախարարութեան գործակալները իր «պոչը չեն ձգեր», թէ կ'ուզեն իրենց աշխատակիցը դարձնել զինք, եւ թէ ինք միշտ կը մերժէ: Անոնք նոյնիսկ բռնութեան էին դիմեր եւ սպառնացեր: Յուցակին մէջ այն մարդոց,- ըսաւ,- որոնց մասին լուրեր կ'ուզեն ինձմէ, դուն ու Արմանն ալ կաք, ահա ինչու չեմ ուզեր տեսնել ձեզ: Յուսահատ վիճակ ունէր, ըսաւ, որ նամակ է զրկած արտասահման: Իրաւունք չունէի

հարցնելու՝ ո՛ր եւ որո՛ւն, եթէ ինքը չէր ըսեր: Այդպէս էր նման գործերուն մէջ չգրուած օրէնքը: Կէս գիշերը վաղուց անցած էր, համբոյրով բաժնուեցանք, եւ ես յաջորդ օրն իսկ մեկնեցայ Մոսկուա: Մէկ ամիս հագիւ անցած՝ «Գրական Թերթ»ին մէջ տեսայ սեւ շրջանակով Անդրանիկի նկարը... Կասկած չի վերցնեք Անդրանիկի սպաննութիւնը, մանաւանդ որ ինքն իսկ, մահամերձ, իր ծնողքին պատմած է, թէ ինչպէս նոյն բեռնատար մեքենան սկիզբը զարկած է, ինքը շարտուած է ամայի դաշտին մէջ, յետոյ, վերադառնալով, ետեւէն նորէն զարկած է այս անգամ արդէն դաշտին մէջ: Անդրանիկի տնքոցն ու ճիշը լսած է դիմացի կարածի պահակը եւ հեռաձայնած է շտապ օգնութիւն: Հիւանդանոցին մէջ Անդրանիկը ապրած է մինչեւ իր ծնողքին գալը եւ անոնց պատմած է ամէն ինչ մանրամասնօրէն: Եթէ իրենք սպաննած չըլլային, ինչո՞ւ, ժամանակ անց, արեան գին պիտի առաջարկէին Անդրանիկի խեղճ հօրը, որ տղուն մահուան յաջորդ օրն իսկ տան մէկ անկիւնը քաշուեցաւ եւ հոն ալ մեռաւ, խեղճ, խեղճ Մարտիրոս աղան... Այսքանով գոհացիր, Իշխան, ա՛լ ուժ չունիմ շարունակելու: Թող որ կրկին ու կրկին ողբամ պայծառ Անդրանիկս:

Արեւմտահայ ո՛ր բանաստեղծները (նաեւ՝ սփիւոֆահայ) ռուսերէնի թարգմանուած են, ռուս ընթերցողին հրամցուելու նպատակով:

Արեւմտահայ ոչ մէկ բանաստեղծէ առանձին հատորով քերթուածներ լոյս տեսած են ռուսերէն: Միայն հաւաքածոյ մը լոյս տեսաւ վերջերս գլխաւոր քերթողներէն: Չեմ գիտեր, սիրտ չեմ ունեցած հետաքրքրուելու, թերեւս Սիտալ-Միտալներ, Ադդարեան-Մադդարեան տպուած են ռուսերէն: Չէ՞ որ ատոնք էին Սփիւոքը:

Ի՞նչ կ'ըստք Զեր օրերուն Հայաստանի մէջ հրատարակ-
ւած կամ վերահրատարակուած արեւմտահայ եւ սփիւտա-
հայ բանաստեղծներու երկերուն հրատարակչական կամ
գիտական լրջութեան կամ անլրջութեան մասին:

*Արեւմտահայ դասականները՝ Մեծարեոց, Դուրեան,
Պարոնեան, Զօհրապ, Կամսարական, մասամբ Արփի-
արեան, Բաշալեան, Օտեան եւ ուրիշներ տիպար հրա-
տարակուծիւններ են ունեցած: Նաեւ Վարուժանի երեք
հատորները: Վարնոց հրատարակուծիւն է Ինտրայինը:
Բացի Շահնուրի երկհատորեակէն – թերի-մերի – միւս
սփիւռքահայերը տեսադաշտէս շարտած եմ դուրս,
զգուելով անոնցմէ քանի մը հատին նողկալի, գետ-
նաքարշ, տիպիկ հոսհոսական թեմալլահ-յառաջաբան-
ները եւ այլն կարդալէն:*

Որո՞նք են տարբերութեան եւ նմանութեան գիծերը
արեւմտահայ եւ արեւելահայ բանաստեղծութեանց: Նո՞յն
աւանդութենէն կու գան, թէ՞ իւրաքանչիւր ունի իրը:

*Արեւմտահայ գրականութիւնը կու գայ Ակնէն, Խար-
բերդէն, Վանէն, Կիլիկիայէն, Պոլսէն, Սրուանձտեան-
ցի հաւաքած անգամ վերջնագոյն ասոյթի ու առածի
ոգիին ընդերքէն, իսկ ձեւի իմաստով՝ քիչ մը Ֆրանսայէն:
Արեւելահայ գրականութիւնը մեծաւ մասամբ կու գայ
Աբովեանէն, Արեւելահայաստանի անունը անյայտ
գաւառներէն եւ ռուսական գրականութենէն: Տէրեանը
ռուսական եւ ֆրանսական խորհրդապաշտութեան խառ-
նուրդ մըն է, աւելի ռուսականին մէջէն զգացուած ֆրան-
սականէն: Երկու գրականութիւններու միջեւ ոչ մէկ նմա-
նութիւն: Չարենցը քիչ մը Սիամանթօ կը հոտի, Բակունցը՝
Համաստեղ:*

Արեւմտահայերէնին, իբր բանաստեղծական լեզու, յատկութիւնները որո՞նք են, ըստ Ձեզի:

Արեւմտահայերէնը իբրեւ բանաստեղծական լեզու նմանը շունի հայոց լեզուի ամբողջ հարստութեան մէջ, առանց կանխակալ կարծիքի, զոր ունի արեւելահայերէնը, նետուելու յանդգնութեամբ, բայերու ճկունագոյն խոնարհումով, իսկ հոլովներու մէջ՝ իր եռամեծօրէն առնական բացառական հոլովով:

Ո՞ր կը դնէք Դոսէ Ձեզ, որպէս բանաստեղծ, Արեւմտահայ Բանաստեղծութեան մէջ:

Իբրեւ բանաստեղծ ճշդած եմ տեղս «Հեզ Իրիկուն»ի «Երկու Խօսք»ով: Կրկնելը անհամեստ կ'ըլլայ:

Ի՞նչ են Ձեր տպատրութիւնները սփիւրհահայ բանաստեղծական գործերէ, զորս կը ստանամ իրենց հեղինակներէն:

Շատ քիչ գիրքեր ստացած եմ ու կը ստանամ սփիւրհահայ բանաստեղծներէ կարծիք յայտնելու համար անոնց հեղինակներուն եւ անոնց մէջէն Սփիւրհահայ Բանաստեղծութեան մասին: Եւ յետոյ մէկ գրքով կարծիք չի գոյանար, երբ այդ հեղինակը գրած է ուրիշ գիրքեր ալ, զորս կարդալու համար գրադարան պէտք է: Հայաստանի մէջ կար, ըսէ՛, հոս ո՞ր գտնեմ նման գրադարան: Դաշնակցականը «իր» հեղինակներունը ունի, Հնչակեանը՝ «իր», Ռամկավարը՝ «իր»: Եկուր եւ այս շիւսփուլէն գլուխ հանէ: Աւելի լաւ է ու դիւրին ըսել, կարծիք չունիմ, եւ ասով զարկ կու տաս Սփիւրհահայ Գրականութեան: Կեցցէ՛ հայութիւն:

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՁ

«Բանաստեղծութիւն»ի առաջին համարին հարցազրոյցի բաժինը նիւթ ունէր բանաստեղծական հարցեր: Այս երկրորդ հատորով կ'ուզենք քննադատութեան անդրադառնալ, նկատի առնելով որ բանաստեղծութիւն եզրը լայն իմաստով իր մէջ կրնայ առնել բանաստեղծականացում ապրող գրական սեռեր, եթէ ոչ բոլորը:

Մեր պատրաստած հարցարանը ուղարկած էինք դարձեալ երեք անձերու՝ Գրիգոր Շահինեանին, Մարկ Նշանեանին եւ Յարութիւն Քիրքճեանին: Առաջինին հետ բանաւոր զրոյց մը ունեցաւ Մ. Երամեան, երկրորդը նամակով մը ազատօրէն «պատասխանեց» մեր հարցարանին, որ եւ առիթ տուաւ Ի. Չիֆթճեանին արձագանգին, իսկ երրորդը չփափաքեցաւ պատասխանել, իր կեցուածքին մասին բաւարար շփով լուսաբանելով խմբագրութիւնս:

Խմբ.

ՀԱՐՑԱՐԱՆ

Հարցում 1. Գրական քննադատությունը իբրեւ ստեղծաբանական արարք, ի՞նչ կը հասկնաք ասով:

Հարցում 2. Ո՞րն է գրական քննադատին գլխավորագույն պաշտօնը:

Հարցում 3. Ի՞նչը կամ ինչե՞ր մղած են Ձեզ քննադատութեամբ անդրադառնալու սա կամ նա գործին: Ի՞նչն է, որ կը ստիպէ, գրելու պարտադրանքին տակ կը դնէ, գիրը կը կանչէ:

Հարցում 4. Մօտէն կը հետեւի՞ք այսօրուան միջազգային քննադատութեան եւ ի՞նչ կ'ըսէ ան Ձեզի:

Հարցում 5. Մեր գրականութեան գլխավոր բացական քննադատությունը եղեր է, հակառակ Յակոբ Օշական քննադատին, որուն ուղղութեամբ այսօր ալ կարգ մը գրողներ համոզուած չեն: Այդ կարգ մը գրողները իրենք հաստատ ուղղություն կամ քննադատական որոշ բերք չունին: Եւ պակասը կը մնայ պակաս: Ի՞նչ է Ձեր կարծիքը:

Հարցում 6. Կարելի՞ է հայ գրական քննադատութիւնը, անոր կիրարկութեան կերպերը նկատի առած, շրջաններու բաժանումի ենթարկել. եթէ այո՝ ի՞նչ անուններով պիտի բնորոշէիք այդ շրջանները: Եթէ ոչ՝ ինչո՞ւ:

Հարցում 7. Ո՞ր թերթերուն մէջ հանդէս եկած էք գրական քննադատութեամբ: Ձեր ըսելիքին ազատութեան համար անոնք երբեւիցէ խոչընդոտ հանդիսացե՞ր են: Նկատա՞ծ էք որ հայ մամուլը քննադատին առջեւ որեւէ դժուարութիւն դրած է, խօսքի ամբողջական արտայայտութեան համար: Ինչպէ՞ս կը բացատրէք այդ դժուարութիւնը, եթէ կայ:

Հարցում 8. Ի՞նչ է Ձեր պատկերացումը իսկական քննադատութեան, մանաւանդ՝ բանաստեղծական երկերու պարագային:

Հարցում 9. Եթէ ի գործ դրուի նման գրաքննադատութիւն, կը կարծէ՞ք որ բանաստեղծութիւնը կրնայ որակ փոխել Սփիւռքի մէջ:

ԲԱՆԱԽՈՐ ԶՐՈՅՑ

ԳՐԻԳՈՐ ՇԱՀԻՆԵԱՆԻ (1930–2009) ՀԵՏ

Իշխան - Գրական ֆննադատութիւնը իբրեւ ստեղծաբանական արարք. ի՞նչ կը հասկնամք ասով:

Գրիգոր Շահինեան - *Կը կարծեմ, որ մարդուն առաջին հակազդեցութիւնը կ'ըլլայ ըսել, թէ գրական քննադատութիւնը ստեղծաբանական արարք չէ. երկրորդ կարգի ստեղծագործութիւն մըն է, ուրիշին ստեղծածին վերաբերող: Բայց երբ կը մտածեմ կարգ մը ժամանակակից գրական քննադատներու մասին, կ'անդրադառնամ, որ այո՛, նաեւ ստեղծաբանական արարք մըն է. թերեւս վերստեղծում մըն է, ուրիշ ստեղծուած բանի մը առիթով:*

Կը մտածեմ, օրինակի համար, մէկու մը մասին, Ֆրանսացի քննադատ մը, որ հոս (Պէյրուս) եկած էր. կ'ըսէր «Ես գրականութեամբ հետաքրքրուած էի, եւ ուզեցի ամենէն դիւրին ձեւով մտնել գրականութեան մէջ, հետեւաբար գրականքննադատութիւնըրի». Թէեւ չեմ կարծեր որատիկա ամենէն դիւրին ձեւը ըլլայ: Այնքան ատեն, որ խորքէն գործ մը քննելու, անոր կառոյցը, անոր բնաբանները, անոր ներքին հոսանքները ուսումնասիրելու աշխատանք մըն է, այո՛, ստեղծաբանական գործ կրնայ ըլլալ: Միայն, կ'ենթադրեմ, որ գեղարուեստական ստեղծագործութիւն ընել կրցող մէկու մը համար հետաքրքրական չէ ատիկա. իր գործին վրայ աշխատիլը աւելի հետաքրքրական է իրեն համար:

Ի. - Ո՞րն է գրական ֆննադատին գլխատրագոյն պաշտօնը:

Գ.Շ. - Կը կարծեմ, որ գրական քննադատին հիմնական պաշտօնը միջնորդ ըլլալ է գրողին եւ ընթերցողին միջեւ. այսինքն ըլլալ է աւելի ուշադիր, թերեւս աւելի խորաթափանց ընթերցող մը, քան միջակ ընթերցողը, եւ հեղինակին գործը հասցնել, իբրեւ միջնորդ, այդ միջին ընթերցողին:

Մարուշ - Չէ՛ք կարծեք որ այնպիսի գրական գործ մը, որ միջնորդի պէտք ունի, շատ ալ չի հետաքրքրեր միջին ընթերցողը:

Գ.Շ. - Ո՛չ, չեմ կարծեր, որովհետեւ կ'ենթադրեմ, որ կ'ակնարկես քիչ մը խորնաբան գործերու. չեմ կարծեր, որովհետեւ այդ տեսակի միջնորդութիւնը իր վարձատրութիւնը ունի, ոչ թէ ընողին համար (նաե՛ւ ընողին համար), բայց նաեւ՝ միջնորդութեամբ կարգացողին. բաներ կը գտնէ, որ մինակը չէր գտած. եւ այդ գտնելուն համար կ'ուրախանայ, շնորհակալ կ'ըլլայ թէ՛ հեղինակին, եւ թէ՛ միջնորդին: Կը պատահին այդ տեսակ բաներ: Այլապէս պիտի ընդդիմութեան գործ մը ըլլար: Ես ատիկա դժուար կը գտնեմ, չեմ կարդար: Այլապէս ուսուցչութիւնն ալ, գրականութեան դասախօսութիւնն ալ բոլորովին աւելորդ բան մը պիտի ըլլային. ինչո՞ւ կ'ընենք:

Մ. - Բայց չէ՛ք կարծեք, որ ուրիշ վտանգ մը կայ, որ այդ միջին ընթերցողը կրնայ գոհանալ գրական ֆննադատին ներկայացուցածով եւ չերթալ գործին:

Գ.Շ. - Կը կարծեմ, որ հոն երկու տեսակի պարտականութիւն կայ. նախ միջնորդին պարտականութիւնը, յետոյ՝ միջին ընթերցողին: Միջնորդը ինք ամէն ինչ ծամելով պիտի չդնէ ընթերցողին բերանը. պիտի իսկապէ՛ս միջնորդի դեր խաղայ, այսինքն պիտի հրամցնէ, կարելի պիտի դարձնէ միջին ընթերցողին ընկալումը: Օրինակ մը տամ.

ժամանակին տքթ. Փափագեանը հոս «մատուցում» անու-
նով աշխատանք մը կ'ընէր, բաւական բարդ գործ էր,
օրինակի համար, Հրանդ Մաթեւոսեանի «Մեծամօր»ը,
իր բառով՝ կը մատուցէր, այսինքն ուղղակի կը կարդար,
եւ ներկաները, որոնք առանձին կարդալով երկու էջէն
անդին պիտի չերթային թերեւս, գրաւուած մտիկ կ'ընէին,
եւ անոնցմէ ոմանք թերեւս յետոյ անձամբ կարդային:
Ուրեմն այս միջնորդը, իր հմայքին պատճառովը, իր՝ գոր-
ծին մէջ մտնելու հնարաւորութեան պատճառովը, կրնայ
երբեմն նախախնամական դեր կատարել: Ուրիշ օրինակ
մը միտքս կու գայ. Ճէյմս Ճոյսի «Ուլիսըս»ը, եթէ մէկը
բացատրութիւն մը չկարդայ, ինչէ՞ն պիտի գիտնայ, որ
Հոմերոսի «Ուղիսական»ի նմանութեամբ ստեղծուած գործ
մըն է. պզտիկ բան մըն է ասիկա. բայց եթէ մէկը չըսէ, միջին
ընթերցողը ատիկա ինչպէ՞ս պիտի գիտնայ: Ուրեմն կրնայ
նախախնամական դեր խաղալ, պայմանով որ ծուլութեան
չառաջնորդէ ընթերցողը. եւ պայմանով որ ինքն ալ իսկապէս
խորաթափանց քննադատի աշխատանք կատարէ, այսինքն
յայտնաբերող մը ըլլայ, եւ իր յայտնաբերածը ներկայացնէ
ուրիշներու վայելքին: Ինք առաջին վայելողը ըլլայ եւ ուրիշ-
ներու վայելքին հնարաւորութիւնը ստեղծողը ըլլայ:

Մ. - Այս բոլորին համար ըսիք, որ գլխաւոր պաշտօնն է
գրական ֆննադատին. կը նշանակէ՞, որ երկրորդական պաշ-
տօններ եւս ունի գրական ֆննադատը:

Գ.Շ. - Հաւանաբար: Բայց եթէ ես գրական քննադատ
ըլլայի, ասով պիտի գոհանայի: Ես չեմ կրնար ընդունիլ
որ գրական քննադատին պաշտօնը դատաւոր ըլլալն է,
Տիրոջ Այգիին պահակը եւ այլն: Այդ տեսակի պաշտօնի
մը համաձայն չեմ. կողմնակից եմ աւելի յայտնաբերելու
աշխատանքին:

Մ. - Այդ պարագային ուրիշ անուն պետք է տանք:

Գ.Շ. - Համաձայն եմ: Ատոր համար ալ ես կը խուսափիմ «քննադատ» բառը գործածելէ. աւելի կը սիրեմ «վերլուծող»ը. քննադատը՝ նուազ, որովհետեւ քննադատութիւն բառը բացասական երանգ ունի, հակառակ որ պէտք չէ ունենայ. քննել եւ դատել կայ մէջը: Գրադատ բառը այնքան ժխտական չի թուիր, որքան քննադատը, որովհետեւ, կը մտածեմ, հոն խարազանի, մտրակի իմաստ մը կայ կարծես: Եւ եթէ մեր կեանքէն օրինակներ ուզէի տալ, պիտի ըսէի, որ կը նախընտրեմ Աղբալեանին պէս յայտնաբերող քննադատը, Օշականին պէս հարթող քննադատէն: Բայց մանաւանդ կը նախընտրեմ Պըլտեանին պէս քննադատը, որ ուղղակի գործը կը վերստեղծէ եւ նոյնիսկ գրողին համար յայտնաբերում կ'ընէ: Ասիկա արդէն երկրորդ աստիճանի աշխատանք մը կ'ըլլայ: Քննադատը ո՛չ միայն կրնայ միջին ընթերցողին համար միջնորդ ըլլալ, այլ նաեւ յայտնաբերող ըլլալ իրեն, հեղինակին համար:

Մ. - Այս պարագային է, որ քննադատական գործը կը դառնայ ստեղծագործական:

Գ.Շ. - Այո՛, այո՛:

Ի. - Ի՞նչը կամ ինչե՞ր մղած են Ձեզ գրադատութեամբ անդադառնալու սա կամ նա գործին: Ի՞նչն է որ կը ստիպէ, գրելու պարտադրանքին տակ կը դնէ, գիրը կը կանչէ:

Գ.Շ. - Պարտադրանք չկայ. հոնտեղէն սկսինք: Ես նախ ինքզինքս հեղինակ չեմ նկատեր, գրական քննադատ չեմ նկատեր. ես ուսուցիչ մարդ եմ: Գործեր կան, որ կը սիրեմ եւ կ'ուզեմ իմ սէրս ուրիշներուն փոխանցել. պարզապէս կ'ընեմ միջնորդի դերը, ուսուցիչի դերը. ատոր համար ալ արհեստավարժ քննադատի պարտաւորութիւններ չեմ զգար. զգուելի գործ է, գիտեմ, ուզողը թող ընդունի, չուզո-

ղը թող չընդունի: Ես մէկէն պարտականութիւն չեմ առած քննադատութիւն ընելու:

Մ. - Մէկէ մը պիտի շառնէիք, Դո՛ւք Ձեր վրայ պիտի դնէիք:

Գ.Շ. - Ես իմ վրաս ալ այդ ձեւով չեմ դներ: Ինծի համար վայելքի շարունակութիւնն է: Երբոր գործ մը, հեղինակ մը կը սիրեմ եւ կ'ուզեմ սէրս ուրիշին բաժնել, կը գրեմ, առանց որեւէ պարտաւորութիւն զգալու: Ատեն մը, երբ «Ահեկան» կը հրատարակէի, կը մտածէի, որ քանի մենք պարբերաթերթ ենք, պարտականութիւն ունինք նաեւ կարծիք յայտնելու: Եւ քանի մը անգամ նաեւ գէշ կարծիք յայտնեցի: Այնքան անհանգիստ եղայ, որ ձեւը փոխեցի. «գրահանդէս» կը գրէի եւ կը ներկայացնէի միայն: Երբոր գործ մը սիրէի, աւելին կ'ընէի: Բայց երբոր մէկուն մասին գէշ պիտի գրէի, չէի գրեր, պարզապէս յիշատակումը, ներկայացումը կ'ընէի: Ուրեմն հոս ալ կարելի է ըսել, որ կրկնակ սէր մը կայ, որ դեր կը խաղայ. սէր՝ գործին հեղինակին հանդէպ, եւ սէր՝ կարդացողին հանդէպ: Այսինքն արհեստավարժ աշխատանքէն աւելի, մարդկային յարաբերութեան ձեւ մը:

Ի. - Մօտէն կը հետեւի՞ք այսօրուան միջազգային ֆննադատութեան եւ ի՞նչ կ'ըսէ ան Ձեզի:

Գ.Շ. - Ոչ, մօտէն չեմ հետեւիր: Եւ պէտք եղած լրջութեամբ չհետեւելուս համար, ես ինծի թոյլ չեմ տար ատոր մասին խօսիլ:

Մ. - Մեր գրականութեան գլխաւոր բացական ֆննադատութիւնը եղեր է, հակառակ Յակոբ Օշական ֆննադատին, որուն ուղղութեամբ այսօր ալ կարգ մը գրողներ համոզուած չեն: Այդ կարգ մը գրողները իրենք հաստատ ուղղութիւն կամ ֆննադատական որոշ բեւեբ չունին: Եւ պակասը կը մնայ պակաս: Ի՞նչ է Ձեր կարծիքը:

Գ.Շ. - Իրականութեան մէջ ես տարբերութիւն մը կը դնեմ գրաքննադատութեան եւ հայաստանցիներուն գրականագիտութիւն կոչածին միջեւ: Այսինքն, կը մտածեմ, որ գրաքննադատութիւնը օրուան հետ քալող վարժանք մը ըլլայ: Գրաքննադատը այն արհեստավարժ մարդն է, որ օրուան ընթացքին ստեղծուող գրականութեան հետ քայլ կը պահէ եւ կարծիք կը յայտնէ: Այսինքն՝ միջնորդ մըն է գրողին եւ ընթերցողին միջեւ. գիրքը, գրուածը կը մատուցէ ժողովուրդին: Ատոր համար ալ գրաքննադատը եւ համալսարանի դասախօսը, օրինակի համար, իրարմէ տարբերութիւն մը ունին. համալսարանի դասախօսը հեռաւորութիւն մը կը դնէ գրութեան եւ իր միջեւ, եւ եթէ միջնորդի դեր կը խաղայ, բայց անմիջական գրականութեան մէջ դեր մը չունի: Գրաքննադատը, կը մտածեմ, այն մարդն է, որ օրինակի համար թերթի մը քրոնիկը կը պահէ կամ պարբերաթերթի մը խմբագիրն է եւ օրուան շարժումին հետ քալող մէկը:

Ես աւելի կը սիրեմ գրաբան կոչումը, որովհետեւ գրականագէտ երբ կ'ըսենք, գիտութեան կը վերածենք գրականութիւնը, ինչ որ հայաստանցիները կ'ընեն: Իսկ ես չեմ հաւատար, որ գիտութիւն մըն է ան, որովհետեւ արուեստի գնահատումը նաեւ ճաշակի հարց է: Ինչպէ՞ս կարելի է գիտականօրէն գնահատել արուեստի գործ մը. ատիկանրբութիւն կ'ուզէ, հոտառութիւն կ'ուզէ, եւ այդ բաները գիտական չեն կրնար ըլլալ: Այնպէս ինչպէս Հայաստանի մէջ կը կիրարկեն այդ վարժանքը, իրենց ըրածը պարզապէս կը վերածուի գիտելիքներու գումարի մը եւ անպայման գրական զգայարանք չունին այդ մարդիկը: Պարոյր Սեւակը նշանաւոր կատակ մը ունէր այդ տեսակի մարդոց համար. կ'ըսէր. «Անոնք կրնային նաեւ բժշկութիւն ընել. բոլոր ոսկորներուն անունները գիտեն»:

Մ. - Մեր գրականության մէջ եղած ֆնմադատութեան պակասը սկիզբէն...

Գ.Շ. - Այո՛, եւ կը շարունակուի: Ներկայիս թերեւս Հայաստանի մէջ ունինք Հենրիկ Էդոյեանը, որ միայն բանաստեղծ չէ, այլ նաեւ գրականութեան տեսաբան: Սփիւռքի մէջ ունինք Գրիգոր Պըլտեանը, որ նոյնպէս գրականութեան տեսաբան է, բանաստեղծ եւ արձակագիր ըլլալով մէկտեղ: Այս մարդիկը անշուշտ որ հեղինակաւոր կարծիք կրնան յայտնել, որովհետեւ պատրաստութիւնը ունին, ճաշակը ունին, հոտառութիւնը եւ նպատակադրութիւնը ունին: Բայց թէ անոնցմէ զատ գրեթէ ամալութիւն է, կասկած չկայ:

Օրինակի համար, եթէ նկատի ունենանք այն դասագիրքերը, որոնք պատրաստուած են Մինաս Թէօլէօլեանէն մինչեւ Մուշեղ Իշխան՝ գրականութեան ըմբռնումը իսկ ուրիշ տեսակի բան մըն է: Այնպէս որ ես համաձայն եմ քու կարծիքիդ հետ, որ իսկական քննադատութիւն չունինք: Օշականի պարագային դարձեալ հարցական է, որովհետեւ Օշականի քննադատութիւնը ուրիշ տեսակի քննադատութիւն մըն է. եւ հետաքրքրական է նաեւ, որ Օշականը ի՛ր ժամանակի մարդոց, այսինքն անմիջական գրականութեան մասին նոյնքան հիմնաւոր եւ հեղինակաւոր կարծիք չունի, որքան անցեալի մարդոց մասին...

Մ. - Կ'երեւի ատիկա ընելը անելի դիւրին է, քանի ժամանակի հեռաւորութիւն կայ:

Գ.Շ. - Միայն ժամանակի հեռաւորութիւնը չէ, նաեւ հաստատուած չափանիշերու, հաստատուած կարծիքներու, ժամանակի ընթացքին սեփական կարծիքի արմատաւորումի հարցը կայ: Մինչդեռ երբոր նորի մը մասին պիտի

գրեն... հիմա, օրինակ, ի՞նչ տարբերութիւն վահէ վահեանի եւ Անդրանիկ Մառուկեանի միջեւ: Ես մեծ տարբերութիւն մը չեմ տեսներ որակի տեսակէտէն: Ինչո՞ւ համար ուրեմն մէկը պիտի աստուածանայ, միւսը պիտի ոչնչանայ:

Մ. - Հիմա ճիշդ նոյնը կ'ըլլայ, Գ. Պըլտեանը կամ Հ. Էդոյեանն ալ իրենցմէ առաջ եղածին մասին է որ կը գրեն եւ ոչ իրենց ժամանակակիցին մասին:

Գ.Շ. - Բոլորովին ճիշդ չէ, այն իմաստով որ, օրինակի համար Գ. Պըլտեանը արտայայտուած է նաեւ Յովհաննէս Գրիգորեանի մասին, արտայայտուած է նաեւ Հ. Էդոյեանի մասին. ճիշդ է, որ նոյն հանգամանքով եւ նոյնքան հանգամանաւոր ձեւով չէ ըրած, ինչպէս ըրած է Մեծարենցի կամ Ինտրայի մասին: Պարզապէս որովհետեւ մարդիկը Ֆրանսա գտնուած են եւ ինք, որպէս Ֆրանսայի Գրողներու Միութեան նախագահ, ներկայացուցած է զիրենք, կարծիք յայտնած է եւ պարագայական բան մը եղած է: Բայց եթէ պարագայական չըլլար եւ ծրագրուած ձեւով արտայայտուէր, կը կարծեմ որ Էդոյեանի մասին անպայման կ'արտայայտուէր: Եթէ այնպէս բերէին պայմանները, իր հետաքրքրութիւնները եւ իր մտահոգութիւններուն ծիրը, կը կարծեմ, որ Էդոյեանի մասին կը գրէր:

Մ. - Բայց հարցը կը մնայ հարց: Այսօր երկնուող եւ ապրող բանաստեղծութեան արժեւորումն է, որ չ'ըլլար. ատո՛ր պակասն է որ կայ: Պարագայաբար մէկ բանաստեղծի մասին գրելը բան չի նշանակեր:

Գ.Շ. - Ատիկա ճիշդ է: Ես կը կարծեմ որ հարցը այն է, որ մենք մարդ չունինք: Երբոր ասիկա կ'ըսեմ, գրականութեան ուսուցիչի հանգամանքով կ'ըսեմ նաեւ, որովհետեւ կը հետաքրքրուիմ: Բայց ես այդ մարդը չեմ, չեմ ալ ուզեր ըլլալ. ծոյլ մարդ եմ եւ կ'ուզեմ միայն սիրածիս մասին

գրել, նաեւ շատ ընթերցում չընել, նաեւ տեսաբանական պատրաստութիւն չունենալ, որովհետեւ ահագին եւ պատասխանատու գործ է: Ես հաճոյքով պէտք է աշխատիմ. ըրածս ուսուցիչի գործ է: Կը պատահի, որ ժողովուրդին եւ գրողին միջեւ միջնորդ ըլլամ. լա՛ւ, ատիկա հաճելի է: Բայց մասնագէտ, գրականութեան մը ինքնահաստատումին եւ յառաջընթացին համար անհրաժեշտ մարդը, որուն մասին կը խօսիս, պէտք է ընդունինք որ չունինք: Հայաստանի մէջ այդ դերը խաղացողներ կան, բայց ես շատ վերապահութեամբ կը մօտենամ անոնց:

Մ. - Որովհետեւ պէտք եղած պատրաստութիւնը չունի՞ն:

Գ.Շ. - Կամ՝ պատրաստութիւնը ունին, բայց նրբութիւնը չունին: Օրինակի համար, ժամանակին Մահարին, Պ. Սեւակը, աչառութեամբ, կողմնակալութեամբ, բայց այդ դերը որոշ չափով կը խաղային, հակառակ որ իրենք պաշտօնական գրագէտներ չէին: Յետոյ, երբեմն, հանդիպումներու ընթացքին կամ թերթի մէջ մէկը հիւրընկալելու առիթով, բաներ կ'ըսէին, անշուշտ ժամանակին նաեւ գաղափարախօսական հսկողութիւնը կար, որ գործը կը դժուարացնէր, բայց երբեմն կը սպրդէին: Բայց քու փնտռած մարդդ ես իսկապէս ո՛չ Հայաստանի մէջ, ոչ Սփիւռքի մէջ կը տեսնեմ:

Մ. - Կը կարծեմ, որ ասոր մէջ հաշուենկատութիւնն ալ դեր ունի. կրնայ ըլլալ, որ կ'ան մարդիկ, որոնք քիչ աշխատանքով ... կրնային ըլլալ այդ ֆնադատը. որովհետեւ հիմնական որոշ պատրաստութիւն մը ունին... բայց հաշուենկատ են, որովհետեւ ատիկա ընելու համար, վիրաւորած պիտի ըլլան կարգ մը մարդիկ:

Գ.Շ. - Այո՛, նաեւ «գիս շոյէ, որ ես ալ քեզ շոյեմ»ը կայ:

Մ. - Ասիկա Սփիւռքի մէջ մեծ դեր կը խաղայ:

Գ.Շ. - Սփիւռքի մէջ ուրիշ բան մըն ալ մեծ դեր կը խաղայ. ո՛չ միայն անձնական, այլ՝ հաւաքական կողմնակալութիւնը: Մէկը եթէ դաշնակցական է եւ մեծ գրող չէ, իր մասին կը գրուի, որովհետեւ դաշնակցական է, դաշնակցական թերթերուն մէջ: Եթէ ռամկավար է, ռամկավարները իր մասին կը գրեն: Չխօսինք մրցանակներուն մասին. հետաքրքրական է, որ կողմի մը մրցանակները միշտ ա՛յդ կողմին կը տրուին, շատ քիչ բացառութեամբ: Հնչակեանները արդէն չունին...: Ուրեմն այդ կողմնակալ մօտեցումը կայ. եւ հոն ալ զգալի է իսկապէս արհեստավարժ մօտեցումի պակասը: Չունինք մարդիկ, որոնք պէտք եղած պատրաստութիւնը ունենան եւ պէտք եղած պարտականութիւնը յանձն առնեն: Առնել ուզողներ կան, անոնք ալ պէտք եղած բարձրութեան վրայ չեն գտնուիր:

Ի. - Կարելի՞ է հայ գրական ֆննադատութիւնը, անոր կիրարկութեան եղանակները նկատի առնելով, շրջաններու բաժանումի ենթարկել. եթէ այո՝ ի՞նչ անուններով պիտի բնորոշէի՞ այդ շրջանները: Եթէ ոչ՝ ինչո՞ւ:

Գ.Շ. - Չհասկցայ հարցումը:

Մ. - Ուրիշ ձեւով դնենք. կրնա՞նք ըսել՝ նախա-օջականեան շրջանի ֆննադատութիւն եւ յետ-օջականեան շրջանի ֆննադատութիւն:

Գ.Շ. - Ո՞վ կայ Օջականէն առաջ. Արտաշէս Յարութիւնեանի մասին կը խօսին, Արշակ Զօպանեանի մասին կը խօսին: Արեւելահայերու պարագային կացութիւնը թերեւս տարբեր է. ոչ միայն Աղբալեանի մասին կարելի է խօսիլ, այլ կարելի է նաեւ խօսիլ Սոխաթեանի մասին, կարելի է խօսիլ Աբեղեանի մասին, մարդոց մասին, որոնք շատ լաւ ուսումնասիրողներ են, եւ եթէ չունին գեղարուեստական զգայնութիւնը այն չափով, որ ունին կարգ մը արեւմտա-

հայ անձեր, խորապէս ուսումնասիրելու կարողութիւնը ունին: Իսկ ես Չօպանեանի հանդէպ մեծ յարգանք չունիմ: Օշական՝ այո՛:

Մ. - Իսկ Օշականէն յետո՞յ, եթէ պայմանական ձեւով առնենք Օշականէն առաջ եւ վերջ:

Գ.Շ. - Անշուշտ՝ Պըլտեան:

Մ. - Մէկ ուստումով Օշականէն Պըլտեա՞ն: Այս երկուքին միջեւ մարդ չկա՞յ:

Գ.Շ. - Ես չեմ տեսներ: Ո՞վ պիտի ըսես. Կարօ Սասունի՞ պիտի ըսես, Մինաս Թէօլէօլեա՞ն պիտի ըսես:

Մ. - Մ. Թէօլէօլեան ֆննադատութիւն ըրած է, բայց կարծես սխառեմ չունի:

Գ.Շ. - Կամ՝ գէշ սիստեմ ունի: Ես իսկապէ՛ս մէկը չեմ տեսներ: Եթէ մէկը կը մոռնամ, դուն ըսէ, ես ալ համաձայն ըլլամ: Ժամանակին Ամերիկա Յովհաննէս Աւագեան մը կար, Բենիամին Թաշեան մը կար, Եգիպտոս, Հայկ Ժամկոչեան մը կար, որոնք կարելի չէ ըսել, որ հետեւողական կերպով այդ աշխատանքը ըրած են, եւ ա՛յն խորութեամբ, որ արժէ իրենց մասին մտածել. որոշ չափով գոնէ արհեստավարժութեան մօտեցող:

Ի. - Ո՞ր թերթերուն մէջ հանդէս եկած էք գրական ֆննադատութեամբ: Ձեր ըսելիքին ազատութեան համար անոնք երբեք չեն խոչընդոտ հանդիսացե՞ր են: Նկատա՞ծ էք որ հայ մամուլը ֆննադատին առջեւ որեւէ դժուարութիւն դրած է, խօսքի ամբողջական արտայայտութեան համար: Ինչպէ՞ս կը բացատրէք այդ դժուարութիւնը, եթէ կայ:

Գ.Շ. - Ես շատ թերթերու չեմ աշխատակցած. յօդուածներ գրած եմ «Ակօս»ի, «Ազդակ»ի, «Այգ»ի, «Հայրենիք»ի,

«Յառաջ»ի, «Անդաստան»ի, «Բագին»ի, «Շիրակ»ի մէջ: Հայաստանեան մամուլէն՝ «Գարուն»ի, «Նորք»ի, «Սովետական Գրականութիւն»ի, չեմ ուզած աշխատակցիլ «Նոր Դար»ին: Չեմ կրնար ըսել, որ գրական քննադատի պաշտօն վարած եմ. չեմ կրնար նաեւ ըսել, որ արգելքի հանդիպած եմ. պարզապէս երբոր այս կամ այն խմբագիրը համաձայն չէ եղած մանրամասնութեան մը, չեմ տպած գործը:

Մ. - Ինձի կը թուի, որ սկիզբէն իսկ չե՛ք գրած այն, ինչ որ կրնար «ծանր» ըլլալ, ըսենք:

Գ.Շ. - Այո, մէկ երկու անգամ պատահած է, որ բացասական բաներ գրեմ, միամիտ այն մտածումով, որ կրնամ օգտակար ըլլալ: Բայց տեսնելով, որ օգուտ չունի՝ նախընտրած եմ այդպէս չընել:

Մ. - Կը կարծե՛ք որ բանաստեղծութեան գրադատութիւնը կամ քննադատութիւնը կը տարբերի արձակի քննադատութենէն:

Գ.Շ. - Բանաստեղծութիւնը կը տարբերի արձակէն եւ իր մօտեցումը կրնայ պարտադրել նաեւ գրական քննադատութեան: Ատոր համար թերեւս աւելի դիւրին է արձակը ներկայացնել, քան թէ բանաստեղծութիւնը, որովհետեւ արձակի պարագային որոշ առարկայական տուեալներ կան եւ այդ առարկայական տուեալները ներկայացնելը, կառոյցը ուսումնասիրելը, - եթէ վիպական գործ մըն է, - կերպարները ուսումնասիրելը, - եթէ թատերական գործ մըն է, - կացութիւնը ուսումնասիրելը արդէն որոշ առարկայական տուեալներ կը ստեղծեն: Բայց որովհետեւ բանաստեղծութիւնը ինք անշափելի կերպով տարբեր է, իր մօտեցումի կերպը կրնայ նաեւ պարտադրել գրական քննադատութեան պարագային: Կ'ենթադրեմ, օրինակի համար, որ պատկերներու համակարգ մը պէտք է ուսումնա-

սիրուի, որ անհրաժեշտութիւն չէ անպայման. կրնայ յաւել-
եալ բան մը ըլլալ, այս կամ այն գրողի պարագային, բայց
անհրաժեշտութիւն չէ:

Մ. - Ի՞նչ է Ձեր պատկերացումը իսկական ֆննադատութեան,
մանաւանդ՝ բանաստեղծական երկերու պարագային:

Գ.Շ. - Ես մեծ յարգանք ունիմ իսկական քննադատու-
թեան հանդէպ, որ օտար գրականութիւններուն, յատկապէս
Ֆրանսականին մէջ, – որ ամենէն ծանօթն է ինծի, – կը տես-
նեմ: Ժամանակին հոս բարեկամ մը ունէի, ԵուսէՖ էլ Խա-
լը, որ միաժամանակ պարբերաթերթի մը հրատարակիչն
էր եւ այդ դերը կը խաղար, ուրեմն, գրողներու, յատկա-
պէս բանաստեղծներու մասին կ'արտայայտուէր, եւ տե-
սակ մը հեղինակութիւն էր: Կը կարծեմ որ ատիկա օգ-
տակար է: Միայն, կը մտածեմ նաեւ, որ քննադատը,
քննադատութիւնը աւելի համեստ պէտք է ըլլան. այսինքն
ո՛չ թէ նախախնամութեան դեր կատարեն՝ «աս ասանկ
է, ան անանկ է, աս ասանկ թող ըլլայ, ան անանկ թող
ըլլայ» ըսեն, այլ՝ ծառայեն գրականութեան, ծառայեն
բանաստեղծութեան: Մարդիկ կան, որոնք կը մտածեն, որ
գրականութիւնը առաջնային է, քննադատութիւնը՝ երկ-
րորդական: Ես այդպէս չեմ մտածեր. կը մտածեմ, որ նոյն-
քան կարելոր է եւ առանձին սեռ մըն է, աւելի դժուար
թերեւս, քան ինքնաբոլիս բանաստեղծութիւնը: Ուրեմն
կը մտածեմ որ քննադատը պէտք է որ ինքն իրեն պար-
տականութիւն տայ գրականութեան, այս պարագային՝
բանաստեղծութեան ծառայելու, այսինքն մեկնաբանը ըլլայ
նոր գրողներուն. ո՛չ անպայման դատաստան ընէ. ես պիտի
ուզէի, որ գրաբան ըլլար քննադատը եւ միայն չքննադատէր,
նաեւ գնահատէր: Բացասական կողմը պէտք չէ որ շեշտուի.
Եթէ բացասական բան մը ունի ըսելիք, պիտի ըսէ, պէ՛տք

է որ ըսէ. ատիկա օգտակար կրնայ ըլլալ գրականութեան հոլովոյթին, որովհետեւ մեր մէջ այդ տեսակ բան չկայ. եթէ քննադատ մը ըլլայ, որ մեկնաբանողի, ճամբայ ցոյց տուողի դեր կատարէ, կը կարծեմ որ շատ օգտակար կրնայ ըլլալ:

Մ. - Եթէ ի գործ դրուի նման գրաքննադատութիւն, կը կարծե՞մ որ բանաստեղծութիւնը կրնայ որակ փոխել Սփիւտֆի մէջ:

Գ.Շ.- Հարցումիդ համաձայն չեմ, որովհետեւ այդ քու պատկերացուցած գրաքննադատութիւնդ միայն առաջնորդի դեր պէտք չէ կատարէ. մեկնաբանողի, մեկնաբանութեան դեր պէտք է կատարէ. ուրեմն անպայման անկէ պիտի չսպասուի որակ փոխել: Որակ փոխելն ալ մեծ բան է: Եթէ այդ տեսակի քննադատ մը հրաշքով գտնուելու ըլլայ, շատ օգտակար կրնայ ըլլալ բանաստեղծութեան: Բայց «որակ փոխել»ը շատ մեծ արտայայտութիւն է: Բանաստեղծները իրենք ուրիշ որակի պիտի ըլլան, եւ ոչ թէ քննադատին միջոցով բանաստեղծութիւնը որակ պիտի փոխէ: Ատիկա պատուէրով չի կրնար ըլլալ. պարզապէս պէտք է որ հոսանք մը ստեղծուի. կրնայ օրինակ, ձեր այս պարբերականին միջոցով այդ տեսակի բանի մը սկիզբը դրուիլ, այսինքն նոյն մտահոգութիւնը ունեցող մարդիկ քով քովի գալով եւ նոյն շարժումին մասնակցելով իրարմէ կրնան ազդուիլ, միեւնոյն գաղափարները ունենալով նոյն ուղղութեամբ կրնան յառաջանալ, եւ այդ պարագային, ո՛վ գիտէ, թերեւս կրնայ մէկը ըլլալ, որ տեսական մարզանքներով զբաղի: Ես գիտեմ որ Տէր Գառնիկը բանաստեղծութեամբ ալ հետաքրքրուած է, բայց Իշխանին բանաստեղծութիւն գրելը չեմ գիտեր. դուն կը գրես. ես Իշխանը աւելի այդ դերին մէջ կրնամ տեսնել. լուրջ տղայ է. որոշ պատրաստութիւն մըն ալ ունի, աւելի կրնայ ունենալ, եւ եթէ այդ կոշումը զգայ, - որովհետեւ իսկական կոշում մըն է ատիկա - եւ այդ ուղղութեամբ շարժի, թերեւս լրացուցիչ

դեր մը կը կատարէ: Այդ տեսակի քննադատ մը, եթէ չփոխէ իսկ որակը, փոփոխութեան մէջ եղող բանաստեղծութեան որակին մեկնաբանը կրնայ ըլլալ:

Եթէ դուք («Բանաստեղծութիւն» հանդէսը նկատի ունիմ) յաջողութիւն գտնէք, կրնայ ստեղծուիլ Սփիւռքահայ Բանաստեղծութիւն, որ չկայ, կան միայն սփիւռքահայ բանաստեղծներ:

ՄԱՐԿ ՆՇԱՆԵԱՆԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Սիրելի Մարուշ,

Աչքիս առջեւն է Նոյեմբեր 12ի նամակդ եւ անոր կցուած հարցարանը: Այդքան ժամանակ անցեր է զայն ստանալէս ի վեր: Միակբանը որ կը յիշեմ՝ այն է, որ մէկ քով գրի զայն երբ ստացայ, աւելի ձեռնտու օրերու յոյսով: Երկարապատում գիրք մը կը պատրաստէի (եւ տակաւին կը պատրաստեմ) 20րդ դարու հայ գրականութեան շուրջ, իբր թէ անգլերէնով (այսինքն՝ չգիտցած անգլերէնով), վերնագիր՝ Writers of Disaster, եւ ամբողջ ժամանակս խլելէ զատ՝ կ'արգիլէ ան որ միտքս ուրիշ բանի վրայ կեդրոնացնեմ: Բայց այս ալ ըսեմ. երբ նամակդ առի ու հասկցայ թէ բանը ինչումն է, սանկ աչք մը նետեցի հարցարանին վրայ ու շուզեցի միտքս աւելի լարել անոր ամէն մէկ հարցումին բուն տարողութիւնը ըմբռնելու նպատակով: Գիտէի սկիզբէն, թէ պիտի չպատասխանեմ այդ հարցարանին, այնպէս որ հիմա ալ՝ պիտի չփորձուիմ իսկ: Որովհետեւ հարցումներդ շատ բարդ են ինծի համար: Ես քննադատ մը չեմ, սիրելի Մարուշ: Պարզ ընթերցող մըն եմ: Կայ խոշոր տարբերութիւն մը: Առաջին մէկ օրէն եղած եմ այդ բարեացակամ (եւ երբեմն ալ՝ չարակամ) ընթերցողը, որ կը յափշտակուի իր կարդացածովը, որ բան մը կը փնտռէ, յուսահատական

ձեռով, հեղինակներուն մէջ, ձեռով մը՝ կենաց ու մահու հարց մը: Գրուածքները, երբեմն՝ բանաստեղծութիւն, յաճախ՝ տարբեր բնոյթի, փրկութեան լաստեր եղած են իմ կեանքիս մէջ: Այդ ձեռով է, որ կարգացած եմ Ֆրանսացի բանաստեղծները երբ քսան տարեկան էի: Այդ ձեռով է, որ կարգացած եմ Յակոբ Օշական երբ երեսուն տարեկան էի: Միշտ այն տպաւորութեամբ, որ պիտի փրկուիմ, վերջապէս: Յետոյ՝ կարգալով գրելը եղած է ինծի համար զէնք մը: Սէրս արտայայտելու միջոց մը յաճախ, ինչպէս պատահեցաւ Ճինպաշեանի «Արխիւ Հասնումի»ի պարագային: Կամ տարիներ առաջ՝ Վահէ Օշականի պարագային (իր մասին գրածս՝ տարիներու յաճախանքի արդիւնք, յաճախանքը հասկնալով բոլոր կարելի իմաստներով): Բայց աւելի յաճախ, այո, զէնք մը: Ըլլանք անհամեստ (մեզի շնորհուած կեանքէն քիչ բան մնացած է եւ ժամանակը չէ ոլորապտոյտ քաղաքավարութիւններու), զէնք մը ժամանակակիցներուս բթամտութեան դէմ: Զէնք մը հայոց յուսահատելի անսիրելութեան եւ անտարբերութեան դէմ, հանդէպ դպրութեան, հանդէպ խելքին, հանդէպ իրենք իրենց եւ աշխարհի ապշեցուցիչ նորութիւններուն: Այս կեցուածքն իսկ (սէրերս արտայայտել, սպառազինուած մօտենալ ամէն ինչի) արգիլած է, որ աւելի լայն շունչով տամ աշխարհ մը գիրքերու ընդմէջէն: Գրելը եղած է միշտ կռիւ մը, ինքզինքիս հետ, աշխարհին հետ: Ատկէ անդին չեմ կրցած անցնիլ: Այդ պատճառով ալ՝ քիչ գրած եմ: Երանի ըրածս քննադատութիւն կոչուէր: Այն ատեն, Յակոբ Օշականի հետ, կրնայի թերեւս քննադատութիւնը իբրեւ տեսակ մը «նորօրեայ բնագանցութիւն» դիտել կամ, ձեր բառովը, իբրեւ «ստեղծաբանական» արարք: Իցիւ թէ: Բայց շատ լաւ գիտէք, որ մեզի արգիլուած են այդ պերճանքները: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ մենք կայուն չենք: Գրելը մեզի համար ասպարէզ մը չէ, կ'ուզեմ ըսել՝ յառաջուց որոշադրուած,

որուն տուեալները սպասէին մեզի կազմ ու պատրաստ, յաւիտեանս յաւիտենից: Այլ ի՞նչ: Այլ ստիպողութիւն մը, ճամբայ բանալ մը, շխեղդուիլ մը, կրկին ու կրկին՝ փնտուել մը: Մենք զմեզ: Ստեղծել ժամանակ մը, այսինքն՝ «երէկ» մը ու «այսօր» մը, որ ըլլայ մերը, քանի որ մենք չէինք նախատեսուած: Մենք մեր ստեղծումն ենք: «Ժամանակ» մը ստեղծել պէտք էր: Եւ այդ՝ կ'ըլլայ միայն գրելով: Մենք չէինք նախատեսուած, ի հեճուկս ամենայնի: Եւ այդ պատճառով է, որ ես կը գրեմ: Մեզի սպասող չկար: Տունը պարապ էր, երբ ժամանեցինք այս աշխարհը: Ամէն մարդ՝ մեկնած: Բանալին՝ փաստփասին տակը: Ուրեմն նաեւ՝ ո՛չ մէկ արժեշտի: Ամէն ինչ՝ գողօնի հանգամանքով: Կ'առնենք ինչ որ անհրաժեշտ է, վերապրելու համար, հո՞ն ուր կը գտնենք զայն: Մեզի չէր տրուած, հետեւաբար՝ կը գողնանք:

Լուրջի ա՛ռ, կ'աղաչեմ, «ժամանակ» մը ստեղծելու մասին ըսածս: Հոետորութիւն չկայ ատոր մէջ, ո՛չ ալ աշխատանքս սուղի ծախելու հանգամանք մը, ընդհակառակը: Կ'անձնականացնեմ, ճիշդ է, այն քիչը որ կրցած եմ ընել: Բայց ուրիշ ի՞նչ ձեւ կայ:

«Ժամանակ» մը ստեղծելու ստիպողութենէն տարբեր եւ անդին, կայ ուրիշ նկատողութիւն մըն ալ: Քննադատ մը, պաշտօնով ու կոչումով, կ'աշխատի գրական գործերու վրայ: Ունի իր առջին (կամ տեղ մը՝ իր մտքին մէջ ծուարած) գրականութեան յղացքը, գրականութիւնը իբրեւ յղացք: Այդ յղացքը կը գործէ իր կամքէն անկախ: «Յղացք» բառն ալ (եւ ամբողջ գաղափարը) կ'առնեմ այս պարագային՝ Յակոբ Օշականէն: Ինչպէս գիտես՝ «Համապատկեր»ի ծրագիրներէն մէկն է «ազատագրել գրականութեան յղացքը»: Այսինքն՝ պատմականօրէն հետեւիլ անոր դանդաղ բացումին, փթթումին, գրողներուն ընդմէջէն, մինչեւ 1915, եւ

մինչեւ Օշական: Այն հաստատ համոզումով սակայն, որ եթէ ըլլար ինքը՝ քննադատ-պատմագիր-վիպագիրը, այդ յղացքը պիտի շարունակէր մնալ սանկ աղջամղջային պայմաններու մէջ, ծածուկ, անյայտ, խանձարուրի մէջ, բանտուած, չազատագրուած: Այդտեղ, զարմանալի եւ քիչ մըն ալ՝ անսպասելի կերպով, քննադատը այն է, որ երեւան կը բերէ անյայտը, գրականը իբրեւ անյայտ գրականութեան ընդմէջէն, զայն ազատելով այն ամէն ինչէն որ կը շփոթուէր անոր հետ, որ կ'արգիլէր անոր կատարեալ երեւանումը (բառը կը ստեղծեմ): Ահաւասիկ քեզի ստեղծաբան քննադատութեան մը ծրագիրը, շատ գիտակից եւ հետեւողական կերպով գործի դրուած: Տրուած ըլլալով նաեւ որ գրական յղացքին ազատագրումը կապ մը ունէր, ունենալու էր, բուն ազատութեան հետ, մեր հոգիներու ազատութեան հետ: Օշականն է ըսողը, չէ՞, որ գրականութիւնը «ինքնորոշման» գերագոյն ձեւն է, բառին մէջ պահելով քաղաքական երանգը, եւ ըսել ուզելով որ հո՞ն է իսկական ինքնորոշումը, եւ ո՞չ թէ քաղաքական կոշուած ասպարէզին մէջ:

Բայց հիմա նկատի ա՛ն ընթացիկ քննադատը, եթէ կայ այդպիսի արարած մը, քննադատ մը որ Օշական չէ եւ չունի իբրեւ ծրագիր գրական յղացքին ազատագրումը: Իրեն համար՝ գրականութիւնը տուեալ մըն է, չափանիշ մը: Ինքը պիտի չստեղծէ զայն, երեւան պիտի չբերէ: Իր գործը «գրական» ըսուած գրուածքներու հետ է: Գրականի յղացքը խնդրոյ առարկայ չէ իրեն համար: Ո՛չ իբրեւ ստեղծուելիք, պատմական ընթացքով երեւան բերուելիք եզր մը, ո՛չ ալ իբրեւ հարցադրուելիք հաստատութեանական իրողութիւն, որմէ ինքը կախեալ ըլլար: Եւ քանի որ ինքը (ընթացիկ քննադատը) կախեալ է անկէ, չի կրնար զայն հարցադրել, պարզ է: Գրականութեան հորիզոնին մէջն է, որ կը շարժի,

կը մտածէ, կը գրէ: Չի կրնար հորիզոնը ճեղքել անցնիլ: Հո՛ս է տարբերութիւնը քննադատին եւ ընթերցողին միջեւ: Եւ «ընթերցող» բառը, կրկին, կ'առնեմ (կը փորձեմ առնել) իր ամենապարզ իմաստով: Պիտի ըսես. ընթերցողն ալ կախեալ է գրական յղացքէն, գրականութեան հորիզոնէն, երբ կը կարդայ գրական կոչուած (ինքնակոչ կոչումով) գործեր: Այո՛: Բայց ընթերցողին կոչումն ու պաշտօնը չէ գրական յղացքէն ստանալ իր որոշադրումները եւ անկէ մեկնիլ իր կարդացածին մասին խօսելու ատեն, եթէ խօսելու ըլլայ: Այստեղ կայ վերստին (բայց ուրիշ իմաստով մը) ազատութեան հարց մը: Ընթերցող մը չի կարդար գրուածքները իբրեւ գրական: Չունի գրականի որեւէ յղացք ի մտի: Ամէն ինչ կը ստանայ հետեւաբար իբրեւ անձնական: Հոսկէ՛ անձնականացումին անհրաժեշտութիւնը: Ամբողջ հարցը սակայն, միամտութեան սկզբնական շրջանէ մը ետք, գիտակից ընթերցող մը դառնալ է: Այսինքն՝ գիտակից հակա-քննադատ մը: Ի՞նչ կ'ընէ գիտակից հակա-քննադատը: Քանի որ չի գիտեր, թէ ի՞նչ է գրականութիւնը, չի հասկնար բառին իմաստն իսկ, եւ քանի որ այսուհանդերձ՝ կ'անդրադառնայ թէ իրեն ներկայացող էջերը «գրական» հանգամանքով կը ներկայանան, հարց կու տայ ինքն իրեն, թէ ի՞նչ է այդ «գրական»ը: Կը հարցադրէ գրականը իբրեւ այդ: Կը տարբադարէ յղացքը: Ամբողջովին թէական կը դարձնէ գայն: «Թէական»ը հոս՝ ըլլալով «էական»ին հակառակը: Այդ պատճառով իսկ՝ կը դառնայ հետզհետէ հակա-քննադատ:

Այս ալ ըսեմ ի միջի այլոց, որ անկարող եմ ըմբռնելու, թէ ինչպէ՛ս այսպէս կոչուած քննադատ մը կրնայ մօտենալ ընդհանրապէս արդի գործերուն, արդի գրուածքի դաշտին: Քանի որ արդի գրուածքն է, առաջին հերթին եւ իր հաւանական ընթերցողներէն շատ առաջ, որ կը ձեռնարկէ

«գրական»ի այդ համընդհանուր խնդրականացումին: Մեր մէջ՝ Վահէ Օշականն է, ինչպէս գիտես, որ տարած է այդ աշխատանքը մինչեւ որոշ տեղ մը: Թերեւս չէ գիտակցած ամբողջովին իր ըրածին: Բայց ունի ապաբանաստեղծականացումի (ահաւոր բառ մը, բայց չունիմ առ այժմ աւելի կարճը) հաստատ ծրագիր մը, որուն պարտինք հետեւիլ եւ աշակերտիլ, բան մը հասկնալու համար իր գրածներէն: Հակա-քննադատը, վերը տրուած հասկացողութեամբ, արդի գրուածքին հետեւորդն ու աշակերտն է, ուրիշ ոչինչ: Սակա ասոր՝ պարզ ընթերցող: Թէեւ բարդացաւ հոս քիչ մը «պարզ»ին իմաստը, եթէ ճիշդ է որ պարզ ընթերցողը ինքն ալ ծրագիր մը կը մշակէ, հետզհետէ աւելի յստակ. գրականին «մերկացում»ը: Ամէն պարագային՝ հոս ըսածս ալ բացայայտ կը դառնայ եթէ նկատի առնելու ըլլանք այն հանգամանքը, թէ ո՛չ մէկ քննադատ գտնուած է, ի պաշտօնէ քննադատ մը, որ Վահէին գործերուն մասին երկու տող կարենար հիւսել, սանկ խելքի պառկող: Վահէին «Քաղաքը» մեր քսաներորդ դարու մեծ գործերէն մէկն է: Երբեւիցէ գրական քննադատի մը գրչին տակ կարդացա՞՞ծ ես այդ գրքին մասին երկու փարա արժող գրախօսական մը: Վերջերս պոլսեցիները սկսան Վահէին անունը ամբողջփեղ հոլովել, որովհետեւ Վահէն տեսնելով իբրեւ potential թշնամի, ուզեցին զինք իրենց հասկցած գրականութեան հորիզոնէն ներս ներգրաւել: Միեւնոյն արարքով՝ անտեսեցին անշուշտ իր մասին գրուածները: Ուզեցին զինք վերստին զետեղել-ներբերել բանաստեղծութեան ծիրէն ներս, այսինքն՝ իրենց հասկցած բանաստեղծութեան: Մնաց որ Վահէն բան մը չըրաւ իր աշխատանքին յեղափոխիչ տարողութիւնը պաշտպանելու համար: Հոյակապ օրինակ՝ չմտածուած յեղափոխութեան մը, բանաստեղծութեան աշխարհէն ներս: Պէտք է սպասէինք դուրսէն եկող ընթերցողի մը, որ քննադատի պաշտօն ու կոչում չունէր (ակնարկս՝ հայաստանցի

մտաւորական Եուրի Խաչատրեանի եւ Վահէին հետ ունեցած իր մէկ հարցազրոյցին մասին է, Երեւան լոյս տեսնող Երկիր թերթին «Վարուժան» յաւելումին մէջ), որպէսզի հասկցող մօտեցում մը ցուցադրուէր: Զեմ խօսիր իսկ իմ կամ Գրիգորին գրածներուն մասին: Խոստովանինք սակայն, որ աշխարհը չցնցուեցաւ ատկէ: Հայաստանցի բանաստեղծները հարց չտուն իրենք իրենց, թէ ի՞նչ բան էր այդտեղ կատարուածը: Շարունակեցին իրենց ոտանաւորները գրել, արդիականութենէն կատարեալ այլուրութեամբ մը: Շարունակեցին ինչպէս որ սկսած էին: Շարունակեցին չկարգալ: Զարմանալի չէ, որ այդքան լաւ հասկնան գիրար՝ Պոլիսը եւ Երեւանը: Ի՞նչ էր ըսածս: Որ հակա-քննադատը արդիականին աշակերտն է: Ընթերցող մըն է, պարզ, եւ ո՛չ թէ գրականին պաշտօնեան: Աւելի գիտակից եւ հետեւողական մակարդակի մը վրայ, իր գործը գրականին, գրական յղացքին հարցադրումն է, խնդրականացումը: Այս ամբողջին մէջ պահելով միշտ անձնականութեան եզրը: Առաջին մակարդակի մը ուրեմն՝ չեմ գիտեր եւ չեմ ուզեր գիտնալ, թէ ի՞նչ է գրականութիւնը: Իմ գործս գրականութեան հետ չէ՛: Երկրորդ մակարդակի մը, կ'ուզեմ կոտրել գրականութեան յղացքը, ինչպէս որ սկսաւ մեզի պարտադրուիլ ան ԺԹ. դարու կէսերէն սադին: Հոս կը սկսի ձեւով մը, այո՛, պատմական ծրագիր մը: Որ կապ չունի սակայն ո՛չ միայն ընթացիկ քննադատութեան հետ, այլեւ Օշականեան ծրագիրին հետ: Հակա-քննադատին ուզածը գրական յղացքը ազատագրել չէ: Զայն քանդել է իր արմատէն, իր սաղմին մէջ: Այս երեւոյթը եւ աշխատանքի այս ընթացքը բացատրած եմ շատ տարբեր առիթներով: Բացատրած եմ «L'Ecrit et le mutisme» վերնագրով տպուած ֆրանսերէն ուսումնասիրութեան մը մէջ (գրուած 1980ին, տպուած՝ 1985ին), ինչպէս նաեւ Ages et usages de la langue

arménienne գրքի (1988) Ը. գլուխին մէջ, առանց գրական յղացքի քանդումը եւ հակա-քննադատութեան գործողութիւնը բացայայտ կերպով բնանիւթ դարձնելու (առաջինը հայ գրականութեան մասին ընդհանուր պատկեր մը տալու կը միտէր, երկրորդը՝ հայերէն լեզուի պատմութիւն մը կ'առաջարկէր, հաստատութեանական եւ ո՛չ թէ լեզուաբանական դիտանկիւնէ): Բացատրած եմ նաեւ «Քննադատութիւնը եւ սրբազնութեան փորձընկալումը» փորձագրութեանս մէջ (որ լոյս տեսաւ Փարիզի Կայքի Գ. համարին մէջ, եթէ չեմ սխալիր): Անշուշտ գիտեմ, որ այս բոլորը բաւական չեն հասկնալի դարձնելու համար, թէ ի՛նչ կը նշանակեն «կոտրել», «քանդել» բառերը, երբ կ'ըսեմ, որ կ'ուզեմ քանդել գրական յղացքը իր արմատէն, խեղդել զայն իր սաղմին մէջ: Բայց գոնէ ցոյց կու տան, որ պատմական տարողութիւն մը կայ «քանդել»ու ծրագիրին մէջ: Փորձ մը՝ գրականի ծագումին դառնալու, գրականի որոշադրումները մէկ առ մէկ տարտղնելու, սաղմը արգանդին մէջ խեղդելու համար: Նոյնը կ'ընեմ այսօր Writers of Disaster գրքիս մէջ, որ հոս ըսածներուս ամենալայն կիրարկումն է եւ ամենածաւալուն ընդունարանը: Յատկանշական կերպով, դիտարկուած բնանիւթը հոն՝ գրականութիւնը չէ՛, այլ Աղէտը: Յստակ է, կը կարծեմ, որ ուզածս՝ գրելը ազատագրել է գրականէն, իբրեւ հասկացողութիւն, իբրեւ արարք, իբրեւ արարմունք: Որպէսզի կարելի դառնայ վերջապէս ո՛չ թէ միայն գրելը, այդ «այդքան ընդարձակ եւ հանրային երեւոյթ»ը, որ իբր թէ բաղդատելի է միայն «հին դարերուն կրօնքներով յօրինուած բարեխառնութեան», այլ աւելի համեստ բայց էական՝ գրական ըսուած գործերու արժանավայել ընթերցումը իրենց բոլոր շերտերու եւ գրաւարկներու նկատառումով:

Եւ կ'անցնիմ ուրեմն հարցի երրորդ երեսակին: Առա-

ջինը՝ ժամանակի ստեղծումն էր: Երկրորդը՝ գրականէն ազատագրումը, հակադրուած գրականի ազատագրումին: Երրորդը, աւելի կարճ հիմա, պիտի անդրադառնայ «քննադատութիւն» բառին: Ըսած եմ ասկէ առաջ, թէ որքան ատելով կ'ատեմ՝ հայաստանեան «գրականագէտ», «գրականագիտութիւն» յորջորջումները: Կարծես գրականութիւնը ըլլար գիտութեան առարկայ, այսինքն նախ եւ առաջ՝ առարկայ: Գրականագէտը չի տարբերիր այս առումով՝ քննադատէն, ինչպէս որ վերը սահմանեցի զայն: Կը ստանայ «գրական»ը եւ «գրականութիւն»ը իբրեւ իմաստ եւ իբրեւ իրողութիւն-հաստատութիւն (institution): Կը դեգերի այդ իմաստի սահմաններէն ներս: Կը քսուի գրագէտի քղանցքներու եւ գոհունակութիւն կը ստանայ ատկէ, ի հարկէ՝ հոգեբանական գոհունակութիւն մը: Միեւնոյն ժամանակ, քանի որ հոգեբանօրէն անտանելի է այդ «քսուիլ»ը, ինքն իր հաշուոյն՝ կ'ուզէ մարզի մը տէրն ու տիրականը ըլլալ, գիտական սկզբունքներով, անդրդուելի օրէնքներով պաշարուած: Հոյակապ օրինակ մըն են Սարինեանին էջերը Պ. Սեւակի մասին: Կարդացած կ'ըլլաս հաւանաբար: Քծնութեան ու վիրաւոր անձնապատանութեան սքանչելի նմոյշ մը: Մնաց որ «վարպետ»ն ալ, իր արտադրած գրականութեամբ, իր քրմապետի ձեւեր կտրելու սովորամոլութեամբ, այդպիսի կեցուածքներու կը մղէր: Բոլոր գիտութիւններուն դէմ յանդիման, պիտի նախընտրէի ուրեմն «քննադատութիւն» բառը փրկել: Այդ ճամբուն վրայ, Օշականի օրինակներն ու բնորդները չե՛ն անշուշտ իմ ուղենիշներս:

Ասկէ անդին ըսելիքներս բառը փրկելու ուղղութեամբ կը յառաջանան: Կը յուսամ միայն, թէ շփոթութիւն պիտի չստեղծուի: Անգամ մը եւս՝ փրկուած «քննադատութիւն»ը կապ չունի ընթացիկ քննադատութեան հետ: Բառը փրկելու

փորձս զայն արդիականութեան մէջ զետեղելու փորձ մըն է: Գիտես հաւանաբար, թէ ԺԸ. դարու վերջաւորութեան, գերման ռոմանթիքներու առաջին սերունդը ինչ հսկայ տարողութիւն տուած է «քննադատութիւն» բառին, ներմղելով ամբողջ մեր արդիականութեան կեցուածքը գրականին նկատմամբ: Այդ մասին Ֆրանսացի վաղամեռիկ տեսաբանը՝ Անթուան Պեռման ունի շատ գեղեցիկ գիրք մը, որ կը կոչուի «L'Épreuve de L'étranger»¹, որ պիտի թարգմանուէր թերեւս՝ «Օտարին փորձընկալումը» արտայայտութեամբ: Քսաներորդ դարու ամենէն կարեւոր քննադատ-տեսաբաններէն մէկն ալ՝ Վալթէր Պէնիամին իր աւարտաճառը այդ դպրոցին մասին գրած էր, իբրեւ ռահվիրայ²: Այդ մէկը թերեւս քեզի մատչելի լեզուով մը գտնես հրապարակին վրայ: Անշուշտ Պեռման ինքը՝ քրննադատութեան այդ ընդլայնուած բայց սկզբնատիպ իմաստին հանդէպ (ուր պարզ ու թերեւս թիւրիմացութեան տանող արտայայտութեամբ մը՝ քննադատութիւնը իբրեւ կրկնաւորութիւն՝ էութիւնն իսկ է գրականութեան, կամ զայն իր էութեան վերադարձնողը) ունի միաժամանակ յափշտակուած եւ քննական կեցուածք մը: Հոս՝ Քննադատութիւնն է (այո՛, կը գլխազրեմ), որ կը բանայ արդիականութեան տարածքը: Եւ այս՝ գերման վիպապաշտներէն սկսեալ: Քննադատութիւնն է, որ կը լուծէ, կը վերլուծէ գրականը ինքն իր մէջ: Քննադատութեան գործողութիւնը քանդումն է: Գրական գործը քանդել, աւրել, ու աւերել, որպէսզի

1 Antoine Berman, L'Épreuve de L'étranger, Gallimard, 1984.

2 Ոստմնասիրութեան վերնագիրն է՝ Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik, այսինքն՝ «Առուեստի քննադատութեան յղացքը գերմանական ռոմանթիքներուն մօտ», լոյս տեսած 1925ին: Կայ ֆրանսերէն թարգմանութիւն մը. Walter Benjamin, Le Concept de critique esthétique dans le romantisme allemand, Փարիզ, 1986:

երեւան գայ անոր իմաստին անհունութիւնը, ահա՛ փրկուած ու փրկուելիք Քննադատութեան կոչումը: Այդ աւերումը (որ քննադատական յարաբերակցութեան էութիւնն է) գրական գործին կողմէ պատրաստուած է, անկէ կանչուած, կոչուած ու վերակոչուած: Գերման ռոմանթիքներու «քննադատական» յղացքը բացայայտելով, Անթուան Պեռման կը գրէ այսպէս. «Գործը կը տենչայ այդ աւերումին, որ իր իմաստի անհունութեան յայտնութիւնն է»¹: Քանդելը անհրաժեշտ է, որպէսզի գործին մէջ ազատագրուի «արուեստ»ին անհունութիւնը:

Հոս ալ «քանդել» մը կայ ուրեմն, ինչպէս տեսանք հիմա, որ տարբեր է սակայն աւելի վերը յիշուած ու նշուած «գրականը քանդել»էն (որ հակա-քննադատական ծրագիրն է): Քննադատութիւնը (վիպապաշտներէն ժառանգուած շատ ուժեղ իմաստով) կը լուծէ գրականը ինքն իր մէջ, կը նշէ ու կ'ընծայէ անոր ծննդավայրը: Կ'արգիլէ հետեւաբար եւ ամէն պարագայի՝ գրականին եւ գիտականին դէմ-յանդիմանութիւնը: Կամ պէտք է արգիլէր զայն, եթէ քիչ մը աւելի արթուն ըլլայինք եւ մեր փոքր ածուն չվերածէինք նախաջրհեղեղեան կեցուածքներու կրկնողութեան, եթէ աչքերնիս քիչ մը աւելի բաց ըլլային աշխարհէն ներս կատարուածին: Ամէն պարագայի՝ այսպիսի վերադարձ մը դէպի արդի քննադատութեան ակունքները անհրաժեշտ կը թուի ինծի, հասկնալու համար բառի այժմեայ կիրառումը եւ անոր շարափոխութիւնները, ներառեալ գիտական յաւակնութիւնները, իրենց գաղութատիրական ձգտումնե-

1 Նախադասութիւնը կը մէջբերեմ Անթուան Պեռմանի մէկ յօդուածէն: Sten' Antoine Berman, «Critique, commentaire et traduction (Quelques réflexions a partir de Benjamin et de Blanchot)», որ լոյս տեսած է Poésie պարբերականին մէջ, Փարիզ, թիւ 37 (1986), էջ 95:

րով: Այս վերջին (երրորդ) երեսակը (Քննադատութեան պատմական իւրացումը, Քննադատութիւնը իբրեւ քանդում, վիպապաշտներու իմաստով) շատ մը հասարակաց եզրեր ունի Օշականեան քննադատութեան հետ: Զգիտակցուած, շտիրապետուած: Զայն կը յիշեմ հոս սակայն ուրիշ պատճառով մը: Հնարաւորութիւնը կու տայ ան աւելի մօտէն մտածելու հակա-քննադատական ամբողջ վիճարկումը, որուն տուեալներէն մէկ քանին նշեցի առաջին երկու կէտերովս: Այն ալ երեւան կը բերէ, կը քակէ, կը տարբադադրէ քննադատ-գրականագէտի չգիտակցուած նախադրեալները: Պայմանաւ որ հասկցուի ըսել ուզածս, քննադատ-գրականագէտը կը ստանայ յառաջուց որոշադիր իմաստը գրականին, փոխանակ զայն խնդրոյ առարկայ դարձնելու, փոխանակ անոր պատմական ծագումին դառնալու, փոխանակ զայն ազատագրելու կամ անկէ ազատագրուելու:

Վերջին հարց մը պիտի շօշափեմ, որ անմիջական կապ մը ունի քննադատութեան գործողութեան հետ: Թարգմանութեան հարցն է: Գիտէք հարկաւ, որ արեւմտահայերէնը Մխիթարեաններու վերջին մեծ թարգմանիչէն՝ Ղազիկեանէն ի վեր դադրած է թարգմանելէ: ԿՍՄի մէջ լոյս տեսած իմ թարգմանութիւններս բացառութիւն էին, օրէնքը հաստատող: Վերջին 70 տարիներուն, մէկ ձեռքի վրայ կը համրուին արեւմտահայերէնով իսկական թարգմանութիւնները: Ո՛չ իսկ այդքան: Ողբերգական վիճակ, որ կը մատնէ մեր լեզուին սնանկութեան աստիճանը: Կ'ապրինք օտարին ծոցը, բայց անկարող ենք այլեւս անկէ որեւէ բան լսելու եւ իւրացնելու, քանի որ չենք թարգմաներ: Անկարող ենք ըստ երեւոյթին՝ մեր լեզուին մէջ օտարին եւ օտարութեան փորձընկալումը կատարելու: Անկարող ենք մեր լեզուի թանձրութենէն հեռանալու դէպի անհունութիւնը

իմաստին, ինչպէս պիտի ըսէին գերման ուսմանթիքները: Անշուշտ այդ ընելու համար՝ շունինք ո՛չ պէտք եղած անձնակազմը, ո՛չ ալ ընթերցողներու անհրաժեշտ փաղանգը: Բայց Թարգմանութիւն եւ Քննադատութիւն (իր փրկուած ու փրկուելիք իմաստով) առնչուած են, իբրեւ ծրագիր ու իբրեւ գործողութիւն: Եթէ Քննադատութիւնը ազատագրելու պաշտօն մը ունի (նոյնիսկ եթէ այդ ըլլայ գրականէն ազատագրում, հակաքննադատական ծրագիրով) Թարգմանութիւնն ալ կը հպատակի նոյն հրամայականին: Ռոմանթիքներու խորթափանց տեսութիւններուն պէտք չկայ դիմելու, հասկնալու համար, որ օտարին հետ դիմառդիմութիւնը, օտարին ներգրաւումը, պիտի ազատագրէին լեզուն իր բնապաշտ սահմանափակումէն, պիտի բանային զայն դէպի աշխարհի անհունութիւնը, կոտրէին անոր մէջ կէթոյական հակազդումները, տային մեզի արուեստի ըմբռնում մը: Բայց այնպէս՝ ինչպէս մեր մէջ կը պակսի Քննադատութեան ազատագրիչ հասկացողութիւնը, նոյնպէս ալ, եւ նոյն պատճառներով, կը պակսի Թարգմանելու մղումը: Տխուր երեւոյթ, թերեւս վերջնական: Կը տեսնեմ, որ ձեր «Բանաստեղծութիւն» հանդէսը կը փորձէ ատոր առաջը առնել: Յաջողութիւն կը մաղթեմ: Եւ մի՛ կարծէք որ իրագրութիւնը տարբեր է Հայաստանի մէջ: Հոս տեղը չէ հրապարակին վրայ տրամադրելի Թարգմանութիւններու քննադատութեան ձեռնարկելու (ահաւասիկ քննադատութիւն մը, որուն պիտի ձեռնարկէի ամենէն ընթացիկ իմաստով, առանց այլեւայլի, մեծ հաճոյքով): Բայց ձեր աչքով կարդացէ՛ք հրամցուածը եւ փորձեցէ՛ք բացատրել դուք ձեզի, թէ ո՞ր չափով արդեօք այդ Թարգմանութիւնները ընթացիկ կաղապարներէն ազատագրիչ ուժականութիւն մը ունին իրենք իրենց մէջ: Պիտի սարսափիք: Քննադատութեան (փրկուած կամ ընթացիկ) բացակայութիւնը եւ իսկական

իմաստով՝ գրական թարգմանութիւններու բացակայութիւնը համազօր երեւոյթներ են: Գիտես հաւանաբար, թէ Պէյրուսը ինչ տխուր դեր ունեցած է թարգմանական գործունէութեան եւ նախ՝ թարգմանական զգայնութեան այս կատարեալ խցկումին մէջ: «Պէյրուս» վերադիրը հոս հասկցիր՝ իրական ինչպէս խորհրդանշական առումով: Դիմած է միշտ ամենացած մակարդակին, միշտ անտեսած է արուեստը, չէ փորձած լեզուներ սորվիլ կամ սորվեցնել իր տղոց, միշտ արհամարհած է օտարը, աւելի ճիշդ՝ զայն ներառնելու անհրաժեշտութիւնը: Միշտ մտածած է զուտ ազգայնական շահանիշներով: Այսինքն՝ ամենաներմիտ ձեւով: Ազգային հպարտութեան սնանկ խաղը խաղացած է ինքն իր աչքին: Համբակներու լման սերունդներ պատրաստած է, որուն հետեւանքը կը կրենք այսօր արեւմտեան համալսարաններուն մէջ, «հայագիտական» կոչուած ամպիոններուն շուրջբոլորը: Գրականը դարձուցած է գաղափարաբանութիւն, ազգային տեսակէն, այսինքն՝ ամենէն աժան որակէն: Չկայ ազատում ատկէ: Մեր ճակատագիրը կնքուած է, սիրելի Մարուշ: Քանի մը հրախաղութիւններ եւ հրավառութիւններ եւս, ու պիտի դիմենք վիժած մշակոյթներու եւ անպէտ կեանքերու հասարակաց փոսը:

Այս բաժինը կը վերջացնեմ Վալթէր Պէնիամինէն մէջբերումով մը, զոր կ'անջատեմ 1923ին գրուած նամակէ մը (Ֆրանսերէնով կարելի է կարդալ զայն, Նամականիի թարգմանութեան առաջին հատորին մէջ, էջ 296): Անշուշտ այս տողերը գրուած են գերմանական Վիպապաշտութեան շուրջ կատարուած աշխատանքին միջոցով մէջ:

«Գաղափարները (Ideen) աստղեր են, որոնք կը գտնուին յայտնութեանական արեւին հակոտնեայ բեւեռին: Պատմութեան բացօդեայ լոյսին մէջ չեն փայլիր:

Կը գործեն միայն անտեսանելի կերպով: Կը փայլին միայն բնութեան գիշերին մէջ: Արուեստի գործերը, հետեւաբար, սահմանելի են իբրեւ բնութեան մը բնորդները, բնութեան մը որ չի սպասեր ո՛չ մէկ լոյսի, ո՛չ իսկ դատաստանի լոյսին, բնութեան մը որ պատմութեան հարթակը չէ, ո՛չ ալ մարդ էակին բնակած վայրը: Փրկուած գիշերն է: Քննադատութիւնը ուրեմն... գաղափարի մը ներկայացումն է...: Քննադատութիւնը արուեստի գործերուն նսեմացումն է: Ո՛չ թէ անոնց մէջ գիտակցութեան (վիպապաշտ գիտակցութեան մը) բազմապատկումով, այլ՝ ճանաչողութեան (Wissen) հաստատումով: Փիլիսոփայութեան դերն է գաղափարները անուանակոչել, ինչպէս Ադամը կ'ընէր բնութեան համար...: Արուեստի գործերու մեկնաբանութեան դերը արարածի կեանքը գաղափարին մէջ ամփոփել է...: Մարդկային ամէն ճանաչողութիւն, եթէ կ'ուզէ որեւէ արդարացում գտնել, պէտք է առնէ մեկնաբանութեան ձեւը, ուրիշ ո՛չ մէկ ձեւ...»:

Կը խորհէի, որ վերջացուցած եմ: Բայց հարց մը եւս կայ եղեր, մինչեւ հոս՝ ծածկուած, թերեւ քեզի համար բացայայտ, բայց իմ ուղեղս դանդաղ աշխատող տեսակէն է: Բոլոր ըսածներս վերջին հաշուով կարծես՝ տարբերութիւն մը կ'ենթադրեն ողջերուն եւ մեռածներուն միջեւ: Ողջերո՞ւն մասին կը գրեմ, թէ մեռածներո՞ւն մասին: Անմիջակա՞ն գրականութիւնը քննարկումի առիթ կը դարձնեմ, թէ մօտիկ կամ հեռաւոր անցեա՞լը վերլուծումի առարկայ կ'ընեմ: Բայց տե՛ս: Անցեալը, հեռաւոր կամ մօտակայ, մեկնաբանութեամբ վերստեղծելը ամենասովորական արարքն է, ինչ որ ալ ըլլան գործադրուած միջոցներն ու մեթոտները: Եւ միեւնոյն ժամանակ՝ ամենէն անսովորը: Այդ արարքով է, որ ներ-

կան կը պատրաստուի, կը մտածուի, մեր սեփականութիւնն ու մեր աշխարհը կը դառնայ: Եթէ այս է քննադատական ժեսթը, կոշումը, ուրեմն՝ ներկային ստեղծումը, ներկային մէջ տեղ գրաւելու մեր կարողութիւնը էութեամբ՝ քննադատական են: Ո՛չ միայն քննադատական պարտք մը ու պարտականութիւն մը ունի ուրեմն ամէն սերունդ, այլ Քննադատութիւնը (կը պահեմ գլխազրումը) կեդրոնական մարզն է մտածումին, իմացականութեան:

Բայց այն ատեն՝ ի՞նչ նշանակութիւն պէտք է ընծայել եւ վերագրել անմիջականի նկատառումին: Ունի՞ արդեօք նոյնանման պաշտօն: Այո՛ եւ ո՛չ, ընդհանրապէս՝ ո՛չ: Եւ սակայն ժամանակակիցներուն հետ երկխօսութիւնը անխուսափելի է: Բուն հարցը հո՞ս է: Այնքան ատեն, որ իրարմէ չենք զատորոշած քննադատութեան այս երկու տեսակները, դատապարտուած ենք թիւրմբռնուած յանկերգներու կրկնութեան: Բայց մէյ մը որ այս զատորոշումի հեռաւոր գաղափարն իսկ զգացնէ իր գոյութիւնը, այն ատեն՝ քննադատութեան մասին բոլոր հարցումները պարապին մէջ դարձող անիւներու կը նմանին: Կայ՛ անցեալը վերստեղծող մեկնաբանական քննադատութիւնը իբրեւ հրամայական: Ներկայով զբաղիլը անոր կողքին՝ խաղ մըն է պարզապէս, կոյր սիրահարներու խարխափող սիրաբանութիւն մը, կամ թատերական մենամարտիկներու կատակերգութիւն մը: Անմիջականին անգրադարձողը կարծիք կը յայտնէ, լուսարձակումներով՝ անուն մը կը շողացնէ պահ մը: Իր հասկցած ու սիրած գրականութեան դատը կը պաշտպանէ երբեմն: Առ առաւելն՝ անորոշ ապագայ մը կը պատրաստէ: Կը հասկնամ, որ քու հարցումներով դիտարկուածը այս տեսակի քննադատութիւնն է, գրախօսող, թատերախօսող, ֆիլմախօսող քննադատութիւնը: Վերջին հաշուով՝ բարեխօսող: Պարզաբանող: Կախեալ «ստեղծագործ»էն, «ար-

ուեստագէտ»էն, իր աշխարհէն, իր կատարածէն, իր կարողութիւններէն: Պարկեշտութիւնը կը բաւէ այս պարագային: Եւ քիչ մըն ալ՝ խելք, զգացողութիւն ու կատարուածը ստանձնելու կամեցողութիւն:

Սանկ յետադարձ ակնարկով մը՝ ես չեմ խուսափած երբեք անմիջականին հետ շփուելէ: Քաջութիւն կ'ուզէր: Չեմ բացատրեր, թէ ինչու քաջութիւն կ'ուզէր: Քեզի կը ձգեմ: Չեմ խուսափած, այո, բայց քով քովի դրուած՝ իմ անմիջական քննադատութեան պատկանող ակնարկներս քանի՞ էջ պիտի լեցնէին: Չորս կամ հինգ անգամ այդպիսի բան մը ըրած եմ ընդամէնը: Ամբողջ կեանք մը անցաւ եւ ընդամէնը՝ չորս կամ հինգ անգամ: Դուք ատիկա քննադատութիւն կը կոչէք: Ես կը կոչեմ սիրողականութիւն: Գրած եմ օրինակ՝ Վահագն Գրիգորեանի կամ Զաւէն Պիպէտեանի մասին, Հայաստանի եւ Սփիւռքի լաւագոյն վիպագիրներէն, վերջին տասնամեակներուն: Գրած եմ Աբրահամ Ալիքեանին մասին: Յետո՞յ: Բոլորի պարագային՝ յայտնագործութիւն մըն էր ինծի համար, Ալիքեանի պարագային՝ մեծագոյն յայտնագործութիւնը: Գրած եմ այդ զգացումով: Իրենց մեծութենէն բան մը չէ փոխուած այդ գրածովս: Զարմանքս կ'արտայայտէի: Այդքան: Զուտ անձնական արարք: Յուսահատ արարք: Անմիջական քննադատութիւնը յուսահատութեան մարզանքն է: Գրականութիւնը փրկելու ձեւ մը նաեւ:

Հոս է, եւ միայն հոս, որ կրնաս հետս վիճիլ: Եթէ կայ այս կամ այն գրողի գործին ընդմէջէն՝ գրականութիւնը (եւ ոչ թէ գրականը) փրկելու հարց մը, այն ատեն թերեւս ողջերու եւ մեռեալներու միջեւ զատորոշումս այնքան ալ դիպուկ չէ: Թերեւս: Երկու պարագաներուն՝ երկխօսութիւն մը: Երկու պարագաներուն՝ հանրային տարածքի մը պարզորոշումն ու «բացում»ը: Երկու պարագաներուն՝ ներկային ստեղծումը:

Բայց «գրականութիւն»ը բառ մըն է միայն: Այդ բառին ետեւն է, որ կը սկսի փնտռտուքը: Ուրեմն ամփոփեմ: Ներկային հետ անխուսափելի վիճարկումը կարելի՞ է մտածել եւ գործադրել Վալթէր Պէնիամինի իմաստով հասկցուած մեկնաբանական իմացականութեան ստորոգութիւններով եւ նպատակներով: Եթէ ոչ, ինչո՞ւ: Եթէ այո, ինչպէ՞ս: Ահա-լասիկ քեզի հետաքրքրական հարցումներ:

Որմէ ետք՝ կը մնայ միայն Նոր Տարին շնորհաւորել, թէ-եւ յապաղումով, բայց այս նամակը կրնաս երեւակայել՝ բա-ւական ժամանակ խլեց ինձմէ: Ուրեմն՝ ներելի եմ:

Մարկ Նշանեան

Նոր Եորկ, Գոլումպիա Համալսարան,
3 - 12 Յունուար, յամի Տեառն 2000

ԱՌԱՆՑ ԽՈՐԱԳՐԻ

Սիրելի պրն. Մ. Նշանեան,

– անտեղի՝ տեղ չունեցող ու իմաստ չբացող միջամտութիւն, որ կը կարդանք յաճախ գիրքերու մասին, անոնց ոչ մէկ մասէն մեկնած, մեկնախօսած:

– «Հրաշք» բառը, Ալիքեանին կամ Ճինպաշեանին առթիւ արձանագրուած, պատահական չէ: Ճինպաշեանին լեզուին առընչութեամբ եւ Ալիքեանին գործին ամբողջութիւնը նկատի առած: Հիացման արտայայտութիւն, զեղուն: Հիացման խօսքը վերջնագոյնն է: Անկէ անդինը չկայ: Անիկա կը պատէ, պատ (ին) կը դարձնէ խօսքը, զոր պէտք է ըսել, սքանչացումէն առաջ եւ վեր, անկէ ի վեր: Երբ հիացումը կայ, չկայ խօսքը: Երբ բանաստեղծութիւնը կայ, հիացումը անկարող է: Ան կը կորսուի, պէտք է կորսուի կամ մտնէ առաջինին մէջ, մաղումով:

Հմայիչին ներգործութեան հարցն է, որ հիացումով կը դիմակալուի:

– Բառերուն եւ խօսքի իմաստներուն մէջ ուրիշ իմաստներ տեսնելու արարքը, այլատեսիլը: Վերջինները անծայր իմաստներ են, աղբիւր իմաստութեան: Տեսնուած իմաստը փնտռուած իմաստն է, որ անդին դնելու գործողութեան մէջէն անցում մըն է: Այս անցումը թարգմանութեան տեսակ մըն է: Շարականագիրը Ս. Գրոց մեր թարգմանիչները «անեղին իմաստները զարդարողներ» կը կոչէ: Իրմէ փոխ կ'առնեմ իմաստներու զարդարումը: Կ'ենթադրեմ, որ ինք թարգմանելուն իբր հասարակ հոմանիշ չի գործածեր զար-

դարելը: Անոնք նախ գիրը գտան («հաստատելով յերկրի զգիր կենդանի»), նպատակ ունենալով «նոր Իսրայէլի հօտը հովուել»: Ու այդ գիրով թարգմանեցին, զարդարեցին Աստուծոյ՝ անեղին իմաստները: Կարելի է թէ՛ թարգմանելը իբրեւ զարդարել (սազել, շտկել, կոկել) առնել, թէ՛ ալ զարդարելուն իբրեւ մէկ մաս միայն թարգմանելու արարքը տեսնել կամ ալ երկուքը իրարմով առնել, իրարու մէջ դնել: Բոլոր պարագաներուն ալ բարդ աշխատանքի մը հարցը կայ այստեղ, որ փնտռտուքն է, զարդարելու միջոցաւ, իմաստներուն:

– Ընդունելութիւն, ինքնընծայումէ առաջ: Ահա բան, որուն հարկին տակ կը մնայ «քննադատող» խօսքը, ի շարս այլ հարկերու: Ընկալել նախ եւ սահմանել զայն իւրացումէն հեռու:

– Այնքան կարելի է, որքան կարելին՝ է:

– Զեր մօտ՝ մտածումին գրգիռը: Կարեւոր եզրայանգումը տրամաբանող եզրայանգումը չէ, եզրայանգումը խնդրոյ առարկայ իսկ չէ, այլ՝ կայ յարատեւ գրգռումը մտքին բերելը, անոր աշխատելուն ու աշխատանքին անհրաժեշտութեան ածելը:

– Կը մէջբերեմ.

«Սփիւռքի մեծ գրականութեան իսկական ընկալումը պիտի կատարուի հո՛ն, հայրենի հողին վրայ: Տասը տարի պէտք եղաւ մինչեւ որ հասնիմ այդ գիտակցումին, որուն առջեւ ամբողջ էութեամբս՝ կ'ըմբոստանամ սակայն» («Շշուկներ Վահէ Օշականէն», «Հասկ» հայագիտական տարեգիրք, Զ. տարի, 1994, Անթիլիաս, էջ 137):

Ունիմ չըսելիք:

Կամ՝ ընկալումի իսկականութենէն շատ ասդին, մտայ-

նութենական փորձառութեան մը մասին կը մտածեմ (կարդալ նաեւ էջ 139ի Ձեր արտայայտածը, 1981ին Երեւանի մէջ հրատարակուած «Սփիւռքահայ Բանաստեղծութիւն» - Ուսանողի Գրադարան մատենաշար, Երեւանի համլի հրատ., կազմող՝ Վազգէն Գաբրիէլեան - ժողովածոյին՝ նոյն Օշականի գործին նկատմամբ ցուցաբերուած կեցուածքին առընչութեամբ. ժողովածոն «պարզապէս կ'անգիտանայ Վ. Օշականի անունը»):

- Գործը, կարդացուողը կը տիրէ կարդացողին, որ ունի իր պատկերաւորումները, մերձեցումները. արդ, իմինիս եւ միւսին հանդիպումը՝ տեղ մը, ուր կրնայ քննադատութիւնը ոտք դնել: Հանդիպում - սէր կամ կռիւ, ինչպէս կը գրէք. սիրոյ կռիւ կամ կռուի սէր:

- Մեկնագրողը հոն չէ ուր է գրողը:

- Հասկնալու դժուարութիւնը կը ստեղծէ անպէտքութեան առժամեայ սրբազան հանգամանք մը:

- Երբեմն ունիք խիզախ, յանդուգն (սրտաբո՞ւլի) յայտարարութիւններ, որոնք ունին ցնցելու ու ցնցուելու միտում (օրինակներ՝ «Շշուկներ...»ունն ներածականին աւարտը, որուն ակնարկեցի քիչ վեր. Վ. Գրիգորեանի նուիրուած «Հանդիպում»ին («Գարուն» ամսագիր, Մայիս 1999, էջ 22-29) աւարտը, ուր անոր բանաստեղծութիւնը կը հռչակուի «նոր» սկսող, «նոփ-նոր»): Յնցումներու կարիք ունեցող շրջապատի մէջ «կ'ապրի» մեր գրածը:

- Այս գրութիւնը ուղղուած չէ Ձեզի: Ուղղուած իսկ չէ. ուղիղ չէ ան: Ան կը ծռի (իր) ամէն ուղղութեամբ:

- Մեկնաբանութիւնը տեղ մը կ'ըլլայ յօրինում իմաստներու, որոնք կը մեկնին աչքի առջեւ գտնուող գործէն: Դէպի ո՞ւր, յանգակէտը կարեւոր է:

- Լուրջի առնել «բոլոր» տպուածները: Արարք մը, որ միշտ դրական պտուղ չի տար:

- Չտպուածը պեղել, նշանակեցնել գործուածք մը, գիտնալ աշխատիլ անոր մեկնակէտերը, գետինը եւ շարժման ուժգնութիւնը:

- «Քննադատական խօսքին վերապահուած է [...] էական պաշտօն մը, թերեւս ամենէն էականը, անոր պարտականութիւնն է եղա՛ծ բայց չգրուած (ուրեմն՝ տակաւին չպատահած) ամբողջականութիւնը գրել: Գրել լրումին եզրը որ կը պակսի ամէն գործի մէջ» («Քննադատութիւնը եւ սրբագնութեան փորձընկալումը», «Կայք», գրականութեան տարեգիրք, 3, Փարիզ, 1993, էջ 73-74):

Իրարու եկող երկու գործողութեանց բերանը կը դնէք քննադատութիւնը. լրում, ամբողջացում եւ յաւելում, յաւելում. տեղ մը նաեւ՝ աւելցութեան, աւելորդաբանութիւն: Լրումը աւելի լարում մըն է գործին, դէպի մը, որ թերեւս նաեւ հակառակի լրումին, վախճանութեան իմանալի դաշտերուն: Լրում մը, իր բոլոր եզրերով, նաեւ սկիզբն է լրմանց անվախճան շարքի մը: Լուսարկումի գործ մը կայ քննադատութեան մէջ, որ լրումը կը վերցնէ:

- Տրուած խօսք մըն է մեկնաբանութիւնը ու չ՛ունենար լի պատկանելիութիւն: Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար դիմուածք կոչել զայն, որուն մէջ կայ նաեւ դէմ դրուածի իրականութիւն մը, զոր պէտք չէ շփոթել ընդդիմականացածի մը հետ: Խօսք մը, տրուած, դիմուած, դէմ եղած, դէմք մը տուող:

- Քննադատութիւնը ձեռք առնէր մեր մէջ չեմ ըսեր պաշտօն, ըլլալու եղանակ ու կոչում, այլ, նուազագոյնս՝ պաշտօնականութիւն մը, ոչ տօնական լրջութիւն, պատահականութենէ դուրս գալով, ընդգծուելով:

- Ըմբռնելէ առաջ եւ ըմբռնելու համար աշխատիլ: Բայց չկայ ըմբռնում: Կան ըմբռնողականութիւններ:

- Ոչ թէ բացատրել, ի բաց դնել, ուրիշին համար, այլ դէպի ներս ղրկել (հակառակ ուղղութեամբ), այսինքն ըսել ինքն իրեն, այն ծանրութեամբ, որով հրաշքով մը համրը խօսելու անցնէր, ըսելը կարելի դառնար: Ելման եղանակը եւ անկէ դուրս:

- Աղօտ յիշողութիւն-տպաւորութիւն մը ունիմ Ինտրայի մէկ անդրադարձէն՝ Շիրվանզադէի «Գործակատարի Յիշատակարանից» պատմուածքին մասին, վերջնոյս յօբելեանին առթիւ կազմուած հատորին մէջ հրատարակուած: Երեւոյթ մը, ուր քննադատութիւն-մօտեցում-մեկնումը վեր կը մնայ երկէն, երբ խօսքին ուժը ոչ թէ կը տկարանայ կամ կը կորսուի, այլ ընթացքի, հայեացքի շեղման մը կ'ենթարկուի: Հոն ի գուր չէ ան, թէեւ ի գուր կրնայ երեւիլ: Երկէն աւելին կը դնէ երկին ուսերուն, ու վերջինս կը կքի անոր տակ, կը ճանչնայ կքումը: Կքումն է որ կ'երեւի, կը դառնայ երեւոյթ: Արդի ժամանակներուն ալ կը հանդիպինք նման մօտեցումներու:

- «[...] զոհագործական հիմնադրումին հաւասարելու կամեցողութիւնը էատարրը կը դառնայ «Մեհեան»ի սերունդին մօտ գրականութեան եւ արուեստին: Այդ է, որ մեծագոյն զարմանքով կը լեցնէ մեզ: Ուրիշ բան ըրած չունինք հոս, եթէ ոչ էջէ էջ՝ մեր զարմանքին ընթացք տալ:» («Գրական Կանգնումը», «ԿԱՄ» վերլուծական հանդէս, թիւ 3-4, Փարիզ-Պոսթըն-Թորոնթօ, Դեկտ. 1986, էջ 214):

Զարմանքը: Հոս ծնունդ կու տայ էջէ էջ նետուող, լայնցող ուշադրութեան, որուն կեդրոնն է «Մեհեան»ի սերունդին կեցուածքը, տրուածքը արուեստին հանդէպ: Արուեստին, որ վախճանին՝ վերջաւորութեան մէջ կը սկսի: Ստեղծիչ

է զարմանքը, տոկուն: Հիացք չէ ան: Կը հարցադրէ, կը հարցաբանէ (նոյն, էջ 248): Ան սկիզբ է, հիացքը՝ աւարտ: Զարմանքը կը բանայ, հիացքը կը փակէ շրջանակ մը:

– Հասկնալու գործողութիւնը հասկնալ ուզողին ինքնութենէն մեկնող արարք մըն է. Հայտէկըր պիտի ըսէր՝ իր աշխարհէն: Այս մեկնող արարքը (որ միաժամանակ մեկնաբանող է) ինքնութիւնը ունի իբր մեկնակէտ, կենսագրութիւնը ինքնութեան: Ուրեմն, ամէն մեկնութիւն է նաեւ կենսագրական մէկ տարրը մեկնող-մեկնաբանողին եւ ատով՝ կենսական, քանի մը իմաստով: Երբեմն կրնայ պատահիլ, որ ինքնութեան մէջ եղող ինքը միայն ինքզինք տեսնէ մեկնութեան մէջ, գտնէ ինքզինք ու դառնայ յանգակէտ, հանքակէտ դառնալու փոխարէն: Ան ինքզինք կը կարգայ մեկնութեան մէջ: Կը խորհի մժամանակակից հայ քննադատի մը, կամ, ըսենք, քննադատական փորձ կատարողի մը մասին, որ նուիրուած սրբազան ինքնայանձնումի մը, կարգացուող հեղինակին կազմած խօսքի կաղապարները անգիտակցաբար (°) կ'իւրացնէ եւ այդ իւրացման մէջ իր դիրքը կը մոռնայ, կը խօսի տուեալ գործին իբրեւ մէկ ձայնը: Գործին խօսելու փոխարէն, կը խօսի գործին մէջէն: Գաղտնիք չէ, որ իւրաքանչիւր քննադատ, վերլուծող կը կարգայ, կը տեսնէ, կը բռնէ ու վեր կ'առնէ երկի մը մէջ այն, ինչ որ իր նախընտրութիւնն է, տեսակ մը արդէն իր «սեփականութիւնը», որ իրեն կ'ուղղուի, զինք կը փնտռէ գրական երկին մէջէն: Վտանգը, կ'երեւի, գրական երկին հայելիի վերածուելուն մէջն է ու այս վերածուելու արարքը թերեւս երբեմն կը գտնուի քննադատին հակակշռին տակ, որ կրնայ նաեւ հայելին փշրել:

– Որովհետեւ որեւէ գրութիւն չէ մէկ եւ միակ գոյութիւն, այլ միշտ բաղկացութիւն մը միայն, տեսանելի, գրելի եւ անլեզու ընկալելի տարրերու, կ'ուզեմ մասնատ գրել

այստեղ, ճիշդ որպէսզի չմասնատեմ զայն իւրաքանչիւր գրութենական բաժնի անգրութիւն մասէն, ենթադրեալէն ու ենթադրելիէն: Այսինքն զայն ձգեմ մուծումներու:

– Տարօրինակ այն, որ հասցէիս շուղուած նամակի մը «պատասխանատուն» եմ: Մեծ նշանակութիւն չունի: Հարցումները պատրաստած ենք Մարուշին հետ միասին ու ունիմ այս գրութեան մասին իր հաւանութիւնը: Ասկէ անկախ ալ, սակայն, այս գրութիւնը ուղղուած ըլլալ մը չէ որ իբրեւ հարց սեղանի վրայ կը դնէ: Անոր նպատակներէն է Ձեր արծարծած հարցերէն ոմանց հետ աշխատիլ: Ուրեմն, այդ գործին նուիրուած է ան, անոր կ'ուղղէ իր նայուածքը:

– Երբեմն հարցումներ կան, որոնք ուրիշ, չհարցուած տեղեր կ'առաջնորդեն: Ասիկա կրնայ իբրեւ խուսափումի կերպ մը, սակայն նաեւ նիւթի ընդարձակում մը հասկցուիլ, գուգահեռներու կամ խորացումներու շնորհիւ բացուած: Ուրախ եմ որ այս ընդարձակումը կը կարգամ Ձեր նամակին մէջ որոշ տեղեր:

– «Մեր ճակատագիրը կնքուած է, սիրելի Մարուշ: Քանի մը հրախաղութիւններ եւ հրավառութիւններ եւս, ու պիտի դիմենք վիժած մշակոյթներու եւ անպէտ կեանքերու հասարակաց փոսը» (վերի նամակը): Մէջբերումը չեմ առանձնացներ իր շրջագծէն: Կրնանք նախորդ նախադասութիւնները միասին կարդալ:

Յուսահատութիւնը, իր իրական, լուած կամ հոետորական տեսակներուն մէջ, կու գայ ընդհանրացումներէ, ընդհանրութիւններ տեսնելէն: Մասնաւորն է փրկարարը: Մասնաւորը կը գրուի: Գրելը համագոր է, այստեղ, լուրջի առնելուն: Անխօս անցնիլ ու խօսքը ընդհանրացումին տալ՝ չէ կալուածը վաւերական յուսահատութեան: Յետոյ, ուրիշ անկիւնէ մը, յուսահատութիւնը վիճակ մը չէ: Վերջին իսկութիւնն է ան, ոչ «Մեհեան»ական վախճանին, անշուշտ,

ո՛ւր կայ, կը սկսի, կը գործէ արուեստը: Այստեղ վերջը յոյսին վերջն է, այնքա՛ն անիրական, որովհետեւ յոյսը կարելի չէ անձնականացնել, մանաւանդ երբ խօսքը մշակոյթին կը վերաբերի: Մշակոյթը ինք կը յուսայ:

Յուսահատութիւնը ամենատես չէ:

Յուսահատութեան դէմ կ'աշխատին աեւ կարելիութեանց անսահմանութիւնը:

Կարելիութեանց փնտռտուքով չէ՞ որ Մ. Ֆուքօ կը բացատրէ նաեւ միասեռականութիւնը, իբրեւ մեզի անծանօթ հաճոյից գիւտ:

- «Ամէն ինչ՝ գողօնի հանգամանքով: Կ'առնենք ինչ որ անհրաժեշտ է, վերապրելու համար, հո՛ն ուր կը գտնենք զայն: Մեզի չէ տրուած, հետեւաբար՝ կը գողնանք» (վերի նամակը):

Գողութիւնը համազօր է գտնելուն, նշմարելուն, այստեղ, հասկնալիօրէն: Նշմարել այն ինչ որ գործի կու գայ: Գողնալը պիտի ուզէի միաժամանակ իբրեւ ուրիշէն գողցուիլ տեսնել, ներառուիլ ուրիշէն, քանի որ գողութեան ապրանքը կրնայ մեզ գողնալ: Ո՞վ կ'առնէ, կը գողնայ, այսինքն կ'առնուի, կը գողցուի: Ո՞վ-էն աւելի կարելորը գողութեան արարքն է, որ հանդիպում է անկասկած, տեղ մը թերեւս նաեւ՝ առուտուր:

Գողութիւնը, պատկանելիութիւնը, փոխանցումը, ներթափանցումը, անցքը տարբեր երեսներն են, մօտեցման տարբեր կերպերը ձգտումի մը, ձգուելու մը հոլովոյթին: Այս ձգում-ձգտումը կը սկսի «արեւմուտք» մուտքով, այսինքն մ(ու)տքի փորձարկման աշխատանքով:

Անցնիլը կապ ունի անցք դառնալուն հետ: Անցքը դեռ մուտք մը չէ, հաւանաբար երբեք չըլլայ: Ան գողութիւնն է:

Գողութիւնը կը համապատասխանեցնեմ նաեւ գերմա-

ներէն Auslese-ին (ընտրութիւն, գատորոշում, պիտի ըսէի՝ քաղ, հունձք)։ Համապատասխան բային (auslesen) մէջ կայ նաեւ «կարդալ» բայը (lesen) եւ եթէ քիչ մը բռնագբօսիկ արտայայտութեան մը դիմեմ, քաղելը պիտի «թարգմանեմ» իբրեւ արտակարգալ։ Դէպի դուրս ուղղութիւնը գողութեան ուղղութիւնը կը նշէ։ Կարելի չէ ինքն իրմէ գողնալ։ Ինչ որ կը գողնամ, կը նշանակէ իմս չէ(ր), սակայն ճիշդ իմս ըլլալուն մէջ է(ր)։ Գողութիւնը շարժուն վիճակ մըն է։ Բացաւորութիւն մը։ Բայց ինչ որ չէ ան՝ ահաւասիկ. կու տալ մը։ Կու տալուն մէջ առնելը, գողնալը չկան։ Որով գողութիւնը ներառնում մը չէ։ Գողութեան ապրանքը կը մնայ մեր շրջապատին մէջ տեղ մը. մեր արիւնէն ներս կ'անցնի՞։ Ահա հարցում մը։ Հարցումին պիտի չուզենք պատասխանել. պատասխանը արեան քննութեան հարց է։

Գողութիւն մըն ալ կայ, որ շատ գաղտնի է (ուրեմն միւսը կամ միւսները բացայայտ ու յայտարարուած են) եւ կը կարօտի իբրեւ մեկնաբանութեան հարց դրուելու։ Երբեմն կը կարդանք տողեր, միտքեր, ոչ իբրեւ մէջբերում՝ առանց հեղինակին անուան նշումին, որոնք ճիշդ ու ճիշդ կը գտնուին ուրիշ, եւրոպացի հեղինակներուն մօտ։ Խօսքը գիտակցուած արարքի մը՝ բանագողութեան մասին չէ։ Այստեղ հարցը դարձեալ անցքի, անցքային գողութեան կը վերաբերի։ Շատ գաղտնի է այս, անշուշտ իր լաւագոյն ձեւին մէջ, ու ասոր թելերուն գիտով ու լուծումով պիտի հասնինք վերը ըսուած արեան քննութեան։

Գողութիւնը Սփիւռքի յղացքով կը սկսի։ Առանց Սփիւռքի չկայ գողութիւն։ Սփիւռքը գողութիւն կը ստեղծէ։

Զեր «Շահան Շահնուր եւ հազարամեակներու զաւեշտը» («Ահեկան», 1970, թիւ 2), «Արդիական հարցեր, բացայայտ հարցումներ» («Յառաջ» օրաթերթ, Հոկտ. 22 – Նոյ. 7 1986), «Գունաթափում եւ ապականութիւն Յարութիւն Պէրպէրեա-

նի բանաստեղծութեան մէջ» («Հորիզոն»ի Գրական Յաւելւած, Մայիս 1996), «Մեր փայլուն ապագան» («Հորիզոն»ի Գրական Յաւելւած, Յունիս 1997) եւ թերեւս այլ գրութիւնները կ'անդրադառնան գողութեան հարցին, իբրեւ անցք միայն: Անցքին կապուած Սփիւռքի դերը նշելու համար կ'ընեմ միայն մէջբերում մը այստեղ յիշուած վերջին գրութենէն. «[...] հայութեան ապագան Սփիւռքի մէջ միայն պիտի որոշուի: Այո՛, Սփիւռքի մէջ» (անդ, էջ 4): Սփիւռքը, ինչպէս նաեւ նոյն գրութեան մէջ աւելի ուշ դրուած «Ծայրագոյն Արեւմուտքը» կը խորհրդանշեն արեւմտականացում մը հայութեան, ոչ իբրեւ ժողովուրդ, այլ իբրեւ մտածում, հայութեան մտածում. ոչ կապկում, այլ սովորում: Սփիւռքը ցրուած վայրերը չէ միայն, այլ այն մնայուն կարելիութիւնը, ո՛ր ալ ըլլայ ան, որ ինքզինք աշխարհին կրնայ բանալ, արտաքին ըլլալ:

– Հաւասարեցումը՝ քննադատութեան, թարգմանութեան, բանաստեղծութեան, իբրեւ ուրիշին ընկալումը պատճառող, կազմակերպող, գողութիւնը կառավարող:

– Գրականագիտութիւն եզրը դարձած է տարագ մը արդէն: Քանի ան օգտագործուած է առաւելաբար հայաստանցիներուն կողմէ եւ իրենց կատարածին համար իբրեւ բնորոշում՝ ատկէ, անշուշտ, վերապահութիւն մը ապահովաբար արդարանալի է: Սակայն երբ գիտութիւնը, իր բոլոր առարկայականութիւններով հանդերձ, իբրեւ իմացք, աշխատելու անբացարձակելի օրէնք, մեթոտային ցանց, պատճառաբանման ու հարցադրման ոլորտ հասկնանք, երբ ասոնք գրականութիւնը խնդրոյ առարկայ ունենան՝ կրնայ յառաջ դրուիլ գրականի գիտութիւնը, իմացքը, հասկցումը, որ կայ թէ՛ ամրափակ «գրականագիտութեան», թէ՛ գրական քննադատութեան, թէ՛ ալ ֆրանսական «ընթերցում» յղացքներուն մէջ: Ատեն մը՝ ուր / երբ ոչ թէ դառնանք

«գիտուն», այլ ճանչնանք գիտութիւն, ընդդէմ մեր անպատրաստական էութեան:

Երբ կ'ուզեմ գիտութիւնը իբրեւ գիտակցութիւն այստեղ պրկել, նախագիծ մը, մեկնողական ծրագիր մը չէ որ կը դնեմ, որովհետեւ առանց փորձարկումի նախագիծը իմաստէն կը կորսնցնէ ինքնաբերաբար շատ բան, այլ՝ մեկնողական գիտակցութեան երես մը:

Գիտութեամբ, գիտութեան մէջ «իսկութեան», բացարձակ առարկայականութեան մը հասնելու նպատակ մը ընդհանրապէս խնդրոյ առարկայ չեմ դարձներ: Հսել կ'ուզեմ օշականեան «գերագոյն իսկութիւնը», որուն հասնելու է քննադատը, շնորհիւ գրական գործի մը տարրերուն, «ազդակներու» թափանցումի եւ գումարումի աշխատանքին (տես Բ. Թաշեան, «Մայրիներու շուքին տակ», Յ. Օշականի 100-ամեակի հրատ. թիւ 2, Պէյրութ, 1983, էջ 127): Իսկութիւնը, այստեղ, կարելի է լաւագոյն պարագային՝ միայն փնտռել, կարելի չէ գտնել զայն:

– Գիտութիւնը նաեւ ու մանաւանդ պաշտօնն է դէտին. դիտութիւն է ան, հսկողութիւն մը: Ինչպէս ալ որ ըսուի / գրուի, այդ ըսուածք / գրուածքը օր մը կը մտնէ օրինաւորումի մը շրջագծէն ներս, որուն հիմա կու տամ գիտութիւն անունը: Կը գիտցուի թէ արուեստի արտայայտութիւնները չեն ցնդիր, կը մնան, կը կարգաւորուին, կը ստանան իրենց անունն ու անունները. ուրիշ հարց, եթէ մեր մօտ այս մեքենան ընդհանրապէս չ'աշխատցուիր, չ'աշխատիր:

Գրականութիւնը չէ «առարկայ» կամ «ենթակայ» գիտութեան (մը): Սակայն գործ ունի գիտական, մեթոտաբանական սահմանումի հետ: Խելքին ոչ թէ փշածին, այլ հասունցուցածին արդիւնքն է ան: Անշուշտ, կարելի է առարկել, կան տտիպ հասունացումներ: Ամբողջ հարցը կը կայանայ

տարբերութիւնները զգալուն, շփեւելուն մէջ. այս ալ կ'ընէ, մասամբ, գիտութիւնը: Կենթագրեմ, որ մեր անգիտութիւն գոյավիճակը, քիչ մը սին ինքնավստահութիւնը մեզ անդին նետած են գիտութեան ազնիւ նշանակութենէն: Անշուշտ մեղքին մեծագոյն բաժինը կ'երթայ կ'իյնայ Հայաստանի «գրականագիտութեան» հաստ վզին: Գիտութիւնը չէ բանտուած «սկզբունք»ի եւ «անդրդուելի օրէնք»ի մէջ, զանոնք առջեւ չի քշեր, այլ ներկայացումի եւ սիստեմի կարեւորութենէն կը խօսի, առանց այս բառերը դնելու անշարժելի բնութեանց մէջ:

Քննադատութիւնը յօրինագիտութիւն մըն է:

Այս գրութիւնը կարելի է կարդալ պարբերութեանց կարգը երբեմն առանց նկատի առնելու:

2003

Իշխան Զիֆթեան

ԿԱՐՃ ԼՈՒՐՆԵՐ

«ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐՈՒ ՁԵՌԱԳՐԵՐ (Մարթին Լուտերէն մինչեւ Սարա Քիրշ)», Ռէքլամ հրատ., հրատարակիչ՝ Եօխըն Մայրըր, Լայփցիկ, 1999, 235 էջ: – «Dichterhandschriften (von Martin Luther bis Sarah Kirsch)», Reclam, Leipzig, hers. von Jochen Meyer, 1999, S. 235

Այս մեծաչափ հատորը կը հրամցնէ գերմանագիր 100 հեղինակ-հեղինակուհիներու ձեռագիրերուն մոյշները (թիւով 102, լուսատիպ): 450 տարիներու բանաստեղծարձակագիրներ են հեղինակները (նկատի ունենալով, որ գերմ. Dichter կը նշանակէ ստեղծագործ-գրագէտ, ո՛չ միայն բանաստեղծ):

Նմոյշները կը ներկայացնեն փետրագիր արձանագրութենէ մինչեւ մեքենագրեալ ու վերասրբագրեալ արձանագրութիւն, տոհմածառէ մինչեւ ալպոմի էջ կամ յետին վաւերաթուղթ (օրինակ՝ դրամատան հաշուետետրի էջ), առաջին նօթագրութենէ մինչեւ մաքրագրուած ընդօրինակութիւն, բարեկամի կամ սիրականի գրուած նամակէ մինչեւ անբաղձալի պաշտօնակիցի գրուածը, տպարանի հետ ստորագրուած համաձայնագիրէ մինչեւ պաշտօնական որեւէ փաստաթուղթ:

Լուսատիպ էջը (յաճախ քանի մը էջ իւրաքանչիւր հեղինակէ) քառագոյն է եւ գրեթէ միշտ բնօրինակին մեծութեան չափով: Անոր կողքին կայ նաեւ կարճ փորձագրութիւն մը, որ կը բովանդակէ հեղինակին ու գրութեան առիթին մասին տեղեկութիւններ եւ յարակից ծանօթութիւններ:

Հատորին հրատարակիչը (ծն. 1941ին) վարիչն է Գերման Գրականութեան Արխիւի ձեռագրաց բաժանմունքին, Մարպախ-Նեգար (Deutsches Literaturarchiv, Marbach am Neckar):

Սոյն հատորը իր լուսատիպ նմոյշներով, «վայրի եւ ժամանակի սահմանները զանցելով, անցեալը կը դարձնէ ներկայ, հեռաւորը՝ մերձաւոր, մեռեալը՝ կենդանի»:

Քաղուած՝ Լայպցիկի Ռէքլամ տպարան-հրատարակչատան 1999-2000 թուականներու գրացուցակէն: – RECLAM Gesamtverzeichnis 1999/2000

Ի. Չ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՕՐ

(TAG DER POESIE)

1979ի Մարտ ամսուան վերջին շաբաթ օրը եղած է Պազէլի (Զուիցերիա) առաջին «Բանաստեղծութեան Օր»ը: Այդ թուականէն գոնէ մինչեւ 1985, նոյն օրը սոյն անուամբ հռչակուած է (տրամադրութեանս տակ եղող հատորը – տես՝ գրութեան ակարտին – տպուած է 1985ին, ինչ որ չի նշանակեր, թէ մինչեւ այսօր նոյն ականդութիւնը չէ շարունակուած):

Օրուան նպատակն է փողոցի անցորդներուն բանաստեղծութիւն եւ կարճ արձակ հրամցնել, փողոցներուն զետեղուած յատուկ տախտակներու վրայ եւ թերթիկներու միջոցաւ:

Առաջին օրը, քանի մը ժամուան մէջ կարելի եղած է Պազէլի մէջ աւելի քան 12.000 բանաստեղծական թերթիկ բաշխել, որոնցմէ հազիւ թէ մէկը գետին շարտուած է, ինչ որ սովորական երեւոյթ է այլ ծանուցաթղթիկներու պարագային: Անցորդներէն ոմանք յափշտակած են թերթիկները. ուրիշներ ընդօրինակութիւններ ըրած՝ տախտակներէն: Դպրոցներուն մէջ առաւելապէս բանաստեղծութիւն կարդացած են ուսուցիչները, շատ մը թերթեր, – որոնցմէ ոմանք իրենց գոյութեան ընթացքին երբեք բանաստեղծութիւն չեն տպած, – բանաստեղծութիւններ հրատարակած են ու ձայնասփիւռը բանաստեղծական ընթերցումներու կողքին, օրուան աշխատանքներուն մասին լուրեր հաղորդած է:

Այս օրուան նախաձեռնող՝ Մաթիաս Ենիի համար բացարձակապէս յստակ է, որ քանի մը տարի ետք բանաստեղծութիւնը «վերջնականապէս» դուրս պիտի դրուի իր քաղաքացիներու գիտակցութենէն: Մարդ անհատը առիթ պիտի չունենայ ինքզինք բանաստեղծութեան դէմ յանդի-

ման գտնելու, այնքան ատեն որ տեղեկատուական բազմատեսակ միջոցները իր կեանքը պիտի նախագծեն, իր կամքէն անկախ: Սակայն քաղաքական, ընկերային, գիտական նորութեանց բերած պայմանները, գումարած աշխարհի աղէտներուն ու պատերազմներուն, ինչպէս նաեւ բազմատեսակ ծանուցումներու տեղատարափին՝ անհրաժեշտ պիտի դարձնեն բանաստեղծութեան բնազանցական ծալքերուն մէջ խորացումը, ի խնդիր մարդավայել կեանքի մը: Բանաստեղծութիւնն ու արձակը պէտք է միապաղաղ ու մեքենականացած մտածելակերպը ընդմիջեն: «Բանաստեղծութեան Օր»ը պէտք է ամէն տարի յիշեցնէ, թէ աշխարհը չի բաղկանար միմիայն վերոյիշեալ «չոր ու ցամաք» տուեալներէն, այլ նաեւ բանաստեղծութենէ:

Բանաստեղծութեան նկատմամբ գոյութիւն ունեցող կարկամումի զգացումը, որ զայն սխալ կերպով կը թարգմանէ իբր աշխարհին անհաղորդ երեւոյթ մը, պէտք է «Բանաստեղծութեան Օր»ուան շնորհիւ վերնայ, երբ մարդիկ, յանկարծ, ծանուցատախտակներուն վրայ գտնուող բանաստեղծական կտորներու դէմ յանդիման գտնուին: Այդ օր, բանաստեղծութիւնը կարծէք փողոցին մէջ է որ գոյութեան կու գայ եւ ոչ՝ «խուլ խուց»ի մը: Երբ բանաստեղծներ անձամբ կը բաժնեն թերթիկները, կրնան անմիջական կապի մէջ մտնել անցորդներուն հետ: Թերեւս ասիկա միակ առիթն է, որ հեղինակը ընթերցողին դիմէ, եւ ոչ՝ հակառակը:

«Բանաստեղծութեան Օր»ը պէտք չէ առեւտրական օր մը ըլլայ: Ոչինչ պէտք է ծախուի, այլ պարզապէս տրամադրուի անցորդներուն: Բանաստեղծութեան տարածման այս ձեւը կրնայ իւրաքանչիւր գիւղի, քաղաքի կամ երկրի մէջ իրականութիւն դառնալ:

Ոչ ոք պէտք է հաստատէ, թէ «վայրենացած», մասնագիտացած ու մեքենականացած այս աշխարհին մէջ բանաստեղծութիւնը տեղ չունի: Առանց չափազանցութեան՝ անի-

կա կեանքի անհրաժեշտութիւն մըն է ու պիտի դառնայ, ընդհանուր իմաստով մը, որովհետեւ քանի մը տարի ետք ծայր պիտի առնէ ամբողջապէս ելեկտրականօրէն ղեկավարուող ժամանակաշրջան մը եւ ոչ ոք պիտի կարենայ ինքզինք պաշտպանել ամէն տեսակի հսկողութեան ու հակակշռի կատարեալ դրութիւններէն:

«Բանաստեղծութեան Օր»ը, բանաստեղծները պիտի յիշեցնեն թէ ամբողջական ազատութիւն մը տակաւին գոյութիւն ունի՝ հոգիի ազատութիւնը: Այս ազատութիւնը պիտի յիշեցուի ամէն տարի, ամէն անգամ՝ նորովի:

Ազատ թարգմանութեամբ քաղուած՝ «ԲՈՒՈՐԸ - Եւ տակաւին շատ աւելի, բանաստեղծական ԱԲԳը» հատորէն, որուն ենթախորագիրն է՝ «80ական թուականներու հատընտիր-ցանկ»: Հրատարակիչ՝ Կ. Ե. Լիշքա, Պէնթէլի հրատ., 1985, Պերն, էջ 128: - «ALLES - und noch viel mehr. Das poetische ABC. Die Katalog – Anthologie der 80er Jahre», hrsg. von G. J. Lischka, Benteli, 1985, Bern, S. 128

Ի. Զ.

SUBDREAM – The Vienna Journal of English-language Poetry անունով բանաստեղծութեան նուիրուած այս կիսամեայ հանդէսը սկսած է լոյս տեսնել 1998ին:

Թերթը կը պարունակէ գերմաներէնէ, սպաներէնէ եւ հունգարերէնէ եղած թարգմանութիւններ, անգլերէն քերթուածներու կողքին:

Հանդէսին նեցուկ է Աւստրիոյ federal chancelloryի գրականութեան բաժանմունքը եւ կը հրատարակուի Labyrinth հրատարակչութեան կողմէ:

Զեռքերու մէջ է առաջին հատորին երկրորդ համարը (vol. 1, No 2 winter 1998/99), որ նուիրուած է էլըն Կինզպըրկի եւ ունի հարցազրոյց մը Կինզպըրկի ընկերներէն եւ անոր հետեւորդ բանաստեղծներէն էտ Սէնտըրզի հետ:

Խմբագիրներն են Քարին Քամինքըր եւ Փիթըր Ուոֆ, որոնք իրենց խօսքին մէջ կ'ըսեն.

«Subdreamը տարբեր տեղերէ, տարբեր մշակոյթներէ եւ տարբեր լեզուներէ ծնունդ կ'առնէ... կը հետեւի կարմիր գիծին եւ քանի մը խոստումներ կը յարգէ՝ ներկայացնել տեսողական քերթողութիւն, կատարողական քերթողութիւն, փոքրամասնութեան քերթողութիւն եւ թարգմանական քերթողութիւն, «Լափիւրինթոս» խումբին քերթողութիւնը, հարցազրոյցներ...»

«Կատարողական քերթողութիւն (ինչպէս Ճիւլի Փէթընի պատրաստած գիրերու ապուրը կամ կուսթեմալացի բանաստեղծ Ումպէրթօ Աք'ապալի թոշուններու ձայները) հրատարակելու նպատակն է քաջալերել քերթուածներու բարձրաձայն ընթերցումը»:

Հանդէսը նկարագարուած է յատկապէս պատրաստուած գործերով:

Մ. Ե.

PBS Poetry Book Society-ն 1953ին, Թ. Ս. էլիըթի կողմէ հիմնուած, կը շարունակէ իր գործունէութիւնը, որուն արտայայտութիւններէն մէկն է եռամսեայ «Տեղեկագիր»ը (Bulletin), շատ փոքր ծաւալի թերթ մը, ուր կարելի է նոր գիրքերու անուններ, հակիրճ գրախօսականներ եւ գրական ծանուցումներ գտնել:

«1999 Ամառ» համարը հանդէսին 181րդ թիւն է, եւ կը ներկայացնէ, ինչպէս իւրաքանչիւր համար, նախընտրութիւն մը՝ Մայքըլ Հօֆման բանաստեղծը եւ իր նորագոյն քերթողագիրքը՝ «Մօտաւորապէս Ոչմէկտեղ» «Approximately Nowhere»:

Այս տեղեկատուն ձրի կը ղրկուի PBSի անդամներուն, իսկ անդամագրութիւնը պայմանաւոր է տարեկան որոշ վճարումով: Անշուշտ ունի համացանցի եւ իմակի հասցէ:

Գործնական ուղեցոյց մը բոլոր անոնց, որոնք կ'ուզեն ծանօթանալ անգլերէնով հրատարակուած բանաստեղծական նոր գիրքերու, ընտրութիւններ ընել եւ ինչո՞ւ չէ, նաեւ գնել:

Մ. Ե.

«ՔԵՐԹՈՒԱԾ» (ԱԼ ՔԱՍԻՏԷ)

Ինչո՞ւ «Քերթուած»:

Արդեօ՞ք անոր համար, որ կ'ապրինք քերթողութենէ պարպուած ժամանակի մը մէջ, երբ քերթողութիւնը անկարող դարձած է ազգ մը եւ հայրենիք մը շարժելու, կամ՝ դատ մը արծարծելու:

Այս հարցերուն է, որ կու գայ պատասխանել արաբ արդիական գրող Նուրի էլ Ճարրահի, խմբագիրը քերթողութեան նուիրուած այս եռամսեայ հանդէսին, որուն առաջին թիւը լոյս տեսած է Գահիրէ, 1999ի աշնան:

Խմբագիրը կը գրէ. «Այնպիսի ժամանակներու հասած ենք, երբ արաբական արդի քերթողութիւնը զանազան ոճերու եւ ձեւերու ամբողջութիւն մը եղած է: Սպասելի է, որ մտաւորականներն ու գրողները մտածեն որոշ դասակարգումներու մասին, որովհետեւ դէմ յանդիման կը գտնուինք քերթողական ամբողջ համակարգի մը, եւ ոչ՝ բանաստեղծական տողերու: Որովհետեւ «Քերթուած»ը անունն է գրական ազատ բեմի մը, որ կը հովանաւորէ եւ կը տարածէ բանաստեղծութիւնը»:

Նուրի էլ Ճարրահի կ'ըսէ, թէ այս հանդէսը անհրաժեշտութենէ մըն է, որ ծնունդ կ'առնէ, որովհետեւ «արաբական ամբողջ մամուլը որոշ անփութութեամբ եւ դիւրահաւանութեամբ քերթուածներ կը հրատարակէ: Սպասելի էր, որ պատկան կողմերը աւելի խիստ մօտեցում ցուցաբերէին եւ չհրատարակուէր քիչ լաւին կողքին, մեծ թիւ մը վատորակ քերթուածներու»:

Մամուլը, ըստ Ճարրահի, իր արագ ռիթմով, «գերեզ-

մանափոսի պէս բան մըն է, որ երբեք մեռելներ ետ չի տար»
(արաբական առած՝ «Ճապպանէ մա պըթրըտ մայջէթ»):

«Քերթուած» հանդէսը նուիրուած է արաբական բանաստեղծութեան, իր բոլոր ձեւերով՝ արձակ, ազատ, սպիտակ եւ այլն: Առաջին թիւը արաբական 14 երկիրներէ բանաստեղծներու գործեր կը պարունակէ: Այս բազմազանութիւնը յստակ նպատակ մը կը հետապնդէ՝ շեշտել արաբական մշակոյթին եւ գրականութեան միասնականութիւնը, ինչպէս կը նշէ խմբագիրը, եւ կ'աւելցնէ, որ հանդէսը ուղղուած է ընթերցողներու փոքրամասնութեան մը, որ կարողութիւնը ունի հոգ տանելու արաբական արդի բանաստեղծութեան: Այլ խօսքով՝ Ճարրահ կ'ընդունի, որ բանաստեղծութիւնը ընտրանիի մը վերապահուած «գործ» է: Արաբական դասական քերթողութեան տիտաններէն՝ Մութանապպիի սիրուած բայց բարդ բանաստեղծութիւնը քիչեր են որ կը հասկնան:

«Ես անոնցմէ եմ,- կ'ըսէ Ճարրահ,- որոնք կ'ընդունին թէ արաբական դասական բանաստեղծութիւնը բարդ է եւ դժուար: Պէտք է յարգել այդ դժուարութիւնը, որովհետեւ ան մեզ խորացումի կը մղէ, քերթողական գեղագիտութեան մասնակից դարձնելու կողքին»:

«Քերթուած»ը անհատական ձեռնարկ մըն է, ամբողջութեամբ յղացուած խմբագիրին կողմէ, եւ իրագործուած անոր նիւթականով:

Մ. Ե.

ՀԱԶԱՐԷՆ ԵՐԿՈՒՔԸ

Ֆրանքոֆոնի մէջ 18-23 Հոկտեմբեր 2000ին տեղի ունեցաւ Գիրքի 52րդ միջազգային ցուցահանդէս-վաճառքը, որու մէկ ծանուցաթուղթէն կ'իմանանք, որ տարւոյս գլխաւոր թեման լեհական գրականութիւնն է, որու ներկայացման կողքին տեղի կ'ունենան նաեւ երկրին ու ժողովուրդին պատմութեան նուիրուած քննարկում-զրոյցներ, եւ գրքոյկներ ու մամուլ կը հրատարակուին:

Լեհ հրատարակչատուններ կը գանգատին, թէ ընթերցողներուն թիւը քիչ է, իսկ գրականութեան նոպէլեան մրցանակակիր լեհ բանաստեղծուհի Վիսլաւա ժըմպօրսքա (Wisława Szymborska) կը հաղորդէ, թէ անոնցմէ միայն ոմանք բանաստեղծութիւն կը սիրեն կարդալ, ճշգրիտ ըլլալու համար՝ հազարէն մօտաւորապէս երկուքը:

Ի. Զ.

ԱՆԿԻՒՆ ՄԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ուսանողական անկախ ամսաթերթ մըն է «Unicum»ը, հիմնուած 1983ին, որ կը տպուի Պոխում քաղաքին մէջ (Գերմանիա), 400.000 տպաքանակով: Հրատարակիչներ՝ Մանֆրէտ Պալտշուս եւ Հերման-Եօզէֆ Պիլշթայն: Համալսարանական այլեայլ բաժանմունքներու մուտքերուն ու միջանցքներուն մէջ կարելի է տրցակներով գտնել «Ունիքում»ի տուեալ ամսուան օրինակները եւ վերցնել առանց վճարելու: Շուրջ 50 էջ հաշուող թերթը ունի բազմազան բովանդակութիւն,- ընկերային այժմէական հարցերու շուրջ ակնարկային յօդուածներ ու հարցազրոյցներ, գիրքերու եւ ֆիլմերու կարճ ներկայացումներ, ուսման եւ յատուկ մասնագիտութեանց վերաբերող խորհուրդներ, համակարգիչի աշխարհին նորութիւններէն լուրեր, ուսանողական կեանքին վերաբերող տեղեկութիւններ եւ այլն, եւ այլն: Գերմանիոյ մէջ ուսանող իւրաքանչիւր անհատ իրաւունք ունի «Ունիքում»ին աշխատակցելու:

Գունաւոր էջերով գրաւիչ այս հանդէսը ունի «գրական» բաժին մը, էջի մը ոչ միշտ երկու երեսները լեցնող, որ գլխաւորաբար կը լեցուի կարճ ու խիտ, չափածոյ եւ արձակ բանաստեղծութիւններով: Դժուար է գիտնալ, թէ որքա՞ն ժողովրդականութիւն ունի այս աննշան բաժինը, ուր յաճախ կ'երեւին տարբեր անուններ: Գրութիւնները յաճախ կը շօշափեն առօրեայ նիւթեր (երբեմն փողոցի բարբառով), երբ շրջան գլխաւոր թեմաներ (նոր հազարամեակ, ամանոր եւ այլն): Էջը խմբագրողին կողմէ երբեմն կ'ըլլան նիւթի առաջարկներ, օրինակ՝ 2000 Ապրիլի նիւթը հետեւեալն էր,- «Յառաջխաղացք դէպի ապագայ» - ինչպէ՞ս պատկերացնել տիեզերքի ապագան:

Էջին աւարտին կարելի է գտնել աշխատակիցի մը

հրատարակած գիրքին ծանուցումը կամ գրական աշխատանոցի մը կազմակերպած մէկ շրջապտոյտին յայտարարութիւնն ու մասնակցութեան պայմանները եւ այլն:

Ճաշակի համար՝ երկու կտոր (թարգմանաբար):

Առտու դարձեալ

Առտու դարձեալ
բաժակով
իշխանուհիի թէյ
ծածկոցներուն տակ
կծկուած
ընկերներու
հեռաձայնել

յետոյ կէսօրէ ետք
ժամերով փորձել
ձիւնի փաթիլներ բռնել
լեզուով
կարմիր գինի խմել
երեկոյեան
պէտք շունիմ
նուէրի այս տարի
ունիմ արդէն
քեզ

Էլէնա Քօմբա
(Դեկտ. 1999, էջ 64)

Հրեշտակ մը

Հրեշտակը
քեզի կը մօտենայ
հանդարտօրէն, անակնկալ

Հայեացք մը
կը բաւէ
անմոռաց կը մնայ

Յաւիտենութիւնը
մարդուս կարծածէն
աւելի արագ է

Էւա-Մարիա Թրէօլընպէրկ
(անդ)

Արագ գրուած (°) այս տողերը կու տան տպաւորութիւնը բանաստեղծութեամբ յատուկ ախորժակ մը գոհացուցած ըլլալու: Կ'երեւի այս ախորժակը ունի՝ իր յատկութիւնը, քանի կրնար այս էջը գոյութիւն չունենալ, ինչ որ է պարագան բազմաթիւ ուսանողական-երիտասարդական թերթերու, բայց կայ: Անկիւն մը, փոքրիկ վայր մը, պահիկ մը՝ ուշադրութիւն գրաւող, ուր բանաստեղծութիւնը իր ասուպային ներկայութիւնը կը գտնէ: Նման ներկայութիւններ, երբեմն խորհրդանշական, կը կատարեն բանաստեղծութեան գոյութեան յիշեցումը, առիթ՝ օրուան մէկ պահուան տարբեր կշռոյթ մը տալու:

Ի. Չ.

ԱՌԱՆՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ

Գերմանիա ապրող պարսիկ բանաստեղծ Սայիտ, որ գաղթականի անձնագրի տէր է, Մայիսի կիսուն (2000) ընտրուած է Pen¹ գրողներու միջազգային միութեան գերմանական մասնաճիւղի նախագահ: Փեթրա Շթայնպէրկըր եւ Ֆրից Կէօթլը անոր հետ կ'ունենան հարցազրոյց մը «Süddeutsche Zeitung» օրաթերթի 24 Մայիս 2000ի թիւին մէջ (էջ 19), որու՝ բանաստեղծութեան անդրադարձող մասերը ստորեւ կ'ամփոփենք, վերջաւորութեան կատարելով նաեւ մէջբերումներ:

Նախ ըսենք, որ ան կը պատկանի բանաստեղծներու կամ ոչ գերմանացի քաղաքացիներու այն խումբին, որուն համար Գերմանիան հայրենիք է եւ չէ միեւնոյն ատեն: Այս մարդոց համար յստակ է, թէ Գերմանիայէն տարբեր հայրենիք մը չունին:

Ան կը կարգայ երիտասարդ հեղինակներ, մասամբ, որոնց մօտ որոշադրիչ հանգամանք մը կը նկատէ լեզուն, ուր նորութիւն մը պէտք է ըլլայ, գրաւիչ երանգ մը: Այս պէտք չէ ի՛ր լեզուն ըլլայ, զոր հնացած կ'որակէ: Իրեն համար կտորի մը լեզուն եւ բովանդակութիւնը զիրար կ'ամբողջացնեն:

1 Բառը կազմուած է poets, essayists, novelists բառերուն առաջին տառերէն:

Շատ հաւանական չէ, որ գրութեան մը լեզուն լաւ ըլլայ ու բովանդակութիւնը՝ հասարակ տեղիք:

«Առասպելային հարցում» կը նկատէ հետեւեալը. «Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք այս տողով», որուն կը պատասխանէ. «Ոչի՛նչ. բայց ի՞նչ կ'ըսէ այս տողը ձեզի»:

Առօրեայ մամուլը պէտք չէ մորուի կեցուածք ունենայ բանաստեղծութեան նկատմամբ: Կը մէջբերէ նոպէլեան մրցանակակիր՝ Եոզէֆ Պրոտցքիի (Joseph Brodsky) մէկ արտայայտութիւնը, թէ բանաստեղծական հատորները պէտք չէ մէկ տողարէ աւելի արժեն եւ պէնզինի կայարաններուն մէջ պէտք է վաճառուին:

Ըստ իր կարծիքին, բանաստեղծութեան նկատմամբ հետաքրքրութիւնը Գերմանիոյ մէջ վերջերս աճ արձանագրած է: Չ'ըսեր, թէ որո՞նք են այս աճին փաստերը, ի՞նչ ձեւերով յայտնի է այդ աճը իրեն: Կ'ենթադրենք որ ըրածը մաղթանք մըն է, քանի դիւրաւ կարելի է գտնել հակառակ կարծիքի համակիրներ:

Բանաստեղծութիւնը համապատասխան կը գտնէ այսօրուան, այս ժամանակին, զոր «դժուար» կ'որակէ: Փոթորկոտ ժամանակներուն ալ բանաստեղծութիւնը կրնայ ծաղկիլ ու անով խանդավառութիւնը կարելի է քաղաքական ամենաանհանդարտ կացութեանց մէջ: Օրինակ կու տայ Հէօլտրըլինի պարագան, որուն ամբողջական գործերը երբ 1914ին կը հրատարակուին, մեծ խանդավառութիւն յառաջ կու գայ անոր անուան շուրջ: Երկու պատերազմներուն միջեւ, սակայն, ոչ մէկ հետք այդ խանդէն: Ապա, Հէօլտրըլին ի յայտ կու գայ, յանկարծ, իբրեւ նացի, երբ Հիթլէրի օգնականներէն՝ Կէօպըլս «Հէօլտրըլին» ընկերակցութիւնը կը հիմնէ: 1978ին, անոր կենսագիրը՝ Փիէռ Պէրթօ (Pierre Bertaux) գայն կը հռչակէ ամենագերմանը բոլոր գերմանացի բանաստեղծներուն, որով վար կ'առնուի անոր «նացիոնալիստ»ի կեղծ դիմակը: Բանաստեղծի մը լուսարձակի

բերուիլը ժամանակ եւ առիթ չի ճանչնար, այսինքն ամէն ժամանակ ու առիթ կրնան անորը ըլլալ: Սայիտ կ'անցնի իր այս եզրակացութենէն քիչ մըն ալ անդին, ըսելով, թէ դժուար ժամանակն է նաեւ որ առիթ կու տայ բանաստեղծի ու բանաստեղծութեան յայտնութեան:

«Ամենաանմիջականը, որ գոյութիւն ունի՝ բանաստեղծութիւնն է: Կամ՝ կը հանդիպի ան, կամ՝ ոչ: Այս հանդիպումը բանաստեղծութեան տիրապետումի կալուածն է եւ հաւանաբար մարդիկ ատկէ կը վախնան: Բանաստեղծութիւններ կան, որոնք զիս պարզապէս կը զգետնեն: Անոնց մասնակից ըլլալը վճռական է: Այդ մասնակցութիւնն է որ կ'որոշէ բանաստեղծութեան որակը»:

«Արձակը կրնա՞յ վերապրիլ առանց բանաստեղծութեան սուտերուն: Չեմ կարծեր: Առանց բանաստեղծութեան, արձակը կը ցամքի»:

«Առանց բանաստեղծութեան չիք գրականութիւն: Երբ բանաստեղծութիւնը դադրի գրականութեան մը մէջ, այդ գրականութիւնն ալ դադրած կ'ըլլայ»:

Ի. Չ.

ԱՐԺԱՆԹԻՆԵԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ՝ «ԳԱՐՈՒՆ»Ի ՄԷՋ

1998էն ի վեր, Երեւանի «Գարուն» ամսագիրը, «Բաց Հասարակութիւն» Ինստիտուտի հովանաւորութեամբ, ձեռնարկած է «Համաստեղութիւն» ծրագրին: Ամսէ ամիս, 40 էջնոց յաւելուած մը երկրի մը գրականութիւնը կը ներկայացնէ՝ ուղղակի եւ նոր թարգմանութիւններով: Այսպէս ընթերցողին մատուցուած են անգլիական, ամերիկեան, ռուսական, իտալական, ֆրանսական, սպանական, վրացական, գերմանական, պելճիքական եւ այլ գրականութիւններ: Ծրագիրը կը շարունակուի:

Հոկտեմբեր 2000ի թիւը նուիրուած էր արժանթինեան գրականութեան: Բացառելով Գորթասարի եւ Պորխէսի 1980-90ական թուականներուն լոյս տեսած հատորները, ինչպէս եւ պարբերականներու մէջ ցիր ու ցան թարգմանութիւններ, առաջին անգամ բնագրային թարգմանութեամբ այսքան նիւթ մէկտեղուած էր (բանաստեղծութիւն, արձակ, մշակութային ակնարկ, նկարչութիւն, եւ այլն): Յաւելուածին մօտէն գործակցած է արժանթինահայ (այժմ՝ ամերիկաբնակ) բանասէր եւ թարգմանիչ Վարդան Մատթէոսեանը:

Բանաստեղծութեան գծով, այս թիւին մէջ ներկայացուած է հարցազրոյց մը երիտասարդ բանաստեղծուհի Մարիա Մետրանոյի հետ, որ խմբագիրներէն մէկն է “Voy a salir y si me hiere un rayo” հանդէսին: Անոր կը յաջորդեն 1963-1975 թուականներուն ծնած վեց բանաստեղծներէ մէկական թարգմանութիւն (Խուան Տեսիտերիօ, Ֆապիան Գասաս, Խերման Քրամէր, Մարիա Մետրանօ, Սիլվինա Վասքէս եւ Անա Վայշուք), Վ. Մատթէոսեանի թարգմանութեամբ, որուն նաեւ կը պատկանին արժանթինեան երկու հանրածանօթ բանաստեղծներու՝ Ալեխանտրա Փիզարնի-

քէն եւ խուան խելմանէն թարգմանութիւններ:

Արժանթինացի (այժմ՝ ամերիկաբնակ) մտաւորական Յակոբ Կիւլլիւճեանի թարգմանութեամբ լոյս տեսած են խորխէ Լուիս Պորխէսի բանաստեղծութիւններու շարք մը, ինչպէս եւ 19րդ դարու դասականի մը՝ Ռաֆայէլ Օպլիկատոյի քերթուած մը:

Հայրենի թարգմանիչներ եւս իրենց աշխատակցութիւնը բերած են բանաստեղծական բաժնին.- Յովհաննէս Գրիգորեան (Ռիքարտօ Մոլինարի, Ֆրանսիսկօ Ուրոնտօ եւ խորխէ Ռ. Աուլիսինօ), Ֆրունզիկ Կիրակոսեան (Պալտոմերօ Ֆերնանտէս Մորենօ, Ալֆոնսինա Սթորնի, խորխէ Լուիս Պորխէս եւ խուլիօ Գորթասար), Ալիս Տէր Ղեւոնդեան (Աննա Արզումանեան):

Նշելի է, որ արեւմտահայերէնով կատարուած թարգմանութիւնները, ինչպէս միշտ, լոյս տեսած են դասական ուղղագրութեամբ:

Վ. Մ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԿՆԴՐԵԼ

Ընթերցումին կողքին, բանաստեղծութեան ըմբռնչանումին համար կարեւոր դեր կրնայ խաղալ նաեւ անոր ունկնդրութիւնը: Բառերու եւ խօսքերու ձայնային, շեշտային երանգներն ու յարաբերութիւնները, որոնք մաս կը կազմեն կտորի մը ընդհանուր թաւալքին, ունկնդրութեան ճամբով կրնան զայն աւելի հասուն դարձնել, յատկապէս երբ հեղինակ-բանաստեղծին կողմէ կը կատարուի ընթերցումը: Միւս կողմէն, կայ նաեւ գէշ ընթերցումի պարագան:

Միւնիխի DerHör հրատարակչատան 1999ի աշնան ունկնդրելի գիրքերու ընդհանուր ցուցակին մէջ (Audio Books, Gesamtverzeichnis Herbst 1999), մեծ մասամբ վէպերու եւ պատմուածքներու ձայներիզներուն եւ խտասալիկներուն կողքին կը հանդիպինք նաեւ ոչ արհամարհելի թիւ մը ներկայացնող բանաստեղծական գործերու խտասալիկներու: Կան Հերման Հեսսերի (Hermann Hesse) կտորներէն քանի մը հաւաքածոներ, պատմուածքներու, նամակներու, հեքիաթներու հետ միատեղ. Հանս Մակնուս Էնցընզպէրկըր (Hans Magnus Enzensberger) փունջ մը կազմած է իր 40 տարիներու բանաստեղծութիւններէն, “Das Somnambule Ohr” («Քնաշրջիկ ականջը») արտառոց խորագրին տակ. Փէթըր Րիւմքորֆ (Peter Rühmkorf) ունի սիրային բանաստեղծութեանց փունջ մը, “Ausser der Liebe nichts” («Սէրէն դուրս՝ ոչինչ») խորագրով. “Sommernacht der Lyrik” («Քնարերգութեան ամառնային գիշեր») խորագրին ներքեւ խմբուած են ժամանակակից հեղինակներ. Էրնսթ Եանուլ (Ernst Jandl) ունի երկու շարք. Ուլա Հան (Ulla Hahn)՝ “Bildlich gesprochen” («Պատկերապէս խօսուած») հաւաքածոն. Փաուլ Յելանի (Paul Celan) կտորները միատեղուած են “Ich hörte sagen” («Լսեցի, թէ կ’ըսուէր») խորագրին տակ.

Կոթֆրիտ Պէնէն (Gottfried Benn) կարելի է լսել բանաստեղծութիւն եւ արձակ, “Einsamer nie” («Երբե՛ք՝ աւելի մինակ») խորագրով. Ինկըպորկ Պախմանի (Ingeborg Bachmann) հաւաքածոն ունի հետեւեալ խորագիրը՝ “Gedichte 1948 – 1957” («Բանաստեղծութիւններ 1948 – 1957»):

Երբ կը կարգանք հակիրճ նկարագրականները վերոյիշեալ ձայներիզներուն եւ խտասալիկներուն, կրնանք որոշ գաղափար մը կազմել յիշեալ բանաստեղծներուն այսորակ մատուցման արժանացման մասին, թէեւ ծանուցումը միշտ ունի իր ծանուցողական երեսը:

Վերջին անունէն սկսելով, Ինկըպորկ Պախմանի արտասովոր պատկերներով լեցուն համարձակ լեզուն ունի խորունկ ուժականութիւն մը: Իր անբաղդատելի ձայնը մեծ վայելք կ’առթէ:

Կոթֆրիտ Պէնի գործը կողմնորոշիչ դեր կատարած է Հիթլէրի Գերմանիայէն յուսախաբ սերունդի մը համար, 1945էն ետք: «Իր ձայնը գրութեանց կու տայ յատուկ խտութիւն մը»:

Փառու Յելան կը համարուի դասական արդիականութեան բարձրակէտն ու աւարտը:

Ուլա Հանի տողերուն երաժշտականութիւնն ու ջերմութիւնը, յաճախ սանձարձակութիւնն ու զարտուղութիւնը կը գնահատուին:

Էրնսթ Եանտլ ծանօթ է իբրեւ բառաշխատ, լեզուախաղաց եւ տառախենթ, որ իր լեզուական եղափոխիչ կատակներով բանաստեղծութեան յեղափոխական մը կը նկատուի: «Ֆրանքֆուրթըր Ալկէմայնը Յայթունկ»ը (“Frankfurter Allgemeine Zeitung”) հետեւեալ կարծիքը արտայայտած է անոր մասին. «Ով որ կ’ուզէ գիտնալ, թէ գերմաներէն լեզուն այսօր իրողապէս ի՞նչ կարողութիւն ունի՝ թող Եանտլ ունկընդրէ»:

Ժամանակակից բանաստեղծներուն (Հարալտ Կէր-

լախ – Harald Gerlach, Ռայնրը Քիրշ – Reiner Kirsch, Ուլր Քօլպը – Uwe Kolbe եւ այլն, թիւով 43) կտորներուն մասին կ'ըսուի. «Գրութիւններ, այնքան տարբեր իրարմէ՝ ինչպէս հեղինակներն ու անոնց ձայները»:

Րիւմֆօրֆ կ'առինքնէ ունկնդիրները իր պատկերաւոր լեզուով, արտայայտութեան հարստութեամբ եւ մէկ կողմէ նրբին բանաստեղծական ու միւս կողմէ գռեհիկ ու կատաղի բառապաշարով:

Էնցընզպէրկըր, որ 1968ի ուսանողական յեղափոխութեան մէջ կարեւոր դեր խաղացած է, յատկապէս ունկընդրուելու համար կտորներ համախմբած է: Հետաքրքրական է, թերեւս, որ 1999ին եօթանասունամեայ դարձած բանաստեղծը ամէն անգամ մերժած է հրապարակային ընթերցում կատարել, նոյնիսկ իր յոբելեանին առթիւ, ու հիմա, այս ձեւով հանդէս կու գայ:

Անշուշտ այս նկարագրականները, երբեմն տափակ բայց խիտ, ունին ծանուցման իրենց կողմնորոշիչ դերը եւ կրնան երբեմն նաեւ շափազանցութիւններու երթալ ու տանիլ, բայց կը կրեն նաեւ գնահատող ու արժեւորող որոշ յատկանիշ մը:

Թերեւս սխալ չ'ըլլար յիշեցնել, առաջարկել բանաստեղծներուն, որքան ալ անհեթեթ թուի առաջարկը, որ իրենց գործերէն ընթերցումներ կատարեն ժապաւէնի վրայ արձանագրելով զանոնք, տունը, անկիւն մը նստած կամ ոտքի վրայ, այնքան ատեն որ մեր մօտ հրապարակային կամ սենեկային ընթերցումներու սովորութիւնը չէ տարածուած: Ի՛նչ անհամեստութիւն՝ իրենց ընելիք այս արարքը:

Ի. Զ.

ՔԱՆԻ ՄԸ ՆԿԱՏՈՒՄ

Տօնել եւ Չտօնել

90ական թուականներու վերջին քանի մը տարիներուն, Պէյրուսի մէջ տեղի ունեցան շարք մը յոբելէնական, պատուողական հանդիսութիւններ, Հայաստանէն, Թուրքիայէն, Աւստրալիայէն եւ թերեւս այլ կողմերէ ժամանած բանաստեղծ-մտաւորականներու անձին ու գործին նուիրւած: Անուններ՝ Վ. Օշական, Զ. Խրախունի, Զահրատ, Գ. Էմին եւ այլն: Ոմանք ննջեցին, ոմանք կ'ապրին դեռ (բոլորն ալ ննջեցին արդէն...): Ո՛չ անոնց ուղղուած է մեր ըսելիքը, ո՛չ ալ զանոնք ունի իբրեւ ըսուելիք:

Բայց ինչո՞ւ հոս այս մասին խօսք ընել, երբ հանդէս ու խօսք շատոնց իրենց վերջը գտած են, եւ սակայն կարեւոր ուրիշ վերջ մը գտած չըլլալով, դեռ կը փնտռեն զայն ու այս փնտռտուքին օժանդակող միջոցներ չկան դժբախտաբար:

Երեւոյթը ինքնին նորութիւն չէ, ընդհակառակը՝ տարեց աւանդութիւն կարելի է սեպել զայն: Գէ՞շ բան է՝ իր կեանքին մեծ մասը գիրին նուիրաբերած (ու լրջութեամբ կ'արձանագրենք այս նուիրաբերումը) մարդու մը կեանքին ու քերթուածքին հաւաքաբար անդրադառնալ: Չեմ կարծեր: Երեւոյթը իր էութեան մէջ արդարանալի է: Բայց, հարցում՝ այդ էութենէն անդին, վեր ու յատկապէս վար, կա՞նչ նշուող կէտ մը, այդ էութեան առընչակից:

Կարելի է անշուշտ, արդարանալի նոյնիսկ, ենթադրել, որ թաքուն հաշիւներ կը գործեն այս իմ խօսքերուն տակ: Ինչո՞ւ «անհանգստանալ», երբ մարդիկ մարդու մը վաս-

տակին վրայ հաւաքուած են, երբեմն ճիշդ ճանճերու պէս ու շառաչող ճառեր իմաստն են տօնական միջնուրրտին: Հաշիւներուն միակն ու մեծագոյնը բանաստեղծութեան հաշիւն է: Յանուն բանաստեղծութեան քով-քովի գալու փառասիրութիւնը: Կրնա՞յ բանաստեղծութիւնը խմբել մարդիկ: Առաջին հերթին՝ անշուշտ, սակայն ատկէ ետք, եթէ ան իրենց միջեւ ներկայութիւն մը կը պատցնէ, հարկ է որ ցրուէ մարդիկը եւ ոչ թէ զանոնք պահէ սրահին սառեցման սահմաններուն: Բանաստեղծութիւնը ցրուումի տօն մըն է, զոր կարելի չէ տօնել: Ան կը ցրուէ մարդիկը, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կ'երթայ իր տունը, կը մտնէ իր սենեակը, կը կղպէ դուռը՝ ճիշդ Մատթէոս Աւետարանիչին գրի առած աղօթածեւին մանրամասնութիւններով, ձեռք կ'առնէ քերթողագիրքը ու կը տօնէ:

Տօնել ու շտօնել, մէկը՝ միւսին:

Լեզուի Վերադարձ

Վերադառնալ հին լեզուին, անցնիլ իրականութենէ մը ուրիշ, նախկին իրականութեան, փոխուի՞լ նաեւ՝ լեզուով, հաւանաբար, բայց առաջին հերթին՝ փոխել լեզուն բանաստեղծութեան, լեզուն փոխել՝ բանաստեղծութեամբ, պիտի ըլլար ամբողջովին ուրիշ պատմութիւն մը:

Մարդ չ'անդրադառնար շուտով: Ի՞նչ պատահեցաւ, բանաստեղծ մը սկսաւ յանկարծ իր լեզուով գրել: Որո՞ւ հոգը: Ի՞նչ կը փոխուի ատով: Թերեւս՝ ոչինչ: Բայց լեզուի վերադարձ մը ունի իր յատակը նաեւ իր պատմութիւնը:

Այս պատմութիւնը կ'ըսէ, որ լեզուն միայն արտայայտութեան գետին չէ, չ'ուզեր ըլլալ, այլ՝ հողը, աշխարհը, ուր

կարելի է ինքզինք ամենախիտ մտերմութեան մէջ ըլլալ,
հոն, ուր կը գոյանայ նաեւ բանաստեղծութիւնը:

Պատմութիւնը քարափի պատմութիւն մըն է.

«Քարափն հիմնաւորց նոյնն է, նոյնն է դեռ՝
Ո՛չ ուրախ, ո՛չ ալ տխուր. անտարբե՛ր,
Եւ կ'ըսէ, թէ ինք քարափ է միայն,
Եւ թէ մեկնողներն իրենք պէտք է տան իրենց պատասխան,
Թէ ինչո՞ւ իրմէ կը մեկնին հեռու եւ ինչո՞ւ իրեն
Կը վերադառնան հագուադէպօրէն:»

(«Երեք Բանաստեղծ», Ֆարայա
քերթողագիրք, Անթիլիաս, 1998, էջ 96)

Քարափը վերադարձի կէտն է, ինչպէս մեկնումի:
Կ'ուզեմ, ինչպէս յայտնի է, անոր տալ նաեւ լեզուի իմաստը,
որ դուրս կ'իյնայ մէջքերուած կտորին շրջագիծէն:

Ա. Ալիքեանի դէպի արեւմտահայերէն վերադարձը
վերադարձին հետ է դէպի իր մանկութեան քաղաքը՝ Պէյ-
րուս: Աշխարհագրական վերադարձ մը՝ Մոսկուայէն Պէյ-
րուս, կը յաջորդէր արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն
վերադարձին, «Թուղթ Չափաբերական» երկարաշունչ
քերթուածին մասնակի հրատարակութեամբ («Յառաջ»):
Ծղրիթին մէջ (Պէյրուս, 1993, «Մաշթոց» մատենաշար թիւ
1) յիշեալ քերթուածը կայ իր ամբողջութեամբ, որուն կը
նախորդեն հատորին գլխաւոր մասը՝ «Ծղրիթ» եւ «Անառակ
Ուրիթ» փոքր կտորը, երկուքն ալ արեւելահայերէն գրուած:
Այստեղ պիտի ուզէի պարզապէս ըսել, որ Ծղրիթին մէջ
կարելի է երկու լեզուներն ալ կարդալ:

Քիչ մը մօտէն, ո՛չ թէ ձեռքով, այլ՝ աչքով կատարուած ընթերցում մը կրնայ երկու լեզուներուն, ինչպէս երկու գրականութիւններուն տարբերութիւններէն խօսիլ: Արեւմտահայերէնին մէջ սկսած, անոր մէջ կանգնող ու անոր վերադարձած լեզուն Ալիքեանի բանաստեղծութեան, որ ատենին արեւելահայերէնով գրուած արեւմտահայերէն մըն էր, կը հաստէ նաեւ միայն անոր մէջ զգացուելու մը իրականութիւնը:

Կոչեմ ապրողաց Ողբամ մեռելոց

Ծանօթ բանաստեղծի մը աւելի քան ծանօթ քառաբառախումբն է սա: Այնքան կրկնուած՝ նոյնքան շտեմնուած, իր անկարելի քերականութեան մէջ: Գրաբա՞ր, թէ՞ արեւելահայերէն: Միատեղութեան սխալը:

Ողբալ եւ կոչել բայերը կը պահանջեն հայցական հոլով սեռի խնդիր: Մանաւանդ՝ լեզուագէտ բանաստեղծներէն:

«Բագին»ի քառասունը (1962 – 2002)

«Բագին» եղաւ տեղը, ուր նաեւ սփիւռքահայ բանաստեղծութիւնը ինքզինք յայտնեց. զարգացա՞ւ, զարգացման կեդրոն դարձա՞ւ՝ չեմ կրնար ըսել, որովհետեւ «զարգացման կեդրոն»ի հարցը դրուած հարց մը չէ եղած, մտածելի: Ուրեմն, լռենք:

Ակօս, ուր ցանքը կարելի կը դառնայ ու յետոյ՝ աճման ընթացքը: Բերքին հասունութեան մասին կը մարգարէանայ ան, որ ակօսին սահմաններէն դուրս կրնայ գտնուիլ:

«Բազին»ի մէջ երեւցան ի միջի այլոց նաեւ բանաստեղծներ, որոնք հետագային հատորներ կազմեցին, ի մի հաւաքելով այստեղ հրատարակուածները: Հինին հետ նորը, աւանդասէրին հետ արդիասէրը ոտք կոխելու տեղ ունեցան: Հակադրութեան մէջ ծաղկող բանաստեղծութիւնը (ստեղծում եւ վէճ), հակադրութիւնը ստեղծող եւ շեշտող բանաստեղծութիւնը չկրցաւ գոյանալ, հակառակ կողմերու (գրականի մասին է խօսքը) եւ ձեւերու բազմազանութեան: «Ամէն մարդ եւ բան ինքն իր մէջ» անգիր կարգախօսին տակ փակուեցան դռները, բանաստեղծութեան իմ երեսս քու երեսիդ փոխանցելու, քեզմէ ինծի եւ ինձմէ քեզի ճամբայ բանալու, բանավէճի ճամբայ գծելու անհրաժեշտութիւնը իրականութեան չհասաւ: Խօսքը կը վերաբերի հանդիպման, հաւաքավայրէն հանդիպավայր մեկնելուն:

Յարգանքով կը կանգնինք քանի մը բաց, հարց դնող-վերցնող գրութեանց ու զրոյցներու առջեւ ու «բացառիկ» համարներով գոյացած դաշտավայրին: Ճշգրտութեան բուռն փնտռտուքով մը կարելի է թերթը յատկանշել, թէեւ մեր նպատակը չէ այստեղ թերթին ամբողջութեան անդրադառնալ: Տող մըն ալ նուիրենք «իմացական շարժում» բաժիններուն՝ ուր իմացականն ու շարժումը փորձեցին ներկայ ըլլալ:

«Բազին» քառասուն տարի, տարիք՝ որ չի բաղդատուիր «Մեհեան»ի կամ «Մեմֆ»ի տարիքներուն հետ, էջ տուաւ ի միջի այլոց նաեւ բանաստեղծութեան:

Վահէ Օշականի յարգանքը

Մահուան մը առթիւ կը սգան, կը գրեն, կ'ոգեկոչեն, կը փառաւորեն կամ ալ կը լռեն: Աջ-ձախ բաւական գրուեցաւ մարդուն, մտաւորականին, բանաստեղծին, գրագէտին մասին, երբեմն՝ գրական (լայն կարկին բանալով այս ածականին առջեւ) մօտեցում, երբեմն՝ յուշ ու տպաւորութիւն, երբեմն ալ՝ գրախօսութիւն:

Ինչ որ կորսուեցաւ Վ. Օշականով, ա՛լ չկայ՝ արմատական, արագօրէն ծաւալ նետող, յանկարծակի, բորբոք, յամառ ու ցասումնային արուեստն է գայթակղութեան: Ան սկսաւ բանաստեղծութեան մէջ, բառերու, իմաստի, «օրէնքի» տակնուվրայութեամբ ու իրարխառնումով: Ու ծանր լրբութեամբ: Սոյն գայթակղութեան ամենատոկուն յատկանիշը պիտի ուզեմ անոր պարկեշտութիւնը կոչել: Պարկեշտ, որովհետեւ՝ իր լրջութեան ու հրամայականութեան գիտակից: Անհակակշիռ, օդին մէջ նետուած փշրանքներ կը թուին շատ մը տողեր իրմէ, եւ են ալ, իրօք, սակայն զանոնք կառավարող կշիռքը օդին մէջ կայք չէ հաստատած, ունի իր գործելակերպին դրոյթը: Այս դրութեան մէջ էական մաս մը ունի կենագործ գայթակղութիւնը:

Վ. Օշական ունեցաւ զինք կապկողներու փաղանգ մը, յանձինս տարբեր տարիքի գրողներու: Անոնց, առաջին հերթին անոնց կը մնայ աշխատանքը իջնելու այդ գայթակղութեան ուսումնասիրութեան մէջ, անոր արմատներուն փնտռտուքին վրայ ճանչնալու համար ինչութիւնը խտիրին ընդմէջ արկածին մէջ ու անոր եզերքը գտնուելուն:

Ի՞նչ է արկածը:

Ընդհարում, ուր կան անշուշտ երկու կողմեր, երկու հակամարտ էակ-տուեալներ. բանաստեղծը եւ լեզուն, ռազմախաղն ու աւանդեալը, սրբապղծումն ու քարացումը:

Արկածը յարգեց Վահէ Օշական:

Առ ի Լուսաբանութիւն

«Բանաստեղծութիւն»ի անցեալ հատորին մէջ, «Միալ ձեռք մը Վ. Օշականի Ինքնութիւնին մէջ» խորագրով ակնարկ մը հրատարակեք էի (Ա. Գիրք, Հալէպ 1999, էջ 111-112), ուր կը մատնանշէի Օշականի յիշեալ գործին մէջ հրատարակութենէն առաջ կատարուած «սրբագրութիւններ», ընդգծելով անոնց անտեղիութիւնը:

Այստեղ կ'ուզեմ արտագրել Օշականէն ստացուած նամակի մը (9 Նոյեմբեր 1999 թուակիր, Ռէտնըրէն գրուած) առաջին պարբերութիւնը, քանի մը կէտերու լուսաբանութեան մտահոգութեամբ:

Օշական կը գրէ.

Սիրելի Պրն. Իշխան

Կը պատասխանեմ՝ ձեր նամակին: Այո, տեսայ ձեր «Միալ Ձեռքի» ակնարկը «Բանաստեղծութիւն» հատորին մէջ: Նախ՝ շնորհակալութիւն: Ես սովորութիւն չունիմ՝ ետ դառնալու իմ հրատարակուած գործերուն վրայ աչք նետելու: Հին Վահէն են անոնք, անցեալ շաբթուայ երազի մը նման իրենց առանձին կեանքին մէջ բռնուած: Բայց անշուշտ ես եմ, խորհրդաւոր կապով մը որ իմ անցեալս իմն կ'ընէ, առանց սակայն որեւէ կաշկանդով դնելու վրաս: Ոչ տեղեակ չեմ՝ թէ Անթիլիասի իմբագիրները գրիչ շարժած են ձեռագրիս վրայ: Շատ հաւանաբար Պօղոս Մնապեանը աւելի բան գիտէ այդ «խոհանոցային» սովորութեանց մասին: Եթէ գիտնայի այդ փոփոխութիւնները պիտի ընէին՝ չէի արտօներ այդ կտորներուն հրատարակումը: Հաւանաբար ես էի յանցաւորը որ կրօնական հաստատութեան մը տպարանին նման թէքսթ մը կը ղրկէի: Ժամանակին, 1988ին, «Թակարդին Շուրջ» հատորին ձեռագիրը Անթիլիաս ղրկեցի, Գարեգին

Վեհափառին՝ իր խնդրանքին վրայ: Ընկերացող նամակին մէջ գրեցի Վեհափառին թէ ատոր մէջ մէկ գրութիւն՝ «Օծումը» կրնայ «խնդիր հանել»: «Կարդացէ՛ք նախ» գրեցի, «բայց ես մէկ բառ չեմ՝ փոխեր այդ գրութենէն»: Կարդաց, ու ետ վերադարձուց ձեռագիրը: Մաքուր գործ: Պարկեշտ:

Նամակին շարունակութիւնը կ'արծարծէ այլ հարցեր:
Արդ, ամփոփելով՝
ա.- Վ. Օշական շնորհակալ է եղածին համար,
բ.- Ան տեղեակ չէ կատարուած «սրբագրութիւններ»էն,

գ.- այսինքն՝ իր հաւանութիւնը չէ հարցուած:
Զիս երբեք չի հետաքրքրեր, թէ ո՞վ կամ ովքե՞ր են գործին մէջ մատիտ խաղցնողները, «խոհանոցային սովորութիւնները» իրագործողները, թէեւ անուններու յայտնագործման աշխատանքը շատ դիւրին է, յայտնագործում իսկ չըլլալուն:

Կարելորը, այստեղ վերամատնանշուածը, գաղտագողի խաղն է, բայց մանաւանդ՝ անոր անհամութեան հանգամանքը:

Ինծի կը մնայ մաղթել, որ յանուն պարկեշտութեան չկրկնուին նման գրչախաղեր:

Ի. Չ.

Մատենագիտական ցուցակ
սփիւոֆահայ բանաստեղծական երկերու
(1999 – 2003)

Ինչպէս նախորդ հատորին մէջ, այստեղ ալ կու տանք ցուցակ մը սփիւոֆահայ բանաստեղծական գործերու:

Շնորհակալութիւն կը յայտնենք Կարօ Աբրահամեանին, որ մեզի օգտակար դարձաւ:

Այս ցուցակը ամբողջական չէ, կարելի է կռահել: Շնորհակալ կ'ըլլանք, եթէ ուշադիր ընթերցողներ մեզի յիշեցումներ կատարեն:

** Աղամեան Մանուէլ*

Քարէ Ծաղիկ, 1991, Երեւան, Նայիրի հրատ., 232 էջ

** Ազնաւորեան Զարեհ եպս.*

Շարական Ապրիլեան Նահատակաց, 1990, Անթիլիաս, 78 էջ

** Ալիքեան Աբրահամ*

Թուղթ Զափաբերական, 1991, Փարիզ, Յառաջ մտնշ., 23 էջ

Ծղրիթը, 1993, Պէյրուսթ, Հմզգ. Վ. Սէթեան տպ., Մաշթոց մտնշ., թիւ Ա., 77 էջ

Հեզ Իրիկուն, 1995, Անթիլիաս, 370 էջ

** Այնէճեան Թաթուլ*

Թախծոտ Քնար, 1997, Պէյրուսթ, Հմզգ. Ս. Վրացեան, էջ 99-210

- * *Անել*
Ի մտանել Արեգական, 1997, Երուսաղէմ, Ս. Յակոբեանց տպ., 261 էջ
- * *Ասոյեան Խոսրով*
Վեր-ա-դարձ, 1992, Ը. Ա., 62 էջ
- * *Արեան Սագօ*
Տարտամ Տողեր, 1997, Լիբանան, 128 էջ
- * *Արշակունի (Քոյր)*
Անձինք նուիրեալք, 1993, Երեւան, Տիրամայր Հայաստանի կուսաստան, 52 էջ
- * *Արմանտ*
Մատեան Սիրոյ եւ Խորհուրդի, 1990, Թեհրան, Եղիա Բաբումեան հրատ., 172 էջ
Կինելութեան Արահեաններով, 1992, Պոսթըն, Blue Crane Books, 160 էջ
- * *Արշակիր Մ. Վրդ.*
Քեզի... , 1992, Անթիլիաս, 102 էջ
- * *Արմէն Սարգիս*
Տերեաթափ, 1995, Պէյրութ, 42 էջ
- * *Արմէն Վահէ Բաբուլի*
Դէպի Սկիզբ, 1994, Թեհրան, 85 էջ
- * *Արմէնեան Արին*
Միրանի Գօտի, 1996, ԱՄՆ, Վեհարթ հրատ., 82 էջ

- * *Գաբոյեան Տիգրան*
Դէպի Երկինք Արձակուած Նետ, 1995, Երեւան, Ապոլլոն հրատ., 90 էջ
- * *Գազանճեան Արա*
Գէթ, 1993, Լոս Անճէլըս
Յուցափեղկին մէջ, 1997, Լոս Անճէլըս, 40 էջ
- * *Գազանճեան Զուլալ*
Նորատուգ, 1992, Փարիզ-Վենետիկ, Ս. Ղազար, 20 էջ
Բանաստեղծութիւններ, 1996, Երեւան, Նայիրի հրատ., 142 էջ
- * *Գալայճեան Յովսէփ վրդ.*
Տաղարան Պանդուխտ Հոգիի, 1997, Գալիֆորնիա, 130 էջ
- * *Գատեան Աբրահամ*
Կնոջ Երգը, 1996, Պէյրուսթ, 160 էջ
- * *Գլըճեան Արտեմիս*
Յաւերժութիւն, 1992, Լոս Անճէլըս, 78 էջ
- * *Գոյունեան Գ(էորգ)*
Քսանվեցերորդ Միջանցքը, 1994, Պէյրուսթ, 62 էջ
- * *Գրիգորեան Անուշ*
Հերկ ու Յան, 1994, ԱՄՆ, Արտաշէս հրատ., 35 էջ
- * *Եարտըմեան Տաճատ*
Սահմանագիծ, 1990, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 38 էջ
Հողը, 1994, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 64 էջ
Մայթը, 1997, Լոս Անճէլըս, 52 էջ

- * *Եղիվարդ*
Մագթադինէն Մեղրամովէ, 1995, Պէյրուիթ, Գառնի մտնշ., 95 էջ
- * *Եսայեան Թագէոս*
Պատկերազարդ Յուցահանդէս, 1991, Աթէնք, Նոր Աշխարհ
հրատ., 76 էջ
- * *Երեւանեան Իսահակ*
Հանգրուաններ, 1990, Միշիկըն, Շիրակ տպ., էջ 55-66
- * *Զահրատ*
Մաղ մը Զուր (վերահրատ.), 1995, Իսթանպուլ, 160 էջ
- * *Զանգու Ս. Ք.*
Լուսաբացէն Մայրամուտ, Ամբողջական Երկեր, 1991, Փարիզ,
252 էջ
- * *Զարեան Սիրվարդ*
Նորաստեղծ Ձայներ, 1995, Մոնթրէալ, 95 էջ
- * *Զէյթիւեան Հրազդան*
Ռեհ - Դէպի Նոր Գրականութիւն, 1994, Լոս Անճէլըս, Ս. Զէյթի-
լեան հրատ., 61 էջ
- * *Թէմիզեան Գէորգ*
Սերենատ, 1996, Հալէպ, Բարեկամութիւն հրատ., 70 էջ
- * *Թեքեան Վեհանոյշ*
Բազմածուփ Աշխարհ, 1993, ԱՄՆ, Վեհարթ հրատ., 118 էջ
- * *Ժիրայր Ղ.*
Կապոյտ էջեր, 1993, Ուոթըրթաուն, Զարիֆ հրատ., էջ 89-126

- * *Իշխան Մուշեղ*
Երկեր, 1990, Երեւան, Նայիրի հրատ., 592 էջ
Իրիկնալոյս Ռուբերու տակ, 1991, Պէյրուսթ, Կիլիկիոյ կթղ.
տպ., 140 էջ
- * *Լէփէճեան Կայծակ*
Քնարական Մտորումներ, 1991, Լոս Անճէլըս, Ալեք Մանուկ-
եան Մշկթ. Հիմնադրամ, 185 էջ
- * *Լիւլէճեան Կիրակոս*
Մթնշաղի Մեղեդիներ, 1993, Դամասկոս, Մշակ տպ., 92 էջ
- * *Խանենց Գալուստ*
Լուսամուտ, 1993, Թեհրան, 208 էջ
- * *Խրախունի Զարեհ*
Ազատերգութիւն, 1993, Երեւան, Նայիրի հրատ., 213 էջ
Ազատերգութիւն, 1993, Լոս Անճէլըս, 174 էջ
Մրտի Խօսք, 1996, Իսթանպուլ, Նոր Սան մտնշ., 58 էջ
Քար Հայաստանի, 1997, Ս. էջմիածին, 116 էջ
Քար Հայաստանի, 1997, Պէյրուսթ, Կարպիս Լ. Նազարեան
հիմնադրամի հրատ., թիւ 1, 87 էջ
- * *Ծառուկեան Անդրանիկ*
Թուղթ առ Երեւան, 1992, Պէյրուսթ, Գառնի մտնշ., 52 էջ
Կարպիս Ճանիկեանի Հետերով (խմբ. Ռ. Մաշոյեան), 1990,
Իսթանպուլ, 144 էջ
- * *Կիրակոսեան Ալիսիա*
Արմատ եւ էութիւն - Նամակ առ Հայաստան, 1990, Պէյրուսթ,
Գառնի մտնշ., 146 էջ

- * *Հաճեան Վահրամ*
Արցունիի Աստղեր, *Բանաստեղծութիւններ*, 1991, Երեւան, 192 էջ
Ադամամուրթ, 1995, *Լոս Անճէլըս*, Նոր Կեանք մտնշ., 313 էջ
- * *Հայունի Մեսրոպ*
Աստուածաժինը Մայր Հայաստանի, 1991, *Լոս Անճէլըս*, 166 էջ
- * *Ղազարեան Յովսէփ*
Ընտրեալք, 1991, *Պէյրուսթ*, 77 էջ
- * *Ճերանեան Փանոս*
Ընդմիջուած Լոուրիւն, 1991, *Պէյրուսթ*, Հմզգ. Վ. Սէթեան տպ., 62 էջ
Քեզ Ինչպէս Կոչեմ, 1998, *Պէյրուսթ*, Հմզգ. Վ. Սէթեան տպ., 85 էջ
- * *Մաթեան Յ(արութիւն)*
Միջնարար, 1996, *Պէյրուսթ*, Արեւ հրատ., 160 էջ
- * *Մանուկեան Արտակ Արք.*
Բազկատարած, 1990, *Թեհրան*, Նայիրի տպ., 159 էջ
- * *Մանուկեան Թորգոմ Պատրիարք*
Հայրիկ ճան, 1990, Նիւ Եորք, էջ 43-64
- * *Մավեան Վահրամ*
Ամբողջական Երկեր, 1993, *Անթիլիաս*
(Յամեցող Վերադարձ), էջ 29-92
(Այլ Բանաստեղծութիւններ), էջ 93-119
- * *Մարուշ*
Հում Բառերն իմ կը բերեմ Դիմակներու Հանդէսին, 1991,
Հալէպ, *Արեւելք տպ.*, 86 էջ
Տարբերակներ, 1995, Հալէպ, *Կիլիկիա տպ.*, 62 էջ

- * *Միքայելեան Ս.*
Ես, Դուն, Ան, 1993, Իսթանպուլ, 48 էջ
- * *Յակոբեան Ժագ Ս.*
Հողաշնչում, 1991, ԱՄՆ, Վարթքո տպ., 192 էջ
Տէր-Զօր Դեղին, 1991, Փասատինա, 59 էջ
Մեարդատուրոփ, 1993, Գահիրէ, 32 էջ
Հայ Ժողովուրդի Ոգեղէն Զոյգ Բարձունքները, 1993, Գահիրէ,
32 էջ
Եօթնօրեայ Մահ, 1995, Փասատինա, 86 էջ
- * *Շահանդուխտ*
Ծառուղի, 1994, Պէյրուսթ, Վ. Սէթեան տպ., 150 էջ
- * *Շահպան*
Արդարութիւն, 1995, Հալէպ, Արեւելք տպ., 32 էջ
- * *Շէմս Հմայակ,*
Ընտիր Երկեր, 1994, Պոսթոն, 368 էջ
- * *Շիկահեր Վարդ*
Զորս Տող Միայն, 1993, Իսթանպուլ, 167 էջ
- * *Շուշիկ*
Նոր Քերթուածներ, 1992, Երեւան, Մ. Վարանդեան հրատ., 79
էջ
Սփիւտֆ, 1995, Լիբանան, Կիլիկիոյ կթղ. տպ., 91 էջ
Միստիկ, 1997, Պէյրուսթ, Սիփան հրատ., 81 էջ
- * *Պապիկեան Եղիա*
Քրիստոնէութեան Յովեր, Ա., Փասատինա, Արաքս տպ.

- * *Պարսկունի Յովհաննէս*
 Ասֆ նոր ժամանակներու մեծագոյն ուսուցիչ՝ հերոս-ուսուցիչ
 Գուրգէն Եանիկեանի մասին, 1990, *Ռուսէ*, 25 էջ
 Ասֆ ազատութեան առաջնալ ազգային հերոս Անդրանիկի
 մասին, 1990, *Ռուսէ*, 8 էջ
 Պանթէն Հայոց Մեծ Եղեռնի 1915-ի Զոհերուն, 1992, *Ռուսէ*,
 32 էջ

- * *Պետրիկեան Վարուժան*
 Կենսաբանական, 1990, *Լոս Անճէլըս, Ապրիլ տպ.*, 128 էջ

- * *Պէրպէրեան Յարութիւն*
 Անցման եղանակ, 1993, *Մոնթրէալ, Մանավեան տպ.*, 89 էջ

- * *Պըլտեան Գրիգոր*
 Էր (Խմբ. Ա. Անդրանիկեան), 1992, *Երեւան, Սփիւռք հրատ.*,
 88 էջ
 Ելք, 1993, *Փարիզ, Յառաջ մտնչ.*, 120 էջ
 Հատուածներ Հօր, 1993, *Երեւան*, 35 էջ
 Տեղագրութիւն Քանդող Քաղաքի մը համար, 1997, *Լոս*
Անճէլըս, «Բացնամակ»ի հրատ., 27 էջ

- * *Պոյաճեան Եղուարդ*
 Ընտրանի (էջ 287-379՝ Սէր եւ Վիշտ եւ Ծննդավայր Կորուսեալ
 հատորներէն), 1994, *Երեւան, ՀՀ Գրապալատի հրատ.*, 384 էջ

- * *Սանասարեան Վիքթորիա*
 Մահ Յանրժութեան մէջ, 1996, *Լոս Անճէլըս*, 56 էջ

- * *Սարգիսեան Յակոբ*
 Մկրատի Շեղբին վրայ, 1990, *Պէյրութ, Հայ Տիպ Քոմիտ.*,
Թեքնոփրէս տպ., 72 էջ

- * *Սարըասլան Իգնա*
Քառասմբակ Սէրերով, 1994, Իսթանպուլ, 88 էջ
- * *Սարվարեան Լէոնիդ*
Սիրտը Գրատը (բնստ. եւ արձակ), 1997, Կլէնտէյլ, 100 էջ
- * *Սիմոնեան Պէպօ*
Ծառիմ ճիշը, 1991, Պէյրուսթ, 197 էջ
- * *Սողոմոնեան Լեւոն (Նովել)*
Նովելեան Երգեր, 1991, Լոս Անճէլըս, Նոր Հայ գրչ., Երազ տպ., 190 էջ
- * *Սոնիա*
Այրուող Կակաչների Ռիթմը, 1994, Երեւան, Նայիրի հրտ., 49 էջ
- * *Սուրուգեան Զարեհ Արամ*
Դաւերու Համանուագը - Փողահար Հովիւր, 1990, Մոնթրէալ, 47 էջ
- * *Վահէ-Վահեան*
Ղօղանջ ու Մրմունջ Վերջալուսային (Քերթուածներ 1978-1990), 1990, Պէյրուսթ, Թեքնոփրէս տպ., 175 էջ
- * *Վարանդ*
Նոր Նէմէգիդա, 1993, Երեւան, 67 էջ
Յովհաննու-14 (Խմբ. Վ. Դ.), 1994, Թեհրան, Ալիք տպ., 93 էջ
- * *Վարդան Լեւոն*
Կրկին Հեծոսփին, 1996, Պէյրուսթ, Թեքէեան Մշակութային Միութիւն, Շիրակ ամսագրի մտնչ., 62 էջ

- * *Տէրունեան Սմբատ*
Տարազիր Տաղեր, 1996, Պէյրուսթ, Լիբանանի Սանուց
Միութեան հրտ., 201 էջ
- * *Քէօսէեան Մանուէլ*
Փորձութեան Օրեր, 1994, Մոնթրէալ, Հ. Բ. Ը. Մ. Ա. Մա-
նուկեան Մշակութային Հիմնադրամի հրտ., 123 էջ
- * *Օհանեան Մանուէլ*
Քերթուածներ Սիրոյ եւ Յոյսի, 1996, Հալէպ, 121 էջ
- * *Օշական Վահէ*
Արուարձաններ, 1991, Լոս Անճէլըս, Համազգայինի հրտ.
Հատընտիր¹, 1994, Պէյրուսթ, Մաշթոց մտնշ., թիւ Բ., 111 էջ
Համբոյր, 1996, Սիտնի, Համազգայինի հրտ.
Ինֆնութիւն, 1996, Անթիլիաս, Կիլիկիոյ կթղ. տպ.
- * *Օտապաշեան Կլաւեան Ալիս*
Աշնան Ծաղիկներ, 1990
- * *Ֆըշըճեան Օննիկ*
Խենթի Պատմութիւն եւ Մանրապատում², 1996, Իսթանպուլ,
Նոր Սան մտնշ., էջ 7-41

1 Գրական գործունէութեան յիսնամեայ յոբելեանին առիթով:

2 Յետ մահու հրատարակութիւն՝ բանաստեղծական եւ արձակ
գործերու, խմբագրութեամբ Արթո Ճիւմպիւշեանի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Իշխան Չիֆթեան

Մարուշ Երամեան

Բանաստեղծութիւն Բեն 4

Կորին Շահինեան

Անվերնագիր 12

Վիճակ սիրոյ 14

Միջնարար 16

Բանաստեղծութիւն 18

*** Անծանօթին հետ 20

Գառն

համար 15 22

«Էնթովոռիսնակալիդի» 25

Կարապետը հանգչեր է 26

«անշարժ եղիցի» 27

*** Եւ մեռելը մեռելներ կը թաղէ 28

*** ձուկ 29

՝ 30

Վարան Ոյժ

Յակինթի պարտեզը 31

Վարդան Մատթէոսեան

Նահանջ երգով 59

Մոռցուած նախնիներու ստուերներ 61

Կիզակէտ 62

Հակա-երազ 63

Մայիսեան առաւօտ 64

Սոնիա Սանան

Զրաքանդակ 65
„nevermore“ 67
Մայիս 9 71
Անոր 75

Յարութ Վարդանեան

Պապ ըլ-Ֆարաճի ժամացոյցը չ'աշխատիր 79

Յակոբ Նալպանտ

Ճակատագիր..... 88
Circulation 90
Վանկեր 91
Լիցքաթափում 93

Խաչիկ Տէր Ղուկասեան

*** Ընդլատակեայ գնացքին 94
*** Զի խանգարեր այլեւ 96
*** Ոչ անէծք է, ոչ խորհուրդ 97
*** Համր ես 98
*** Օր մը եւս իր աւարտին կը հասնի 99
*** Հեշտանքս ծնաւ կին մը 100
*** Քերթուած չկայ 101
*** Առաւօտեան՝ գլխացաւ 102
*** Աշնան մոխրագոյնը 104
*** Երբ աւարտի ամէն ինչ 105

Արա Ճուհարեան

Օդերեւութաբանութիւն 106
Նաւահանգիստ 109

Իշխան Չիֆթճեան

Տողէ տող տեսաբանական կացութիւն 110

Մարուշ

14/10 116

Վարդան Արօր

Տեսնուած, լսուած, ապրուած 126

Արա Գազանճեան

Օր Առաջին 147

Օր Երկրորդ 149

Օր Երրորդ 150

Տիգրան Գարոյեան

*** 35 միլիոն տարի կ' ուզէ 151

*** ուրախացող փորձող պատկեր 152

*** Կարօտ 153

*** Աստուած միշտ երեսը ծուռ չի պահեր 154

*** Երբ կը խճճուի կծկուած բայց հանգիստ 155

*** համբերութիւնս չի բաւեր 156

*** ձախողած է մարդկային ջանքը 157

Սեւակ Արծրունի

Աղէտէն յետոյ 158

Վազրիկ Բազիկ

Կատուն Նոյեան Տապանում 192

Գնացքում 193

Թիւրիմացութիւն 194

Ռուբինա

Հաջում են շները 195

*** Այնտեղ 196

*** Կապերի մէջ քո պրկուող 197

*** Երանաւէտ է ձայնդ 198

*** Երկինքը լցրել եմ փերիս մէջ 199

*** Մայրամուտի բոյրերը ձուլ, ալեծուփ 200

Նա ծիծաղում է 201

Կարօ Արմենեան

Ճգնութիւն9 202

Ճգնութիւն11 203

Ճգնութիւն12 204

Ճգնութիւն 13 205

Լուսինե Աւետիսեան

Տեսի	207
Լուսագծութիւն	208
Ճաճանչ	209
Երգ Ծովուն	210
Արարումն	211

Մ. Երամեան

Սեռի թեման	
արդի անգլիագիր բանաստեղծութեան մէջ	212
<i>Մայքըլ Սքէնս</i> , Առաջին սեր՝ երկ-տարածքով	222
<i>Էտնա Սէնթ Վինսընթ Միլի</i> , Առաջին թուղը	224
<i>Էլիըթ Ֆիկմէն</i> , Միջանցքը	225
<i>Անն Սէքսթըն</i> , Այդ օրը	226
<i>Թիմըթհի Սթիլ</i> , Տարփանք	229
<i>Աննա Ուէքֆրմ</i> , Ջարդուած պտուկը	231
<i>Ճոն Աբտայք</i> , Վարոցալէզ	232
<i>Թէս Կէլէկըր</i> , Each bird walking	233

Վ. Մատթէոսեան

<i>Նունո Ժուստիչէ</i> , Կախարդանք	235
Վերջալուսային	236
Թռչունները	237
<i>Քիրա Կալվան</i> , Geschichtsunterricht	238
<i>Օլկա Օրոսքօ</i> , Կինը՝ իր պատուհանին առջեւ	240
Թալիսման մը շինելու համար	242
Արգելքը	244

Ի. Չիֆթճեան

<i>Շէհրա Չրաք</i> , Տեղեկագրել փորձել կ'ուզեմ	246
Իսթանպուլ	247
Կանուխ ծնելու շնորհք	248

Ռուբինա

Ահմադ Շամլու, Ընդհանրական սեր 250
Ֆռռուղ Ֆառռոխզադ, Նուէր 253
Սոհրաբ Սեփեհրի, Գիշեր, մենութիւն, լաւ 254

Esther Pofahl

Was bleibt, wenn nichts mehr bleibt? 256
 Könnte ich doch nur ein Wort schreiben 258
 Der Zug ist abgefahren 260
 Traumbild 262
 Tönendes Licht in den Krügen der Zeit 264
 Das Leben durchglüht 266
 Die Welt weiß nichts zu sagen 268

Եսթեր Փոֆալ

Ինչ կը մնայ, երբ ոչինչ կը մնայ 257
 Բայց բառ մը միայն կարենայի գրել 259
 Գնացքը մեկնած է 261
 Երազի պատկեր 263
 Հնչուն լոյս ժամանակի կուժերուն մէջ 265
 Կեանքը միայն անգամ մը 267
 Աշխարհը չունի ըսելիք 269

**(Ան)իմաստ քերթուածներուն իմաստը յետ-արդի
բանաստեղծութեան մէջ 270**

Գրաւոր զրոյց Աբր. Ալիքեանի հետ 280
Թղթածրար – Քննադատութեան շուրջ 294
Հարցարան 295
Բանաւոր զրոյց Գրիգոր Շահինեանի հետ 297
Մարկ Նշանեանի պատասխանը 312

Իշխան Չիֆթեան

Առանց խորագրի 330

Կարճ Լուրեր

Բանաստեղծներու ձեռագրեր, Ի. Չ. 342

Բանաստեղծութեան օր, Ի. Չ. 344

SUBDREAM – The Viena Journal of
English-language Poetry, Մ. Ե. 347

PBS Poetry Book Society, Մ. Ե. 348

«ՔԵՐԹՈՒՒԱԾ» (ԱԼ ՔԱՍԻՏԷ), Մ. Ե. 349

Հազարէն երկուքը, Ի. Չ. 351

Անկին մը բանաստեղծութեան համար, Ի. Չ. 352

Առանց բանաստեղծութեան, Ի. Չ. 355

Արժանթինեան բանաստեղծութիւն՝
«Գարուն»ի մէջ, Վ. Մ. 358

Բանաստեղծութիւն ունկնդրել, Ի. Չ. 360

Քանի մը նկատում, Ի. Չ.

Տօնել եւ չտօնել 363

Լեզուի վերադարձ 364

Կոչեմ ապրողաց 366

«Բագին»ի քառասունը (1962 – 2002) 366

Վահէ Օշականի յարգանքը 368

Առ ի լուսաբանութիւն 369

Մարենագիտական ցուցակ

սփիւռքահայ բանաստեղծական երկերու
(1999 – 2003) 372

Բանաստեղծուիւթիւն

ԳԻՐԲԲ.